

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
PROGRAMI**

**CENGİZ DAĞCI İLE CENGİZ AYTMATOV'DA II. DÜNYA
SAVAŞI VE YANSIMALARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR
ÇALIŞMA**

Hasan SANDALLIK

**Danışman
Doç. Dr. Ferhat KARABULUT**

MANİSA-2019

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ... /... / ... tarih ve ..... sayılı toplantısında

jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve

Öğretim Yönetmeliği'nin 23. Maddesi gereğince Enstitümüz ..... Anabilim

Dalı ..... Programı öğrencisi .....

“.....”

Konulu tezi incelenmiş ve aday .../... /... tarihinde saat .....’da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

OY ÇOKLUĞU

RED

edilmesine

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, başını gereksizdir.

Bu sayfaya Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden alınan **“Tez Veri Giriş ve Yayımlama İzin Formu”** konulacaktır. (Tezin CD’ye çekilmiş pdf formatında bu belge yer almayacaktır.) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> bağlantısındaki belge doldurularak 3 adet çıktısı alınıp imzalanacak; bunlardan biri Enstitüye teslim edilecek olan tez nüshasına konulacak; kalan iki kopya ise Enstitüye teslim edilecektir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “.....” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Adı Soyadı

İmza

ÖZET

CENGİZ DAĞCI İLE CENGİZ AYTMATOV'DA II. DÜNYA SAVAŞI VE YANSIMALARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Çalışmamızda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarihinde önemli bir yeri olan ve SSCB bünyesinde bulunan halkları her yönüyle etkileyen II. Dünya Savaşı'nı ve II. Dünya Savaşı sırasında Kırım ve Kırgızistan'da yaşayan halkların durumunu Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın eserleri (Elveda Gülsarı, Cemile, Yüz Yüze, Toprak Ana, Oğulla Buluşma, Asker Çocuğu, Sultanmurat, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Yoldaşlar, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Üşüyen Sokak, O Topraklar Bizimdi) ışığında inceledik. II. Dünya Savaşı'nın Almanya ve SSCB arasında geçen bölümü her ne kadar Rus-Alman savaşı gibi görünse de aslında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altında bulunan tüm halkların hayatlarını etkilemiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde II. Dünya Savaşı'nın Kırım ve Kırgızistan'ı ilgilendiren kısmına kısaca değindikten sonra II. Dünya Savaşı başlayana kadar Kırım ve Kırgızistan'da yaşananları anlattık. Kısaca II. Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasi nedenlerine, Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın hayatlarına, savaş ve edebiyat konusunda değindik. Daha sonra ise ele aldığımız eserlerin özetlerini verdik.

İkinci bölümde ise II. Dünya Savaşı'nın Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerine nasıl yansıdığı, Aytmatov'un ve Dağcı'nın yukarıda adı geçen eserlerinde karşılaştırmalı olarak inceledik. Bunu yaparken incelememizi “savaşın ortaya çıkışı ve duyuluşu, SSCB'nin Orta Asya ve Kırım'daki asker toplama politikası, savaş dönemi'nde erkek nüfusu, ölen askerlerin ölüm haberleri, düşman algısı, kadın, çocuk, sevgi ihtiyacı, ekonomik durum ve hırsızlık, din algısı, esir kampları, yahudilerin durumu, Türkistan lejyonları-Almanya için savaşan Türkler, savaşın sona ermesi ve cepheden dönenlerin durumu” ve “Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı işleyen eserlerine postkolonyal bir yaklaşım” açılarından olmak üzere on beş başlık altında ve eserlerden yaptığımız fişlemelerin ışığında yorumladık.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızın bütün başlıklarını ana hatlarıyla değerlendirdik. Ek kısmında ise II. Dünya Savaşı'yla ilgili Türk dünyasından fotoğraflara yer verdik.

Anahtar Sözcükler: Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağcı, II. Dünya Savaşı, SSCB, Almanya, Kırım, Kırgızistan

ABSTRACT

A COMPARATIVE STUDY OF 2'ND WORLD WAR IN THE LİTERARY WORKS OF CENGİZ AYTMAOV AND CENGİZ DAĞCI

In our study, we have analyzed the 2'nd World War which had a significant role in the history of The Union of Soviet Socialist Republics and affected all the nations under The USSR and also the conditions of the nations who lived in Kyrgyzstan and Crimea during the 2'nd World War in the works of C.Aytmatov and C.Dağcı (Elveda Gülsarı, Cemile, Yüz Yüze, Toprak Ana, Oğulla Buluşma, Asker Çocuğu, Sultanmurat, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Yoldaşlar, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Üşüyen Sokak, O Topraklar Bizimdi). Eventhough the phase of the 2'nd World War that went between Germany and the USSR seemed as German and Russian war, actually it affected the lifes of all the nations under the same roof of the USSR. In the first part of our study, we have mentioned the phase of the 2'nd World War which concerned Kyrgyzstan and Crimea briefly and talked about the things which people experienced in Kyrgyzstan and Crimea until the war broke out. We have touched briefly on the economic and the political reasons of the war and also the life's of C.Aytmatov and C. Dağcı in relation to war and literature.

In the second part of our study, we have analyzed the reflections of the 2'nd World War in the above-stated works of C.Aytmatov and C.Dağcı. We have collected our study under fifteen different titles such as the break-out of the war, recruitment policy of the USSR in Central Asia and Crimea, male population in the period of war, death knell of soldiers, perception of enemy, woman, child, the need of love, the economic situation and theft, perception of religion, camps, the conditions of Jews, the legions of Turkistan- the Turks who fought for Germany, the end of war and the conditions of the people who came back from the fronts and we have interpreted these titles with the references we took from the literary works of C. Aytmatov and C. Dağcı

On the conclusion part of our study we have evaluated all these titles with their main lines. In the excursus, we have included some photos of the Turks in the 2'nd World War.

Key Words: Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağc1, 2'nd World War, USSR, Germany, Kyrgyzstan, Crimea

ÖN SÖZ

1917 yılında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, bayrağı altında yaşayan tüm halkların kaderini belirlemiş ve değişen dünya düzeni ile 1991 yılında dağılmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarihindeki en mühim olaylardan biri de II. Dünya Savaşı'dır. Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın eserleri II. Dünya Savaşı açısından bazı eserlerde ayrı ayrı ele alınmıştır ancak Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un II. Dünya Savaşı'nı anlatan eserleri ile ilgili daha önce karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı iki farklı ülkenin yazarları oldukları için II. Dünya Savaşı ile ilgili eserleri genelde farklı konu başlıkları altında ayrı ayrı incelenmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında geçen bölümü Türk dünyasını yakından ilgilendirir. Çünkü Türk dünyasındaki askerler hem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hem de Almanya adına savaşmış, yanı sıra II. Dünya Savaşı döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bayrağı altında bulunan Türk bölgeleri bu dönemde birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Biz çalışmamızda Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adına savaşan askerleri ve Türk bölgelerinde karşılaşılan zorlukları Aytmatov ve Dağcı'nın II. Dünya Savaşı ile ilgili eserleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştık. II. Dünya Savaşı'nın Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni ilgilendiren yönleri hakkında bilgi verdik.

Bu çalışmam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen Değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Ferhat KARABULUT'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca bana her türlü desteği sağlayan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hasan SANDALLIK

Manisa, 2019

KISALTMALARIN DİZİNİ

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
USSR	Union of Soviet Socialist Republics
N.K.V.D.	Sovyet Gizli Polis Teşkilatı
Y.E.P.	Yeni Ekonomi Politikası
R.O.A.	Rus Kurtuluş Ordusu
TDK	Türk Dil Kurumu
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	2
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vii
KISALTMALARIN DİZİNİ.....	viii
1. BÖLÜM	
1. GİRİŞ	1
1.1. KONU, AMAÇ, KAPSAM.....	1
1.2. YÖNTEM.....	1
1.3. LİTERATÜR TARAMASI	4
1.4. 1939 ÖNCESİNDE KIRIM'IN VE KIRGIZİSTAN'IN DURUMUNA KISA BİR BAKIŞ.....	24
1.4.1. 1939 Öncesi Kırım.....	24
1.4.2. 1939 Öncesi Kırgızistan.....	26
1.5. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN NEDENLERİ.....	28
1.5.1. Ekonomik Nedenler	29
1.5.2. Siyasi Nedenler	29
1.5.3. Strateji ve Silahlar Açısından Nedenler.....	30
1.5.4. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları	30
1.5.5. Alman-Sovyet Savaşı.....	31
1.5.6. II. Dünya Savaşı'nda En Çok Kayıp Veren Ülkeler	33
1.6. CENGİZ DAĞCI	35
1.6.1. Cengiz Dağcı Biyografisi	35
1.6.2. Cengiz Dağcı'nın Eserleri.....	38
1.6.2.1. Korkunç Yıllar.....	38
1.6.2.2. Yurdunu Kaybeden Adam.....	39
1.6.2.3. Ölüm Ve Korku Günleri.....	41
1.6.2.4. Üşüyen Sokak	41
1.6.2.5. Yoldaşlar	42
1.6.2.6. O Topraklar Bizimdi	43
1.6.2.7. Biz Beraber Geçtik Bu Yolu	45
1.7. CENGİZ AYTMA TOV	47
1.7.1. Cengiz Aytmatov Biyografisi	47
1.7.2. Cengiz Aytmatov'un Eserleri.....	49
1.7.2.1. Toprak Ana	49
1.7.2.2. Elveda Gülsarı	51
1.7.2.3. Cemile	54
1.7.2.4. Sultanmurat-Erken Gelen Turnalar	57
1.7.2.5. Yüz Yüze	62
1.7.2.6. Asker Çocuğu.....	64
1.7.2.7. Oğulla Buluşma.....	65
1.8. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA CENGİZ AYTMA TOV VE CENGİZ DAĞCI	66
1.8.1. II. Dünya Savaşı'nda Cengiz Aytmatov	66
1.8.2. II. Dünya Savaşı'nda Cengiz Dağcı	68
1.9. SAVAŞ VE EDEBİYAT	71
II. BÖLÜM	
2. İNCELEME	76

2.1. CENGİZ DAĞCI VE CENGİZ AYTMATOV ROMANLARINDA II. DÜNYA SAVAŞI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE DUYULUŞU ..	76
2.2. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA SSCB'NİN ORTA ASYA VE KIRIM'DAKİ ASKER TOPLAMA POLİTİKASI	80
2.3. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE KIRIM VE KIRGIZİSTAN'DA ERKEK NÜFUSU	89
2.4. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA SAVAŞTA ÖLEN ASKERLERİN ÖLÜM HABERLERİ	93
2.5. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TATAR VE KIRGIZ HALKLARININ DÜŞMAN ALGISI	98
2.6. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA KIRIM VE KIRGIZİSTAN'DA KADIN	106
2.7. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA KIRIM VE KIRGIZİSTAN'DA ÇOCUK	120
2.8. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE SEVGİ İHTİYACI	130
2.9. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE EKONOMİK DURUM VE HIRSIZLIK	138
2.10. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE KIRGIZ VE TATAR HALKLARINDA DİN ALGISI	145
2.11. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'NİN ESİR KAMPLARI	154
2.12. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA YAHUDİLERİN DURUMU	169
2.13. II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİSTAN LEJYONLARI-ALMANYA İÇİN SAVAŞAN TÜRKLER VE RUSLAR	176
2.2.14. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONA ERMESİ VE CEPHEDEKİ DÖNENLERİN DURUMU	186
2.2.15. CENGİZ AYTMATOV VE CENGİZ DAĞCI'NIN II. DÜNYA SAVAŞI'NI İŞLEYEN ESERLERİNE POSTKOLONYAL BİR YAKLAŞIM.....	198

III. BÖLÜM

3.SONUÇ	217
KAYNAKÇA	220
EK	227

1. BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Konu, Amaç, Kapsam

Çalışmamızda Cengiz Dağcı'nın "Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Ölüm ve Korku Günleri, Yoldaşlar, Üşüyen Sokak, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, O Topraklar Bizimdi" ve "Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı, Cemile, Yüz Yüze, Toprak Ana, Asker Çocuğu, Sultanmurat, Oğulla Buluşma" eserlerini inceledik. İncelememizde, bu eserlerde II. Dünya Savaşı'nın izleri ve bu izlerin topluma, cephedeki askerlere nasıl etki ettiği konu edilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altındaki Kırım ve Kırgız halklarına nasıl tesir ettiğini göstermeyi amaçladık. Bunu yaparken de cephe ve cephe gerisinden manzaraları Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un adı geçen eserlerinden faydalanarak vermeye çalıştık. II. Dünya Savaşı'nın tarihsel gerçekliğinden farklı olarak romanlara ve öykülere nasıl aksettiğini tespit ettik.

Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov II. Dünya Savaşı'nın en ateşli döneminde savaşı görmüş ve bu savaş ortamında yaşamışlardır. Çalışmamızı Kırgız ve Tatar toplumlarında savaşın izlerini Dağcı ve Aytmatov'un eserlerindeki Savaş Dönemi izlenimleri ile sınırladık.

1.2. Yöntem

Önce "Cengiz Dağcı ile Cengiz Aytmatov'da II. Dünya Savaşı ve Yansımaları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma" adlı tez konumuzu ve tezde ele alacağımız romanlar ve öyküler olarak Dağcı'nın "Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Yoldaşlar, Ölüm ve Korku Günleri, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Üşüyen Sokak, O Topraklar Bizimdi"; Aytmatov'un "Elveda Gülsarı, Cemile, Yüz Yüze, Toprak Ana, Asker Çocuğu, Sultanmurat, Oğulla Buluşma" eserleri olarak belirledik. Belirlenen eserlerin orijinal nüshaları elimizde olmadığı için eserlerin Ötüken Neşriyat ve Varlık Yayınları tarafından neşredilen hâllerinden yararlandık. Çevirilerde bulunan yazım ve imla hatalarının eserlerin orijinalinde bulunup bulunmadığını tam olarak bilmediğimiz için alıntı yaptığımız kısımlardaki yazım hatalarını düzelttik. Neşredilen eserlerde yazım

hatalarının bulunmasının sebepleri arasında yazım kurallarının TDK tarafından yıllar içinde değiştirilmesi de gösterilebilir. Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın hayatlarındaki bazı olaylar eserlerine de yansıdığı için Dağcı ve Aytmatov'un hayatları hakkında bilgiler verdik. Tezimizin bir sonraki aşamasında II. Dünya savaşı ile ilgili bilgi topladık. Savaşın Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında nasıl teşekkül ettiği konusunda kısa bir bilgi verdik. Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili edebî eserlerini ve Almanya-SSCB arasında geçen savaşı anlatan tarihî eserlerin bizi ilgilendiren kısımlarını inceledik. Savaş Dönemi cephe ve cephe gerisi olarak ele alınabileceği için SSCB'nin ve Almanya'nın asker politikalarını, SSCB'nin Savaş Dönemi'nde uyguladığı ekonomik politikaları inceledik. Savaşın hangi yıllar arasında sürdüğü hakkında kısa bilgiler verdik. Daha sonra SSCB'nin asker toplama politikalarını ele aldık. Almanya'nın, SSCB'nin askerlerini esir aldıktan sonra izlediği politikalar üzerinde durduk. Bu uygulamaların Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerine nasıl yansıdığını belirledik.

Tezimiz ile ilgili ön hazırlık aşamasında ayrıca Türk dünyası romanlarının bir kısmını inceledik, Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerinin ilgili olan kısımlarını fişledik. Bu fişlemeleri sadece savaş ve çatışmaların geçtiği bölümlerden oluşturmadık. Fişleme alanımızı daha geniş tutarak savaşın toplumsal, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik izlerini de ele aldık. Bu fişlemeleri yaparken detayları fişlemeye özen gösterdik. Savaşı bizzat yaşayan yazarlarımızın savaşa karşı tutumlarını ve savaşın onlarda bıraktığı izleri verirken bu fişlerden faydalandık. Romanlardan aldığımız fişlemeleri başlıklar altında işlerken yazarları ve eserlerini farklı başlıklar altında ayrı ayrı ele almak yerine tek bir başlık altında inceledik. Eserlerde bulunan ortak konuların tasnifine önem verdik. Başlıkları detaylandırırken konu hakkında bilgi verip ardında fişlemelerimizi tezimize yerleştirdik. Her başlığın sonunda da iki yazarın eserlerindeki fişlemeler hakkında çıkarımlarda bulunduk. Bunların yanında Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un hayatları, edebî görüşleri, yetiştikleri ortam, hayata bakış açıları, düşman algıları, Rus halkına ve SSCB'ye bakış açıları gibi konularda detaylı araştırmalar yaptık. Yazarlarımızın savaş içindeki durumlarını anlatırken de yazarlarımızın yaşadıklarını, hayat görüşlerini Sovyet Rusya'ya bağlılıklarının ne denli olduğunu ön plana çıkarmaya çalıştık. Araştırmalarımız sonucunda konuyu daha iyi ele almak ve bu iki yazar arasındaki farklılıkların kaynağını gösterebilmek için yazarlarımızın hayatlarını, tezimizin konusunu oluşturan romanlarının özetlerini de çalışmamızda sunduk.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki toplumsal ortamı ve halkın durumunu, cepheye giden askerleri tezimizin ilk kısmında verdikten sonra ikinci kısımda cephedeki askerleri ve cephe gerisindeki durumu anlatmaya çalıştık. Savaşın sadece Türk kökenli olan Müslüman halkın arasında yarattığı etkinin dışında bir de Müslüman ve Türk olmayan bazı halkların durumuyla vermeye çalıştık. Bu konuyu ele alırken de Savaş Dönemi'ni bizzat yaşamış olan iki kaynak kişinin biyografik eserlerinden ve Türk dünyasında savaşı yaşamış yazarlarımızdan da yararlandık. Bu eserlerden yola çıkarak yazarlarımızın anlattıkları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaya çalıştık. Bu benzerliklerin yanında savaşı konu alan Türk ve dünya edebiyatındaki eserlerle incelediğimiz eserlerin ortak noktalarını öne çıkarmaya çalıştık. Dağcı ve Aytmatov'a ait romanlar dışında, II. Dünya Savaşı öncesi Kırım'ın ve Kırgızistan'ın sosyal ve siyasi durumundan bahsettik. Ardından II. Dünya Savaşı'nın nedenlerini kısaca vermeye çalıştık. Savaşın nedenlerini ortaya koyduktan sonra Nazi Almanya'sının ve SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumlarından söz ettik. Bunların yanında II. Dünya Savaşı'nı siyaset, strateji, ekonomi ve silah açısından kısaca vermeye çalıştık. Daha sonra tezimizin asıl kısmına geçtik. Tezimizin asıl kısmını oluşturan başlıkları seçerken II. Dünya savaşı'nın cengiz aytmatov ve cengiz dağcı üzerindeki yansımalarını dikkate alarak çalışmamızı devam ettirdik. Bu başlıklarda aytmatov ve dağcı romanlarında savaş öncesi durumu, romanlardaki yansımaları ile aktardık. Tezimizin asıl konusunu oluşturan başlıklar: Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov romanlarında II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı ve duyuluşu, II. Dünya Savaşı'nda SSCB'nin Orta Asya ve Kırım'daki asker toplama politikası, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Kırım ve Kırgızistan'da erkek nüfusu, II. Dünya Savaşı'nda ölen askerlerin ölüm haberleri, II. Dünya Savaşı'nda Tatar ve Kırgız halklarının düşman algısı, II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan'da kadın, II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan'da çocuk, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde sevgi ihtiyacı, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde ekonomik durum ve hırsızlık, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Kırım ve Kırgız halklarında din algısı, II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın esir kampları, II. Dünya Savaşı'nda Alman esir kamplarındaki Yahudilerin durumu, II. Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonları-Almanya için savaşan Türkler, SSCB ve Almanya arasında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve cepheden dönenlerin durumu, Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı işleyen eserlerine postkolonyal bir yaklaşım. Bu başlıkları oluştururken II. Dünya Savaşı'nın Kırgız ve Tatar halklarını en çok etkilediği kısımları seçmeye özen gösterdik. Aytmatov ve

Dağcı'nın eserlerinden yararlanarak II. Dünya Savaşı'nın bıraktığı yansımaları incelerken bu iki yazarın arasındaki bakış açısı farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koymaya çalıştık. Savaşı yaşamış olan bu iki yazarın bakış açılarındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koyarken taraf tutmamaya, yazarlarımızdan birini daha üstün ya da aşağı göstermemeye, birini olumlu diğerini olumsuz göstermemeye vs. özen gösterdik. Adı geçen eserler üzerinden II. Dünya Savaşı'nın yansımalarını anlatırken yeri geldikçe bu iki yazarın aynı konu hakkında farklı görüşlere sahip olabilmelerinin nedenlerini ön plana çıkarmaya çalıştık.

Tezimizin ek kısmında da Aytmatov ve Dağcı'nın diğer romanlarında II. Dünya Savaşı ile ilgili olan kısımlardan yaptığımız fişlemeleri verdik.

1.3. Literatür Taraması

Çalışmaya başlamadan önce kapsamlı bir araştırma yaptık. II. Dünya Savaşı'nda SSCB'nin ve Almanya'nın asker toplama politikaları ile ilgili birtakım eserler inceledik. II. Dünya Savaşı'nda Sovyet Rusya'nın Türk haklarına uyguladığı politikalar ile ilgili eserleri inceledik. Stalin ve Hitler döneminde askerlere ve esirlere ne gibi politikalar uygulandığını gördük. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Almanya arasındaki savaşın en büyük etkisinin yine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altındaki toplumlara olduğunu tespit ettik. Daha sonra ise II. Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği, Türk dünyası, Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı hakkında yazılmış olan ilgili makalelerden ve kitaplardan ulaşabildiklerimizden faydalandık. Bu yazarların eserlerini detaylı şekilde inceleyerek ve fişleyerek II. Dünya Savaşı'nı nasıl işlediklerini yorumlamaya çalıştık.

Türk dünyası romanlarında II. Dünya Savaşı'nın karşılaştırmalı bir şekilde işlendiği bir eser olmadığı için, II. Dünya Savaşı'nın Türk dünyası romanlarındaki yansımalarını, Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un bu konuyu işleyiş biçimlerini anlamak ve anlatabilmek için bu saydıklarımız ile ilgili bilgi toplayabildiğimiz çalışmaları yazar ve eser adını esas alarak aşağıda belirttik. Ayrıca romanlar dışında kalan çalışmalar hakkında kısaca bilgi vererek II. Dünya Savaşı'na değinip değinmediklerini, değindiyseler II. Dünya Savaşı'nın hangi yönlerine değindikleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık.

İbrahim Şahin-Salim Çonoğlu "Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı": Çonoğlu ve Şahin bu çalışmasında Dağcı'nın hayatını, eserlerini, dilini, bilincini, sanatını,

şiiirini ve halk kültürüne bakış açısını farklı kişilerin yazdığı makalelerle bir araya getirmişlerdir. Yazarların makalelerinde ve çalışmalarında Dağcı'nın hayat izlerini ve yaşadıklarının eserlerine nasıl yansıdığını işlemişlerdir.

İbrahim Şahin “Cengiz Dağcı Hayatı ve Eserleri”: Şahin'in bu eseri Dağcı konusunda yazılan en hacimli eserdir. Şahin eseri iki ana bölümde incelemiştir. Birinci bölümde Dağcı'nın hayatı kronolojik bir sıra ile işlenmiştir. Şahin bu bölümü kendi içinde yine dörde ayırmıştır; ilk bölümde Dağcı'nın “Kızıltaş Yılları”, ikinci bölümde “Akmescit Yılları”, üçüncü bölümde “Savaş Yılları”, son bölümde ise “Londra Yılları” ele alınmıştır. Şahin eserin ikinci ana bölümünü ise yine kendi içinde dörde ayırmıştır. İlk bölümde Dağcı'nın “Romanları ve Romancılığı” ele alınmış, ikinci bölümde Dağcı'nın “Hikâyeleri ve Hikâyeciliği” ele alınmış, üçüncü bölümde Dağcı'nın “Günlükleri ve Hatıraları” ele alınmış, son bölümde ise “Dağcı'nın Eserlerinde Dil ve Üslup” ele alınmıştır. Eserin son kısmında ise sonuç ve bibliyografya kısmı yer almaktadır.

Patrik Von Zur Mühlen “Gamalıhaç ve Kızılyıldız Arasında” : Mühlen bu eserinde II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın ve Rusya'nın himayesi altında bulunan toplulukların savaştaki durumunu ele almıştır. Mühlen, eserini yedi bölüm olarak ele almıştır. Eserin ilk bölümünde, “1941'den Önce Sovyet ve Doğu Halkları” ele alınmış, ikinci bölümde “Alman Harp Siyasetinde Sovyet ve Doğu Halkları” ele alınmış, eserin üçüncü bölümünde “Sovyet Doğu Halklarının Millî Temsilcilikleri” ele alınmış, eserin dördüncü bölümünde “SS'in Doğu Siyaseti” ele alınmış, eserin beşinci bölümünde “Sovyet Doğu Halkları Arasında Alman Propaganda ve Yanılması” ele alınmış, eserin son bölümünde ise “1945'ten Sonra Sovyet ve Doğu Halkları” ele alınmıştır. Eserin bitiş kısmında ise “Nihaî Mülâhaza”, bibliyografya ve şahıslar indeksi yer almaktadır.

Cengiz Dağcı “Hatıralarda Cengiz Dağcı”: Dağcı'nın bu eseri “Yansılar”ın devamı niteliğindedir. Dağcı, bu eserini üç bölümde incelemiştir. Eserin ilk bölümünde Dağcı, Kırım'da geçen hatıralarını anlatmıştır. Eserin ikinci bölümünde, Dağcı'nın II. Dünya Savaşı Yılları'ndaki hatıraları anlatılmaktadır. Eserin son bölümünde ise Dağcı savaştan sonraki yıllarda geçen anılarını (İtalya, İngiltere) eserde işlemiştir.

Abdulahap Kara “Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar”: Kara bu çalışmasında, Dağcı'nın II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyet Rusya ve Almanya arasında kalışını anlatır. Kara; Dağcı'nın Sovyet Ordusu'na katılımını, savaşın başlamasını, sonrasında da Dağcı'nın Alman Ordusu'na esir düşüşünü, Alman

kamplarında kurulan Türkistan Lejyonları'nı ve bu lejyonlardaki Türkistanlı esirlerin bağımsız Türkistan hayali ile nasıl kandırıldıklarını, Nazi kamplarında yapılan işkenceleri, Sovyet Rusya'nın esir düşen askerlere karşı tutumunu, savaş sonrasında mültecilerin yaşadıklarını ve Dağcı'nın yaşadıklarının eserlerine nasıl yansıdığını anlatarak eserini tamamlamıştır.

Ali İhsan Kolcu "Bozkırdaki Bilge": Kolcu eserini iki ana bölümde incelemiştir. Eserin giriş bölümünde "Millî Romantizm" kavramını açıklamış, ardından iki ana bölüme geçmiştir. Kolcu, eserin birinci bölümünü kendi içinde beşe ayırarak incelemiştir. Birinci bölümün A maddesinde Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov anlatılmış, B maddesinde daha önceden açıklanan "Millî Romantizm" kavramı Aytmatov'la bağdaştırılmıştır. Kolcu, eserin C maddesinde tarihte yaşanan olayları Aytmatov'un eserleri doğrultusunda açıklamıştır. Kolcu, eserin birinci bölümünün D maddesinde ise Aytmatov'un eserleri içinde bulunan folklorik unsurları, Kırgız toplumu ve Aytmatov penceresinden ele almıştır. Kolcu, birinci bölümün E maddesinde ise Aytmatov'un toprağa bağlılığını eserinde anlatmıştır. Eserin ikinci ana bölümünde ise Kolcu; sırasıyla Aytmatov hikâyelerini, romanlarını ve tiyatro eserlerini ele almıştır. Eserin son bölümünde bulunan sonuç kısmının dışında Aytmatov'la ilgili belgeler ve fotoğraflar yer almaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı "Cengiz Aytmatov": Eser Prof. Dr. Ramazan Korkmaz editörlüğünde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Eser, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Suların Sırrını Ödünçleyen Adam" kısmında Ramazan Korkmaz'a, M. Urmatovna Aytmatova'ya, Muhtar Avezov'a, Ahmet Buhran'a, Roza Aytmatova'ya, Orhan Söylemez'e, G. Sarıgül Şonbaeva'ya, Zülfü Livaneli'ye, Kemal Özmen'e ve S. Kemal Tural'a ait çeşitli yazılar bulunmaktadır. Eserin ikinci bölümü olan "Bozkırın Bilgesine Bakışlar" adlı kısımda ise Louis Aragon'a, Ramazan Korkmaz'a, Laurent Mignon'a, Georgiy Gaçev'e, Keneşbek Asanaliev'e, Zülfü Livaneli'ye, Umut Asanova'ya, Ç. Asel Şakiyeva'ya, Sema Özher'e, Galina Guseva'ya, A. İhsan Kolcu'ya, Yakup Çelik'e, Yasemin Küçükcoşkun'a, Emel Kefeli'ye, N. Didem Nakipler'e, Mitat Durmuş'a, Fatih Arslan'a, Talip Alibayeva'ya, Kamuran Eronat'a Ülkü Eliuz'a, Veysel Şahin'e, V. Mihail Leybnin'e, Ramazan Kaplan'a M. Fatih Kanter'e, İbrahim Tüzer'e ve İsmail Çetişli'ye ait çeşitli yazılar bulunmaktadır. Eserin son bölümü olan "Bilgelik Durağında Söyleşiler" kısmında ise İsmail Parlatur'a, Vladimir Korkin'e, Mehmet Soysal'a ve Bahtiyar Aslan'a ait çeşitli yazılar bulunmaktadır.

Ramazan Korkmaz “Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri”: Korkmaz, Aytmatov konusunda en çok çalışan akademisyenlerden biri olarak bu eserinde farklı bir konu olan “Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri”ni ele almıştır. Korkmaz, eserini iki ana bölümde ele almıştır. “Ötekileşme Sorunu ve Anlamanın Yitim Yerleri” adlı birinci bölümü kendi içinde üç başlıkta incelemiştir. Birinci bölümde bulunan ana başlıklar “Saptırılan Kutsallık, Yapay Cennet ve Tanrı Kurguları, Tahrip Edilen Bellek Mekânları ve İnsanlığın Üç Büyük Tuzağı”dır. Korkmaz, “Tahrip Edilen Bellek Mekânları” adlı başlıkta; deneyimsel-mimetik bellek, nesnel belleği, iletişim belleği ve kültürel bellek olmak üzere bellek kavramını dört alt başlıkta incelemiştir. Eserin birinci bölümü içerisinde “İnsanlığın Üç Büyük Tuzağı” adlı alt başlık içerisinde; “Kitlesel Terör-Savaş, Yüceltilen Yalıtım, İdeolojik ve Dinsel Koşullama, Ölümcül Kaçış- İçki ve Uyuşturucu” konuları ele alınmıştır. Korkmaz eserin ikinci ana bölümü olan “Kendine Dönüş Yolları”ni iki alt başlık hâlinde ele almıştır. Korkmaz bir alt başlıkta “Eriştirici ve Dönüştürücü Değerler”i ele almış. İkinci alt başlıkta ise “Kurtuluş İmgeleri ve Dönüş İzlekleri”ni incelemiştir. “Eriştirici ve Dönüştürücü Değerler” adlı başlık içerisinde “Biçimlendirici Etkinlik; Emek Empati, Ritmin Büyülü Gücü; Türküler, Karşı Konulamaz Akış: Aşk” konuları işlenmiştir. “Kendine Dönüş Yolları” adlı ikinci ana başlığın ikinci bölümünde ise “İçtenliğin Fethi; Eve/Anneye Dönüş İzleği, Kutsal Yunak; Ana Dile Dönüş İzleği, Evrenin Bilinci; İnsana Dönüş İzleği, Doğaya Dönüş İzleği, Tanrı’ya Dönüş İzleği” konuları ele alınmıştır. Korkmaz eserin son bölümünde ise genel bir çıkarım yapmıştır.

Osmonakun İbrahimov “Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov”: Cengiz Aytmatov’un hayatını ve eserlerini ele alan bu eseri Türkiye Türkçesine Muhittin Gümüş çevirmiştir. İbrahimov eserini yedi bölümde ele almıştır. Birinci bölüm olan “Sülale” başlığı altında Aytmatov’un çocukluğu, gençliği ve eğitimi ele alınmıştır. İkinci bölüm olan “Gökten Düşen Kartal” başlığı altında Aytmatov’un yazarlık serüveni ve bazı eserleri ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan “Zor Yükseliş” başlığı altında Aytmatov’un siyasi ve sosyal fikirlerinin eserlerine yansımaları ele alınmıştır. Dördüncü bölüm olan “Yazarların Kavgası; Tokombayev, Aytmatov’a Karşı” başlığı altında Aytmatov’un bazı eserleri; siyasi, sosyal ve folklorik açıdan ele alınmıştır. Beşinci bölüm olan “İmparatorluğun Son Yazarı Olarak Aytmatov” başlığı altında Aytmatov’un “Kassandra Damgası” eseri ele alınmıştır. Bu bölümün diğer kısmında ise sonuç bölümü yer almaktadır. Altıncı bölüm “Edebiyat ve Siyaset Denklemine Cengiz Aytmatov” başlığı altında Aytmatov’un Osmonakun İbrahimov ile olan

röportajı ele alınmıştır. Yedinci bölüm olan “Bir Çeviri Hikâyesi” başlığı altında Aytmatov’un duası ele alınmıştır. Eserin son kısmında ise bir fotoğraf albümü bulunmaktadır.

Emel Kefeli-Nesrin Sarıahmetoğlu “Bellek-İnsan-Eser”: Cengiz Dağcı konusunda yazılmış akademik yazıları ele alan bu eser, Kefeli ve Sarıahmetoğlu tarafından iki ana başlıkta incelenmiştir. Birinci bölümde “Cengiz Dağcı, Hayatı ve Sürgün Yılları”, İkinci bölümde ise “Eserleriyle Cengiz Dağcı” incelenmiştir. Birinci bölüm olan “Cengiz Dağcı, Hayatı ve Sürgün Yılları”nda Nadir Devlet’in, Abdulvahap Kara’nın, Zafer Karatay’ın, İsa Kocakaplan’ın ve Mustafa Çetin’in yazıları yer almaktadır. Bu bölümde Cengiz Dağcı’nın yetiştiği Kırım, Cengiz Dağcı’nın II. Dünya Savaşı’nda yer aldığı Türkistan Lejyonları, Cengiz Dağcı’nın insanî yönden incelenmesi ve Cengiz Dağcı’nın Londra’da yaşadığı yıllar konu olarak alınmıştır. Eserin ikinci bölümü olan “Eserleriyle Cengiz Dağcı” bölümünde ise İnci Enginün’ün, Sema Uğurcan’ın, İbrahim Şahin’in, Naciye Yıldız’ın ve Orhan Söylemez’in yazıları yer almaktadır. Bu bölümde çeşitli yazar ve akademisyenlerin ele aldığı konular: Cengiz Dağcı’nın şöhreti, Kırım’dan İngiltere’ye uzanan hayatı, eserlerinde işlenen konuların nedeni ve nedensizliği, romanlarında geçen halk kültürü, Aytmatov’un ve Dağcı’nın Cengiz Han’ı ele alış biçimleri incelenmiştir.

Zuhriddin Mirza Abid Türkistanî “Türkistan İstiklal Yolunda Hicret Yılları”: Bu eser Zuhriddin Mirza Abid’in anılarından ve mektuplarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Zuhriddin Mirza eserin ilk kısmında “Yurttaşlarıma” diyerek II. Dünya Savaşı’nda yer alan Türkistanlı esirlere seslenmiştir ve bu kısımda II. Dünya Savaşı’nda yaşadıklarından bahsetmiştir. Diğer bölümde “Ömürler Tarih Sayfalarıdır” diyerek savaşta kaybettiği yakınlarını ve arkadaşlarını yâd etmiştir. 3. Bölümde ise Zuhriddin Mirza “Hakikat yolu” adlı başlığında Kızıl Komünizm’e karşı mücadele eden Rusların fikirlerinden bahsetmiştir. Eserin diğer bölümleri belirli yıllar arsında Zuhriddin Mirza’ya gelen ve Zuhriddin Mirza’nın yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Mektupların işlenmeye başladığı ilk tarih aralığı 1951-1952 yılları arasındadır. 1953 yılında yazılan mektuplar bir sonraki bölümde verilmiştir. Bu bölüm içerisinde Zuhriddin Mirza’nın “Milli Türkistan” dergisi içinde yayımladığı bazı makaleler de verilmiştir. Daha sonraki bölümde Zuhriddin Mirza’nın 1954 yılındaki mektupları ele alınmıştır. 1954 yılındaki mektuplardan sonra Zuhriddin Mirza kısa bir bölümde Türkistan Lejyonları’ndan bahsetmiştir. Daha sonraki bölümde 1955 yılının mektupları verilmiştir. Bu bölümde belgelerin ve mektupların asıl hâllerine de yer

verilmiştir. Diğer iki bölüm 1956 ve 1957 yıllarındaki mektuplardan oluşmaktadır. 1957-1958 yıllarında yazılan mektupların arasında “Kıble Rüzgârları” adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde 1958 yılındaki mektuplar ele alınmıştır. Yine 1958-1959 yıllarındaki mektupların arasında “Türkistan Uzak, Gönüller Yakın” adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Türkistan’dan uzak kalan askerlerin ve esirlerin gönülden Türkistan’a bağlı olduğu anlatılmıştır. Daha sonraki bölümler 1959 yılındaki mektuplar ve 1960-1965 yılları arasındaki mektuplardan oluşmaktadır. Mektuplar sona erdikten sonra “Geleceği Aydınlatan Işık” ve “Vatan Yolunda Bazı Simâlar” adlı iki bölüm daha yer almaktadır. Eserin son kısmında ise eserin müellifinin bir yazısı bulunmaktadır.

Emine Gürsoy Naskali-Liaisan Şahin “Stalin ve Türk Dünyası”: Eserin giriş kısmında Emine Gürsoy Naskali’nin, Stalin ve Türk Dünyası hakkında bir yazısı bulunmaktadır. Eser farklı konulara ayrılarak dokuz bölümde incelenmiştir. Eserin ilk bölümü olan “Tarih” bölümünde Liaisan Şahin, Ş. Can Erdem ve Nadir Devlet’in yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalinizm, Stalin Dönemi’nde Türk dünyası ve Stalinizm karşıtı hareketler incelenmiştir. İkinci bölüm olan “Kayıplar” bölümünde ise Bulat Sultanbekov’un, Güljanat Ercilasun’un, Nesrin Sariahmetoğlu Karagür’ün yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalin Dönemi’nde Türk dünyasında verilen kayıplar ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan “Kolektifleştirme” adlı bölümde Belkis Ulusoy’un ve Abdolvahap Kara’nın yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalin Dönemi’ndeki kolektifleştirme hareketleri ele alınmıştır. Dördüncü bölüm olan “Sürgünler” bölümünde Kemal Özcan’ın, Arzu Kılınc’ın ve Giray Saynur Bozkurt’un yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalin Dönemi’nde Türk dünyasındaki sürgünler ele alınmıştır. Beşinci bölüm olan “Kültür ve Eğitim” bölümünde Erdal Şahin, Oğuz Doğan, Okan Yeşilot ve İbrahim Kalkan’ın yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalin Dönemi’nde eğitim, eğitim politikaları ve sonuçları işlenmiştir. Altıncı bölüm olan “Anılar” bölümünde ise Sebahattin Şimşir’e ait “Mehmet Emin Resulzade’nin Hatıralarında Stalin” adlı bir yazı bulunmaktadır. Yedinci bölüm olan “Edebiyat” bölümünde Orhan Söylemez’in ve Ayşe Yılmaz’ın yazıları bulunmaktadır. Bu bölümde Stalin Dönemi’nin Türk dünyası romanlarına yansımaları ele alınmıştır. Sekizinci bölüm olan “Türk Basını” adlı bölümde Dilek Herkmen’e ait olan “Türk Basınında Stalin’in Ölümü” adlı bir yazı bulunmaktadır. Son bölüm olan “Biyografi” bölümünde ise Liaisan Şahin’e ait Stalin’in Biyografisi” adlı bir yazı bulunmaktadır.

Alev Sınar ılğın “Türk Roman ve Hikâyesinde II. Dünya Savaşı”: ılğın eserinin giriş kısmında II. Dünya Savaşı’nın dünyadaki seyrini ve II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin durumunu aktarmıştır. Giriş kısmından sonra eser iki ana başlık hâlinde incelenmiştir. “Savaşın Türk Toplumı Üzerindeki Etkisi” adlı birinci bölümde; “Savaşın İnsan Hayatını Etkileyen Ekonomik Boyutu”, “Kitlelerin Savaşta Bakışı”, “Savaş-Mekân Münasebeti”, “Savaşın Hemen Sonrasında Yapılan Değerlendirmeler” incelenmiştir. Bu başlıklar altında “Savaş ve Fakirlik”, “Savaş ve Vurguncular”, “Halkın Savaşı Değerlendirmesi”, “Aydının Savaşı Değerlendirmesi”, “Gençliğin Savaşı Değerlendirmesi”, “Savaşın Şehirlerdeki Umumî Hayata Tesiri”, “Hapishane Ortamında Savaşın Değerlendirilmesi”, “Savaş ve Kışla” konuları ele alınmıştır. “Konusu Türkiye Dışında Geçen Eserler” adlı ikinci bölümde; sonuç, bibliyografya, incelenen eserler, incelenen gazeteler, yararlanılan eserler verilmiştir.

Burak Sakal “Başka Bir Dünya Savaşı”: Sakal, eserini iki ana kısımda incelemiştir. Ana kısımların altında toplamda dokuz bölüm ve ekler kısmı bulunmaktadır. Birinci kısmın birinci bölümünde “Rusya ve Türkistan’daki Gelişmeler” başlığı altında, “Rusya’da Durum”, “Türkistan’da Siyasi Hareketler”, “Cedit Hareketi ve II. Dünya Savaşı” konuları ele alınmıştır. Birinci kısmın ikinci bölümünde yer alan “Almanya ve Nasyonal Sosyalist İdeoloji” başlığı altında, “Nazi İktidarı ve Almanya’nın Şark Siyaseti” konuları ele alınmıştır. Birinci kısmın üçüncü bölümünde yer alan “Savaş öncesi Almanya Türkiye ve Sovyetler Arasındaki İlişkiler” başlığı altında, “II. Dünya Savaşı ve Diplomasi” ve “Almanya Sovyetler Birliği ve Türkiye arasındaki İlişkiler” konuları ele alınmıştır. İkinci ana kısım dördüncü bölümden devam etmektedir. Dördüncü bölüm olan “II. Dünya Savaşı ve Almanların Elindeki Savaş Esirleri” başlığı altında “Barbarossa Harekâtı ve Alman İşgali” ve Savaş Esirleri” konuları ele alınmıştır. Beşinci bölüm olan “Alman Tarafına Geçiş” başlığı altında “Barbarossa Harekâtı’ndan Önce Kurulan Birlikler”, “Barbarossa Harekâtı’ndan Önce Kurulan Kafkasyalı Özel Kuvvetler”, “Esaretten Alman Ordusunda Gönüllülere Geçiş” ve “Savaş Esirlerinden İlk Birliklerin Kurulması” konuları ele alınmıştır. Altıncı bölüm olan “Türkistan Lejyonu” başlığı altında, Türkistan Lejyonu’nun Kurulma Çalışmaları”, “Alman Saflarındaki Lejyonerler”, “Lejyonerlerin Görev Bölgelerine Sevki”, “Lejyonerlerin Muharebelere Katılması”, “Yeniden Taraf Değiştiren Lejyonerler”, “Lejyonerlerin Batı Cephesi’nde Görevlendirilmesi” konuları ele alınmıştır. Yedinci bölüm olan “Silahlı SS’teki Türkistanlılar” başlığı altında, “Silahlı SA Bünyesinde Türkistanlı Birliklerin Kurulma

Çabaları”, “Müslüman Silahlı SS Birlikleri”, “II. Dünya Savaşı'nın ve Alman Tarafındaki Türkistanlıların Sonu” konuları ele alınmıştır. Sekizinci bölüm olan “Lejyonlarda Örgütlenme Ve Siyaset” başlığı altında, “Lejyonlarda Günlük Hayat ve Alman Propagandası”, “Alman Dışişleri ve Şark Bakanlıklarının Doğu Siyaseti”, “Milli Türkistan Birlik Komitesi ve Veli Kayyum Han”, “Rusya Halkları Kurtuluş Komitesi Ve Andrey Vsalov”, “Türkistanlıların Yayın Faaliyetleri” konuları ele alınmıştır. Dokuzuncu bölüm olan “Değerlendirme” başlığı altında, “Sovyetler Birliği Tarafından Alman Tarafına Geçiş”, “Almanların Bakış Açısından Türkistanlılar” konuları ele alınmıştır. Dokuz bölümün sonunda kaynakça kısmı bulunmaktadır. Ekler kısmında; yayımlanmış kaynaklar, listeler ve istatistikler, haritalar, resim ve şekiller yer almaktadır.

Nurcan Ankey-Deniz Dep “Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı” : Bu eser Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır. Eserde Cengiz Dağcı hakkında çeşitli akademisyenlerin makaleleri yer almaktadır. Eserde Cengiz Dağcı ile ilgili Aytən Abbasova'ya, Lennara Abdülvapova'ya, Mehmet Aça'ya, Ferruh Ağca'ya, Soner Akpınar'a, Aysel Duman'a, Dinçer Atay'a, Yunus Balcı'ya, Hülya Bayrak Akyıldız'a, Erdoğan Boz'a, Duygu Kamacı'ya, Ezgi Aslan'a, Ahtem Celilov'a, Leniyara Celilova'ya, Sabahattin Çağın'a, Mustafa Çetin'e, Özkul Çobanoğlu'na, Salim Çonoğlu'na, Mehmet Can Doğan'a, Vahide Fidan Doğan'a, Mitat Durmuş'a, Ali Duymaz'a, Ülkü Eliuz'a, Ali Şamil Hüseyinoğlu'na, Sabriye Kandımova'ya, M. Fatih Kanter'e, Abdulvahap Kara'ya, Oğuzhan Karaburgu'ya, Zafer Karatay'a, Neşe Sarısoy Karatay'a, Ahmet Kartal'a, İsmail Asanoğlu Kerim'e, Svetlana Kerimova'ya, Buket Nur Kırmızıgül'e, İsa Kocakaplan'a, Âdem Koç'a, Abdullah Kök'e, Melek Maksudoglu'na, Hayrettin Orhanoğlu'na, Metin Özarslan'a, Recai Özcan'a, Hilmi Özden'e, Mehmet Özger'e, Can Özgür'e, Âdem Polat'a, Eylem Saltık'a, Fera Seferova'ya, İbrahim Şahin'e, Cafer Şen'e, Seyit Battal Uğurlu'ya, Koray Üstün'e ait; çeşitli makaleler bulunmaktadır.

M. Akif Kireççi-Selim Tezcan “Kırım'ın Kısa Tarihi”: Kireççi ve Tezcan eseri üç bölümde ele almıştır. Birinci bölüm olan “Hanlık Dönemi” başlığı altında “Hanlığın Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'na Bağlanması”, “On Beşinci Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Kırım-Rus İlişkileri”, “Rusya'nın Kazan ve Astrahan İşgallerinden Sonra İlişkilerde Yeni Dönem”, “Rusya'nın Avrupa'da Büyük Bir Güç ve Osmanlı'nın Rakibi Olarak Ortaya Çıkması”, “Artan Rus Baskısı ve Kırım'ın İşgali” konuları ele

alınmıştır. İkinci bölüm olan “Rus Hâkimiyeti” başlığı altında, “Çarlık Yönetimi Altında Kırım Tatarlarının Durumu”, “Yeni Tatar Entelijansiyası ve Gelişen Ulusal Hareket”, “Rus Devrimi ve Erken Bolşevik Yönetimi Sırasında Kırım”, “Tatarların Bastırılması ve Kırım’dan Sürülmesi”, “Kırım’dan Sürgün Yılları” konuları ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan “Sonsöz”de ise “Dönüş ve Bugün” başlığı altında Kırım’ın son durumu ele alınmıştır.

Cengiz Aytmatov “Çocukluğum”: Aytmatov’un bu eseri otobiyografi tarzında yazılmıştır. Aytmatov eseri on beş kısa bölüm olarak ele almıştır. Eserin birinci bölümünde Aytmatov’un babaannesi, ikinci bölümünde çocukluğunda kazandığı ilk para, üçüncü bölümde Aytmatov’un babasıyla olan hatıraları, dördüncü bölümde kurtlarla olan karşılaşması, beşinci bölümde ilk kez öldürmek istediği kişi, altıncı bölümde II. Dünya Savaşı sırasında verdiği ölüm haberleri, yedinci bölümde çalıştığı postanedeki tavşan, sekizinci bölümde eserlerine konu olan Seytali ile ilişkileri, dokuzuncu bölümde Molla Cargin, onuncu bölümde öğrencilerin eşeklerle olan dersleri, on birinci bölümde tilki ile karşılaşması, on ikinci bölümde “Yüz Yüze” hikâyesindeki gerçek İsmail, on üçüncü bölümde Aytmatov’un inek ve kavak ağacı ile ilgili anısı, on dördüncü bölümde gerçek Cemile ve Daniyar anlatılmıştır. Aytmatov eserin son bölümünde ise seslenişler adlı şiirlere yer vermiştir.

Özlem Nemutlu “Cengiz Aytmatov’un Eserleri Üzerine Bir İnceleme”: Nemutlu’ya ait bir yüksek lisans tezi olan bu eser, dört bölüm hâlinde ele alınmıştır. Birinci bölümde, Beyaz Yağmur, Yüz Yüze, Cemile, Selvi Boylum Al Yazmalım, İlk Öğretmenim, Deve Gözü, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, Kızıl Elma, Oğulla Görüşme, Beyaz Gemi, Babadan Kalan Yadigâr, Erken Gelen Turnalar, Yıldırım Sesli Manasçı, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Gün Uzar Yüzyıl Olur, Cengiz Han’a Küsen Bulut, Kader Ağı (Kıyamet), Fuji-Yama eserleri ve bu eserlerin künyeleri, vakaları, şahısları, zamanları ve mekânları açısından incelenmiştir. Eserin ikinci bölümü olan “Muhteva İncelemesi” kısmında ise Aytmatov’un eserleri doğrultusunda “Efsaneler, Halk Hikâyeleri ve Türküler, Masal”, “Gelenekler”, “Çevre Meselesi”, “Mekân”, “Savaş”, “Kadınlar”, “Çocuklar ve Delikanlılar”, “Hayvanlar” konuları ele alınmıştır. Eserin üçüncü bölümünde “Sonuç ve Değerlendirme” kısmı yer almaktadır. Eserin son kısmı olan dördüncü bölümde ise bibliyografya yer almaktadır.

Selma Aydın “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Şahıslar Kadrosu”: Aydın’a ait bir yüksek lisans tezi olan bu eser, üç ana bölüm olarak ele alınmıştır. Eserin birinci bölümü olan “Kırgız Edebiyatı Hakkında Bilgi” başlığı altında Kırgız edebiyatının

gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölüm olan “Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Eserleri” başlığı altında Cengiz Aytmatov'un hayatı, eserleri, hikâyeleri, romanları, tiyatro eserleri ve ilmî çalışmaları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana, Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Hana Küsen Bulut, Dişi Kurdun Rüyalari, Beyaz Gemi, Gülsarı, Dağlar Devrildiğinde, Ebedî Nişanlı, romanları hakkında bilgiler verilmiş; romanların özetleri aktarılmış ve romanların şahıs kadroları açıklanmıştır.

Nesrin Sariahmetoğlu-İlyas Kemaloğlu “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası”: Sariahmetoğlu ve Kemaloğlu tarafından yayıma hazırlanan bu eser içerisinde II. Dünya Savaşı'nda yaşanan olaylarla ilgili makaleler içermektedir. Eserin takdir ve ön söz bölümünden sonra İskender Gilyazov'a, Giray Saynur Derman'a, Liaisan Şahin'e, Ufuk Tavkul'a, Yunus Zeyrek'e Nesrin Sariahmetoğlu'na, Araylım Musagaliyave'ya, Zuhra Altımışova'ya, Adarbek Amırbek'e, Ceren Gürseler'e, Mehmet Seyfettin Erol'a, Kanat Ydyrys'a, Barış Adıbelli'ye, Vahdettin Engin'e, Ulvi Keser'e, Tuğba Eray Biber'e, Ayşegül İnginar Kemaloğlu'na, Giray Saynur Derman'a, Sinem Dağkiran'a, Miray Vurmay Güzel'e, Celaleddin Seyyedi'ye, ait makaleler bulunmaktadır. Makaleler içerisinde II. Dünya Savaşı'nda İdil-Ural bölgesi, Kırım, Sibiryaya, Kafkasya, Ahıska, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan, Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Avrupa, Suriye ve Orta Doğu'da yaşayan Türkler ele alınmıştır.

İsa Kocakaplan “Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı”: Kocakaplan bu eserinde önce Kırım'ın tarihi hakkında kısa bir bilgi verir. Ardında Kırım'ın Ruslar tarafından ele geçirilişini anlatır. Daha sonra Sovyet Rusya döneminde devam eden bu işgalin Kırım'ı nasıl etkilediğinden bahseder. Eserin ilerleyen bölümlerinde Dağcı'nın hayatı hakkında bilgiler verir. Ardından Dağcı'nın sanat hayatı ve dünya görüşü hakkında birtakım bilgiler verir. Eserin diğer bölümünde Dağcı'nın eserleri özet hâlinde verilmiştir. Kocakaplan kitabın son bölümünde ise Dağcı'nın mülteci kamplarından sonra Londra'ya geçişini ve ölümüne kadar burada geçirdiği hayatı anlatır.

Necip Hablemitoğlu “Kırım'da Türk Soykırımı”: Hablemitoğlu bu eserinde başta 1944 Kırım sürgününden bahsetmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırım'ın durumu hakkında bilgi verip II. Dünya Savaşı döneminde Kırım Türkleri'nin yaşadıklarını anlatmıştır. Kırım'ın işgali sırasındaki sanatsal faaliyetlerden bahsetmiş, daha sonrasında ise 1944 Sürgünü ile Kırım Türkleri'nin

nerelere dağıldığını ele almıştır. II. Dünya Savaşı döneminde Almanlara esir düşen Kırım Türkleri'nin çektiği çileleri ve savaşın bitmesiyle Kırım Türkleri'nin mülteci olarak yaşadığı sorunları anlatmıştır. Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi ve ardından Stalin Dönemi'nin bitmesi ile Türklerin yaşadığı siyasi ve politik durumlar ele alınmıştır. Hablemitoğlu eserin son bölümünde ise Kırım hakkındaki yazılarına yer vermiştir.

Ali İhsan Kolcu “Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar”: Kolcu öncelikle Cengiz Aytmatov'un eserlerinin bir analizini ve incelemesini yapmaktadır. Daha sonra Cengiz Aytmatov'un eserlerinde metinler arası bağlantıyı inceleyen yazar ardından Cengiz Aytmatov'un eserlerinde av, toplu kıyım, kutsal kıyım İzlerini ve bunun yol açtığı travmaları incelemektedir. Yazar Cengiz Aytmatov'un “Kassandra Damgası” eserini ayrıca incelemiş ve birtakım sonuçlar çıkarmıştır. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde millî romantik unsur olarak millî hafızanın işleniş biçimini ve taşıdığı önemle birlikte Kırgız halkının millî değerlere verdiği önem ve bu hafıza ile yaşayışını anlatmıştır. Destandan romana Kırgız kültür mirası ve Cengiz Aytmatov örneğini ele alan yazar Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki destan ve halk kültürü geleneğine ait izleri incelemiş ve bu izlerin sebeplerini açıklamıştır. Yazar daha sonra kendisiyle yapılan röportajı eserinde aktarmıştır. Kolcu, “Dişi Kurdun Rüyalari” romanının Aytmatov'un yaşadığı sosyal çevreyi ve devleti anlatma açısından büyük önem taşıdığını aktarmıştır. Yazar eserin son bölümünde Cengiz Aytmatov'un ölümünün ardından söylemek istediklerini okuyucuya aktarmıştır.

Orhan Söylemez “Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler”: Söylemez eserinin ön sözünde Cengiz Aytmatov'un ölümünün ardından, Ata Beyit'te bulunan mezarı ile “Gün Olur Asra Bedel” romanındaki Ana Beyit mezarlığını bağdaştırmış ve Aytmatov'un yaşamından, ailesinden söz etmiştir. Yazar daha sonra Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki inanç meselelerini ele almış ve Cengiz Aytmatov'un farklı romanlarında bulunan inanç sistemlerinden bahsetmiştir. Söylemez eserinin diğer bir kısmında “Fujiyama” adlı eserdeki aydın tipi ile diğer romanlardaki aydın tiplerinden bahsetmiştir. Söylemez ön sözünün son kısmında Seval Koçoğlu ile Cengiz Aytmatov üzerine yaptığı röportajı ele almıştır. Yazar eserin kalan kısmında genç yazarların Aytmatov hakkındaki görüşlerini ve incelemelerini okuyucuyla paylaşmıştır. Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki savaş ve savaş karşıtlıkları, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bulunan intihar olayları, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bulunan nesil karşılaştırmaları, daha sonra Cengiz Aytmatov'un eserlerinde sembolik olaylar,

Cengiz Aytmatov'un bazı eserlerindeki mitolojik ögeler, Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki karakterlerin içine düştüğü zor durumlar ve bunların sonuçları, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde coğrafya ve bu coğrafyanın doğurduğu kader, sistem eleştirileri, gelenek, Aytmatov'un eserlerinde doğa konuları genç yazarların gözünden aktarılmıştır.

Bilal Dursun Yılmaz “Cengiz Aytmatov Kitabı”: Yılmaz eserinin ön sözünde neden böyle bir kitap yazdığından bahsetmiştir. Daha sonra eserin dilinden, üslubundan ve Aytmatov haricinde işlediği konulardan bahsetmiştir. Yazar eserinin birinci bölümünde Cengiz Aytmatov’la yaptığı söyleşiden bazı bölümleri paylaşmıştır. Bu bölümlerde eserlerinin temel kaynağı olan babaannesiden, Aytmatov’un modern edebiyata bakış açısından vs. bahsedilmiştir. Yazar eserinin ikinci bölümünde Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki sosyal hayatı, Aytmatov’un dünya görüşünü, devlete bakış açısını ve siyaset ile olan ilişkilerini okuyuculara aktarmıştır. Bu bölümde Aytmatov’un Sovyet Rusya, Türk Birliği vs. hakkındaki görüşlerinden bahsedilmiştir. Bu bölümün kalan kısmında Cengiz Aytmatov'un manevî dünyasından ve din konusundaki görüşlerinden bahsedilmiştir. Yılmaz eserinin ikinci bölümünde Cengiz Aytmatov'un farklı milletlerden dostlarıyla yaptığı söyleşileri paylaşmıştır. Söyleşi yapılan yazarlar: Yaşar Kemal, Bolotbek Şamşiyev, Zülfü Livaneli, Tölögön Kasımbekov, İşenbay Abdurazakov, Karıbek Moldobayev, Türkan Şoray, Muhtar Şahanov, Osmoankun İbraimov, Seyfullah Çevik’tir. Yılmaz eserinin son bölümünde Cengiz Aytmatov'un ölümünden önce ve sonra eserleri üzerine yazılan Türk dünyasının farklı yazarlarının yazılarına ve söyleşilerine yer vermiştir. Söyleşi yapılan yazarlar: Salıcan Cigitov, Mustafa Çetin, Hüseyin Özbay, Ali Akbaş, Beşir Ayvazoğlu, Muhittin Gümüş’tür.

Ayşe Yılmaz “Bozkır'da Yeşeren Sevda Türküleri; Aytmatov ve Eserleri Üzerine”: Yılmaz eserinin birinci bölümünün ilk kısmında “Cemile” romanının içeriğinden ve buradaki âşk hikâyesinden bahsetmiştir. Aynı bölümün devam eden kısmında Yılmaz, Aytmatov’un “Öğretmen Düşen” adlı hikâyesinin içeriğinden bahsetmiş ve buradaki sosyal tenkitleri işlemiştir. Yazar bir sonraki kısımda Cengiz Aytmatov'un “Oğulla Buluşma” adlı eserindeki hasret, özlem ve sevgi duygularından bahsetmiştir. Yılmaz, “Bana Bir Masal Anlat Baba” kısmında Aytmatov'un “Asker Çocuğu” adlı hikâyesindeki küçük çocuğun psikolojik tahlilini ele almıştır. Bu bölümün son kısmında da “Selvi Boylum Al Yazmalım” adlı eserdeki âşk hikâyesinden bahsetmiştir. Yazar eserinin ikinci bölümünde Cengiz Aytmatov'un

eserleri ve Aytmatov'un hayatı arasındaki ilişkiden söz etmiş daha sonra Aytmatov'un hayatındaki kişileri kahramanlarla bağdaştırmıştır. Yılmaz daha sonra Cengiz Aytmatov ve Tahavi Ahkahov'un Sovyet rejiminden nasıl etkilendiğinden bahsetmiştir. İkinci bölümün devam eden kısmında Cengiz Aytmatov'un romanlarında evrensellik, savaş, yetim çocuklar ve mankurtluk konuları ele alınmıştır.

Abdılıcan Aktamaliyev "Cengiz Aytmatov'un Dünyası": Aktamaliyev eserinde Aytmatov'un hayatını kronolojik bir sıra ile incelemiştir. Eserin giriş bölümünde yazar okuyuculara seslenmiş ve daha sonra sırasıyla baba Törekul Aytmatov ve anne Nagima H. Aytmatova ele alınmıştır. Eserin diğer bölümünde Aytmatov'un doğumundan başlayarak kronolojik bir sıra ile çocukluk dönemi, kolhoz içinde yaptığı işler ve öğrencilik yılları anlatılmıştır. Eserin diğer bölümlerinde ise Aytmatov'un eserleri ve bu eserlerin yazılış sebepleri ele alınmıştır. Aktamaliyev eserinin ilerleyen bölümlerinde ise Aytmatov'un eserlerini farklı yönlerden incelemiştir. Eserin son bölümlerinde Aytmatov hakkındaki akademik çalışmalar ele alınmıştır.

Enver Altaylı "Ruzi Nazar: Cıa'nın Türk Casusu": Altaylı eserin birinci bölümünde Ruzi Nazar'ın yaşadığı coğrafyayı, Bolşevik İhtilali ve ihtilalin Türkistan'da doğurduğu sonuçlarını, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Orta Asya'da yayılma çalışmalarını, sosyalizm politikalarını, Sovyet zulmünü, II. Dünya Savaş'ını, asker toplama politikalarını ele almıştır. Eserin ikinci bölümünde Ruzi Nazar'ın esir düştüğü yıllar ele alınmıştır. Daha sonra savaşta Almanlar tarafından görevlendirilen Türkler, savaş esirleri, lejyonerler, lejyoner kampları, Milli Türkistan Birliği Komitesi, Almanların saldırı dönemi, Savaş Dönemi'nde Türk dünyasının önemli kişileri, bu bölümde ele alınmıştır. Eserin üçüncü bölümünde ise Ruzi Nazar'ın ABD'de geçirdiği yıllar, Soğuk Savaş Dönemi, Ruzi Nazar'ın gördüğü yerler, Türk istihbaratı, Nazar'ın Türkiye'de geçirdiği yıllar, Orta Doğu coğrafyasına bakış açısı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşü ve Özbekistan ele alınmıştır. Eser'in son kısmında ise son söz, resim albümü, notlar, sözlük ve kaynakça bulunmaktadır.

Erol Cihangir "Kızıl Ordu'dan Kafkas Milli Lejyonuna Bir Türk'ün II. Dünya Harbi Hatıraları: Cabbar Ertürk": Cihangir, Cabbar Ertürk'ün hayatını anlattığı eserin ilk bölümünde "Benim Maceralı Hayatım" adlı bir başlıkla ele almıştır. Bu başlıkta Cabbar Ertürk'ün hangi Türk boyuna mensup olduğu, ailesi hakkında bilgiler, Ermenilerin 1920 yılında Nahçıvan'a yaptığı saldırılar ve Ertürk'ün öğretmeni olan Kazan Türk'ü Fizik Profesörü Rahmi Bey anlatılmıştır. Cihangir eserin ikinci bölümünde II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Türk yurtlarından bahsetmiştir.

Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali, 1937 yılında Moskova'dan gelen emirler, Sovyetler Birliği ve Alman dostluğu, 1940'tan sonraki dönemde Sovyetlerdeki durum, Kremlin'in Türk soylu insanlar için düşündükleri ve Almanların Sovyetlere savaş açması konuları ele alınmıştır. Eserin üçüncü bölümünde Ertürk'ün savaş içindeki durumu, Almanlara esir düşmesi, ölümden kurtulması, Türk-İslam lejyonları, Alman subaylarının gönüllü Türklere karşı tutumları, Doğu Türklerinin gönüllü lejyonları, Polonya'daki isyan, Kuzey Kafkasya'da olup bitenler, gönüllü lejyonların batıdaki savaşları ele alınmıştır. Eserin dördüncü bölümünde ise Savaş Dönemi'nde Türk illerindeki Türkçenin durumu ele alınmıştır. Eser'in beşinci bölümünde savaşın sonundaki facia yazarın gözünden anlatılmıştır. Toplama kamplarındaki mülteciler, Türk Milli Komiteleri'nde yer alan aydınlar, Azerbaycan Millî Komitesi, Amerikalıların Avrupa Nazizm'i, Amerikalıların zihniyeti ve İngilizlerin Ertürk'ü yakalaması ele alınmıştır. Eserin altıncı bölümünde 1941 senesinde Türkiye'ye sığınan Orta Asyalı Türklerin durumu, sığınmacıların Türk vatandaşlığına geçmek istemesi, Yakup Kadri'nin ve Ebuziyya'nın bu konudaki çabaları, Mısır'da geçen mülteci hayatı ele alınmıştır. Eserin yedinci bölümünde Türkiye'ye gelen Orta Asya kökenli Türklerin önce ülkeye alınıp daha sonra da sürülmesi, Ertürk'ün Azerbaycan'daki akrabaları bu bölümde ele alınmıştır. Eser'in sekizinci bölümünde Amerika'nın 1940'lı yıllarda Türk aydınlarını aramaya başlaması, Ertürk'ün mülteci hayatının hikâyesi, mülteci olarak gelen Türklerin Türkiye'den beklentileri, Avrupa'daki sahipsiz Türkler, Türkiye'ye yerleşebilen mülteci Türkler, bağımsız Türk devletlerinin durumu, Türk cumhuriyetlerindeki devlet adamları ve aydınlar bu bölümde ele alınmıştır. Eserin son bölümü olan dokuzuncu bölümde ise "Savaş Günlüğü" adı altında bir başlıkla savaşın seyri anlatılmıştır.

Cengiz Aytmatov "Oğulla Buluşma": Eser II. Dünya Savaşı'ndan yirmi yıl sonrasında geçmektedir. Oğlu askere gidecekken ona engel olmayan Çordon'un çektiği vicdan azabıyla oğlunun yaşadığına inanması ve onu aramaya başlaması anlatılmaktadır. Çordon, oğlunun savaştan önce öğretmenlik yaptığı yerlere gider; yolda gördüğü herkese oğlunu sorar.

Cengiz Aytmatov "Yüz Yüze": Eser II. Dünya Savaşı yıllarını anlatmaktadır. Seyde ve İsmail yeni evliyken diğer erkekler gibi İsmail de askere alınır. Savaşın getirdiği kıtlıktan dolayı köyde açlık vardır. İsmail savaştan kaçıp köye döner ve bir mağarada saklanır. Komşusunun özenle beslediği, doğum yapacak ineğini çalar ve yer.

Bunu öğrenen Seyde askerlere İsmail'in yerini söyler ve orada İsmail'le Seyde yüz yüze gelirler.

Cengiz Aytmatov "Asker Çocuğu": Eser babasını savaşta kaybetmiş bir çocuğun psikolojisini anlatmaktadır. Çocuk, köye kurulan sinemada oynatılan filmdeki askeri babası zanneder. Annesi de onu kırmamak için filmdeki kişinin gerçek babası olduğunu söyler.

Cengiz Aytmatov "Cemile": Eser II. Dünya Savaşı yıllarında bir kolhozda geçen olayları anlatmaktadır. Cemile ve eşi yeni evliyken kocası askere alınır. Kolhozun işleri çocuklara, kadınlara ve askerden dönen gazilere kalır. Olaylar askerden dönen Danyar ve Cemile'nin aşkı üzerinden anlatılmıştır.

Cengiz Aytmatov "Sultanmurat": Eser II. Dünya Savaşı'nda bir Kırgız köyünde geçmektedir. Savaş çıkınca köydeki erkekler askere alınır. Sultanmurat'ın babası da askere gider. Köyde erkek kalmayınca kolhoz şefi Sultanmurat'ı ve arkadaşlarını okuldan alır, kolhozda yapılması gereken işleri yaptırır. Eser Savaş Dönemi'nde çekilen maddî ve manevî sıkıntıları anlatmaktadır.

Cengiz Aytmatov "Toprak Ana": Eser II. Dünya Savaşı'nda çocuklarını ve eşini kaybeden Tolgonay'ın Toprak Ana'yla olan konuşmalarından oluşur. Savaş boyunca yaşadıkları Tolgonay'ı yıldırılmamış, Tolgonay kolhozun her işini yapmıştır. Tolgonay bütün sevdiklerini kaybedince üvey torununa bağlanır.

Cengiz Aytmatov "Elveda Gülsarı": Eserde Tanabay ve bir at olan Gülsarı'nın hayatlarının benzer yönleri ve Tanabay ile Gülsarı'nın yaşadıkları anlatılır. Tanabay gençliğinde Sovyet taraftarı iken sistemin yerleşmesi için abisini bile sürgüne gönderir. Gülsarı cins bir attır, yürüyüşü ile herkesi kendine hayran bırakır. Fakat savaşın getirdikleri yüzünden Gülsarı kolhozda kullanılır. Zamanla Gülsarı da Tanabay da yaşlanır. Tanabay'ın rejimden beklemedikleri gerçekleşmez ve partiden atılır. Gülsarı da yaşlılığa yenik düşerek ölür.

Cengiz Dağcı "O Topraklar Bizimdi": Eser yazarın bir diğer eseri "Onlar da İnsandı" adlı romanın devamıdır. Romanda Çukurca köyüne kolhoz reisi olarak gönderilen Selim'in insanlarla olan ilişkisi, kolhoz görevi, II. Dünya Savaşı'nda yaşadıkları ve savaştan döndükten sonra olup bitenler anlatılır. Selim hem Almanlar tarafından hem de Ruslar tarafından zulüm görür.

Cengiz Dağcı "Ölüm ve Korku Günleri": Eser Almanların Polonya'yı işgal ettiği yıllarda geçmektedir. Varşova sokakları savaşın getirdiği acı ve yıkımla çalkalanırken Teresa da sevdiği adamı düşünmektedir. Teresa sevgilisi Mihal'e bir

daha ulaşamaz. Bu süre zarfında Varşova'daki Yahudiler öldürülmektedir. Teresa savaş günlerinde şehrin farklı yerlerine gider, Mihal'in ölüsünü bulur. Romanın sonunda Teresa yanan fakat bağımsızlığa giden bir ülke görür.

Cengiz Dağcı “Biz Beraber Geçtik Bu Yolu”: Eser İzmail Tavlı'nın Ramila'yı hastanede ziyaret etmesi ile başlar. Daha sonra İzmail II. Dünya Savaşı öncesi Kırım'ı ve savaşı hatırlar. Roman Ramila'nın durumuyla birlikte savaşın ilerleyişini anlatır. Eserde geriye dönüşler vardır. Tavlı'nın savaşta yaşadıkları, Ramila ile tanışmaları ve İngiltere'ye geçişleri anlatılmıştır. Eserde Tavlı'nın teyzesine yazdığı mektuplar eserde ön plana çıkmaktadır. Sonunda Ramila ölür ve Tavlı kendini tek başına bulur.

Cengiz Dağcı “Yoldaşlar”: Eser II. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunda yer alan askerlerin ve teğmenlerin ordu dağıtılırken yaşadıklarını anlatır. Eserde Teğmen T.'nin üç askerinin-Hasan, Kasım, Cumay- ölümü anlatılmıştır. Yolda buldukları üç ölü serçe ile ölen askerler bağdaştırılmıştır.

Cengiz Dağcı “Üşüyen Sokak”: Eser yirmi yaşında bir genç olan Haluk'un II. Dünya Savaşı'ndaki ruh hâllerini anlatmaktadır. Haluk elinde hikâyelerinin olduğu kavanozla biçare dolaşırken Almira ile tanışır. Almira Haluk'u Galina Şubert adlı bir kadının evine götürür. Haluk'un orada geçirdiği üç gün ve üç gün içindeki ruh hâlleri anlatılır.

Cengiz Dağcı “Korkunç Yıllar”: Eser Kırmımlı bir Türk olan Sadık Turan'ın hatıralarını anlatmaktadır. Roman Kırım'da başlar. Sadık'ın askere alınmasıyla Rus ve Alman cephesinde yaşadıklarıyla devam eder. Sadık Almanlara esir düşer, esir kamplarında kalır. Sadık'ın diğer Kırmımlılarla tanışması sonucu hayatı değişir. Sadık'a Alman casusluğu teklif edilir fakat o bunu kabul etmez ve Türkistan Lejyonları'na katılır.

Cengiz Dağcı “Yurdunu Kaybeden Adam”: Bu Eser Korkunç Yıllar eserinin devamıdır. Sadık esir kamplarından kurtulur ve lejyonda rütbe alır. Sadık Almanlarla birlikte hareket ederken Almanların savaşı kaybetmeye başladığı anlaşılır. Sadık savaş esnasında Marya ile tanışır fakat savaş bittiğinde kaçarlarken Marya ölür. Sadık İtalya'ya kaçar ve bir süre orada yaşar. Çünkü yakalanan kişiler SSCB'ye iade edilecektir.

Cengiz Dağcı “Yansılar I”: Cengiz Dağcı bu eserinde 1985-1986 yılları arasında İngiltere'de yaşadığı günlerini ve hatıralarını anlatmıştır. Eşi Regina ile geçirdiği hayatını, torunlarını ve çocuklarını anlatmıştır. Bunların yanında Kırım'daki çocukluk

anılarını, savaş anılarını, mülteci kamplarında yaşadıklarını ve İngiltere'ye gelene kadar olan dönemdeki çilelerini anlatmıştır.

Cengiz Dağcı “Yansılar II”: Cengiz Dağcı bu eserinde 1987-1988 yılları arasında İngiltere'de yaşadığı günlerini ve hatıralarını aktarmıştır. Eşi Regina ile geçirdiği hayatını, torunlarını ve çocuklarını anlatmıştır. Eserlerini nasıl yazma isteği duyduğunu, eserlerin ne şekilde ortaya çıktığını, Türkiye'de hangi yayınevleri ve yazarlarla çalıştığını anlatmıştır. Bunların yanında Kırım'daki çocukluk anılarını, savaş anılarını, mülteci kamplarında yaşadıklarını ve İngiltere'ye gelene kadar olan dönemdeki çilelerini anlatmıştır.

Cengiz Dağcı “Yansılar III”: Cengiz Dağcı bu eserinde 1989 yılında İngiltere'de yaşadığı günlerini ve hatıralarını aktarmıştır. Eşi Regina ile geçirdiği hayatını, hasta olduğu günlerini, torunlarını ve çocuklarını anlatmıştır. Eserlerini nasıl yazma isteği duyduğunu, eserlerinin ne şekilde ortaya çıktığını, Türkiye'de hangi yayınevleri ve yazarlarla çalıştığını anlatmıştır. Kırım'da yaşanan hareketlenmelerden duyduğu heyecanı da aktarmıştır. Bunların yanında Kırım'daki çocukluk anılarını, savaş anılarını, mülteci kamplarında yaşadıklarını ve İngiltere'ye gelene kadar olan dönemdeki çilelerini anlatmıştır.

Cengiz Dağcı “Yansılar IV”: Cengiz Dağcı bu eserinde 1989 yılında İngiltere'de yaşadığı günlerini ve hatıralarını aktarmıştır. Eşi Regina ile geçirdiği hayatını, hasta olduğu günlerini, torunlarını ve çocuklarını anlatmıştır. Eserlerini nasıl yazma isteği duyduğunu, eserlerin ne şekilde ortaya çıktığını, Türkiye'de hangi yayınevleri ve yazarlarla çalıştığını anlatmıştır. Kırım'da yaşanan hareketlenmelerden duyduğu heyecanı, Kırım'dan ve savaştan kalan dostlarıyla mektuplaşmalarını aktarmıştır. Bunların yanında Kırım'daki çocukluk anılarını, savaş anılarını, mülteci kamplarında yaşadıklarını ve İngiltere'ye gelene kadar olan dönemdeki çilelerini anlatmıştır.

Salim Çonoğlu “ Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık”: Çonoğlu çalışmasında yurt kavramının Türk milleti için ne kadar önemli olduğuna değinmiş, ardından toprağın yurt olarak nasıl benimsendiğinden bahsetmiştir. Eserin içinde bulunan “Sürgünün Trajedisi ve Toprağın Sinesine Sığınmak” adlı bölümde Cengiz Dağcı'nın romanlarındaki Kırım sevgisi ve Kırım'a bağlılık ele alınmıştır. Sürgün edilen bir toplumun bir kara parçasını nasıl vatan kavramıyla içselleştirildiği Dağcı'nın eserlerinden örneklerle anlatılmıştır.

Şeyma Gürhan “1930’lu Yıllarda SSCB'nin Kırım'da Uyguladığı Sovyetleştirme Politikaları ve Yaşanan Suni Açlık”: Gürhan bu çalışmasında Rus Devrimi'nin ve Kırım'ın işgal edilmesinin ardından Kırım'da yaşanan durumları anlatmıştır. Lenin'in ölümünün ardından Stalin'in izlediği politikalar işlenmiştir. Gürhan, Stalin'in baskıcı ve yok edici politikalarının hem millî hem de dinî açıdan Kırım halkını nasıl etkilediğini anlatmıştır.

Erşahin Ahmet Ayhün “Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü”: Ayhün bu çalışmasında Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini, Osmanlı Devleti ile bağları kopan Kırım'ın parça parça ilhak edilmesini ve 1944 Sürgünü'nü ele almıştır. Çalışmanın diğer kısmında ise 1944 Sürgünü'nün canlı şahitleri ile yapılan röportajlar ele alınmıştır.

Ramazan Korkmaz “Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü”: Korkmaz bu çalışmasında, Cengiz Aytmatov romanlarında aşkın romanların temel taşlarından biri olduğunu ve roman kahramanlarının âşk sayesinde güçlü bir bağ ile birbirine bağlandığını ele almıştır. Çalışmada “Elveda Gülsarı”, “Cemile”, “Gün Olur Asra Bedel”, “Al Yazmalım Selvi Boylum”, “Dişi Kurdun Rüyalari” adlı romanlarda aşkın ne denli bağlayıcı ve sağlayıcı olduğu dile getirmiştir.

Baktygul Kulamshaeva “Aytmatov'un Eserlerinde Savaşın İzleri”: Kulamshaeva bu çalışmasında Kırgız halkının diğer Türk toplulukları gibi savaşçı bir millet olduğunu ve bağımsızlık mücadelesi verdiğini dile getirmiştir. Sovyet Devrimi sonrasında Aytmatov'un eserlerinde savaş temasının nasıl ele alındığını ve Aytmatov'un savaşı algılama biçimi anlatılmıştır. Aytmatov'un “Gazeteci Çocuk Dzyuyo”, “Yüz Yüze”, “Manas Ata'nın Karları”, “Cemile”, “Saman Yolu”, “Asker Çocuğu”, “Erken Gelen Turnalar”, “Fuji Dağında Kadir Gecesi” adlı eserlerinde savaş temasının nasıl ele alındığı anlatılmıştır.

Zeynep Yurттаş “Bir Düzyazı Ağlatısı / Ağıdı Olan Toprak Ana Romanını Çözümleme Denemesi”: Yurттаş bu çalışmasının ilk bölümünde roman türünün özelliklerini anlatmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Aytmatov'un hayat hikâyesini kısaca özetlemiştir. Eserin üçüncü bölümünde ise “Toprak Ana” romanının özetini ele almıştır. Yurттаş, dördüncü bölümde ise Toprak Ana romanını; bakış açısı, olay örgüsü, karakterler, zaman, mekân kurmacası, dil ve üslûp endişesi, düşünce unsuru, teknik unsurlar, tasvir, geriye dönüş tekniği, montaj tekniği, özetleme tekniği, ve anlatıcı açısından ele almıştır.

Cafer Gariper “Cengiz Aytmatov'un Cemile Adlı Hikâyesinde İnsanın Kendisi Olması Problemi ve Aşk”: Gariper bu çalışmasında Cemile hikâyesinin içeriği ve teması hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Çalışmanın başında Luis Aragon'un Cemile hikâyesi ile ilgili yorumları değerlendirilmiş, ardından Cemile hikâyesinde geçen âşk temasının nasıl ele alındığını dile getirmiştir ve roman kahramanı olan Cemile'nin karakteri anlatılmıştır. Çalışma içerisinde Cemile hikâyesinin kısa bir özeti de yer almaktadır.

Reyhan Çelik “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Savaşın Görünmeyen Yüzü ve Kadınlar”: Çelik bu çalışmasında Aytmatov'un neden savaş temasını seçtiğini dile getirmiş ve diğer büyük yazarlardan örnekler vererek yazarların savaşa kayıtsız kalamayacağını dile getirmiştir. Çalışmada; “Gün Olur Asra Bedel”, “Toprak Ana” “Cemile”, romanlarında savaşın nasıl ve niçin ele alındığı dile getirilmiştir.

Mustafa Ocakbeği “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kadın Tipleri Bağlamında Anne İzleği”: Ocakbeği, bu çalışmasında Aytmatov'un eserlerindeki eser-gerçeklik ilişkisinden bahsetmiş ve savaşta annenin, kadının önemini kısaca anlatmıştır. Çalışmanın diğer bölümünde ise Aytmatov'un eserlerine kaynaklık eden kadınlar ele alınmıştır.

Buğra Kızılkaya “Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kadın Tesiri”: Kızılkaya bu çalışmasında öncelikle Aytmatov'un evrenselden yerele, Kırgız halkı için taşıdığı önemi dile getirmiştir. Aytmatov'un geçmiş ve gelecek arasında nasıl bir bağ kurduğu anlatılmıştır. Kızılkaya daha sonra Aytmatov'un romanlarında geçen kadın tiplerini beş başlık altında incelemiştir: “Anne/Ana Tipleri, Sevgili/Eş Tipleri, Bilge/ Büyükanne Tipleri, Sözlü Edebiyat Ürünlerinde Geçen Tipler, Emekçi Tip”. Kızılkaya daha sonra Aytmatov'un “Beyaz Gemi, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyalari, Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Kassandra Damgası” adlı eserlerinde anne ve kadın tesirinin önemini dile getirmiştir.

Reyhan Çelik “Cengiz Dağcı'nın ‘O Topraklar Bizimdi’ Romanına Yakın Tarih Edebiyat İlişkisi Açısından Bir Yaklaşım”: Çelik bu çalışmasında öncelikle Kırım'ın kısa tarihini ve Sovyet Devrimi sonrasında hangi aşamalardan geçtiğini anlatmıştır. Çalışmanın “Cengiz Dağcı ve ‘O Topraklar Bizimdi’ Romanı” kısmında ise Dağcı'nın hayatı, Çelik tarafından kısaca anlatılmış daha sonra da “O Topraklar Bizimdi” romanının özeti verilmiştir. Sonuç kısmında ise Dağcı'nın hayatı ve “O Topraklar Bizimdi” romanı arasındaki ilintilerden söz edilmiştir.

Alev Sınar Uğurlu “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Savaşta Savrulan Hayatlar”: Uğurlu bu çalışmasının giriş kısmında Dağcı’nın hayatını kısaca anlatmış ve Dağcı’nın eserlerinin kendi hayatından izler taşıdığını dile getirmiştir. Uğurlu Dağcı’nın roman kahramanlarından olan İzmail Tavlı, Sadık Turan ve Selim Çilingir’in askere alınış biçiminin Dağcı’nın askere alınışına benzer bir şekilde işlendiğini dile getirmiştir. Dağcı’nın hayatında olduğu gibi kronolojik olarak askere alınma, cephe ve esir kamplarının bu karakterlerin ortak noktası olduğunu dile getirmiştir. Kahramanlardan Tavlı ve Turan’ın ise Türk Lejyonları’nda yer aldığını dile getirmiştir. Uğurlu sonuç bölümünde ise eser ve gerçeklik açısından Dağcı’nın eserlerini işlemiştir.

Sebine Abid “Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Tatarlık Ve Türklük Kimliğine Mensupluk Algısı”: Abid bu çalışmasında Çarlık Dönemi’nde ve Sovyet Rusya Dönemi’nde Kırım’da yaşananları anlatmış ve buradaki bağlayıcı nokta olan Tatarlık kavramının üzerinde durmuştur. Abid daha sonra millî bilincin ve kimlik bilincinin ne olduğunu kısaca açıklamış ve Kırım Tatarlarının millî bilincini anlatmıştır. Abid daha sonra Dağcı’nın romanlarındaki Tatarlık bilincini ve millî bilinci örneklerle göstermiştir.

Mayramgül Dıykanbayeva “Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri”: Dıykanbayeva bu çalışmasında Aytmatov’un hayatını kısaca ele almış ve Aytmatov’un eserlerine kaynaklık eden önemli kişileri anlatmıştır. Dıykanbayeva özellikle Aytmatov’un babaannesinin ona kaynaklık ettiğini dile getirmiştir. Kırgızistan ve Kırgız toplumunu en iyi yansıtan yazarın Aytmatov olduğunu aktarmıştır. Dıykanbayeva daha sonra babası Töreku Aytmatov’un yaşamını ve ölümünü ele almıştır. Dıykanbayeva Aytmatov için Atabeyit mezarlığının önemini dile getirmiştir. Dıykanbayeva çalışmasının son kısmında ise Aytmatov’un çevresinde olan olaylar ve yaşayan insanlar ile Aytmatov’un eserleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu dile getirmiştir.

Ayşe Yılmaz Balkan “Hayattan Esere Cengiz Aytmatov”: Balkan bu çalışmasında Aytmatov’un yaşadıklarının eserlerine nasıl yansıdığını dile getirmiştir. Özellikle Töreku Aytmatov’un ölümünün ve bulunamamasının Aytmatov’un çocukluğunda nasıl bir travmaya sebep olduğu dile getirilmiştir. Aytmatov’un hayatındaki diğer zorlukların ve savaş izlerinin eserlerine nasıl yansıdığı Balkan tarafından ele alınmıştır.

Halim Kara “Sömürgeciyi Tahayyül Etmek: Cengiz Aytmatov’un Kurmacasında Rusların Edebî Temsili”: Kara bu çalışmasında Aytmatov’un Sovyet Rusya içindeki adaptasyonunu ve bu adaptasyonun eserlerine nasıl etki ettiğini dile getirmiştir. Rusların temsiline Aytmatov’un eserlerinde iki şekilde işlendiğini dile getirmiştir. Kırgızlar arasında içselleştirilen ve içselleştirilemeyen komintern hayatın Aytmatov’un eserlerinde nasıl anlatıldığı işlenmiştir. Bu aktarının özellikle “Gün Uzar Yüzyıl Olur” ve Dişi Kurdun Rüyalari” romanları ile yapıldığını Kara örneklerle anlatmıştır.

Nadir Devlet “Stalinizme Karşı Almanya’da Oluşturulan Lejyonlar”: Devlet bu çalışmasında, Nazi Almanyası’nın II. Dünya Savaşı’nda esir kamplarında yer alan Sovyet topluluklarından askerlerin Sovyet Rusya karşıtı bir cephede yer almalarını anlatmıştır. Öncelikle Ruslardan oluşan askeri güçler ele alınmış daha sonra da esir düşen askerlerden oluşan lejyonlardan bahsedilmiştir. Rus asıllı olmayan topluluklardan kurulan lejyonlar çalışmanın devam eden kısmında açıklanmıştır. Türk Lejyonları kurulduktan sonra Türkiye’nin ilgisinin nasıl olduğu da eserde işlenmiştir. Eserin son bölümünde ise lejyonların hangi bölgelerde savaştığı ve kimin kontrolünde olduğu işlenmiştir.

1.4. 1939 Öncesinde Kırım’ın ve Kırgızistan’ın Durumuna Kısa Bir Bakış

1.4.1. 1939 Öncesi Kırım

II. Dünya Savaşı sırasında Kırım’da olup bitenleri anlamak için Kırım Türklerinin ve Kırım’ın hangi tarihî aşamalardan geçtiğini kısaca incelemek gerekir. Bu yüzden tezimizin bu kısmında Kırım’ın 15. ve 20. yüzyıllar arasında hangi safhalardan geçtiğini kısaca vermeye çalıştık.

Üç yüz yıl kadar Rusların egemenliği altında kalan Kırım Altınordu devletinin parçalanmasının ardından bağımsız olmuştur. Kırım 1475 yılında ise Osmanlı Devleti’ne dâhil olmuştur. 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti, Kırım üzerindeki egemenliğini yitirmiş fakat Rusların boyunduruğu alındaki Müslümanlar Osmanlı Devleti’ne bağlı olmaya devam etmiştir. Kırım 1873 yılında Ruslar tarafından tamamiyle işgal edilmiş ve Sovyet Dönemi’ne kadar bu durum devam etmiştir.

1917’de yaşanan Ekim Devrimi ile Çarlık Rusya’sı yıkılmıştır. Kırım Türklerinin de millî kurtuluş hareketi ivme kazanmıştır. Bolşevik İhtilali, Kırım

Tatarları için bir başlangıç niteliğindedir. 13 Aralık 1917 tarihinde Numan Çelebi Cihan Başkanlığı'nda Kırım'da Millî Hükümet kurulmuş fakat kısa bir süre sonra, Kırım Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bolşevikler Numan Çelebi Cihan'ı da öldürmüşlerdir. Daha sonra Kırım, 1918 yılında Almanlar tarafından işgal edildi. 1918 yılının haziran ayında Süleyman Sülkeviç başkanlığında bir Kırım Millî Hükümeti kuruldu. 1918-1920 yılları arasında bağımsız bir şekilde varlığını sürdüren Kırım, önce Beyaz Ruslar, daha sonra Bolşevikler, ardından yine Beyaz Ruslar tarafından işgal edilmiş ve daha sonra Kasım 1920'de son defa Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. İşgal sırasında 60.000-70.000 kadar Kırımlı kurşuna dizilmiş, Kırım halkı, galeyana gelerek silahlı direnişe başlamıştır.

Orta Asya'da ve Kırım'da yaşayan halkların sempatisini kazanmak hem de Kırım'daki direnişi kırmak için Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Vladimir Lenin tarafından 18 Ekim 1921'de kuruldu. Kırım Türklerine özerklik tanıyan bu cumhuriyet Sovyet Rusya'ya bağlandı. Devletleştirmeyi amaçlayan Sosyalist rejim gereği, mülkiyet hakkı kaldırıldı ve köylülerin tarlalarında yetiştirdiği ürüne devlet tarafından el konulması öngörüldü. Kırım halkının her yıl devlete vereceği ürün miktarı belirlendi ve bu miktara ulaşamayanlar cezalandırıldı. 1921-1922 yıllarında Sovyet Rusya'da 49 milyon ekonomik sıkıntılar çektii ve 5 milyon kişi açlık nedeniyle hayatını kaybetti. Kırım'da da aynı sorun baş göstermiş ve yaşanan açlık felâketi yüz bin kişinin canına mâl olmuştur. Kırım halkı için verilen sözler tutulmamış ve Kırım halkı kültür sömürüsüne maruz kalmıştır. Lenin'den sonra yönetimi ele alan J. Stalin Kırım'ı ve diğer Türk bölgelerini baskı altında tutmuştur. Ukrayna'da 1931-1932 yılları arasında 35 bin Kırımlı açlıktan ölmüştür. 1921-1922 yıllarındaki açlıktan farklı olarak Kırım'da Gulag (yani hâli vakti iyi köylülerle) olduğu öne sürülerek tutuklanan kişi sayısı 100 bindir. Hatta 50 bin Kırım Türkü de onlarla birlikte savaş kampanyası yapmak adına Kırım'dan sürüldü. 1920 yılında Kurulan Kırım Özerk Devleti'nin halkı yavaş yavaş Kırım'dan silinmeye ve sürülmeye başlamıştır. Çarlık Dönemi'nde Kırım Tatarlardan temizlenmek istenmiş ve Sovyet Rusya döneminde bu çalışmalar devam etmiştir.

Özetlenecek olursa 1921-1923 yıllarında vuku bulan açlık felaketi, 1930'lu yıllarda başlatılan köylüyü zorla sovhoz ve kolhozlarda (devlet çiftlikleri) çalıştırma, kolektivizm ve tasfiye politikaları (idam ve sürgün-zorunlu göç politikası), 1932-1933 yıllarında tekrar yaşanan kıtlık ve açlık dönemi ile sayıları iyice azalan Kırım

Türklerini yok etme süreci II. Dünya Savaşı'nın başlangıcıyla birlikte yeni bir ivme kazandı. Kırım'da hüküm süren ilk Komünist hâkimiyeti devrinde, 1921-1922 ve 1931-1934 yılları arasındaki açlık devirleri, ideolojik mahiyetteki çeşitli idamlar, sürgünler ve rejimin eziyetlerine dayanamayıp her şeyi göze alarak kaçma neticesinde Kırım'da takriben 100.000 kişilik Tatar nüfusu azalmış oldu ve bu rakam da 1917 yılındaki Tatar nüfusunun yarısına tekabül etmekteydi.¹

1.4.2. 1939 Öncesi Kırgızistan

II. Dünya Savaşı sırasında Kırgızistan coğrafyasında olup bitenleri anlamak için Kırgızların ve Kırgızistan'ın hangi tarihî aşamalardan geçtiğini kısaca incelemek gerekir. Bu yüzden tezimizin bu kısmında Kırgızistan coğrafyasının 13. ve 20. yüzyıllar arasında hangi safhalardan geçtiğini kısaca vermeye çalıştık.

Kırgızların Türk toplulukları içerisinde Cengiz İmparatorluğu ile en erken temas kuran topluluklardan biridir. Buna rağmen Kırgızlar Kazaklara göre Cengiz adetlerine ve kanunlarına daha az bağlılık göstermişlerdir. Kırgız coğrafyası Cengiz'in oğulları arasında paylaşılmadığı için Kırgızlar Cengiz Han'dan sonra da siyasi bir varlık gösterememişlerdir. Cengiz Han'ın oğullarının Cengiz'in ülkesini paylaştığı dönemde Kırgızlar yavaş yavaş direnişe başlamışlardır. Ve 16. yüzyılda Şibani Han'ın buyruğu altına girmişlerdir. 17. Yüzyılda ise Kırgızlar kuzeyden Çarlık Rusya'sı güneyden ise Cungarlar tarafından sıkıştırılmış ve arada kalmışlardır. 17. yüzyılda Cungar baskısına dayanamayan Kırgız toplumunun bir kısmı Tanrı Dağları bölgesinde kalmış, bir kısmı Doğu Türkistan'a bir kısmı ise Fergana Vadisi'ne göç etmişlerdir.

1759 yılında Mançuların Cungar Devleti'ni yıkmasının ardından göç etmiş olan Kırgız ve Kazakların bir kısmı Cedisu bölgesine geri döndüler. Göç edenlerin dışında kalan bir grup Kırgız, Çin hâkimiyetine girdi.

Çarlık Rusya'sının Orta Asya'ya ve Kırgızistan'a egemen olma politikası sürekli ve sistemli bir şekilde ilerlemiştir. 1852'den itibaren Çarlık Rusya'sından Kırgızistan'a göçler başlamıştır. Verimli arazilerine el koyulan Kırgız toplumu zor günler yaşamıştır. Çarlık Rusya'sının ağır yaptırımları karşısında 1916 yılında Kırgızistan'da Ürkün İsyanı başlamış ve 10 milyona yakın insan bu isyana destek vermiştir. Trajik bir sonuçla bitse de 1916 yılındaki bu isyan Çarlık üzerinde etkili olmuştur. Ruslara

---

¹ Saynur Derman, *II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türklerinin Siyasî faaliyetleri*, İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası, İstanbul, 2016, s.28

karşı gelişen bu büyük hareket, 10 milyondan fazla insanın katılmasıyla gerçek bir halk isyanına dönüşmüştür. Çarlık Rusya'sı Kırgızların isyanının asıl sonuçlarını 1917 Ekim Devrimi ile yaşamıştır. Zafere ulaşan bu devrim ile işçiler Çarlık Rusya'sının köklerini yok etmiş ve Orta Asya'da bulunan Türk topluluklarına muhtariyet hakkı tanıştır. Fakat daha sonra Türk bölgeleri parça parça Sovyetleştirilmiştir.

Rusya'nın bütün Orta Asya'ya ve Kırgızistan'a sahip olma siyaseti devamlı ve titiz bir politika neticesinde ortaya çıkmıştır. 1852 yılından itibaren Ruslar kitleler hâlinde Kırgız topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Verimli toprakları ellerinden alınan Kırgızlar, Çarlık Rusyası tarafından zor hayat şartlarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Çarlığın Ruslaştırma siyasetine ve ağır ekonomik baskıları karşısında nefret dolu olan halkın tepkisiyle ortaya çıkan 1916 büyük isyanı, trajik olmasına rağmen, Kırgızların ve tüm Türkistan halkının tarihindeki en önemli sayfalarından birisi oldu. Ruslara karşı gelişen bu büyük hareket, 10 milyondan fazla insanın katılmasıyla gerçek bir halk isyanına dönüşmüştür. 1916 isyanının ağır sonuçları, 1917'de özellikle hissedildi. 1917 Şubat'taki Burjuva Demokratik İhtilâli sonucunda Çarlığın yıkılması Rusya'nın siyasî güç dengelerinde köklü değişiklikler meydana getirdi. Zafere ulaşan İhtilâl'in ana itici gücünü oluşturan isyancı işçiler, askerler ve köylüler Çarlık rejiminin temellerinin ortadan kaldırmakla kalmadı, aynı zamanda kendilerinin hükümet organları olan Sovyetleri kurdu. Kasım 1917'den Şubat 1918'e kadar Türkistan'ın çoğu şehirlerinde Sovyet iktidarı kurulurken, Kırgız, Özbek, Kazak ve Tacikler de Hokand'da muhtariyet ilan ettiler. Fakat Hokand Muhtariyeti 20 Şubat 1917'de Bolşevikler, Kızıl Ordu birlikleri, Rus işçileri ve Ermeni bölükleri tarafından yok edilmiştir.

Geçici Hükümet, Kırgızistan'da hâkimiyetini tesis etmek ve bazı devlet ve hükümet dairelerine sözde demokratik biçim vermek üzere ülkenin sosyal, ekonomik ve milli politikalarını fazla değiştirmeden, sadece isimlerinde değişiklik yapmakla yetindi. Geçici Hükümet Rusya'nın sınır bölgeleri de dâhil olmak üzere, yer yer kendi organlarını faaliyete geçirdi. Şubat İhtilali'nden sonra millî liberal hareketin liderleri önemli sosyo politik meselelerde Geçici Hükümet tarafını tuttu. Bundan dolayı onlar da Geçici Hükümet'e muhalif siyasi teşkilât olarak görünen Sovyetlere karşı bir tutum izlediler. ihtilalin daha ilk günlerinde kurulan Petersburg, Moskova ve diğer şehirlerin Sovyetleri geçici hükümet yönetimini alaşağı edip iktidarı kendi ellerine almak için yeterince kuvvete malikti. Fakat, onların liderleri geçici hükümet ile uzlaşmaya eğimli idi. bu sebeple, mutlak hakimiyet nihayetinde geçici hükümetin eline geçti. Çarlık

Hükümeti'nin politikalarını takip eden geçici Hükümetin Kırgızistan'da halkın meselelerine çözüm bulması düşünülemezdi. 1917 yaz aylarının sonu ile sonbaharın başında, ülkenin her tarafında halk kitlelerinin Bolşevikler tarafına daha çok çıkmaya başladı. Buna üyelerinin çoğunluğunu Rusların oluşturduğu Sovyetlerin etkisinin artması sebep oldu. 24 Ekim 1917'de Petersburg'da silahlı ayaklanma başladı. 25 Ekim 1917 de Askerî Devrimci Hükümeti devirdiğini ilan etti.

Sovyet rejiminin yerli silahlı direnişi sona erdirmesinin ardından, Türkistan'ı parçalara bölme siyaseti yaşanmıştır. 1924'de Orta Asya halklarını millî sınırlara ayırma çalışmaları esnasında Rusya Federasyonuna bağlı Kırgız Özerk Bölgesi kurulmasıyla, Türkistan Özerk Cumhuriyetinin içinde bulunan Kırgız halkı sınırlı sahip olsa da ayrı devlet kurma imkânına kavuştu. 1926'da Kırgız Özerk Bölgesi, Kırgız Özerk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1929'da Rus anayasası çerçevesinde ilk Kırgız anayasası kabul edildi. SSCB'nin 1936 anayasası gereğince Kırgız Özerk Bölgesi Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Kırgız SSC'e dönüştürüldü. Sovyet rejiminin kurulması Kırgızistan için tarihsel bir aşamanın başlangıcı oldu. Sovyet dönemi boyunca Kırgızlar arasındaki bütün politik hareketlilik ve idari bölünme sistemi, değiştirildi. Kırgız Devleti; ulusal marş, bayrak ve güçlü bir devlet kurumları dâhil olmak üzere modern toplumun bütün vasıflarıyla birlikte kuruldu.²

Kırgızistan 1924 yılında Sovyetler Birliği'ne bağlı "Kara Kırgız" olarak adlandırılan özerk bölge, 1936 yılında ise Sovyet yönetimine bağlı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden biri olarak 31 Ağustos 1991 yılına kadar devam etmiştir.³

1.5. II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri

Tezimizin konusu olan eserler II. Dünya Savaşı Dönemi'ni işlediği için savaş dönemindeki şartları kısa maddeler hâlinde vermeye çalıştık. II. Dünya Savaşı'nın tezimizde işlenen kısmı Almanya-Rusya savaşı olduğu için savaş şartlarını bu iki devlet üzerinden vermeye çalıştık.

---

² Füsün Kara, *Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması*, Elazığ, 2013, s. 15-16

³ Remzi Bulut, *Eski SSCB Ülkeleri(Sosyal ve Ekonomik Yapıları Üzerine Bir Araştırma)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2017, s.146

1.5.1. Ekonomik Nedenler

Dünya üzerinde yapılan birçok savaşta olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da ekonomik sıkıntılar çekilmiştir. Bu durumun temel sebepleri işgal edilen devletlere uygulanan ambargolar ve iş gücünün azalması olarak gösterilebilir. Ele aldığımız eserlerin bir kısmında II. Dünya Savaşı'nda ekonomik sıkıntıların yol açtığı durumları belirttiğimiz için bu dönemdeki ekonomik şartları kısaca vermeye çalıştık.

Daha I. Dünya Savaşı'nın nedenleri tam olarak belirlenenemişken ardından II. Dünya savaşı çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın temel sebepleri arasında, savaşan Devletlerin I. Dünya Savaşı'nda ekonomik açıdan istediklerini alamamış olmalarıdır. Almanya'nın Versailles Antlaşması ile toprak kaybına uğramış, silahsızlandırılmış ve ödeyemeyeceği bir borç yüklenmiş hatta Avrupa devletler topluluğu arasına alınmamıştı. Sovyetler Birliği de Brest-Litovsk Antlaşması ile çok fazla toprak kaybetmişti. 1920'lerin canlı ve istikrarlı havası 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranıyla gerçekleri su yüzüne çıkardı. Ekonomisi kapalı bir şekilde işleyen Sovyetler Birliği bile bu ekonomik bunalımdan kurtulamadı. 1930'larda hâlâ Versailles anlaşmasına bağlı bulunan Almanya için bu uluslararası ekonomik bunalımdan çıkmak kolay değildi. II. Dünya Savaşı'nın ekonomik temelinde bunlar yatmaktadır.

1.5.2. Siyasi Nedenler

I. ve II. Dünya Savaşlarının birçok siyasî nedeni vardır. Tezimizde savaşın ortaya çıkışını devletler bazında ele almasak da Kırgız ve Kırım halklarını etkilemesi bakımından savaşa yol açan durumları kısaca belirttik. Ele aldığımız eserler Almanya-Rusya savaşı dönemini işlediği için II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkış sebeplerini kısaca vermeye çalıştık.

1917'de yapılan Ekim Devrimi'nin dünyadaki diğer işçi sınıflarını etkilemesinden korkan Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD oldukça tedirgin davranıyordu.

1930'larda bu Bolşevizm karşıtlığı, Avrupa uygarlığında başka bir bölünmeyle ikinci plana atıldı: Demokrasi ile faşizm. Benito Mussolini İtalya'da faşizmi kurduğu zaman solcular dışında kimse telaşa kapılmadı, tam aksine İtalya'nın Bolşevizm'den kurtulduğuna inanıldı. Saygıdeğer bir devlet adamı gibi görülerek kendisiyle ciddi diplomatik görüşmelerde bulunuldu ve 1935 yılına kadar Stresa'da ortak güvenliğin

“şampiyonu” olarak tanındı. Ancak Almanya’da Nasyonal Sosyalizm çok daha değişik boyutlarda bir tehditti. Nazi barbarlığı, siyasal parti ve sendikaların kapatılması, özgürlüklerin yok edilmesi ve Yahudilere karşı açılan acımasız kampanyayla Avrupa uygarlığının uzun geçmişi ve köklü ilkeleri reddedilmekteydi.⁴

1.5.3. Strateji ve Silahlar Açısından Nedenler

II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasındaki temel sebeplerden biri de I. Dünya Savaşı’na giren devletlerin çıkan sonuçlardan memnun olmamasıdır. Tezimizin temelini II. Dünya Savaşı oluşturduğu için savaşın strateji ve silah açısından nedenlerini kısaca vermeye çalıştık.

Her iki dünya savaşı temelde aynı teknoloji, aynı silahlar ile yapılmıştır. İkisinde de bir önceki yüzyıldan farklı fakat bizim aşına olduğumuz silahlar kullanıldı. İngiltere 1900’lerin başında bir savaş aracı yaptı ve adına “tank” dedi.

1916’da cephede ilk görüldüğünde askerlerin güldüğü ve 1917’de geliştirilip savaşa hazır duruma getirilen bu silah, 1939-1945 savaşında savaş alanlarının en etkili araçlarından biri oldu. Birinci savaşın başlarında uçak yalnız bilgi toplamak amacıyla kullanılmaktaydı. Savaşın sonuna doğru geliştirilip saldırı amacıyla havalandırıldı. Yüzyılın ortalarına doğru tüm insanlığa dehşet saçmağa başladı ve “modern” savaşın en kesin ve vazgeçilmez ögesi oldu. Bu “koleksiyona” denizaltı gibi bir araç da eklenince, yirminci yüzyılın iki büyük savaşı tarihte ilk kez “üç boyutlu” bir nitelik kazandı: Kara ve deniz yüzeyi, denizin altı ve kara ile denizin üstü. Önceki savaşların tümü yalnızca birinci özelliğe sahipti.⁵

1.5.4. II. Dünya Savaşı’nın Sonuçları

II. Dünya Savaşı’nın savaşa katılan devletler açısından birçok sonucu vardır. Savaşın sonuçları açısından bizi ilgilendiren kısım Almanya-Rusya savaşıdır. Bunun sebebi gerek Aytmatov’un gerek Dağcı’nın eserlerinin Almanya-Rusya arasındaki savaşı işlemesidir. II. Dünya Savaşı’nın genel sonuçları çok uzun süreceği için sadece tezimi ilgilendiren kısa bir sonucu vermeye çalıştık.

İki dünya savaşı da on sekizinci yüzyılın sonunda başlayan endüstriyel, siyasal, toplumsal ve entelektüel devrimlerin en yüksek noktasını oluştururlar. Bireyle devlet

⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.115-117

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.122-123

arasında yepyeni bir ilişki kurularak yurttaşlık anlayışıyla bireyin devlete bağlılığı güçlenmiştir. Artık devlet birkaç kişinin malı değildi ve hükümetler halkın adına hareket ediyorlardı. Ama buna karşılık devlet “zorunlu askerlik” sistemiyle tüm yurttaşların üzerinde denetim yetkisine de sahip olmuştu. Böylece savaş daha “demokratik”, ideolojik ve duygusal olmuş, örgütlenmede, seferberlikte, kapsam ve amaçta topyekûn bir biçime dönüşmüştü. Her alanda üretim ve nüfusun artmasıyla savaş teknolojisinde ve silahlanmadaki gelişme, bu duygusallıkla birleşince, her iki savaş da görülmemiş bir yıkıcılığı peşlerinde getirdiler.⁶

1.5.5.Alman-Sovyet Savaşı

II. Dünya Savaşı’nda savaşta yer alan devletler birçok cephede savaşmıştır. Fakat Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı’nın ele aldığımız eserlerinde II. Dünya Savaşı’nın Almanya ve Sovyet Rusya arasında geçen kısımları işlendiği için Alman-SSCB savaşını kısaca vermeye çalıştık.

II. Dünya Savaşı’nın geleceğini en kesin biçimde etkileyen olay, Almanya’nın Rusya’ya saldırması olmuştur. Bu saldırı başarılı olsaydı, hiç kuşkusuz, Almanya hemen hemen tüm Avrasya’ya egemen hâle gelir ve savaş sonu dünyasının görüntüsü temelinden değişebilirdi. Başarısızlığıyla, Almanya’nın Avrupa üstünlüğünün yavaş yavaş ortadan kalkması ve sonunda Hitler’in kurduğu “Reich”in yok olmasıyla sonuçlandı.

Rusya’ya saldırı, Hitler’in yirmi yıldır savunuculuğunu yaptığı doktrinlerin mantıki bir sonucuydu. Siyasal yaşamına Sovyet komünizmini yok etmek isteyen bir Bolşevik karşıtı olarak başlamıştı. Yahudilerin komünizmin kuruculuğunu ve önderliğini yaptıkları görüşü bu konudaki azmini artırmıştı. Kısa bir süre içinde Almanya’yı komünizmden kurtarmıştı; şimdi sıra dünyayı bu beladan kurtarmaktaydı. Gerçekte Avrupalı birçok önder aynı şeyi düşünmüştür, ama Hitler bu konuda eyleme geçen tek önderdir.⁷ Burada devlet politikasından ziyade Hitler’in kişisel fikirleri de savaşı tetiklemiştir.

“Hayat sahası” (Lebensraum) Hitler’in jeopolitikçilerden öğrendiği kendine özgü bir doktrindi. Eğer dünya gücü olacaksa, Almanya tüm doğal kaynaklarıyla “merkez bölge”yi eline geçirmeliydi. Sovyetler Birliği Almanya’ya hammadde vermekteydi ama bu durum herhâlde çok uzun sürmeyecekti. Sovyetler Birliği

⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.124

⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.124

zamandan kazanarak silahlanıyor ve güçleniyordu. Bu yüzden, bu devlete karşı girişilecek bir savaş, tıpkı Napolyon'un gibi, önleyici bir savaş olacaktı.

Hitler'e göre İngiltere'nin bir türlü teslim olmamasının en önemli nedeni, Sovyetler Birliği'ne güvenmesiydi. İlerde nasıl olsa bu devlet İngiltere'ye yardım etme durumunda kalacaktı. Dolayısıyla, Sovyetler yenilirse, İngiltere barış görüşmelerine girişebilirdi.

Uzun süreli düşünceleri ne olursa olsun, Hitler'in pratik bir düşüncesi de vardı. İyi düşünülürse, yapacak tek şey de buydu. Almanya'nın donanması zayıftı ve hava gücü de İngiltere'yi teslim zorlayamamıştı. Buna karşılık büyük ve güçlü bir kara gücü vardı ve Sovyet toprakları da böyle bir gücün kullanılabileceği tek yerdi. Almanya, Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip Fransa'yı altı hafta içinde dize getirmişti; Sovyetler'i yenmek daha da kolay olacaktı.

Almanya'nın savaş hazırlığı aceleye getirildi ve savaşın sonunun çabuk alınacağı düşünüldüğünden uzun süreli planlar yapılmadı. Alman genelkurmayının Sovyetlerin gücü konusunda çok az bilgisi vardı ve bu devletin Finlandiya karşısındaki beceriksizliği, Kızıl Ordu'nun hafife alınmasına yol açtı. Ayrıca Rusya, savaş stratejisi açısından tıpkı Fransa gibi düşünüldü; tankların geçebileceği güzel ve geniş yollar, bol malzeme ve yiyecek. Savaş kısa süreceği için ayrıntılar üzerinde düşünmenin anlamı da yoktu. Savaşın daha başlangıcında Rusya'daki durumun Fransız harekâtına benzemediği ortaya çıktı. Fransa'ya saldıran iki Alman ordusu giderek birbirine yaklaşırken, Sovyetler'e saldıran üç ordu giderek birbirinden uzaklaştı.

Almanya 22 Haziran 1941'de Baltık'tan Romanya'ya kadar uzanan geniş bir cephe üzerinden Sovyetler'e karşı saldırıya geçti. Hitler'in planlarına göre, ilk saldırı altı hafta içinde başarılı olacak ve altı ay sonunda Sovyet hükümeti teslim olacaktı. Yıl sonuna kadar Almanya, Moskova'nın batısı, Leningrad ve Karadeniz çizgisi üzerinden ilerledi. Sovyetler, her saldırıda olduğu gibi, geniş alandan yararlanarak geri çekildiler ve Alman ordularını güç durumda bıraktılar.

Almanlar gittikçe üslerinden uzaklaşmakta ve çete savaşları yüzünden lojistik destek merkezleriyle bağlantıyı sağlayamamaktaydılar. Almanya, Moskova kapılarına kadar dayanmış ve ülkenin en zengin endüstri bölgelerini eline geçirmişti, ama Rus ikliminde kış savaşı için hazırlanmamış olan Alman orduları önce çamur, sonra kar ve soğuk yüzünden durakladılar. Sonuç olarak, Sovyetler umulduğunun aksine bir darbede yıkılmadı ve ikinci darbe için gelecek bahar mevsimi beklenmeye başladı.

saldırıya geçtikleri devletleri önce etkili bir propagandayla içerden yumuşatıyorlardı, ama bu taktiği Sovyetler'e karşı kullanamadılar. Ayrıca Almanya Sovyet hazırlıkları hakkında doğru bilgi de edinemedi. Sovyetlerin Finlandiya gibi küçük bir devletle uzun süre uğraşması, Alman haber alma örgütünü yanıltmıştı. Sovyetlerin gizliden gizliye savaşa hazırlandıkları, tesislerini Ural dağlarının doğusuna çekip ekonomik ve askeri güçlerini geliştirdikleri pekiyi bilinmiyordu.

Almanlar işgal ettikleri Sovyet topraklarındaki yerli halkı kazanamadılar. Örneğin Ukrayna bağımsız bir devlet olmak istiyordu ve Moskova'ya karşı kullanılabilirdi. Ama Almanlar aşağı ırktan gördükleri bölge halkına savaş tutsakları gibi davrandılar ve onların çete savaşına başlamalarına çanak tuttular. Bu çete savaşlarıysa Alman ordularının lojistik destek merkezleriyle bağlantısını kopardı.

Alman başarısızlığının nedenleri ne olursa olsun, artık Sovyet cephesinde sorumluluk Hitler'in kararlarına geçmiştir. Hitler'in kararlarını sorgulayan generaller işten alınmış ve olaylar denetimden çıkmıştır. Hitler'in başlangıçta öngördüğü kısa ve başarılı harekâtın yerini, 1941 sonunda dünya çapında bir "topyekûn savaş" almıştır. 1918'den sonra, Avrupa devletlerinin kendi iç ve uluslararası sorunlarına siyasal çözümler bulmadaki başarısızlıkları, Hitler'e iktidara gelip 1939'da savaşı başlatma olanağını sağlamıştı. 1941 yılının sonuna gelindiğindeyse Avrupa devletleri, Avrupa'nın geleceğini etkileme olanağından yoksun kaldılar. Genel globalleşme sürecine uygun olarak, kıtaya ilgili kararlar başka yerlerde, önce Rusya'nın ortasındaki büyük savaşlarda, sonra Kuzey Afrika, Washington ve Tokyo'da verilmeye başladı.⁸

1.5.6. II. Dünya Savaşı'nda En Çok Kayıp Veren Ülkeler

Cengiz Aytmatov'un ve Cengiz Dağcı'nın eserlerinde işlenen konulardan biri de savaşta hayatını kaybeden askerlerdir. Eserleri incelerken bu konu için ayrı bir başlığa da yer verdik. II. Dünya Savaşı'nın işlendiği eserlerde hayatını kaybeden askerleri daha net ifade edebilmek için II. Dünya Savaşı'nda en çok kayıp veren ülkeleri kısaca vermeye çalıştık.

II. Dünya Savaşı hiç kuşkusuz insanlık tarihinin en rezil, en ağır, en kanlı, en kötü dönemlerinden biridir, hatta en kötüsüdür. Savaşlarla ilgili araştırmalarda ve yazılarda genellikle askeri kayıplar üzerinde durulur ve sivil kayıplar göz ardı edilir.

---

⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s.155-160

Aşağıda görebileceğiniz tablolarda ülkelere göre askeri kayıplarla beraber sivil kayıpları da görebileceksiniz. Savaşın galip devletlerinden Sovyetler Birliği'nin uğradığı askerî ve sivil korkunç insan kaybı açıkça görülecektir. Unutulmamalıdır ki kayıplar sadece cephelerde savaşan orduların ateşli silahlar sonucu uğradığı kayıplar değil, gerek planlı gerek plansız olarak gerçekleşen sivil saldırıları, hastalık, açlık ve susuzluktan ölen insanları da kapsamaktadır. Ne olursa olsun tarihin bu en kanlı dönemi en iyimser tahminle 60 milyon insanın hayatına mâl olacaktı... II. Dünya Savaşı tarihin en kanlı savaşı olmuştur ve 75 milyona (o zamanki dünya nüfusunun kırkta birine yakın) yakın insan hayatını kaybetmiştir. Ancak bu savaşta en çok kayıp veren ülkeler bizlere tarih kitaplarında başaktör olarak sunulan ülkelere farklıdır. "Bu da mı savaşmış?" diyeceğiniz pek çok ülke başaktör olarak düşünülen ülkelere kat kat daha fazla kayıp vermişlerdir. Hatta listemde olmasını beklediğiniz ülkeleri göremeyeceksiniz diye düşünüyorum. Bunun sebebi aslında onların savaşta sanıldığı kadar aktif olmadığı ve zaferin verdiği gururu başka ülkelere çaldıklarının göstergesidir. Evet doğru ABD ve İngiliz İmparatorluğundan bahsediyorum. İşte o bahtsız ülkeler;

Sovyetler Birliği (27.000.000) 27 milyon insanın 9 milyonu askerken 18 milyonu sivildi. Stalin 1946 yılında ülkenin kaybını 7 milyon olarak açıkladıysa da aslında bu rakamın sonradan daha fazla olduğu ortaya çıktı. Çünkü hem ölü sayıları kestirilemiyor hem de yiğitliğimize hanel gelmesin diyerekten rakamlar küçültülüyordu. Sovyetler Birliği'nin savaşa girerken nüfusu 168 milyondan fazlaydı. Bu nüfusun yaşadığı topraklar savaş sonrasında genişlediği için 1941 yılında, sonradan elde ettiği topraklarla düşündüğümüz zaman 180 milyondan fazla insanın yaşadığı bir bölgeden bahsediyoruz. Bu nüfusu göz önüne alınca yaklaşık olarak nüfusun yedide birinin hayatını kaybettiğini anlıyoruz. Bu rakam size biraz fazla geldiyse "İkinci Dünya Savaşında Türkler" isimli yazımda da belirttiğim gibi Sovyetler Birliği'nin sadece Mihver koalisyonla değil aynı zamanda kendi içinde de bir iç savaş durumu yaşadığını hatırlatmak isterim. Yani bu kadar insanın hepsi Naziler ve onlara katılan diğer gönüllü Avrupalılar tarafından öldürülmedi. Pek çok zamanda pek çok farklı sebepten ötürü kendi insanlarıyla da karşı karşıya geldiler. Ama her şeye rağmen partizanların da desteği ile bütün Doğu Avrupa'yı özgürleştirdikleri gibi Nazileri de yıktılar. Daha sonra da Japonya'ya taarruz ederek Japonların pes etmesini sağladılar.

Almanya (7.500.000) 6 milyonu asker olmak üzere 7,5 milyon insan yitiren Almanya 1,5 milyona yakında sivil kaybetti. Bu siviller genellikle İngiliz ve Amerikan

hava saldırıları sonucu öldüler. Askerlerin ise büyük kısmı Fransa, İngiltere veya ABD ile savaşırken değil, doğu cephesinde komünizmle savaşırken ölmüştü. Almanların görece az insan yitirmesinin sebebi ise kendileriyle savaşan pek çok destekçinin var olmasıydı. Doğu cephesinde Anti-Slav ülkelerle birlikte komünist hareketlerle savaşıyorlardı. Alman ordusuna en büyük destek ise Avrupa genelinde topladıkları aşırı sağcı gönüllülerden geliyordu. Romanya, Macaristan, Finlandiya, İspanya, Hırvatistan ve Slovakya gibi ülkeler Nazilere destek amaçlı tümenler gönderirken Almanlar bunun dışındaki ülkelere savaş boyunca Anti-Komünist gönüllülerden oluşan ordular kurdular. Bu aşırı sağcı gönüllüler ordusunu Anti Komünizm, Yahudi karşıtlığı, fakirlik, korku ve güce hayranlık gibi unsurlar kalabalık hâle getirmişti. Bunda Nazilerin başarılı propagandaları çok etkili olmuştu. Öyle ki SS birliklerinde Almanlardan çok Alman olmayan gönüllüler vardı ve bu birlikler müttefikler açısından en korkulan askerlerdi. Zaten eğer her şeyi Almanya kendi yapmaya kalksaydı savaş daha erken biteceği gibi Almanlar çok daha fazla kayıp verirlerdi. Günümüz Almanya sınırlarında savaş öncesinde nüfus 69 milyon kadardı. Ama Almanlar Polonya'ya girip savaşı başlatmadan önce Avusturya ve Çekoslovakya'ya da sahiptiler. Böylece Nazi toprakları savaş öncesinde 92 milyon ediyordu. Polonya, Avusturya, Çekoslovakya gibi ülkeler büyük bir Alman nüfusu barındırıyorlardı ve bu yüzden ırksal temizlik yapılması daha kolaydı. Bu yüzden önce Avusturya sonra Çekoslovakya tercih edildi. En sonunda da Polonya'ya girilmesiyle batılılar, Hitler'in toprağa doymayacağını anladılar ve sonunda savaş ilan ettiler.⁹

1.6. Cengiz Dağcı

1.6.1. Cengiz Dağcı Biyografisi

Cengiz Dağcı II. Dünya Savaşı'nı canlı olarak gören hatta cephede savaşan bir asker olduğu için hayatındaki olaylar bir şekilde eserlerine de sirayet etmiştir. Cengiz Dağcı'nın eserlerini II. Dünya Savaşı açısından ele aldığımız için tezimizde Dağcı'nın biyografisine de yer verdik.

Cengiz Dağcı 9 Mart 1919 tarihinde Kırım'a bağlı Gurzuf kasabasında doğdu. Dağcı'nın Babası Emir Hüseyin Dağcı, annesi ise Gurzuflu Emir Salih Bey'in kızı Fatma Hanım'dır. Dağcı'nın annesi ve babası Gurzuf'ta tanışıp evlenmişlerdir. Cengiz Dağcı ve ailesi 1923 yılına kadar Gurzuf'ta yaşamıştır. Daha sonra 1925 yılında

---

⁹ İbrahim Sarı, *II. Dünya Savaşı*, NoktaE-Book, Antalya, 2017, s.86-91

Kızıлтаş'a taşınmışlardır. 1921-1923 yılları arasında Kırım'da kıtlık yaşanmıştır fakat bu kıtlığı Dağcı pek hatırlamaz. Dağcı'nın küçüklüğünde Kırım topraklarına SSCB tarafından el koyulur. Dağcı on yaşlarındayken sürülen kişileri görmüştür.

Kırım'da 1930 yılından sonra kolhozlaşma başlamıştır. Dağcı'nın ailesi de bu durumdan etkilenmiştir. Dağcı'nın babası bu yıllarda tutuklanır ve kısa bir süre sonra serbest bırakılır. Dağcı'nın babası Sovyet Hükümeti tarafından el koyulan toprakları görünce hüzünlenmiş ve bu yüzden de tutuklanmıştır. Cengiz Dağcı İlkokulu Kızıлтаş'ta okur. Dağcı ilkokuluna severek gittiğini anılarından anlayabiliyoruz. Cengiz Dağcı'nın dört kız, üç erkek kardeşi daha vardır. Dağcı ile beraber bu sekiz kardeşin adları şöyledir: Cengiz, Timur, Halit, Midat, Zeynep, Hati, Tevide, Ayşe. Cengiz Dağcı'nın annesi ve babası hatta bazı akrabaları sürgünde hayatını kaybetmiştir.

Cengiz Dağcı'nın babası Emir Hüseyin Dağcı hapisten çıkınca köyüne dönmez, Akmescit'te berberlik yapmaya başlar. 1932 yılında Kızıлтаş'a bir mektup gönderir ve Cengiz Dağcı'yı yanına çağırır. Dağcı'nın okula Akmescit'te devam etmesini ister. Dağcı'nın babasının oturduğu ev Malo-Fontannaya sokağındaki 11 numaralı evdir. Babasının kiraladığı ev tek odalı bir evdir. Evlerin şartları çok kötüdür ve beş evde beş ayrı aile yaşamaktadır. Cengiz Akmescit'e geldikten sonra Numune Mektebine kaydettirilir. 1933-1934 yılları arasında Kırım'da kıtlık devam etmiştir. Dağcı küçüklüğünde yaşadığı kıtlığı pek hatırlamamasına rağmen bu sefer Akmescit'te yaşadıkları için kıtlığın en kötü zamanlarını görür. Bir yıl süren kıtlık 1934 yılında son bulur.

1936 yılında Cengiz Dağcı On İkinci Numune Mektebini bitirmiştir ve ardından On Üçüncü Tam Ortaokul'a başlamıştır. Dağcı'nın ağabeyi Midat Akmescit'te şoförlük yapmaktadır. Dağcı'nın Kızıлтаş'taki annesi ve kardeşleri Akmescit'e göçerler. Dağcı'nın edebiyat öğretmeni Akimova'nın teşviki ile Gençlik Mecmuası'nda Kış, Kart-anay ve Eçkisi" adlı şiirleri 1936 yılında çıkar. Dağcı 1939 yılında Kırım hanlarının sarayı Hansaray'ı ziyaret eder. Sarayın terk edilmiş olması Dağcı'yı üzer ve "Söyleyin Duvarlar" adlı bir şiir yazar. Şiiri Edebiyat Mecmuası'nda yayınlanır fakat şiirin Sovyet Hükümeti'ne ters düşen tarafları değiştirilmiştir. Daha sonra, yine Edebiyat Mecmuası'nda, Sevdiğim Yalta adlı şiiri çıkmıştır. Dağcı beş yıl süren ortaöğrenimini bitirince 1937 yılında Akmescit Pedagoji Enstitüsünün tarih bölümüne başlamıştır.

Dağcı Tarih fakültesinde okuduğu sırada haftanın iki üç gecesi de Komsomolets Gazetesi'nin bürosunda çalışır. Dağcı Yalta'da Zemine Dağcı ve amcası Seyit Ömer Dağcı'yı ziyaret eder. Cengiz Dağcı Ömer Seyfettin'in hikâyelerini Yalta'daki amcasından dinler.

II. Dünya Savaşı 1939 yılında başlar. Dağcı enstitüye devam ederken 1940 yılında askere çağrılmıştır. 24 Aralık 1940 günü Akmesit'ten ayrılır Kişinev şehrinde uniformaları giyerler ve askerî eğitime başlamışlardır. Bu eğitim bir ay sürer. Eğitim bitince Dağcı ve diğer askerler Prut, Bug, Dinyester nehirlerini geçerler Aleksandrovka, Balta, İvanovka, Petrovka kentlerini de geçerek cepheye dâhil olurlar bulurlar. Savaşın en sıcak anlarını Dağcı burada yaşamıştır. Cengiz Dağcı 1941 yılında Almanlara esir düşer. Ardından Ukrayna'da bulunan Kirovograd esir kampına sürülür. Esir kampındaki birçok durum Korkunç Yıllar eserinde anlatıldığı gibidir. Birçok esir, esir kamplarında ve kamplar arası aktarımda hayatını kaybeder. Dağcı Uman esir kampında Seyit Ömer Gurzufu ile karşılaşır. Seyit Ömer Gurzufu Dağcı'ya yardım eder. Dağcı 1942 yılının sonlarına kadar esir kampında kalır daha sonra Türkistan Lejyonu'na katılır. Lejyonerler altı hafta kurs görürler ve Dağcı subay olur. Dağcı 1947 yılında Kırım'a gider. Kırım'ı ele geçiren Almanların yaptıklarını görür. Almanlar Kırımlılara çok sert davranmaktadırlar. Cengiz Dağcı kısa süre sonra lejyona geri dönmüştür. Dağcı 1943 yılında tekrar Kırım'a dönmek ister fakat yol şartlarından dolayı Varşova'dan ileriye gidemez. Varşova'da Regina dağcı ile tanışmıştır.

Dağcı Regina ile birlikte Varşova'nın yakınındaki Cestahova'da kalmıştır. Dağcı burada D. Suwarski takma adını kullanmıştır. Dağcı Varşova'da bir süre kaldıktan sonra Berlin'e giderr ve orada Yaş Türkistan Gazetesi'nde bir süre çalışır. Gazetenin edebî sayfasını redaktörlüğünü yapmaktadır. Dağcı Yaş Türkistan gazetesinde redaktörlük yapar ve burada birkaç şiiri yayımlanır. Almanlar Varşova isyanını bastırıp şehri harabeye çevirirler.

2 Şubat 1945 tarihinde Berlin bombalanır. Regine ve Dağcı Berlin'den ayrılırlar. Regina ve Dağcı 4 Şubat 1945 günü Viyana'ya ulaşırlar. 7 Şubat günü İnsburg treni ile Viyana'dan ayrılırlar. Dağcı ve Regina'nın bulunduğu tren Amerikan uçaklarınca bombalanır. Bombardımanın ardından ölenler olmuştur ve Regina da kolundan yaralanır. 1945 yılının Nisan ayında İsviçre'ye giderlerken Amerikalı askerler tarafından yakalanırlar ve Avusturya'daki Landeck mülteci kampına götürürler. Dağcı ve Regina 18 Haziran 1945 tarihinde evlenirler. Evlendiklerinde hala Landeck kampındadırlar. Regina'nın bir yakınının yardımıyla 1946 yılının ocak ayında

İtalya'yadaki Barletta kampına gönderilirler. On ay Barletta kampında kalırlar. Daha sonra 1946 yılında diğer mültecilerle birlikte İtalya'dan İngiltere'ye geçerler. İskoçya yakınlarındaki McMerry'ye yerleşirler Dağcı ve Regina özgür bir hayata kavuşmuşlardır. 1947 yılında Cengiz Dağcı, Regina ve Arzu Londra'ya taşınırlar. Dağcı, Kıbrıslı bir Türk'e ait olan Soho adlı lokantada bulaşıkçı olarak çalışır. Daha sonra başka yerlerde de çalışır. Dağcı ve ailesi 1953 yılında Fulham Road semtinde üç katlı bir ev alırlar. Evin alt katını lokanta olarak kullanırlar. Lokantaya Anabelle adını verirler. Dağcı 1974 yılında Southfields'te bahçeli bir eve taşınır. Ardından Londra'daki Pogoda lokantasını altı yıl kadar çalıştırır. Dağcı 1980 yılında emekli olur. Dağcı emekli olduktan bir süre sonra içine kapanır fakat daha sonra eşiyle beraber lokantada çalışırken bir yandan da Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Ölüm ve Korku Günleri, Onlar da İnsandı, Üşüyen Sokak, O Topraklar Bizimdi, Dönüş, Genç Temuçin, Badem Dalına Asılı Bebekler gibi eserlerini yazar.

Dağcı ve Regina'nın 1945 yılında doğan Arzu Ursula isimli bir kızları vardır. Arzu Ursula, Frank Posner ile evlenir. 1971 yılında Dağcı'nın Anabel adında bir torunu olur. Cengiz Dağcı emekli olduktan sonra Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Anneme Mektuplar, Benim Gibi Biri, Hatıralarda Cengiz Dağcı, Yansılar 1-5, ve Bay Markus'un Köpeği, Oy Markus Oy, Regina, Rüyalarda; Ana ve Küçük Alimca eserlerini kaleme alır. 13 Ocak 1998 tarihinde Dağcı'nın eşi Regina vefat eder. Dağcı Regina hayatlarının 53 yılını birlikte geçirmişlerdir. Eşi Regina'nın ölümünden sonra içine kapanan Dağcı 22 Eylül 2011 Perşembe günü saat 12.30'da Southfields'teki evinde hayata gözlerini yumar. Cenazesi 2 Ekim 2011 Pazar günü Türk Dışişleri Bakanlığının çabaları ile Akmesic'e götürülmüştür. Akmesic'teki Kebir Camii'ndeki cenaze namazından sonra Yalta'ya bağlı Kızıltaş köyünde Müslüman mezarlığında toprağa verilir.

1.6.2. Cengiz Dağcı'nın Eserleri

Tezimizde Cengiz Dağcı'nın eserlerinden alıntılar yaptığımız için Dağcı'nın II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerini kısaca vermeye çalıştık. Eser özetlerinde savaşla ilgili kısımları ön plana çıkardık.

1.6.2.1. Korkunç Yıllar

Sadık Turan, Kırım'ın Akmesic kasabasına bağlı Kızıltaş köyünde doğmuştur. Kızıltaş Karadeniz kıyısında bir köydür. Ruslar burada yaşayan Türkleri sık sık

baskınlar düzenleyerek Kırımlı aydınları ve toplumun ileri gelenlerini hapse atarlar hatta sürerler. Rusların Kırım üzerindeki planı Kırım'ı dil ve din olarak asimile etmek ve çökertmektir. Ruslar dinî ve kültürel hazinelere zarar verirler. Kırım halkının alfabetini sık sık değiştirip dillerini değiştirmeye çalışırlar.

Orta yaşlı Kırımlı Türkler milliyetçi duygularını çocuklarına da aşılarlar. Kuzu Kurpeç ve Çora Batır destanlarını, Siyer-i Nebi gibi dinî ve kültürel bilgileri çocuklarına aktarırlar. Sadık Turan'ın babası da milliyetçi bir kişidir. Rus baskısı yüzünden okullarda bu bilgiler verilmese de aileler bu bilgileri evde çocuklarına verirler. Sadık da bu şekilde yetiştirilen bir gençtir. Sadece okullardaki bilgilere bağlı kalan, asimile olan Kırımlılar da bulunmaktadır. Sadık'ın arkadaşı Süleyman da böyle bir gençtir. Bu şekilde düşünen gençler gerçekleri gördükten sonra değişir ve diğer gençler gibi düşünmeye başlarlar. Sadık ve ailesi Akmesic'te küçük bir barakaya yerleşir. Daha sonra II. Dünya Savaşı çıkar. Sadık Süleyman'la birlikte Orta Kumandan Mektebi'nde eğitim görür ve Rus Ordusunun birer subayı olurlar. İkisi de II. Dünya Savaşı'na tank teğmeni olarak katılırlar. Sadık Turan, Ukrayna yakınlarında Almanlara esir düşer ve esir kampına gönderilir. Sadık esir kamplarında çok fazla eziyet görür. Esir kampında Türkistanlı askerler birbirlerine çok bağlıdır ve hayatları pahasına da olsa birbirine yardım ederler. Sadık'a esir kamplarında yine Kırımlı hemşehrileri yardım eder ve kendini bir nebze de olsa kurtarır. İskender adındaki bir Kırımlının yardımıyla da kampta aşçı olur. Önce aşçılık yapar daha sonra ise bir başçavuşun emir eri olur. Başçavuş cepheye gidince Sadık Turan da Alman Casus Mektebine gönderilir. Fakat Sadık casusluk yapmayı reddeder ve daha sonrasında Türkistan lejyonuna gönderilir. Romanın sonunda lejyonerler ve Alman askerleri bir partide Rus üniformalarını yakarlar.

1.6.2.2. Yurdunu Kaybeden Adam

Türkistan Lejyonu Sadık Turan için bir dönüm noktası olmuştur. Artık Türkistan ideali için savaştan bir askerdir. Lejyonerler dört aylık bir eğitimden sonra subay olurlar. Türkistan'ın istiklali için savaşmaya hazırdırlar. Esir kamplarından Türkistan Lejyonlarına asker aktarılmaktadır. Gelen askerler başta çekingen davransalar da kısa sürede Türkistan ideali için savaşmaya hazır hâle gelirler. Sadık kısa süreliğine Kırım'a gider fakat Kırım, Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Tatar

Millî Komitesi Kırım'ı Ruslardan temizlemek için Almanlarla beraber savaşmaktadır. Sadık'ın kardeşi Bekir ise Almanlara karşı Rus çetecilerle beraber savaşmaktadır. İki kardeş iki farklı safta savaşır. Bekir, ağabeyinin öldüğünü sandığı için intikamını almak istemiştir. Almanların Kırım'a yaptıkları Rusların yaptıklarından çok da farklı değildir. Bekir, bunları gördüğü için intikam almak için dağa çıkmıştır. Kırım Türkleri'nin birçoğu bu fikre sahip olsa da Ruslardan kurtulmanın tek yolunun Almanlarla beraber savaşmak olduğunu bilmektedirler. Bunu bilen Kırimlılar her şeyi sineye çekerler. Kırım Türklerinin tek amacı Kırım'ı özgürlüğüne kavuşturmaktır. Bunun hangi milletin yardımıyla olduğu çok önemli değildir. Astraganlı Muhan, lejyonerlerin geri döndüğünü öğrendiğinde Alman askerlerini öldürüp vatanına dönmek ister. Türkistanlı askerler için vatan her şeyden üstündür. Bu yüzden kendi arkadaşları tarafından kurşuna dizilir. Sadık'ın bölük komutanı olduğu gruptaki esirler, hiçbir kayıp vermeden gidecekleri yerlere ulaşırlar. Fakat bu durum Almanların işine gelmez. Bu noktada Almanlarla Türklerin arasındaki fark ortaya çıkar. Türkler ne esirlere ne de bir başkasına hiçbir zaman zulüm etmemiştir. Türkistanlı askerlerin esirlere eziyet etmemesindeki en büyük neden, onların da esir kamplarından geçmiş olmasıdır. Savaşta aynı acıları çeken insanlar birbirine yaklaşır. Türkistanlı askerlerle Polonyalıların yaşadıkları hemen hemen aynıdır. Bu yüzden Polonyalı çetecilerle lejyonerlerin yakınlaşması gayet doğaldır. Almanlara kan kusturan Polonyalı çeteciler Türkistanlı askerlere zarar vermezler. Çünkü Türkistanlı askerlerin aynı kendileri gibi vatanları için savaştıklarını bilirler. Sadık Turan ile Marya arasındaki ilişki de bu sayede gelişir. Marya ve Sadık birbirine âşık olurlar. Ne pahasına olursa olsun birbirinden ayrılmazlar. Almanlar gerilemeye başladığında Sadık da yaralanıp bölüğünden ayrı düşer. Marya ve Bartoş, iyileşinceye kadar Sadık'a bakarlar ve rahatça yaşayabilecekleri bir ülkeye kaçmaya karar verirler. Marya ve Sadık İsviçre'ye giden bir trene binerler fakat yolda tren Amerikan uçakları tarafından kurşun yağmuruna tutulur. Sadık ve Marya trenden atlarlar, Marya yaralanır. Marya Inn Nehri yakınlarında ölür ölür. Sadık Turan Artık tek başınadır. Marya ölünce Sadık memleketini, sevdiği kadını, yani her şeyini kaybetmiştir. Sadık bir şekilde İtalya geçmeyi başarır. Sadık İtalya'ya geçtiğinde artık özgürdür fakat elinde kalan her şeyi kaybetmiştir. Sadık Turan Türkiye'ye iltica etmek ister fakat Türk konsolosluğundan olumsuz cevap alır. Sadık'ın tek ümidi olan Türkiye'den de olumlu bir haber çıkmamıştır. Tek çare artık farklı bir yere gitmektir. Sadık Turan Kızıllaç sayesinde

Uruguay'a geçer ve daha sonra Sadık Turan Arjantin'de ölür.

1.6.2.3. Ölüm Ve Korku Günleri

Teresa Zaromb Almanlarla mücadele etmek için kurulmuş olan Polonya gizli teşkilatında yer alan bir genç kızdır. Polonya Almanlar tarafından işgal edildiğinde Teresa Zaromb'un yaşadığı Siliska sokağında da ilginç olaylar olmuştur. Teresa'nın komşusu Paplawski'nin dükkânına Alman askerleri gelip gider. Teresa annesi ile görüşmez. Çünkü annesi bir Amerikalı ile beraberdir. Teresa'nın babası da I. Dünya Savaşı'nda Prusya'da ölmüştür. Almanlar Varşova sokaklarındaki Yahudileri birer birer toplamaktadırlar. Teresa an be an Varşova'nın yanışına ve Yahudilerin ölümlerine şahit olur. Teresa o karışıklıkta sevgilisi Mihal'i de ölü bulur. Mihal'in ölümü, Yahudilerin durumu, Teresa'nın annesi ile olan durumu ve savaş; Teresa Zaromb'un psikolojisini bozmuştur. Teresa Polonya gizli teşkilatı için çalışırken Asya ile tanışır. Asya Almanlar için savaşırken Polonyalıları esir düşmüş ve onlar için savaşmaya başlamıştır. Bay Karbonski Teresa'ya yardım eder. Teresa savaşın ortasında Asya'ya yakınlık duyar. Polonyalıları Almanlara karşı direnmeye başlamışlardır. Ruslar Varşova'ya yaklaştıkça Almanlar ne yapacağını bilemez. Varşova alevler içindeyken özgürlüğün gücüyle küllerinden yeniden doğar. Teresa da aynı durumu kendi içinde hisseder.

1.6.2.4. Üşüyen Sokak

Haluk enstitüde okumaktadır ve II. Dünya Savaşı çıkınca enstitüyü bırakmak zorunda kalmıştır. Enstitü kapanınca Haluk kendini bir boşlukta bulur. Kırım'da Akmesic'te Fontannaya'da bir apartman dairesinde yaşamaya başlar. Haluk'u Almira isimli bir kadın oraya getirmiştir. Almira Haluk'u yerleştirdiği dairenin bir arkadaşına ait olduğunu söyler. Almira arkadaşlarının sürüldüklerini, o yüzden dairede kalmadıklarını da belirtir ve Haluk orada kalmaya ikna olur. Haluk duygusal olarak zayıf bir gençtir ve Kırım'da yaşananlar Haluk'un psikolojisinin bozulmasına sebep olmuştur. Haluk eski güzel günleri düşünür. Komünist sistemin insanlara yaptığı haksızlıkları ve getirdiği olumsuzluklar sürekli Haluk'un zihnini kurcalamaktadır. Savaş şartları ağırdır ve Haluk maddî ve manevî olarak bitmiş durumdadır. Hem Sovyet Rusya'nın hem de II. Dünya Savaşı'nın ağır şartları yüzünden etrafa bir korku hâkimdir. Haluk yazdığı hikâyeleri kimsenin görmemesi için bir küpün içine koyar ve

bir yere saklar. Bu hikâyeler “Badem Dalına Asılı Bebekler”dir. Haluk apartmanda kaldığı üç gün boyunca psikolojik bir buhran yaşar. Sürekli apartman dairesini terk etmek ister fakat şehri bombalayan Alman uçakları yüzünden bu fikirden vazgeçer. Almira, Haluk’u ikna ettikten bir gün sonra apartmana geleceğini söyler. Fakat gelmez. Haluk dışarı çıkar, Almanlar kasabayı işgal etmişlerdir. Almanlar Kırım’da bulunan Yahudileri toplamaya başlamıştır ve Yahudileri ölüme götürmektedirler. Haluk apartmana geri dönmek ister fakat döndüğünde apartmanın Almanlar tarafından mühürlendiğini ve binaya el koyulduğunu görür. Geri döndüğünde gördüğü bir şey daha vardır. Bina Almira’ya aittir. Almira’nın soyadı Hofman’dır ve Almira da bir Yahudidir. Kısacası ölüme götürülenler arasında Almira da vardır. Haluk elinde hikâyelerin bulunduğu kutuyu alıp Fontannaya’dan uzaklaşır. Fontannaya artık savaşın ortasında kalmış bir sokaktır ve üşümektedir.

1.6.2.5. Yoldaşlar

Teğmen T. 3. Piyade Taburu’ndan kalan askerleri Borislav’a ulaştıracaktır. Geri çekilen askerlerin üzerine yolda uçaklardan mermi yağdırılmıştır. Askerler aynı zamanda açlıkla, yorgunlukla başa çıkmaya çalışmaktadır. Teğmen T.’nin üç askeri bir uçak saldırısında hayatını kaybeder. Askerler onları gömerler ve yola devam ederler. Teğmen T.’nin birliğinde üç de Türk asker vardır. Bu askerler Kırım’dan Hasan, Kazan’dan Kasım, Kazakistan’dan Cumay’dır. Bu üç asker yürüyüş boyunca hiçbir zaman birbirinden ayrılmaz. Aralarında küçük tartışmalar çıksa da hep yan yanadırlar. Hasan, Teğmen T.’nin de Kırimlı olduğunu bildiği için onunla yakınlık kurmaya çalışır. Ancak askerlik şartlarından dolayı Teğmen T. Hasan'a imkân vermez. Yolda mola verdiklerinde Cumay telde ölmüş serçeleri görür. Cumay telde gördüğü üç serçeyi önce Hasan ve Kasım’a gösterir. Daha sonra diğer askerler de serçeleri görürler. O andan itibaren kaybettikleri üç arkadaşı ve teldeki üç serçe onların gözünde aynı olurlar. Askerler serçeleri alır ve toprağa verirler. Daha sonra yürüyüşe devam ederler. Yolda üsteğmen Ç.’nin aracının çamura saplandığını görürler ve onun aracını çamurdan çıkardıktan sonra yola devam ederler.

Gece yarısı bağışmalar olur. Teğmen T. ve askerlerin çıkardığı kamyon, gece yarısı kayarak Hasan, Kasım ve Cumay’ı ezmiştir. Teğmen, Türk oldukları için bu üç ölü askere ayrı bir yakınlık duymaktadır. O anda bir Rus subayı gelir ve Teğmen T.’ye

askerlerini oradan almasını, yürüyüşe devam etmesini söyler. Fakat Teğmen T. askerlerini gömmeden yola devam etmeyeceğini söyler. Rus subayı buna kızar ancak Hasan Kasım ve Cumay defnedilir. Daha sonra yürüyüşe devam ederler. Yolda mola verdiklerinde; Teğmen T. Rus subayını dinlemediği için tutuklanır. Birliğin kumandası çavuşa verilir. Teğmen T. orduda milliyetçilik yapmakla suçlanır. Çünkü ölen üç Türk askerini bırakmayıp gömmek istemiştir. Sovyet ordusunda bu da bir milliyetçi bir davranış sayılmaktadır. Teğmen bu davranışından dolayı yirmi beş yıl hapse mâhkum edilir. Yirmi yıl toplama kamplarında kalır. 1961 yılında Özbekistan'da Teğmen T. için oturma izni çıkar. 1990 yılında bir felç geçirir. Ama o sürekli Kırım'ın hasretini çekmektedir. Özbekistan'da tek başınadır. Sürgünden sonra Kırım'a dönen Türkleri izler. Fakat Teğmen T.'nin Kırım'a özlemi artmasına rağmen Kırım'a dönmez. Kırım'a dönenlerle Kırım'a bir mesaj gönderir.

1.6.2.6. O Topraklar Bizimdi

Selim'in kolhoz reisi olduğu köyde Kolhozda çalışan bir yaşlı ölür ve kolhoz Bilal'e haber verilir. Ölen yaşlı adamın eşi, kocasının kolhoz yüzünden öldüğünü söyler. Bilal kolhoza ve sisteme çok önem verir. Bu yüzden sisteme toz kondurmak istemez. Fakat kolhozla ilgilendiği kadar kendi evi ile ilgilenmez, evine ekmek götüremez. Bilal Hasan'ı bir gün şehre gönderir. Bu olayı takip eden günlerde köye şişman bir adam ve yanında yirmili yaşlarda bir genç gelir. Berber Hasan köye gelen bu genci tanır. Köye gelen genç sekiz yıl önce köyden ayrılan Selim Çilingirof'tur. Selim askerlik çağı geldiğinde askere gitmiş, daha sonra da Çukurca kolhozuna dönmüştür. Fakat son gelişinde kolhoza görevli olarak gelir. Selim bazen Panteley Petroviç ile görüşür. Petroviç kolhozda hala Kırım'ın yerel kültürünün görüldüğünü ve kolhozdan yeteri kadar verim alınmadığını söyler. Selim, oğlu Alim ile beraber Çukurca'ya gider. Selim'in Çukurca'ya gittiği günlerde Kara Mustafa kolhoza verdiği atı kendi tarlasında kullanmak ister fakat at kaybolur. Daha sonra Mustafa, Alim, Bilal ve Şevket atı ararlar. Atı Yanköy'de bulurlar. Bir süre sonra Selim kolhoz reisi olur ve o sırada partiden birileri köye gelir. Bilal olup bitenlerden dolayı kendini suçlu hisseder ve Selim'e yardım etmek ister. Fakat Selim bunu kabul etmez. Selim kolhozla ilgili sorunlarını arkadaşı Salavat Morcan'la konuşur ancak Salavat Morcan'ın söyledikleri hoşuna gitmez. Selim kolhoz için gerekli ihtiyaçlarını talep eder ve partiden alır. Selim Çukurca'da bulunan insanların mallarını yavaş yavaş komünist

sisteme dâhil etmek ister. Selim bir gün Veli'nin ineğini ve elinde bulundurduğu toprakları ister. Veli topraklarını vermek istemez ve çok kızar, daha sonra Hasan'la konuşur. Mustafa ineğini kolhoza vereceği sırada ineğin ayağı kırılır. Bu yüzden ineği kesmek ister fakat mallarını sisteme dâhil etmeyenlerin ve kolhoza vermeyenlerin ceza göreceği dile getirilir. Parti Selim'i kontrol etmesi için Natalya Vasilyevna'yı gönderir. Ancak daha sonra Natalya ve Selim arasında duygusal bir bağ oluşur.

Köylüler mallarını komünizme ve kolhoza vermek istemezler. Bu durumu da Selim'e belli etmeye başlarlar. Çukurca'daki Tatarlar ne mallarından ne milletlerinden ne de dinlerinden vazgeçmek istemezler. Daha sonra Çukurca bölgesinde savaş çıktığına dair haberler dolaşmaya başlar. Selim bu haberleri aldığı anda Muzaffer'e bir mektup gelmiştir ve Muzaffer'le Selim bu mektup yüzünden kavga ederler. Selim sisteme karşı çıkanları Sibiryaya sürmekle tehdit eder. Fakat halk Selim'in söylediklerini çok da önemsemez. Selim, Çukurca'da Natalya ile mutludur. Selim kendi halkına ihanet edencesine sisteme karşı gelenleri yavaş yavaş kolhoza ve parti yetkililerine bildirmeye başlar. Selim'in oğlu Alim annesiz büyüdüğü için onun sevgi ihtiyacını Natalya giderir. Bir gün Canköy civarında bir hareketlilik başlamıştır. Bu hareketliliğin sebebi II. Dünya Savaşı'dır. Daha sonra Çukurca'da, Kırım'da olmayan insanlar belirmeye başlar. Bu insanlar savaşla birlikte buraya gelmiştir. Selim, savaşa kadar kolhoz için elinden geleni yapar hatta ailesi ile bile ilgilenmez. Savaş çıktığı zamanlarda, insanlar savaşın ne olduğunu çoktan unutmuştur. Fakat Çukurca'daki gençler birer birer askere alınmaya başladığında halk savaşın ne kadar kötü bir şey olduğunu tekrar görmüş olur. Savaşta ölen askerler yüzünden cephe kan gölüne döner. Almanlar ve Sovyetler arasındaki savaş iyice şiddetlenmiştir. Sovyet askerlerinin bir kısmı ölür, bir kısmı da esir düşer. Selim de cephede yaralanır ve bir kolunu kaybeder. Selim daha sonra tedaviye gönderilir.

Tedavi için gönderildiği Bölge Novorossiysk'de bir hastanededir. Selim, kolunu kaybettiğini gördüğünde kimseyle konuşmak istemez. Sadece onu tedavi eden Tatar sıhhiyeciyeye kolunu nerede kaybettiğini sorar. Selim cephede tanıştığı Ziko Batakov ile hastanede karşılaşır. Cephede olup bitenleri ondan öğrenir. Selim yaşadıklarından sonra Tatarlık bilincine yavaş yavaş kavuşmaya başlar. Selim Kırım'a döndüğünde Salavat Morcan'la konuşur. Morcan, Selim askere gittiğinde kolhozda neler olduğunu anlatır. Kırım'ın Almanlar tarafından işgal edildiğini, halkın Ruslardan bıktığı için Almanları dostu olarak, kurtarıcı olarak gördüğünü söyler. Almanlar, Sovyetlere karşı Türklerden askerler toplamaya başlar. Almanların gelişi Kırımlılar

için bir fırsat olmuştur. Kırımlar kendi toprağını ekip biçmeye başlarlar, bunun yanında Kırım'da çok fazla Alman askeri bulunmaktadır. Alman askerlerinin kumandanlarından biri de Kumandan Hauptman Schreiber'dir. Almanlar köylerin en güzel yerlerine yerleşirler ve kendilerine birer kadın bulurlar. Selim askere gittiğinde Natalya, Alime annelik yapmıştır. Fakat Natalya Selim'in yokluğunu hisseder ve yanına gelen bir arkadaşı Natalya'nın aklını karıştırır. Natalya her şeyi bırakıp köyü terk eder. Bir gün bir Alman subayı ile beraber geri döner. Selim ve Bilal barışırlar. Kırım Tatarları için birlikte hareket etmeye başlarlar. Selim Akmesçit'te Panteley Petroviç'i bulur, onunla konuşur. Petroviç ile sosyalizm fikrini tartışmaktadır. Petroviç; Rusların Kırımlıların düşmanı olmadığını, aksine onların iyiliğini istediğini söyler. Fakat bu sözler Selim'e samimi gelmez.

Kırım işgal edildiğinde Rus partizanlar Almanlar için savaşmaya başlamıştır. Sovyet Hükümeti de bu duruma karşı önlem almaya çalışır. Almanlar çekilmeye başlarlar. Selim Natalya'yı affeder. Fakat daha sonra köye dönmez. Yolda muzafferle buluşur. Daha sonra Lüba ile karşılaşır. Lüba, Selim'e yakın olmak ister ancak Selim buna izin vermez. Ruslar köyleri yağmalamaya başlamış ve Çukurca halkı yine zor duruma düşmüştür. Selim Muzaffer'in cesedini bulur. Ruslar, Almanlar çekilince tekrar Çukurca'ya gelmişler ve onlara karşı çıkanları öldürmüşlerdir. Ve sonunda Selim ve Alim el ele Çukurca'ya dönerler.

1.6.2.7. Biz Beraber Geçtik Bu Yolu

Ramila hastanede kaldığında İsmail Tavlı onu günde sadece iki saat ziyaret edebilir. Bu iki saatin dışında kalan zamanlarda, İsmail Tavlı hep tek başınadır. Tavlı'nın tek başına kaldığında aklından geçenler: Kırım'daki ve Akmesçit'teki zamanları, annesi, babası, yanında kaldığı teyzesi, savaşın ortaya çıkışı, askeri alınışdır. Ramila hastanede kaldığında, ne konuşabilmekte ne de hareket edebilmektedir. İsmail ve Ramila elli üç yıllık bir evlilik sürerken Ramila birden rahatsızlanmıştır. Ramila ve İsmail hayatları boyunca birbirine destek olmuşlardır. Ramila hastanede kaldığı süre boyunca iki hafta kadar yoğun bakımda kalmış, iyileşmeye başlayınca da normal odaya alınmıştır. Ancak Ramila birden ağırlaşır ve tekrar yoğun bakıma alınır. Ramila yoğun bakımdayken İsmail Tavlı onu iki gün göremez. Doktorlar Tavlı'nın Ramila'yı görmesine izin vermezler. Ramila hastanedeysen İsmail Tavlı'ya Howard Yayınevi'nden bir röportaj teklifi gelir. Teklifi

yapan John Nicholas, İzmail Tavlı'nın II. Dünya Savaşı ile ilgili anılarını yayınlacağı bir kitap olduğunu söyler. Tavlı bu teklifi düşünmeden kabul eder. Tavlı'nın aklına hemen 1940 yılından beri yazdığı fakat teyzesine gönderemediği mektuplar gelir. Bu mektuplar bir nevi onun hatırasıdır ama bu mektuplarda sadece teyzesi değil Ramila da vardır. Mektupların içinde Ramila da bulunduğu için her şeyden önce Ramila'dan da onay alması gerekmektedir. Ancak Ramila hastanedeyken geçen üç günün sonunda Ramila hayatını kaybeder. Ramila 1918'de Varşova'da doğmuş ve 1995'te Londra'da ölmüştür. 53 yıl boyunca bir arada kalan İzmail ve Ramila artık ayrılmışlardır. İzmail büyük bir boşluğa düşer fakat Ramila'yı kendi içinde yaşatmaya devam eder. Ramila hastanede hayatını kaybedene kadar İzmail Tavlı ümidini hiç kaybetmemiştir. Her zaman Ramila'nın iyileşip yanına döneceğini düşünür. İzmail Ramila'yı düşünürken bir yandan da Kırım'da geçen günlerini, annesini, babasını, askere alınışını ve Kırım'la ilgili diğer hatıralarını düşünür durur.

İzmail, savaş başladığında sekiz ay kurs gördükten sonra teğmen olmuştur. İzmail İlk önce Ukrayna Cephesi'ne gönderilir. Orada Ruslar için savaşırken 1941 yılında Bugg Nehri'nin kıyısında Alman askerlerinin eline düşer. Esir alındıktan üç ay sonra da Kirovograd esir kampına gönderilir. Kirovograd'a geçerken yakın arkadaşı Çavuş Boyko ölür. Sağ kalanları da çok iyi şartlar beklememektedir. Esir kamplarında soğuktan ve açlıktan çok fazla ölen vardır. İzmail Tavlı ölenleri gömmek için hendek kazın askerlerin arasına alınır. Bu askerler esir kampındaki diğer askerlere göre daha iyi şartlarda yaşamaktadırlar. Tavlı 1942 yılında Almanların kurduğu Rus Azatlık Ordusu'na katılmak ister. 1942 yılında Belçika'ya gönderilmek üzere Polonya'ya getirilir. İzmail Varşova'yı dolaşmak ister. İstasyona döndüğünde kimseyi göremez. Rus Azatlık Ordusu'nun askerleri nakledilmiştir. O gün bindiği trendeki bir kompartımanda Ramila ile karşılaşır. Ramila İzmail Tavlı'ya bir adres verir ve onu oraya gönderir. İzmail bu adrese gider. Adreste Ramila'nın büyükannesi ve büyükbabası yaşamaktadır. Bu adres Siliska Sokağı 57 numaralı apartmandır. İzmail Tavlı 1944 yılına kadar burada kalır. İzmail'in orada bulunduğu süre içerisinde Ramila eve nadir uğrar. Çünkü Ramila da Polonya Yurt Ordusu'nun bir neferidir. Ramila'nın dedesi Bay Lipinski ölür. Dedesi ölünce Ramila evde sürekli kalmaya başlar. Ancak Ruslar Varşova'ya yaklaşınca Ramila ile Ursus şehrine giderler. 1944 yılında oradan ayrılırlar ve Salzburg yakınlarında bir çiftliğe yerleşirler.

Kadınlar çiftlik işlerinde, erkekler ise yol yapım çalışmalarında çalışırlar. 1945 yılında Ramila hamile olduğunu öğrenir. 1945 yılının nisan ayının sonlarına doğru

Almanlar onları serbest bırakır. İnsburck'tan biraz uzaklaştıklarında Amerikalılar onları yakalayarak İnsburck mülteci kampına götürürler. 1945 yılının haziran ayında mülteci kampında İzmail ve Ramila hayatlarını birleştirirler. Yine 1945 yılının ekim ayında İzmail ve Ramila'nın kızı Ramize dünyaya gelir. 1945 yılının aralık ayında İtalya'ya gitmek üzere yola çıkanlar ancak yolculuk sırasında Ramize ölür. Onu yolda gömerler. 1946 yılının başlarında İtalya'daki Baretta Kampı'na varırlar. 1946 yılının mayıs ayında ise Napoli'den Londra'ya geçerler.

1.7. Cengiz Aytmatov

Tezimizde Cengiz Aytmatov'un eserlerinden alıntılar yaptığımız için Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerini kısaca vermeye çalıştık. Eser özetlerinde savaşla ilgili kısımları ön plana çıkardık.

1.7.1. Cengiz Aytmatov Biyografisi

Cengiz Aytmatov Kırgızistan'ın Talas Vadisi'ndeki Şeker köyünde, 12 Aralık 1928'de dünyaya gelmiştir. Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov rejim taraftarı olmasına rağmen Stalin'in 1937 yılındaki Kızıl Kırğın'ına kurban gitmiştir. Halk düşmanı suçlamasıyla kurşuna dizilmiştir. Törekul Aytmatov'un rejim tarafından öldürüldüğü yıllar sonra kabul edilmiş ve üzerindeki halk düşmanı suçlaması kaldırılmıştır. Cengiz Aytmatov'un amcası Riskulbek de yine babası Törekul Aytmatov gibi Stalin zulmüne kurban gitmiştir. Törekul Aytmatov, Cengiz Aytmatov küçükken öldüğü için küçük Cengiz'i ve diğer kardeşlerini annesi büyütmiştir. Babasının, amcasının, babaannesinin ölümü; annesinin sürekli rahatsızlanması, küçük Cengiz'in düzenli bir eğitim alamamasına sebep olmuştur. Törekul Aytmatov rejim tarafından öldürülmüş olmasına rağmen aile de sürekli polis denetimi altında tutulmuştur. Cengiz Aytmatov, Aytmatov'un annesi ve kardeşleri savaşın getirdiği kıtlıktan ve yoksulluktan da paylarına düşeni almıştır. Aytmatov ve kardeşleri için savaş dönemi ve sonrası çok zor geçmiştir. Aytmatov ilköğrenimini Şeker köyünde tamamlamış, daha sonra bölge okuluna devam etmiştir. Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki folklorik öğelerin en büyük tesiri, büyükannesidir. Aytmatov 14 yaşından itibaren çalışmaya başlamıştır. Aytmatov'un kolhozda çalıştığı sırada yaptığı işler etrafı gözlemlemesini sağlamıştır. Aytmatov kolhozda, köyde ve hatta sistemde gördüğü aksaklıkları eserlerinde işlemiştir. Yazı denemelerine bu yıllarda başlayan Aytmatov, birçok eserinde kolhoz ve kolhozdaki aksaklıkları işlemiştir. Aytmatov

daha sonra eğitimine Kazakistan'ın Cambul şehrindeki Veteriner Teknik Okulunda devam etmiştir. Aytmatov 1946 yılında Veteriner Teknik Okuluna başlamış ve 1948 yılında teknik okulu bitirmiştir. Daha sonra 1948 yılında Kırgızistan'daki Tarım Enstitüsüne devam etmiştir. Bütün bunların yanında Aytmatov edebî eserlerini yazmaya devam etmiştir. Aytmatov'un ilk hikâyesi, “Gazeteci Dzyuyo” 1952 yılında Pravda gazetesinde yayımlanır. Aytmatov Tarım Enstitüsünden 1953 yılında mezun olur. Aytmatov daha sonra 1956 yılında Moskova'daki Gorki Edebiyat Enstitüsüne başlar ve 1958 yılında buradan da mezun olur. Aytmatov edebiyat enstitüsüne devam ederken “Cemile” hikâyesi Sovyet Rusya'nın saygın bir dergisi olan Novy Mir’de yayımlanır. Aytmatov daha sonra 1958 yılında Sovyet Komünist Partisi’ne ve Yazarlar Birliği’ne katılır. Cengiz Aytmatov 1958-1960 yılları arasında Literaturnyi Kırgızistan dergisinin editörlüğünü yapmış, daha sonra 5 yıl kadar da Pravda gazetesinin Orta Asya muhabirliğini yapmıştır.

Aytmatov 1963 yılında Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler adlı eseri ile Lenin Edebiyat Ödülü’nü kazanmıştır. Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler adlı eserde, “İlk Öğretmen, Deve Gözü, Cemile, Selvi Boylum Al Yazmalı” hikâyeleri vardır. Aytmatov edebiyat ödülünü alınca bütün dünyada şöhrete kavuşmuştur. Aytmatov 1959 ile 1967 yılları arasında Novy Mir dergisinin editörlüğünü yapmış ve ardından 1968 yılında Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü’nü almaya layık görülmüştür. 1968 yılının sonlarında Kırgızistan Millî yazarı seçilmiştir. Aytmatov yavaş yavaş hikâyeden romana geçiş dönemini tamamlar ve ardından “Toprak Ana, Gülsarı” gibi önemli yapıtları ortaya koyar. Cengiz Aytmatov 1969 yılında Taşkent’te bir araya gelen Dördüncü Asya-Afrika Yazarlar Birliği toplantısına katılmış ve aynı yıl içinde Lotus Edebiyat Ödülü’nün seçici kuruluna dâhil edilmiştir. Daha sonra Asya-Afrika Halkları Kültürel Dayanışma Teşkilatının başkan yardımcısı olur. Aytmatov 1978 yılında Yüksek Sovyet Presidium’u tarafından Sosyalist İşçi Kahramanı olarak ödüllendirilmiş ve 1983 yılında “Gün Olur Asra Bedel” eseri ile Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü’nü ikinci defa hak etmiştir. Yine 1983 yılında D. Nehru Ödülü’nü kazanmıştır. Aytmatov bu yıllarda birçok gazete ve dergide idarecilik yapar. Novy Mir, Soviet Literature adlı dergiler bunlardan bazılarıdır. Bu ödüllerin dışında Kırgızistan Sinemacılar Birliği'nde başkanlık da yapmıştır. Aytmatov'un aldığı ödüller arasında Lenin, Kasım İhtilâli Sosyalist Emekçi Kahramanı Halk Dostluğu, Kızıltuğ gibi gurur verici birçok madalya bulunmaktadır. Aytmatov daha sonra Gorbaçov Dönemi’nde Sovyet Parlamentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve

Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerini yapar. Hatta Sovyetler Birliği dağılmadan önce Gorbaçov'un başdanışmanlığını da yapmıştır. Aytmatov Javaharlala Nehru, Etruriya uluslararası ödüllerini de almış, Dünya Bilim ve Sanat Akademisi'nin akademisyenliğini, Avrupa Bilim Sanat ve Edebiyat Akademisi'nin üyeliğini, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nde akademisyenlik, Issık Køl Forumu'nun başkanlığını ve Roma Kulübü'nün üyeliğini almıştır. Türkiye'ye birçok kez gelen yazara 1992 yılında İlesam Üstün Hizmet Ödülü verilmiştir. 1994 yılında ise Avusturya Cumhuriyeti Devlet Ödülü'nü almıştır. Türkiye'de Aytmatov için Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1998 tarihinde, Ankara'da Uluslararası Bilgi Şöleni düzenlemiş ve kendisine bir berat takdim edilmiştir. Aytmatov'un eserleri yüz altmıştan fazla dile çevrilmiştir. Aytmatov için birçok ülkede üyesi bulunan Uluslararası Aytmatov Kulüpler Birliği Kurulmuştur. Yazar Gorbaçov'un danışmanlığından sonra, Lüksemburg Büyükelçiliđi de yapmıştır. 1996 yılında Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev tarafından Kırgızistan'ın Kültür Elçisi sıfatıyla UNESCO temsilciliğine atanmıştır. Aytmatov hayatı boyunca iki kez evlenmiş ve her iki eşinden de birer çocuğu olmuştur. Aytmatov 2006 yılında Türkiye'ye gelmiş, Hazar Şiir Akşamları'na katılmıştır. Burada yazara Türk Dünyası Hizmet Ödülü, Yaşayan En Büyük Yazar Ödülü ve Fırat Üniversitesi tarafından fahri doktora ünvanı verilmiştir. Aytmatov "Gün Olur Asra Bedel" romanının film çekimlerindeyken Tataristan'da rahatsızlanmış ve 18 Mayıs'ta Almanya'nın Nürnberg şehrine götürülmüştür. Fakat 10 Haziran 2008 günü hayatını kaybetmiştir. Aytmatov 14 Haziran 2008 günü Kırgızistan'da düzenlenen devlet töreni ile Bişkek'teki Ata-Beyit mezarlığına, babası Törekul Aytmatov'un yanına defnedilmiştir. 2008 yılı Kırgızistan'da Cengiz Aytmatov Yılı ilan edilmiştir.

1.7.2. Cengiz Aytmatov'un Eserleri

Tezimizde Cengiz Aytmatov'un eserlerinden alıntılar yaptığımız için Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerini kısaca vermeye çalıştık. Eser özetlerinde savaşla ilgili kısımları ön plana çıkardık.

1.7.2.1. Toprak Ana

Tolgonay, Suvankul'la karşılaştığında henüz on yedi yaşındadır. Her sabah işe başlayan ilk onlar olurdu. Tolgonay ve Suvankul buğday tarlalarında çalışırlarken tanışır ve birbirine âşık olurlar. Gün doğarken tarlaya birlikte giderlerdi. Bir gece tarlada birlikte kalırlar. O günden sonra hiç ayrılmazlar. Suvankul ve Tolgonay

evlenirler, üç de çocukları olur. Adları Kasım, Maysalbek ve Caynak'tır. Tolgonay ailesine ve çocuklarına düşkün bir kadındır. Suvankul ise çalışkan biridir. Suvankul traktör şoförü olur ve aile buna çok sevinir. Tolgonay Kasım'ı babasına benzetir. O da onun gibi çalışkandır ve babasıyla aynı işi yaparlar. Caynak ise Komsomol okuluna gitmektedir. Kasım evlenir ve çok mutludur. Tolgonay da gelinini çok sever. Gelini Aliman'ı kendisine benzetir. Aliman da onlarla birlikte ekin biçer tarlada çalışır. Bir gün herkes tarladayken bir atlı görünür. Atlı dereyi zor geçer. Atlının getirdiği haberi duyan herkes onun etrafına toplanır. Koşarak habercinin yanına vardıklarında Kasım, Tolgonay'a sarılarak savaş çıktığını söyler. O andan itibaren hayatın akışı değişir. Güzel günler biter ve herkes savaşın en acı tarafını görür.

Köydeki erkekler birer birer cepheye çağrılmaya başlar. Tolgonay ve Aliman tedirginlikle sıranın Kasım, Maysalbek ve Caynak'a gelmesini beklemektedir. Bir gün Kasım askere çağrılır ve o gün her şeyin sonunun bir başlangıcı olur. Kasım askere alındıktan sonra, öğretmen olmak için okumaya giden Maysalbek'ten mektup gelir. Maysalbek, arkadaşlarıyla birlikte kendisinin de askere çağrıldığını haber verir. Kış ortasına oğullarından mektup alabilen Tolgonay'ın içi rahattır. Ama bir gün Kasım'dan cepheye gideceklerini haber veren bir mektup gelir. Suvankul da durmadan askerlik şubesine çağrılıyordur. Suvankul'un yaşının büyük olduğunu düşünerek onun askere alınmayacağını düşünürler fakat bir gün Suvankul da askere çağrılır. Tolgonay ve Suvankul hiç konuşmadan tarladan eve giderler. Aliman ve Kasım için yaptıkları ev de boş kalmıştır. Tolgonay'ın evden gönderdiği bütün erkekler cepheye vuruşacaktır.

Tolgonay, köydeki çocuklar ve diğer kadınlar ne üretirlerse cepheye gönderirler. Suvankul'un başkarmalık görevi de Tolgonay'a verilir. İki aydır Kasım'dan haber alamazlar. Tolgonay'la Aliman kötü haberi düşünmek istemiyorlardır. Tolgonay bir sabah atların nallanması için yola koyulur. Bir gün Maysalbek'in köylerinin yakınındaki istasyondan geçeceğini bildiren bir mektup alır. İstasyona gitmek üzere hemen yola koyulurlar. Hemen tren istasyonuna giderler fakat birkaç gün beklemelerine rağmen tren gelmez. En sonunda ümidini yitirdiklerinde Maysalbek'in sesini duyarlar. Maysalbek trenin son vagonundan onlara el sallar ve bir kasket fırlatır. Tolgonay o an fark etmede de Maysalbek'ten kalan son hatıra bu kasket olacaktır.

Köyde nefret uyandıran kişi ölüm haberlerini getiren çocuklar olmuştur Habercileri herkes sokağından, evinden kovar. En küçük oğulları Caynak bir gün

evdeki bütün işleri yapar, tamir edilecek her şeyi tamir eder. Annesine askere çağırıldığını söyleyemez sonrasında bir mektupla haber verir.

Bir gün tarlada çalışırken Kasım'ın ölüm haberi gelir. Aliman ve Tolgonay yıkılırlar. Savaşın sonlarına doğru köylerde ve kolhozlarda kıtlık baş gösterir. Bir avuç buğdayı zor bulan insanlar vardır. Tolgonay'ın komşusuyla bile arası bozulur. Çünkü az da olsa ekilecek buğday bulması gerekmektedir. Savaşın acısının yanında bir gün ellerinde kalan buğdaylar da çalınır. Tolgonay onların peşine düşünce yaralanır.

Artık savaş sona ermiştir. Askerler birer birer gazi olarak ya da sağlam hâlde geri dönerler. Tolgonay o baharı hiç unutmaz. Halk askerleri karşılamak için yollara dökülmüştür. Köye birden çok askerin dönmesini beklerken sadece bir kişi dönmüştür.

Savaşla ilgili anılar yavaş yavaş unutulmaya başlar Aliman'sa iyice içine kapanmıştır. Tolgonay ona kendi kızı gibi davranır. Tekrar evlenmesi için onunla konuşacak olduğunda ise Aliman sert çıkar. Bir gün bir toyda Kapılarının önüne bir keçi postu atılır. Tolgonay bunun ne olduğunu anlayamaz. Daha sonra fark eder ki Aliman köyün yakınlarına gelen bir çobana karşı bir his taşımaktadır. Aliman bu çobandan hamile kalır fakat daha sonra çobanın evli olduğunu öğrenirler. Aliman hayattan kopmuş bir hâlde günlerini geçirir. Çocuğunu doğuracağı akşam sessizce evden çıkmıştır. Tolgonay bunu fark eder ve Aliman'ı bulur. Çok uğraşırlar fakat doğum esnasında Aliman hayatını kaybeder. Çocuk ise yaşar. Tolgonay'ın elinde ailesinden kalan tek kişi bu çocuktur. Canbolat'a kendi öz torunu gibi bakar büyütür.

1.7.2.2. Elveda Gülsarı

Tanabay yokuşa doğru gelirken Gülsarı'nın soluk soluğa kaldığını anlar. Geçmişte yorgayla beraber bu yolu bir hamlede çıkar. Şimdi ise hem Gülsarı hem de Tanabay yaşlanmıştır. Tanabay'ın arkadaşı Çora ile ilgili hatıraları hatrına gelir. Çora ve diğer arkadaşlarından pek az kişi hayattadır. Bazıları eceliyle, bazıları savaşta ölmüştür arkadaşlarının. Gülsarı o yokuşu son kez tırmanır fakat Tanabay bunu bilmez. Gülsarı eskiden çok güçlü bir attır fakat şimdi gözlerindeki fer sönmek üzeredir. Gülsarı doğduktan sonra annesini doya doya emmiştir. Fakat bir süre sonra annesi onu yaklaştırmayınca otlamayı öğrenmek zorunda kalmıştır. Gülsarı'nın artık son demleridir. Gözlerinde bir ışık kalmamış, hamutunu, eyerini taşıyamaz olmuştur. Tanabay hayvana acır ve hamutunu, eyerini çıkarır. Onu beslemeye çalışır. Yoldan

gelip geçecek birilerini bekler. Yılın o zamanları oradan pek gelip geçen de olmaz. Gülsarı iyice çökmüştür ve yerinden kıpırdamaz. Tanabay onu bırakıp yürüme yi düşünür fakat bunu yapamaz.

Bir önceki sonbahar Tanabay koraya uğrar ve yeni başkarma ona bir at vereceğini söyler. Tanabay atı gördüğünde çok şaşırır. O at Gülsarı'dır. Atı alamam da diyemez. Gülsarı'yı alır, evine gider. Karısı Gülsarı'yı görünce tanıyamaz. Gülsarı bir deri bir kemik kalmıştır. Tanabay, Gülsarı'yı güçlendireceğini sanır fakat yapamaz. O gün de başlarına bu olaylar gelmiştir. Tanabay Gülsarı'yı beslemeye çalışır fakat Gülsarı hiçbir şey yiyemez.

Tanabay ve Gülsarı ilk defa II. Dünya Savaşı bitince karşılaşırlar. Tanabay Bakasov altı yıl askerlik yapmıştır. Cephelerde yaralandığı zamanlar olmuş fakat ölmemiştir. Döndüğünde savaşın izlerini üstünde taşır. Bir süre sonra çocukları olur. Tanabay savaş bitince her şeyin daha güzel olacağını düşünür, her şeyi toz pembe görür. Fakat kolhoz borç batağı içindedir. Tanabay savaştan önce yaptığı işe devam eder, demircilik yapar. Daha sonra arkadaşı Çora'nın ısrarı ile yılmaklık yapmaya başlar. Çora ile komsomolden tanıştırlar. Çora savaş zamanı çürüğe çıkar ve yıllarca kolhoz başkanlığı yapar. Çora yaşlıların yılmaklara bakamadığından bahseder. Gençler ise yılmakların bakımını üstelenmek istemez. Çora bütün bunları Tanabaya'a anlatır. Tanabay eşiyile konuşup düşüneceğini söyler. Tanabay Gülsarı'yı gördüğü o ilk günü hatırlar. Yaşlı Turgay, Gülsarı'yı göstererek doğuştan yorga olduğunu anlatır. O kış çok sert geçer. Gülsarı giderek büyür ve yılmakdan ayrılmaması gerektiğini öğrenir. Zayıf atlar o kışı atlatamaz ve ölürlar.

Çora, Tanabay'la konuştuğunda onu suçlar gibi davranır. Tanabay ise yiyecek bulamadıklarını cephede daha rahat olduklarını söyler. Gülsarı'nın yakalanıp game vurulması çok sancılı olur. Fakat game ve eyere alışınca hiçbir şey hissetmez. Herkes yorganın yürüyüşüne hayran olur. Turgay da Tanabay'a Gülsarı'yı böyle yetiştirdiği için tebrik eder. Gülsarı yine kendini bırakır. Tanabay bu sefer Gülsarı'yı tamamen boşa çıkarır.

Gülsarı'nın kafası vücudunun yanında kocaman kalmıştır. Gülsarı yine kendini yere atar. Tanabay onu bırakmak istemez. O anda bir kamyon gelir. Kamyonda iki kişi vardır. Gülsarı ve yaşlı Tanabay'la alay eder ve giderler. Tanabay kolhoz meclisine seçilmiştir ve sık sık kolhoza gelir. Tanabay gelip giderken yolda kadınlar önünü keser ve Gülsarı'ya olan hayranlıklarını dile getirirler. Bibican'sa bunlardan başkadır. Tanabay ve Gülsarı onu ne zaman görseler kendinden geçerler. Tanabay, Bibican'la

şakalaşır. Atı sevmesine izin verir. Kolhozda işler yolunda gitmez. Kolhozlar eşitliği sağlamak için devlete daha fazla ürün göndermektedir. “Tanabay neden böyle oluyor?” diye kendi kendine düşünür. Muhasebeciye kızar fakat elden bir şey gelmez. Tanabay kolhoz ve rejim konusunda çok umutludur. Hatta rejime yürekten bağlıdır. Bu bağlılık yüzünden kendi kardeşini yedi yıllık bir sürgüne göndertir.

Gülsarı o yıl yapılan yarışlarda birinci olur. Kökpar oyunun kendini hem Kazaklara hem Kırgızlara gösterir. Gülsarı’yı tanımayan kalmaz. Tanabay oyunlardan sonra Gülsarı için verilen yemeğe kalır. Yemek dönüşü Bibican’ın evine gider ve bunu sürekli hâle getirir. Bir gece yağmur yağarken yulkılar kaçır. Tanabay atları toplamak için aceleyle yulkıya gider. Karısı onun bu hâlini görür. Karısından utanır ve çok üzülür.

Çora kolhoz başkanlığını bırakır çünkü kalbi artık buna dayanmaz. Onun yerine yeni bir başkan gelmiştir. Bir gün Tanabay’ın yanına yulkıya İbrahim gelir. İbrahim Tanabay’la hoş sohbet eder ve en sonunda Gülsarı’yı kolhozdan istediklerini söyler. Gerekli belgeyi de Tanabaya verir. Tanabay Gülsarı’yı vermek istemez. Karısı Caydar ise atı vermesini ister. Sonuçta Gülsarı’yı Tanabay yetiştirmiş olsa da Gülsarı kolhozun atıdır. Tanabay çok üzülür.

Gülsarı defalarca kaçır, her defasında da yulkıya gelir. En sonunda Gülsarı’yı ayakları köstekli bulurlar. Köstekler atın ayaklarını yaralamıştır. Tanabay prangaları çıkarır. Gülsarı için çok üzülür. Daha sonra yolda Çora ile karşılaşır. Çektiği sıkıntıları anlatır. İki de kendini suçlu hisseder. Kolhozun adamları Gülsarı’yı aramaya gelirler. Tanabay kolhoz başkanına çok kızar. Gülsarı’ya yeni gelen başkanlar eziyet ederler ve çok kötü davranırlar. İbrahim ise kolhoz başkanlarına yaranmak için elinden geleni yapar. Yulkıcılar için başka bir yer tayin edilir. Tanabay atalarından kalan keçe çadırı bırakmak istemez fakat Turgay’dan kalan çadır her yerinden patlar. Çora Tanabay’ı kolhoz toplantısı için çağırır. Çora her şeyin iyi olacağını ve ondan bir ricası daha olduğunu söyler. Tanabay’dan koyunlara bakmasını ister. Kolhoza gittiğinde önce Gülsarı’ya bakar. Çora ona baktığı için keyfi yerindedir. Tanabay toplantıya girmeden kolhoz başkanı ve Çora tarafından durdurulur. Konuşma yapması istenir. Tanabay’dan görmediği bir sürü için sözler alınır. Tanabay’a yardımcı vereceklerini söylerler fakat bu sözleri de gerçekleştirmezler.

Tanabay karısı Çaydar’la beraber beş yüz koyunu idare etmeye çalışır. Kolhozun tüm koyunlarından sorumlu olan İbrahim, yardımcı bulma konusunda Tanabay’ı sürekli atlatır. Bahar aylarında işler yolunda gider fakat kış gelince her şey

değişir. Kolhozdan yardım gelmez. Koyunlara verecek yiyecek bulamazlar. Ağıl ve ev talan olmuş bir hâldedir. Tanabay İbrahim'e ve denetleme için gelen memurlara durumu anlatır ama hiçbir şey değişmez. Tanabay komünizmi savunduğu günleri hatırlar. Hiçbir şey düşündüğü gibi değildir. Havanın çok kötü olduğu bir gün ağılın tavanı çöker ve karısı Caydar çöküntünün altında kalır. O olayın üzerine diğer çoban Bektay bütün koyunları Tanabay'a bırakıp gider. Yine korayı teftişe gelirler. Segizbayev ve Çora Tanabay'ın yanına gelir. Tanabay onları kovar. Segizbayev'e tırmıkla saldırır. Bunun üzerine Tanabay kolhoz tarafından çağrılır ve suçu dile getirilir. Sekreter Kerimbekov hariç kimse Tanabay'ı savunmaz. Tanabay da kendini savunmak için bir şey söylemez. Koraya gitmek için yola çıkar. Çora ardından gelir. Çora'ya çok kızmıştır. Onu dinlemez. Artık partiden kovulmuştur. Fakat hiçbir şey olmamış gibi işlerinde devam eder.

Bir gün Çora'nın çok hasta olduğu ve Tanabay'ı çağırdığı haberi gelir. Tanabay gitmek istemez. Hâlâ kızgındır. Caydar'ın ısrarıyla yola çıkar. Çora'nın evine yaklaştığında Çora çoktan ölmüştür. Çora ölmeden önce bir vasiyet bırakır. Bu vasiyeti Çora'nın oğlu Samansur Tanabay'a iletir. Çora'nın isteği, Çora'nın parti üyelik kartını Tanabay'ın götürüp teslim etmesidir. Tanabay başta istemez. Daha sonra Çora'nın son isteği olduğunu daha sonra düşünerek götürür. Partide kimse yüzüne bakmaz. Tanabay üyelik kartını bırakır ve çıkar. Daha sonra şehre gittiğinde Bektay'ı görür ama birbirine selam vermezler. Tanabay parti sekreterini görmeye gittiğinde yerinde bulamaz. Tanabay karısıyla beraber bekçilik yapmaktadır. Kerimbekov'la şehirde karşılaşırlar. Kerimbekov onu tekrar partiye davet eder. Tanabay ise durmadan erteler. Tanabay Gülsarı'yı tekrar görür. Gülsarı küçük bir çocuğun altında görür. Gülsarı ne hâllere düşmüştür.

Gülsarı Tanabay'ın kollarında can verir. Tanabay Samansur'a bir mektup yazmayı ve Gülsarı'nın öldüğünü bildirmeyi düşünür.

1.7.2.3. Cemile

Savaş başlayalı üç yıl olmuştur. Erkeklerin büyük olanları cephede savaşırken 15 yaşına basmayanlar kolhozda çalışır. Seyit de kolhozda çalışır. Seyit büyük evde yaşar. İki abisi vardır ve cephedediler. Babası yaşlı bir dülgerdir. Evde annesi ve kız kardeşi vardır. Küçük evdeyse yakın akrabaları vardır. Küçük evin reisi ölünce dul kalan karısı, Seyit'in babası ile evlendirilmiştir. Seyit bir gün istasyona yükünü boşalttıktan sonra, Orozmot'u görür. Annesiyle bir konuda tartışmaktadır. Konu ise

erkeklerin savaşta olmasından dolayı onların işlerini kadınların yapmış olmasıdır. Orozmat da Cemile'yi sürücü yapmak ister. Annesi ise buna karşı çıkar. Orozmat Seyit'i görünce onun da Cemile'nin yanında durup çalışmasını ister. Ona göz kulak olmasını, yanına kimseyi yaklaştırmamasını ister. Bu istek Seyit'in hoşuna gider. Büyük adam yerine koyulduğunu hisseder. Ayrıca Cemile ile istasyona gitmenin hoş bir şey olacağını düşünür. Sonunda annesi Orozmat'ın teklifini kabul eder.

Seyit'e göre Cemile'de kaynana ve kaynatasını şaşırtan ne olduğunu anlayamadığı bir şeyler vardır. Daha geldiği ilk gün başkalarına benzemeyen bir gelin olduğu anlaşılmıştır. Cemile başka gelinler gibi başını çevirip homurdanmaz. Düşündüğünü direkt söyler. Büyüklerinin yanında çekinmeden türkü bile söyler. İki kaynana ise zamanla Cemile'nin bu uçarılıktan kurtulacağına inanırlar. Seyit'e göre Cemile, dikkat çekici bir güzelliğe sahiptir. Özellikle cepheden dönen askerler Cemile'ye göz ucuyla ama büyük bir arzuyla bakarlar. Delikanlıların kız kardeşlerini kıskanmaları gibi Seyit de Cemile'yi kıskanır. Ot biçme zamanında bir gün Osman Cemile'ye sarkıntılık etmeye kalkar. Cemile onu iter, aralarında geçen münakaşadan sonra Cemile'nin yüzünden düşen bin parçadır. Ne gülmüş ne de konuşmuştur. Bir süre sonra ise sanki her şeyi unutmuş gibi davranır. Yüzünde gülümseme oluşur. Cemile Osman'ın adam olmadığını, onun gibilerin Cemile'nin kalbinden geçenleri bilemeyeceğini söyler. Seyit ise Cemile'deki bu değişimin nasıl olduğunu anlayamaz.

Sadık'tan mektup gelmiştir. Mektuplar genellikle babanın adına yazılır. Postacı mektubu anneye verir, okumak ve cevap yazmak için işi de Seyit'e kalır. Sadık mektupta yaralı olduğu için sonbaharda evine döneceğini belirtmiştir. Seyit mektubun geldiği gün, yasak olmasına rağmen atları yonca tarlasında otlatmaya götürür. Ancak bir başkasının ondan önce gelerek dört at saldırdığını görür. İki atın da Danyar'a ait olduğunu anlar. Bunun üzerine harman yerine döner. Orada da Danyar'ı görür. Diğer iki atın da Cemile'ye ait olduğunu öğrenir. Onbaşı Orozmat, atları bıraktırmış ve gözetilmelerini tembih etmiştir. Danyar öksüz kaldıktan üç yıl sonra Çakmak Bozkırı'na akrabalarının yanına gitmiştir. Orada uzun süre koyun olatmış, daha sonra çöllere kanal kazmaya gitmiş. Angrens maden ocaklarında çalışmış, oradan da askere gitmiştir. Danyar yaralı bir şekilde askerden geldikten sonra, ot biçme makinesinde çalışmaya başlar. Sürekli dalgın olmasına rağmen çok hızlı çalışır ve iyi iş yapar. Hep yalnız gezer. Köyün günlük işlerine karışmaz. Akşamları Nömot Tepesi'ne tırmanır. Karanlık basıncaya kadar orada kalır. Zamanla Danyar'ın tuhaf davranışlarına herkes alışmıştır.

Cemile araba sürücüsü olmuştur. Danyar, Seyit, Cemile işe başlarlar. Cemile yolculuk sırasında ya Danyar'la alay eder ya da onu görmezlikten gelir. Ancak bunlara Danyar hiç kızmaz. Cemile'ye kaygı ile karışık hayranlıkla bakar. Bu durum Seyit'in hoşuna gitmez. Danyar'ı asla Cemile'nin dengi görmez. Danyar'a duyduğu acıma hissi de nefrete dönüşür, çünkü Cemile'yi kıskanır. Bir gün Cemile ve Seyit Danyar'a yine bir şaka yapar. Normalde iki kişinin kaldırabildiği bir çuvalı onun arabasına yüklerler. İstasyona geldiklerinde Danyar çuvalı görür ve canı sıkılır. Ardından çuvalı sırtına alır. Cemile bırakmasını söylese de onu tersler. Danyar'ın sakat ayağı giderek kötüleşir. Seyit ve Cemile yaptıkları şakaya pişman olurlar. Danyar çuvalı boşalttıktan sonra, arabasına gider ve bütün gece hiç konuşmaz. Ertesi gün Danyar hiçbir şey olmamış gibi davranır, ancak çuval taşırken artık daha çok topallar. Yolda giderlerken Cemile türkü söyler. Ardından Danyar'dan da söylemesini ister. Danyar ise kendisinden beklenmeyecek bir şekilde türkü söylemeye başlar. Danyar'ın türküleri ne Kazak ne Kırgız türkülerine benzer. Bu türkülerde ikisi de vardır. Danyar başta çekingen söyler, daha sonra sesi gürleşmeye başlar. Seyit'e göre böyle türkü söylemesinin sebebi âşık olmasıdır. O günden sonra Danyar'ın türkü söylemesi gelenek olur.

Bir gün yine istasyondan gelirlerken Danyar yine türküsünü söyler ama bu defa türküsünde tatlı dokunaklı bir sevecenlik ve yalnızlık vardır. Cemile de Danyar'ın yanına gelir, başını omzuna yaslar. Bunun üzerine Danyar âşk türküsü söylemeye başlar. Seyit bu duruma şaşırılmış ve sanki iki âşık görmüştür. İki mutlu insan olmuşlardır. Seyit de onların resmini yapmak ister. Seyit çocukluğundan beri resim yapmayı çok sever, yaptığı resimler gerek arkadaşları gerek öğretmenleri tarafından çok beğenilir. Ancak savaş patlak verince boyaları ve fırçaları unuttur. Şimdi ise Danyar'ın türkülerle anlattığını, boyaları ile anlatma isteği duyar. Ertesi gün Cemile Orozmat'a artık istasyona gitmek istemediğini, kendisini istediği yere gönderebileceğini söyler. Orozmat ise bu teklifi kabul etmez. O gün istasyondan her zamankinden daha erken dönülür. Seyit tartıcı kadından aşırıldığı beyaz kağıta kara kalemle resim yapar. Bu Seyit'in kopya olmayan, kendi hayalinden çıkan ilk resmidir. İstasyondayken ise Cemile, Danyar'a "Bu dünyada benden başka kadın yok mu?" diye sorar. Danyar, bu durumun kendisi için de kolay olmadığını söyler. Diğer söylediklerini Seyit duyamaz ama Danyar her ne dediyse sevincinden rahatlamış görünür. Ardından istasyona yaralı bir asker gelir. Adı Kerim olan bu asker Cemile'yi görünce tanır. Sadık'ın yanından geldiğini, kendisine mektup getirdiğini, Sadık'ın da bir iki aya geleceğini söyler. Cemile mektubu yan gözle Danyar'a bakarak alır. Bunun

üzerine Danyar arabasıyla basıp gider. O gün ilk defa dönüş yolunda ayrı giderler. O gün en son Cemile köye gelir. Danyar'a onu Sadık'a değişmeyeceğini, Sadık kendisini sevmediğini, çünkü mektubun en sonunda sadece bir selam söylediğini, bundan sonra sevse de istemeyeceğini, uzun zamandan beri Danyar'ı sevdiğini söyler. Danyar da onu sevdiğini, siperlerde hep onu düşündüğünü söyler.

Seyit iki yıl aradan sonra o sonbahar tekrar okula döner. Öğrenciliğe döndüğü için boyalarla resim yapmaya başlar. Ancak yeterince vakit bulamaz. Seyit bir gün çay kenarına gider. Birden yan yana giden iki insan görür, bunlar Cemile ve Danyar'dır. Danyar'ın sırtında bir eşya torbası, Cemile'nin elinde de bir bohça vardır. Seyit koşmaya ve Cemile diye bağırmaya başlar. Hızla giderken birden düşüp yuvarlanır. Gözlerinden yaşlar akar. O zaman anlar ki Cemile'yi sevmiştir. Cemile onun ilk çocukluk, ilk gençlik aşkıdır. O yalnızca Cemile ve Danyar'dan değil, çocukluğundan da ayrılmıştır. Seyit eve döndüğünde peşlerine Osman ve birkaç adamın gittiğini görür. Evdekilerin hepsi de Cemile'nin dedikodusunu yapar. Sadık askerden dönünce Seyit'in yaptığı resmi bulur ve ona "Hain!" diye bağırır. Annesi de şaşkınlıkla önceden bilip bilmediğini sorar. Seyit de bildiğini ve tekrar resimlerini yapacağını söyler. Ardından annesine okula gideceğini ve ressam olacağını söyler. Annesi de gitmesini, resim çizmenin sanat olmadığını, okuyunca bunu anlayacağını söyler. Seyit de öğrenimine devam etmek için köyden ayrılır. Seyit resim okulundan sonra, gönderildiği akademide diploma çalışmasını sunar. Bu tabloda Danyar ve Cemile vardır. Tabloya bakarak kolunu bavulunu alıp gitmenin vaktinin geldiğini düşünür. Kendi köyüne gidip yeni renkler bulacaktır.

1.7.2.4. Sultanmurat-Erken Gelen Turnalar

İnkamay-Apay, sınıfta Seylan Adası'nı, sıcak denizleri ve ülkeleri anlatır. Sultanmurat da öğretmen tarafından sınıfın en güçlüsü olarak seçilmiş ve soğuğa dayanır diye cam kenarına oturtulmuştur. Sultanmurat içinden Seylan Adası'nın tam yaşanılacak yer olduğunu düşünür, çünkü sıcaktır. Ardından Sultanmurat'ın hayatında unutmadığı mutlu olaya geçilir. Savaştan bir yıl öncedir. Babası Beybay, Cambul'dan kolhozun deposuna akaryakıt taşır. Arabayı çeken atlar da kolhozun en iyi iki atıdır. Cabdar ve Contor, bu iki at her zaman diridir. Babası Sultanmurat'a şehre gitmeyi teklif eder ve Sultanmurat çok heyecanlanır. Çünkü o güne kadar şehre hiç gitmemiştir. Ancak babası kimseye söylememesini, yoksa onun da gidemeyeceğini söyler. Bu haberi kimseye söyleyememek, onu neredeyse çatlatıp öldürecektir. O gün her

zamankinden daha nazik, daha sevecen davranır ve herkese yardım eder. Ertesi gün yola çıkarlar. Şehre geldikleri zaman Atısabar denilen hayvan pazarında, çeşit çeşit hayvanları gösteren eğlence panayırı kurulmuştur. Sultanmurat önce babasının Özbek dostları ile tanışır, sonra mağazalarda biraz alışveriş yaparlar. Oradan da hayvanların yanına giderler. Sultanmurat'ın hiç unutmadığı hayvan, iri bir fiildir. Hayvanat bahçesinden sonra bit pazarına giderler. Armağanları buradan alırlar. Ardından hangara gidip petrol varillerini doldururlar ve dönerler.

Sultanmurat okula devam eder. İnkamay-Apay, Sultanmurat'ın yanına gelerek sobayı yakmasını ister. Sultanmurat saman bulunan ambara doğru koşarken kolhoz başkanı Tinaliyev'i atından inerken görür. Sınıfa girip sobayı yaktığı sırada, sınıfa okul yöneticisi ve Tinaliyev girer. Tinaliyev çocuklarla konuşması gerektiğini söyler. Kolhoz başkanının öğrencilerle konuşmak için dersin ortasında sınıfa geldiği daha önce hiç görülmemiştir. Tinaliyev çocuklara içinde buldukları durumun zorluğunu anlatır. Hem köyde hem de cephede durum kötüdür. Düşmanı yenmek için ekmeğin, cephanenin gerektiğini söyler. Yapılacak iş, Aksay'a gidilecek; 200 hektarlık alana buğdaya ekilecektir. Çocukların çoğu okuldan ziyade çalışmayı ister. Tinaliyev ise daha önce bostan sürmüş ve dersleri iyi olan öğrencileri tercih edeceğini söyler. Sultanmurat, Anatay, Erkinbek, Ergeş ve Kubatkul seçilir. Bu çocukların ertesi gün avluda toplanmasını ister. Grubun şefi seçilecektir. Ertesi gün avluya Tinaliyev ve ekip başı Çekiş gelir. Çocuklara önce dörder yular dağıtılır, ardından dörder at seçmeleri istenir. Atlar acınacak hâdedir, çok zayıftırlar. Sultanmurat atların içinde babasının atları olan Çabdar ve Contor'u görür. Babası ile şehre gittiği zaman bu atlar formunda ve güçlüyken şimdi çok kötü bir hâdedirler. Ancak Sultanmurat onları seçer ve başka iki at daha seçer. Bu atlar Akkuyruk ve Doru'dur. Bu olay 1943 kışının başlarında olmuştur.

Çocukların yapacak çok işleri vardır. Ahırın işleri, her gün demirhaneye gidip Bargı'ya yardım etmek, sık sık saraç ustasına gitmek, atların bakımı... Tinaliyev, onlara Aksay komandosunu adını vermiş ve Sultanmurat'ı da şef yapmıştır. Kar kalkar kalkmaz Aksay'a gideceklerdir. Aksay'a gidecekleri gün yaklaşır. Atlar gittikçe güçlenmiş, kendi benliklerine kavuşmuş, unuttukları alışkanlıklarını tekrar kazanmış, yeni sahiplerine bağlamışlardır. Atlar yeterince ağırlaşınca onlara ısınma hareketi de yaptırmaya başlarlar. Bir gün başlarına çok can sıkıcı bir olay gelir. Öğrenciler okuldan çıkmışlardır. Komandoların sınıf arkadaşları onları görür ve el kol hareketi yaparak onlara doğru koşmaya başlarlar. O kalabalığın arasında Sultanmurat Mirzagül'ü görür.

Ardından Anatay atıyla hızlanıp öne geçer. Sultanmurat da onun kendisini Mirzagül'e göstermeye çalıştığını düşünerek atını hızlandırır. Aralarında böylece yarış başlar. Amaç Mirzagül'ün yanına ilk varan olmak, hüner göstermektir. Bu arada Anatay'ın da atı yamaçta kayıp düşer. Anatay da üzerinden yuvarlanır. Herkes Anatay'a doğru koşar. Kaza sonrasında ikisi de utançlarından Mirzagül'ün yüzüne bakamazlar. Köye giderken Anatay'ın atının topalladığı görülür. İncinen yerini tespit ederler. Atın bileği şişmeye başlamıştır. Bunun üzerine Sultanmurat ve Anatay tartışmaya başlar. İkisi de birbirini suçlar, en sonunda Sultanmurat seyislerden birine durumu anlatır ve kıyamet kopar. Ekip başı Çekiş'in de haberi olur ve yanlarına gelir. Onları kamçı ile kovalar. Çok sinirlenir. Bütün çocuklar kaçarken bir tek Sultanmurat yerinden kıvıldamaz. Çünkü sorunluluğunu unutmaz. Çekiş de çocuğun bu inadına şaşırır. Anatay'ın atını atları iyileştirmeyi iyi bilen bir ihtiyara götürürler. Beş gün sonra atın ayağı tamamen iyileşir. Sultanmurat için o hafta çok zor geçer. Annesi hastalanır. Durumlar da giderek kötüleşmiştir. Sultanmurat evi ihmal ettiğini o zaman fark eder. Kardeşinin hastalandığını duyan Nurgazi de hem onu hem de çocukları görmek için gelir. Kardeşini kontrol eder ve korkulacak bir şey olmadığını, sadece soğuk aldığını söyler. Sultanmurat annesine yardım etmeye, babası için daha az endişe duymasına yardımcı olmaya, eve huzurlu gelmek için çabalamaya karar verir. Böylece annesi çevresindeki her şeyin daha iyi gittiğini görüp oğlunun bir sevgilisinin olduğunu tahmin etmelidir.

Sultanmurat iki üç gün içinde, bir yılda yapılacak birçok iş yapar. Bir yandan da Mirzagül'ü düşünür. Ona âşık olduğunu sezer. Onu aklından çıkaramaz, bunu Mirzagül'ün de bilmesini ister. Bunun üzerine mektup yazmayı düşünür. Bir gece herkes uykuya dalınca mektup yazmaya karar verir. Pek çok şey yazar ve beğenmez. Kelimeleri birbirine bağlayan her şeyi birden anlatmak istediği için yazamaz. En sonunda mektubuna “Âşk Mektubu” başlığını yazar ve mektubu o gece bitirir. Annesinin rahatsızlığından dolayı işlerine ara veren Sultanmurat, kardeşi ile birlikte yakacak toplamak için Tuyuk- Car'a giderler. Tuyuk- Car'da Sultanmurat; kardeşine Mirzagül'ü sevdiğini, babaları gelince onunla evleneceğini, kardeşinden mektubu Mirzagül'e vermesini ister. Topladıklarını üç şelek hâline getirirler. İkisini Karayell'in sırtına vururlar. Diğerini de Sultanmurat sırtına alır. Sırtında şelek taşıyanın uzun uzun mola vermemesi gerekir. Şelek taşırken yorgunluğu hissetmemek için başka konuları düşünmek gerekir. Sultanmurat bir yandan Aksay'ı, bir yandan annesini, bir yandan da Mirzagül'ü düşünür. Sultanmurat ertesi gün Komando Şefliği'ne döner. Bir yandan da Mirzagül'den cevap bekler. Kardeşiyle anlaşma yapmışlardır. Mirzagül cevap

yazmışsa tavlaya koşa koşa gelecek; yazmamışsa da elleri cebinde, yavaş yavaş, yürüyerek gelecektir. Ama kardeş her gün elleri cebinde, koşmadan gelir. Ardından Hacımurat'tan yakında Aksay'a gideceğini ve uzun zaman orada kalacağını Mirzagül'e söylemesini ister. Mirzagül'se cevap olarak, sadece "Biliyorum." demiştir. Sultanmurat ne yapacağını bilemez.

Bir gün atları suvarmaya gittiğinde Mirzagül'ü görür. O günden sonra atları suvarmayı hep onun okuldan çıkış saatine getirir. Sonunda kararını verir, onu orada bekleyecektir. Yine atları suvardıktan sonra, derebaşında oyalanır. Çocuklara da Çabdar'ı biraz koşturacağını, herkesin kendi atıyla meşgul olmasını ister. Anatay ise hem ağırdan alır hem de arkadaşlarının gitmesini önler. Sultanmurat'a onun kimi beklediğini bildiğini söyler ve derenin ortasında kapışırlar. Attan düşürmeye çalışırlar. Erkinbek'in "Yine hayvanlar sakatlanacak." demesi üzerine ortalık yatıştır. Ertesi gün kesin olarak Mirzagül'le konuşmaya karar verir. Çünkü üç dört güne Aksay'a gidecektir. Okul dönüşünde Mirzagül'ü karşılar. Mirzagül bu sefer gülümseyerek bir paket verir. Pakette işlemeli, ipek bir mendil vardır. Mendilin bir köşesinde S ve M harfleri vardır. Sultanmurat büyük bir sevinçle tavlaya döner ve daha istekli çalışmaya başlar. Sık sık mendile bakar. Bu sırada, Anatay mendili kapar. Aralarındaki tartışma öldüresiye bir dövüşe döner. Sultanmurat en sonunda dirgenle Anatay'ın üzerine yürür. Kaçacak yeri olmayan Anatay mendili verir.

Aksay'a gitmelerini bir gün kalmıştır. Sultanmurat'ın da aklındaki tek şey, gitmeden bir kere daha Mirzagül'ü görmektir. Son kez atları suvarmaya gittiklerinde, orada onu beklemeye karar verir. Ancak bu sefer de Çekiş önlerine çıkar. Anatay'ı evine yollar. Diğerlerine de atlarını suvarır suvarmaz gelmelerini, acele etmelerini söyler. Döndüklerinde Çekiş, Anatay'ın babasının cephede öldüğünü, şimdi hep birlikte onun evine gidip ona destek olmalarını, gelenlerin atlarıyla da meşgul olmalarını ister. Gittiklerinde Anatay'ın ağlamaktan gözleri şişmiştir. Onları görünce daha da ağlamaya başlar. Komando Birliği bütün gün orada durup yardım ederler. Sultanmurat en zor anlarını öğretmenleri İnkamay- Apay yedinci sınıftaki kız öğrencilerle gelince yaşar. Çünkü kızların arasında Mirzagül de vardır. Mirzagül Sultanmurat'a hiç bakmamış, onunla hiç konuşmamıştır. Sonrasında ölü evinde yakarışlar diner, onun yerini korkunç bir sessizlik alır. Anatay da adeta ufalmıştır. Sultanmurat bu duruma çok üzülür ve Anatay'a istersen mendili verebileceğini söyler. Anatay ise mendilin ona ait olduğunu, kimseye vermemesini söyler ve ondan özür diler. Sonra ikisi de ağlamaya başlarlar.

Aksay'a gelirler. Başta sadece üç pulluk çalışır. Ergeş ve Kubatkul köyde kalmışlardır. Aksay'daki üçüncü günlerinde, sadece Sultanmurat, Anatay ve Erkinbek kalır. Bir de onlara yemek pişiren kadın vardır. O gün hava sabah iyiiken ögle vakti soğuk basar ve hava kararır. Ardından kar yağar. O fırtınada en sonunda atlar durur. Yürüyecek güçleri kalmaz. Atlar ıslanmış ve titriyorlardır. Sultanmurat da atların o hâline dayanamaz. Koşumları çözer, ardından Çabdar'ın boynuna sarılarak ağlamaya başlar. Ertesi sabah hava çok güzel olur. Yeniden toprağı sürmeye başlarlar. Bu sırada bir atlı görürler. Atlı onlara baka baka, selam vermeden dağlara doğru gider. Yarım saat sonra ikinci bir avcı görürler. O da selam vermeden dağlara doğru gider. Sonra gökyüzünden büyük bir turna sürüsü geçer. Bu iyiye, ürünün bol olacağına işarettir. Turnalar yere konmaya başlayınca üçü birden atları oldukları yerde bırakarak turnalara doğru koşarlar. Sultanmurat ilk defa turnayı yakından görecek olmanın mutluluğunu yaşar. Amacı turna kuşunun tüyünü alıp Mirzagül'e vermektir. Çocuklar koşarken biri onları nişan almıştır. Yanındaki arkadaşına hepsinin avucunun içinde olduğunu, yarısını vurabileceğini söyler. Arkadaşı ise tüfekte şaka olmayacağını, sebepsiz nişan almamasını söyler. Çocuklar tepeye vardıklarında turnalar tekrar yükselip uzaklaşır. Bunun üzerine, işlerinin başına dönerler. Öğleden sonra kolhoz arabası gelir. Çekiş'in yarın Ergeş ve Kubatkul ile beraber geleceği haberini getirir. Aşçı kadın da Sultanmurat'a köye gitmek istediğini, yarın Çekiş'le döneceğini söyler.

Akşam yatmadan önce Sultanmurat biraz gezinir. Sebebini bilmediği bir sıkıntı vardır içinde. Ardından çadıra girer. Ailesini, Mirzagül'ü düşünerek uykuya dalar. Daha sonra çadıra birileri girer ve üçünü de bağlarlar. Adamlardan biri; kurnazlık yapmazlarsa kimseye bir şey olmayacağını, aksi taktirde içlerinden birini geberteceğini söyler. Sonra da adamlar atları alıp götürürler. At hırsızları dört at çalmışlardır. Bu atları satmak için Taşkent Pazarı'na gideceklerdir. Bağlardan kurtulan Sultanmurat, Çabdar ile at hırsızlarının peşinden gider. Anatay'ı da haber vermesi için köye yollar. At hırsızları da Sultanmurat'ı fark eder ve dörtlale gitmeye başlarlar. Sultanmurat hırsızlara çabuk yetişir. Önlerine geçerek onları durdurmaya çalışır. Sonra bir tüfek patlar. Sultanmurat, attan yuvarlanır. Çabdar vurulmuştur. Sultanmurat sanki hırsızları yakalayacakmış gibi, peşinden koşar. Durumu anlamak istemez. Sonunda düşüp yuvarlanır. Ağlamaya başlar. Hacımurat'a verdiği sözü hatırlar. Babaları savaştan döndüğü zaman Çabdar'la onu karşılamaya gideceklerdir. Aksay'a da yeteri kadar buğday ekilemeyecektir. Köye dönecekleri gün hiç gelmeyecektir. Mirzagül'ü göremeyecektir. Bütün bunlar için ağlamaya başlar. Kurt at etinin kokusunu alır,

bunun üzerine ona doğru koşmaya başlar. Ölü atın yanında bir insan görür. Bu Sultanmurat'tır. Sultanmurat kurdu uzaklaştırmaya çalışır. Kurt tüylerini kabartarak atlamaya hazır bekler. Sultanmurat da gem tutan eliyle havada, vurmak için bekler.

1.7.2.5. Yüz Yüze

Küçük bir köyde yaşayan Seyde ile İsmail yeni evlenmiştir. Tam bu sırada II. Dünya Savaşı çıkar. Kerpiçten yaptıkları evlerini tamamlayamadan, Seyde de hamileyken İsmail askere çağrılır. İsmail askere gittikten sonra Seyde, kayınvalidesiyle birlikte yaşamaya başlar ve çocuğunu İsmail olmadan dünyaya getirir. Seyde ve İsmail'in Totoy adlı bir komşusu vardır. Totoy'un da kocası askere alınmıştır. Erkeklerin birçoğu cephede olduğu için kalan işleri kadınlar yapar. Her ikisi de askerdeki kocalarından bir mektup beklerler ancak ikisine de mektup gelmez. Cepheden yaralı dönen Mirzakul, köy meclisi başkanı olur. Seyde ile Totoy'un ihtiyaçları olduğunda da onlara yardımcı olurdu. Bir gece askerler trenle taşınırken İsmail Karadağ Boğazı'nda trenden atlar ve firar eder. İsmail gece yarısı eve gelir. Hiç beklemedikleri bir anda İsmail'i karşısında gören Seyde çok şaşırmış ve çok sevinmiştir. "Kayınvalidemin oğlu geldi." diyerek sevincini belli eder. Ancak İsmail sessiz olması gerektiğini ve birinin onları duyacağını söyler. İsmail boş bir ideal uğruna ölmek istemediğini bu yüzden kaçtığını anlatır.

İsmail yakalanmamak için gündüzleri köyün dışındaki bir mağarada yaşar. Aysız gecelerde ise eve gelir. Seyde İsmail'in geri gelmesine sevinir. Bir yandan da tedirgindir. O kış çok soğuk geçer. Çocukları küçük olduğu için odun ihtiyaçı olur. Seyde odun toplama bahanesiyle kocasına yemek götürür. Savaşın getirdiği kıtlık vardır. Seyde İsmail'e yemek bulmak için tek tek buğday toplar. Seyde; kış geçtiğinde, karlar eridiğinde İsmail ve bebeğiyle Çatkal'a gitmenin hayalini kurar. Çatkal'da onları kimsenin bulamayacağını düşünür. Köyde, erzak ailelerin mevcuduna göre ölçülü olarak verilir. Seyde kendi hakkından İsmail'e götürür. Mağarada kalan İsmail eve daha az gelmeye başlar ve giderek vahşileşir. Eve geldiğinde üstü başı pis, kokmuş ve bitlenmiş bir hâldedir. Yalnızlıktan hayvanî bir yapıya bürünür. Seyde İsmail'e erzak götürdüğünden şüphelenilmesinden çok korkar. Özellikle Totoy ve Mirzakul erzak götürdüğünü sezerse her şey daha kötü olacaktır.

Mirzakul Seyde'ye ilgi duyar. İsmail'in de cephede olduğunu düşünerek yavaş yavaş dygularını beli etmeye başlar. Totoy'un eşinin cephede öldüğü haberi köye ulaşır ama köy ihtiyarları haberin yaza kadar Totoy'a söylenmemesine karar verirler. Bir gün Seyde'nin kapısı çalınır ve bir KGB temsilcisi kocasının tüfeğiyle birlikte askerden kaçtığını, nerede olduğunu bilip bilmediğini sorar. Seyde bilmediğini söyler. Hem korkmuş hem de tedirgin olmuştur. Haber köyde yayılır. Seyde evden çıktığında Mirzakul yolunu keser ve İsmail'in yerini söylemesi için ona baskı yapar. Seyde İsmail'in yerini bilmediğini söylediğindeyse çok kızar. Mirzakul kırbaçla Seyde'yi döver. Seyde'nin İsmail'in yerini bildiğini düşünür. Bu durum vatan hainliğidir. Bu sebepten Seyde'ye düşman gözüyle bakar. İsmail artık köye hiç gelmez. Seyde olanlardan dolayı yemek götürürken daha dikkatli davranır. Köyde erzak iyice azalır ve İsmail'in iştahı bir canavar gibidir. Doymak bilmez. Her seferinde daha çok yemek ister. Totoy ve Seyde'nin birer hamile inekleri vardır. Çocuklarına süt verebilmek ve kıtlığın biraz da olsa önüne geçebilmek için dört gözle ineklerinin doğurmasını beklerler. Bir gece Totoy'un ineği çalınır. Totoy'un ve oğlu Asantay'ın tüm ümitleri yerle yeksan olur. Mirzakul çalınan inek için tüm köyü ayağa kaldırır. Her yerde ineği aramaya başlarlar. Seyde de inekten ziyade İsmail'in bulunmasından korkar. İnek bir önce bulunsun ve arama işi bitsin diye elinden gelen tüm çabayı gösterir. İneğin izine rastlayamadan, yorgun argın eve döner. Gece yarısı kapı çalınır. İsmail içeri girer ve elinde koca bir et parçası vardır. İneği İsmail çalmıştır. Seyde bu duruma çok kızar. Bu yüzden kavga ederler. İsmail aç kalmamak için çaldığını söyler ve kendine göre haklıdır. Seyde kendi ineklerini alsaydı, tüm bunların olmayacağını söyler. Ertesi sabah Seyde köyden çocuğuyla birlikte çıkar ve bir daha dönmez. Kayınvalidesi de Seyde'ye engel olmaz.

Seyde askerleri peşine takar ve mağaraya doğru gider. Mirzakul da onlarla beraber gider. Seyde İsmail'e seslenir ve mağaraya doğru gider. Eliyle göstererek "İşte orada" der. Mirzakul İsmail'e teslim olması gerektiğini söyler. İsmail silahlıdır ve çalılıkların arasından ateş ederek Mirzakul'u vurur. Mirzakul vurulunca attan düşer ve diğer askerler de ateş etmeye başlar. İsmail'le askerler çatışır. Seyde kurşunların arasından tepkisiz ve korkusuz yürüyerek çalılıklara doğru yaklaşır. Gitme, diye bağırırlar. Ancak Seyde aldırmandan ilerler. Seyde'nin İsmail'i artık yoktur. İsmail çalılıkların arasından tüfeğini Seyde'ye doğrultarak çıkar. Seyde İsmail'e bakar. Seyde'nin bu bakışı, yüzü, davranışları değişmiştir. İsmail de Seyde'ye bakar. Yüz

yüze gelmişlerdir. Seyde İsmail'in tanıdığı Seyde değildir. Saçları ağarmış, bebeğiyle, duruşuyla, bir yüceliğe kavuşmuştur. İsmail tüfeğini fırlatarak teslim olur.

1.7.2.6. Asker Çocuğu

Avalbek beş yaşlarındayken babasını ilk kez sinemada görür. Ceengül postanede yardımcı olarak çalışmaktadır. Bir asker dulu olarak az da olsa bu iş Ceengül'e, Avalbek'e katkı sağlamaktadır. Ceengül, kocasını savaşta kaybettiğinden ve oğluna bakacak kimsesi olmadığından dolayı içi ağıla Avalbek ile gelmişlerdir. Avalbek ağılda gün boyu çoban köpekleri, makasçılar, çobanlar, arasında koşturur durur.

Ağıla film makinesi getirilir ve ağılın bir köşesine beyaz bir perde çekilir. Hava kararınca film gösterilir. Filmde bombalar, fişekler patlar. Avalbek filmin her karesinde daha çok heyecanlanır. Annesi oğluna bakar ve onu bağrına basmak ister. Savaşta insanlar öyle tuhaf yere düşerler ki! Tıpkı oyun oynayan çocuklar gibi yere düşerler. Fakat yere düşen çocuklar gibi kalkamaz, olduğu yerde kanlar içinde yığılıp kalırlar. Film makinesinden gelen çıtırtılar arasında film devam eder. Topçuların olduğu bir sahne vardır. Askerler zor bir yerden geçerek savunma yapmak zorunda kalırlar. Filmin bu sahnesi o kadar gerçekçidir ki izleyenlerin yüzünden anlaşılır. Ceengül filmdeki yedi askerden Rus'a benzemeyeni göstererek Avalbek'e, "Bak bu senin baban." der. Çocuk o andan itibaren o aktörle bütünleşir. Babası Avalbek'in gözünde inanılmaz bir mükemmelliğe bürünür. Çocuk annesine durmadan o kişinin babası olup olmadığını sorar. Ceengül önce bunu söylediğine pişman olur. Daha sonra da bu düşüncesini yitirir.

Çobanlar Avalbek'e babasının adını sorduğunda hemen Toktosun'un oğlu olduğunu söyler. Gözleri görmeyen ninesi ve annesi Avalbek'e babasının adını unutmaması gerektiğini söylemişlerdir. Savaşta bir karşığa olur ve oradan yaralı şekilde çıkan tek kişi Avalbek'in babasıdır. Daha sonra o da bir makineli tüfeğinden ateşiyle yere yığılır ve film biter. Film tekrar sarılmaya başladığında Avalbek o aktörün babası olduğunu herkese söyler ve onun taklidini yapar. Yetişkinlerden biri onun babası olmadığını, filmedknin bir aktör olduğunu söyler. Çocuk fikrinden vazgeçmemiştir. Ceengül'e kızarlar. Çocuğun babası artık içinde yaşamaya başlar ve çocuk ilk kez birini kaybetmenin acısını orada duyar.

1.7.2.7. Oğulla Buluşma

Yaşlı Çordon, evine döndüğünde morali bozuktur. Karısı önemli bir şey olduğunu hemen anlar. Meselenin ne olduğunu öğrenince ne yapacağını bilemez, o da çok üzülür. Çordon çok garip bir hayal kurmuştur. Düşüncesi birçok kişiye göre saçma olabilir. Çordon'un yirmi yıl önce savaşta ölen bir oğlu vardır ve hatırına düşmüştür. Oğlunu pek fazla hatırlayan yoktur. Fakat Çordon şimdi oğlunun öğretmenlik yaptığı yerleri gidip görmek ister. Çordon oğlunun öldüğüne bir türlü ikna olmaz. Oraya gidip oğlunu bulacağına inanır. Karısı içinden bu düşüncenin saçma olduğunu geçirmiştir. Fakat Çordon'a söylemez. Sakince onu dinler. Kocasının vazgeçeceğini düşünür. Çordon ise oğlunun yaşadığını söyler ve gitmekte kararlıdır. Çordon o gece uyumaz, sabaha kadar atını besler. O gece karısı da uyumaz ama uyuyor gibi yapar. Çordon'u bu fikirden vazgeçirmek istemez çünkü kadın Çordon'un ikinci eşidir. Ve Çordon'un oğlunu hiç görmemiştir. Çordon şafak vakti giyinir. Yola çıkacakken karısına yola çıktığını ve yarın döneceğini söyler. Karısı ona "Görüşmeye gidiyorsun." diyerek yeni bir kalpak ve bir yiyecek heybesi verir.

Çordon atıyla odun toplamaya gittiği zamanları düşünür. Doğa ve kuşlar ona o gün bir başka görünmüştür. Atı kendi hâline bırakır, at yavaş yavaş tepeye doğru ilerler. Çordon atının nal sesleriyle irkilir. Atı da hızlanmıştır. Karşıdan gelen Saparali'dir. Saparali düğünlerde nadir görülen bir kişidir ve bütün ilişkileri selamlaşmaktan ibarettir. Saparali'nin bir yeri ziyarete gittiğini hemen anlar. İki dirhem bir çekirdek giyinmiştir. Saparali, Çordon'a "Düşüncelere mi daldın demirci?" diye sorar. Çordon önceden demircilik yapmıştır. Çordon Saparali'ye kırlangıçların göç ettiğini söyleyip gülümser. Çordon Saparali'ye nereye gittiğini sorar. O da oğlunun Ak-say sovhozunun müdürü olduğunu ve onu ziyarete gittiğini söyler. Saparali torununu evlendirecekleri için gittiğini de ekler. Saparali oğlundan bahsederken Çordon başka düşüncelere dalar. Tabi bu düşünceler oğlundan başka bir şey değildir. Oğlu da Ak-say tarafında bir yerde çalışmıştır. Çordon birden dayanamaz ve onun oğlunun da Çordon'u davet ettiğini söyler. Ayrıldıklarında Çordon'un aklı başına gelir. Birden yalan söylediğini düşünerek Saparali'ye doğru koşar. Birden her şeyi anlatmak ister fakat yine oğlunun hayatta olduğu fikri beynini sarar ve Saparali'den biraz tütün ister. Saparali'yle konuşurlar, tütünü alır ve ayrılırlar. Oğlunun öldüğünü düşünür, sonra yine oğlunun yaşadığı fikrine kendini ikna eder.

Çordon oğlunun gezdiği yerleri gezmek ister. Onu görünce neler konuşacaklarını düşünür. Oğlu Sultan'ın kaldığı yerleri, yaşadığı yerdeki avcıyı

hatırlamaya çalışır. Avcının oğlunu, köpeğini hatırlar. Avcı sayesinde o köye gitmek için bir bahane daha ortaya çıkmış olur. Çordon ne zaman oğlunun öldüğü düşünecek olsa başka şeyler düşünmeye çalışır. Her ne kadar bu olayı hatırlamak istemese de yirmi yıldır aklından hiç çıkarmamıştır. Oğluyla cennette karşılaşacak olursa her şeyi anlatacaktır. Çünkü Sultan askere gitmeyi kendisi ister. Yaşı gelmemesine rağmen gönüllü yazılmıştır. Çordon çalışırken bunu duyar duymaz köyden şehre gelir ve oğlunu görmek ister. Kızları da Çordon'a çok kızar. Çünkü babası oğlunu engellemez. Çordon'un kızları ne kadar dil dökse de Çordon bir şey yapmaz. Çordon son anda oğlunu görmek için geri döner fakat Sultan'ı göremez. O anda atına atlar ve Sultan'ı görmek için dörtnala sürer. Atı hızla ilerlerken dualar eder. Oğlunu aktarma istasyonunda görür. Çordon oğluyla kucaklaşır, vedalaşır. Ve Çordon trene biner, cepheye gider. Çordon, Küçük Boğaz'ı geçer. Orası Sultan'ın yaşadığı diyardır.

1.8. II. Dünya Savaşı Yıllarında Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı

Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un yaşadığı yıllar II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara rastladığı için yazarların gerçek hayatta gördükleri bazı manzaralar eserlerinde yer almaktadır. Bu manzaralar her eserde direkt olarak verilmemiş olsa da savaşla ilgili eserlere bir şekilde sirayet etmiştir. Bu yüzden Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı II. Dünya Savaşı yıllarında nasıl bir hayat sürmüş, savaş çıktığında kaç yaşındalarmış, savaş nerelerde yaşamışlar bu bilgileri kısaca vermek istedik.

1.8.1. II. Dünya Savaşı'nda Cengiz Aytmatov

Cengiz Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili yazdığı eserleri anlamak için Aytmatov'un II. Dünya Savaşı sırasında nasıl bir hayat sürdüğünü bilmek gerekir. Bu yüzden tezimizin bu kısmında Cengiz Aytmatov'un hayatını ele aldık.

II. Dünya Savaşı başladığında Cengiz Aytmatov henüz on bir yaşındaydı. Aytmatov savaşta olanları cephe görmese de cephe gerisinde yaşananları tüm çıplaklığıyla görmüş hatta birçok olayın içinde yer almıştır. Bu yıllarda yaşadığı olaylar daha sonra eserlerine tezahür etmiştir. Savaş sırasında yaşadığı her olay Aytmatov'da izler bırakmış ve bu izler romanlarında, hikâyelerinde ve povestlerinde kendini göstermiştir.

Bu yansımalara birkaç örnek verecek olursak:

Aytmatov'un Sultanmurat, Toprak Ana ve Cemile gibi eserlerinde de kolhozda çalışan çocuklar vardır. Aytmatov'un II. Dünya Savaşı Dönemi'ndeki hatıralarıyla benzerlik gösterirler.

Savaş günlerinde çocuklarla beraber oynarken bir kişi gelip: "Seni başkarma çağırıyor." der. Başkarmaya vardığında "Bugünden itibaren sekretersin." Diye ona görevini bildirir. O zaman boyunun ve yaşının küçüklüğüne bakmadan böylesine büyük bir görevi ve sorumluluğu üzerine alır.¹⁰

Küçük Cengiz'in gördüğü çoban Gülsarı eserindeki Tanabay'la benzerlik göstermektedir.

"Emgek armiyaga" çağırılan çobanlardan biri gideceği çabarmana karşı gelerek köy sovyetine gelmez. Bu durumu soruşturmak için çobanın evine sekreter Cengiz'in bizzat kendisi gider. İşin gerçeği: Hasta yatan hanımını, beti benzi atıp aç perişan çocuklarını, bir başlarına bırakıp çoban gelememiştir. Ama kanun, çocukları ihlal edip çoban haklı da olsa bırakmaya hiç kimsenin hakkı olamaz. Hak nizam böyle. Bir çare gerek, ama nasıl? Çobanla ailesine yardım etmeyi kendine bir görev sayan Cengiz, çobana bu konuda söz verir. Kolhoz zaten perişandır, bu durumda oba sekreterinin dahi erzak yardımı alması zordur. Yazar bu hâdise ile ilgili olarak: "Bensiz de kolhozun işi yürür, hiçbir şey yetişmiyor. Başkarmanın canı yanarken planı programı yürüt, yok şunu ver, yok bunu ver diyerek her bir taraftan yoğun bir koşuşturma... Ben hangisine yetişeceğim... Askere gidecek mi varsın gitsin. Bununla kalsa iyi. Bütün halk savaşıyor, hepsi cephede, hepsi askerde. Hangi eve, hangi ocağa baksam perişan, aç, yalınayak... Başkarma; öfkesini, acısını benden çıkardı. Ama ben de hâl vaziyetimi bütün çıplaklığıyla anlattım, özür dilerim."¹¹

*Bu düşünce ile birlikte bana göre ilk hayat tecrübemin başladığı, kaderimde önemli rol oynayan iki süreç gelişti. İlk süreçte, anılarımda

¹⁰ Abdıldacan Akmataliyev, *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1998, s.11

¹¹ Abdıldacan Akmataliyev, *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 1998, s.113-14

*da anlattığım gibi, beni büyüten ninem Ayımkan büyük rol oynadı. Zira kendisi bana, yani biricik torununa göre büyük bir yazar ve yorumcu, hatta orijinal bir masal gibiydi. Diğer bir süreç de İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile sonuçlanan duygu yüklü çocukluğum geçti. Artık hayat gerçeğinin acımasız bir yönünü kavramış oluyordum. Bütün bu yaşadıklarımı anılarımda anlatmaya çalıştım.*¹²

Aytmatov ve ailesinin Savaş Dönemi'nde yaşadığı kıtlığın benzerleri Yüz Yüze, Toprak Ana, Sultanmurat gibi romanlarda da görülmektedir.

*İki erkek, bir kız kardeşim ve ben okula gidiyorduk orada. Savaş patlak verdiğinde, hemen sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Herkesin karnını doyurmak öylesine zordu ki şu soru kaçınılmazdı artık: Hayatımızı nasıl idame ettirebiliriz. Ölüm-kalım mücadelesiydi söz konusu olan.

*O sırada annem, bir tarım kooperatifinde muhasebeci olarak iş aramaya karar verdi. Hayatımızı ancak bu şekilde garanti altına alabilirdik.*¹³

1.8.2. II. Dünya Savaşı'nda Cengiz Dağcı

Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı ile ilgili yazdığı eserleri anlamak için Dağcı'nın II. Dünya Savaşı sırasında nasıl bir hayat sürdüğünü bilmek gerekir. Bu yüzden tezimizin bu kısmında Cengiz Dağcı'nın hayatını ele aldık.

II. Dünya Savaşı başladığında Cengiz Dağcı yirmi yaşındaydı. Savaş 1939'da başlamış ve Cengiz Dağcı bundan bir yıl sonra askerlik celbini almıştır. Cengiz Dağcı, Aytmatov'a göre savaşı cephe gerisinde değil, cephede yaşayan bir sanatçıdır. Dağcı cephede yaşadıklarını ve gördüklerini, esir kamplarını, savaşın bitişini eserlerine yansıtmıştır. Dağcı, Almanlar için savaşırken Kırım'ı ziyarete gelir ve bu ziyaret Dağcı'nın Kırım'ı son görüşü olur.

Dağcı; savaş öncesinde Pedagoji Enstitünde, Tarih bölümünde okumaktaydı fakat savaş başlayınca bütün hayatını yarım bırakarak cepheye gitmiştir. Dağcı'nın celp kâğıdını aldıktan sonraki sözleri şöyledir:

Aralık (1940) ayının son haftasında çağrıldım askere.

¹² Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, 2002, İstanbul, s.9-10

¹³ Aytmatov Cengiz, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, 2002, İstanbul, s.37-38

Dersler Komsomolets gazetesinin bürosunda uğraşlarım, bazan da dostlarla geçen uzun saatler derken Malo-Fontannaya'daki evime uğramayı ihmal ettim. Uğradığın zaman büyük bir sürpriz bekliyordu beni: evin küçük penceresi dibindeki küçük masanın üzerinde mektup.

-“Ne zaman geldi?” diye sordum anneme.

-“Bu sabah.” dedi annem.

Farkındayım, mektup mektup değildi gerçekçesi; boz bir zarfın içerisinde asker çağrısıydı. Çabucak zarfı açıp okudum. Aralık ayının yirmi üçüncü günü, sabah saat on ilâ on bir arası, Gorsovet'in tıp bölümünde bekleniyordum.

Çağrıyı okuyup bitirince garip bir boşluğun içinde buldum kendimi.

Tekrar okudum çağrıyı.

Yüzümde yer almış değişikliği annem görmüş olacaktı ki, uzanıp kolumu tuttu. Ama soru sormadı. Sokağa çıktım, sırtımı ihtiyar akasya ağacının gövdesine dayayıp bir kez daha okudum çağrıyı.

Yarın ben şimdiye kadar yaşamış olduğum kendi çevrem için çıkıp meçhul bir yere gidecektim. Sonra...

Sonrasını bilmiyordum.¹⁴

Dağcı'nın askere alındıktan sonraki cephe öncesi gördüğü eğitimler, yine onun dilinden şöyle anlatılmıştır:

Kurs altı aylık tank kursuydu.

Kış boyu hiçbirimiz tanka benzer bir şeyi görmedik. Ancak Mart ayının sonlarına doğru kampın iki kilometre uzağındaki düz ovada üç tane B.27 tank peyda oldu.

Tankların okula nakledildiği günden az sonraydı. Haftalarca ard arda yağan kar dindi, güneş çıktı, karlar eridi; daha sonra da köy evlerinin arka bahçelerinde elma ağaçları çiçeklendi, açık ve düz ovanın ucunda orman yeşerdi ve uyanan doğayla kış boyu kafamın içindeki çaprazlar çözülüp yerlerini umut dolu düşüncelere bıraktılar.

Gelen baharla hayatımız yeni bir düzene girmeye başladı.

Uzun yürüyüşler azalıyor, vaktimiz çoğunlukla siyasal ve stratejik derslerle geçiyordu. Yine yılın başlarında ordu gazetesi görüntü kampta.

¹⁴ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.77

Evlerden birinin saçağına pekiştirilmiş hoparlörden yurtsever marşlar çalınıyordu akşam saatlerinde. Ailelerimize mektup yazma izni verildiği gün bir bayram havasına bürünmüştü kamp. Geçen her günle umut dolu gözlerle bakıyorduk geleceğe. Özellikle hayalci ben.¹⁵

Dağcı cepheye çekilen zorlukları anılarında şöyle dile getirmiştir:

Aradan üç gün üç gece geçmişti ağızlarımıza son lokma ekmeği alalı. Ama acıkmışlığımlı hatırlamıyorum. Susamışlığımlı hatırlamıyorum. Kurtuluştı baş derdimiz. Oysa “kurtulmak” diyenlerin neyi kastettiklerini kimse bilmiyordu; yine de ekmekten ve sudan fazla kurtuluşa muhtaçtık.

Dağcı'nın esir kamplarında yaşadıkları ise neredeyse romanlarına bire bir yansımıştır. Bunu Dağcı'nın “*Hatıralarda*” kitabının şu satırlarında dile getirmiştir:¹⁶

Hatıralarda C. D. 'ya “Korkunç Yıllar”da yazılanlardan fazla bir şey eklemek niyetinde değilim dedimdi; birkaç satır eklemekten (belki de “Korkunç Yıllar”da yazdıklarımı burada tekrarlamaktan) kaçınmayacağım:

- a) Ortadan geçen geniş toprak yolun her iki tarafında altı baraka.*
- b) On iki barakanın her biri geniş meydanlı.*
- c) Her barakanın çifte kanatlı ahşap kapısı dikenli tellerle örülü.*
- d) On iki barakayı içeren kamp on metre kadar yüksek dikenli tellerle çevrili.*
- e) Her barakanın önündeki meydanın bir ucunda “ayakyolu” için uzunlamasına kazılmış derin hendekler; öbür ucunda kocaman iki kazan ve herkesin yanında iki aşçı.¹⁷*

Dağcı yine esir kamplarında yemek yemenin ne kadar zor olduğunu dile getirmiştir:

Öğleüstü sıraya giriyoruz; teneke kutu sahibi olanlar teneke kutularına alıyorlar çorbalarını, kutusuz olanlar şapkalarına veya kalpaklarına.

Geceler gündüzlerden gündüzler gecelerden farksız.

Ağlamak yok.

Acımak yok.

İç geçirmek, yakınmak, şikâyet etmek yok.

Ölüm var.

İster uyu, ister uyuma; gece ve gündüz Azrail başının ucunda.

¹⁵ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.90

¹⁶ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.110-111

¹⁷ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.99

*Kış da zalim.*¹⁸

Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un II. Dünya Savaşı'nı işlediği eserler incelendiğinde; C. Aytmatov yaşı gereği, Savaş Dönemi'nde cephe gerisinde gördüklerini anlatmıştır. C. Dağcı ise Aytmatov'a göre dokuz yaş daha büyük olduğu için savaşı cephede görmüş ve savaşı canlı olarak yaşadığı için bu olayları eserlerinde işlemiştir.

1.9. Savaş ve Edebiyat

Tarihte yaşanan birçok olay bir şekilde sanata yansımıştır. Savaşlar, kıtlıklar, göçler destanlara yansımış; dinî olaylar vb. görsel sanatlara ve edebiyata yansımıştır. Bu ve bunun gibi örnekler çoğaltılabilir. Daha önce dile getirdiğimiz gibi savaşlar da edebî eserlere yansımıştır. İnsanlar yaşadığı acıları, zorlukları, zaferleri; hikâyelere, romanlara, tiyatro eserlerine aktarmıştır. Türk edebiyatında Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve I. Dünya Savaşı eserlerde farklı bakış açılarıyla yer almıştır. Sanatçıların amacı gerek halkı eğitmek, gerek sanat yapmak olsa da savaşlar bir şekilde eserlere yansımıştır. Doğrudan savaşın yer aldığı eserler olduğu gibi savaşın arka planda ilerlediği eserler de vardır.

Çanakkale savaşında binlerce insan savaşta hayatını kaybetmiştir. Çanakkale Savaşı, savaş esnasında ve savaştan hemen sonra Türk edebiyatında özellikle şiirlere yansımıştır.

*I. Dünya savaşı ve özellikle Çanakkale savaşlarıyla savaş edebiyatı daha bir kuvvet kazanır. 1914 yılında I. Dünya savaşı meydana gelir. Bu savaş içinde bir başka önemli savaş olan Çanakkale savaşları, sekiz buçuk ay sürer ve yurt savunmasında Türk ordusunun gösterdiği müstesna dayanma gücünün ifadesi olur. Çanakkale'de iki yüz bin Türk genci vatan savunması uğruna toprağa düşer.*¹⁹

Farklı çalışmalarda Çanakkale Savaşı'yla kısımlar şöyle anlatılır:

---

¹⁸ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.111

¹⁹ Hacer Gülşen, *Milli Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız*, İlmi Araştırmalar, Sayı 25, 2008, 91

*Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi,
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle- "bu: bir Avrupalı! "
Dedirir yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!*

M. Akif ERSOY

*Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir.*

Necmettin Halil ONAN

Çanakkale Savaşı'ndan sonra kronolojik olarak incelemeye devam edilirse ardından Kurtuluş Savaşı gelir. Kurtuluş Savaşı özellikle Millî Edebiyat Dönemi sanatçıları tarafından romanlara aktarılmıştır. Kurtuluş Savaşı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasındaki en zor dönemleri içinde barındırır. Bu dönemde yaşanan zorluklar, acılar, mücadeleler ve Cumhuriyet'in kuruluş aşaması romanlara yansımıştır. Millî Mücadele döneminde yazılan eserlerle ilgili yazarların farklı görüşleri vardır. Bu görüşlerden bazılarını örnekleyecek olursak:

Millî Mücadele Dönemi edebiyatının oluşmasına katkıda bulunmuş olan Yakup Kadri, savaş dönemlerinde edebî manada eser meydana getirmenin mümkün olmadığını düşünür. Bu düşünceleriyle İsmail Müştak ve Mehmet Halit'ten ayrılır. Yazarımız, her memlekette bir savaş edebiyatı meydana getirilmeye çalışıldığını oysa gerçek edebiyatın daima savaşın etkisi dışında kaldığını söyleyerek sözlerine başlar.

Y. Kadri KARAOSMANOĞLU²⁰

²⁰ Hacer Gülşen, *Millî Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız*, İlmî Araştırmalar, Sayı 25, 2008, s. 94

Mehmet Halit, edebiyatın bağlı bulunduğu milletin hayatını bütün açıklığıyla gösteren bir ayna olduğunu düşünür. Yazanınıza göre, savaş edebiyatı denilince, "savaşan milletlerin savaş senelerinde geçirdiği hayat ile yine o yıllardaki duygularını içine alan bir edebiyat" kastedilmektedir.

Mehmet Halit BAYRI

Y. Kadri Karaosmanoğlu ve M. Halit Bayrı savaşların edebiyatla ilgisini ve savaşın edebiyata etkisini farklı bir şekilde dile getirmişlerdir. Millî mücadelenin yer aldığı romanları şöyle sıralayacak olursak: Halide Edip Adıvar, Vurun Kahpeye; Halide Edip Adıvar, Ateşten Gömlek; Mithat Cemal Kuntay,  İstanbul; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara; Kemal Tahir, Esir şehrin İnsanları; Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı; Samim Kocagöz, Kalpaklılar vb. Adı geçen eserlere baktığımızda Türk insanını derinden etkileyen bir dönem olan Kurtuluş Savaşı birçok eserde farklı şekillerde ele alınmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın dünyadaki yansımaları Türk sanatçılar tarafından sonradan ele alınsa da dünya edebiyatındaki sanatçılar tarafından daha detaylı işlenmiştir. Türk edebiyatında I. Dünya Savaşı'nı ele alan bazı eserler: Kan ve iekler, Yorgun ve Yaralı, Kısa Balkan, Saray Meydanı'nda Son Gece, Selnik'ten İzmir'e, Savaş ve Ayrılık, Mengene Göçmenleri, Bir Osmanlı Yazı, Yüzbaşı Mehmet Muzaffer, Rumeli'ye Veda vb.

anakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nasıl Türk insanını etkilediyse I. Dünya Savaşı da savaşa katılan ülkelerde yaşayan insanları aynı doğrultuda etkilemiştir. Dünya edebiyatında I. Dünya Savaşı'nın anlatıldığı romanlar: Ernest Hemingway, Silahlara Veda; William March, K Bölüğü; Dalton Trumbo, Johnny Silahını Kaptı; William Boyd, Bir Dondurma Savaşı; Stefan Zweig, Clarissa; Jaroslav Haşek, İyi Asker şvayk'ın I. Dünya Savaşı'ndaki Kaçınılmaz Maceraları; Erich Maria Remarque, Batı Cephesinde Yeni Bir şey Yok; Marcel Proust, Yakalanan Zaman; Jean Giono, Büyük Sr; Louis-Ferdinand Cline, Gecenin Sonuna Yolculuk; Roger Martin du Gard, Thibault'lar 1914 Yazı; Jules Romains, İyi Niyetli İnsanlar; Sylvie Germain, Gecelerin Kitabı; Jean-Marie Gustave Le Clzio, Altın Arayıcısı; Bernard Clavel,

Verdun'ün Gülleri; Philippe Claudel, Gri Ruhlar; Pierre Miquel, Doğunun TozuÇanakkale Cehennemi; Mihail Şolohov, Durgun Don; Aleksandr Soljenitsın, Ağustos 1914; Dido Sotiriu, Kanlı Toprak. Farklı milletlerden yazarlar I. Dünya Savaşı'nı farklı bakış açılarıyla, yaşanan farklı duygularla dile getirmişlerdir.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye fiilen yer almadığı için tıpkı I. Dünya Savaşı gibi daha çok Türkiye'yi ilgilendiren olaylar eserlerde işlenmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen dâhil olmasa da savaşın Türkiye'ye ekonomik açıdan birçok yansımaları olmuştur. Dünya edebiyatında II. Dünya Savaşı'nın anlatıldığı romanlar:

Cornelius Ryan, En Uzun Gün: Eser Normandiya Çıkarması'nda Alman askerlerinin ve müttefiklerinin yaşadığı sosyal ve psikolojik durumları ele almaktadır.

4000 Metreden Hücum, Cajus Bekker: Eser Almanya'nın 1939 yılında Polonya'yı, Norveç'i, Danimarka'yı ve Fransa'yı işgal edişini ele almaktadır.

Hitler'in Harika Komandoları, Charles Foley: Eser İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'in çılgın isteklerini yerine getiren korkusuz komandoların ve onların korkusuz komutanları Skorzeny'nin yaşanmış öykülerini ele almaktadır.

Fikret Yurdakol, Pasifik Dramı: Eser II. Dünya Savaşı belgeseli olma niteliği taşımasının yanında savaş sırasındaki casusluk faaliyetlerini gözler önüne serer.

633. Filo, Frederick E. Smith: Eserde II. Dünya Savaşı kurgusal bir öyküyle ele alınmıştır. 633 Squadron'un hikâyesi anlatılmaktadır.

Çağımızın Casusu Sorge, H. H. Kirst: Eserde Sovyet Rusya adına çalışan bir casusun II. Dünya Savaşı'nı nasıl etkilediği ele alınmıştır.

Ormanda Unutulan Askerler, John Keats: Eserde Japonların Pearl Harbor saldırısından sonra Amerikalı bir generalin Japonlara teslim olmamak için katlandığı durumlar işlenmiştir.

Pearl Harbor Baskını ve Sonrası, John Toland: Eserde 7 Aralık 1941 günü Japonların Pearl Harbor'a baskın yapması ve Amerika'nın Pasifik Filosu'nda verdiği büyük kayıplar ele alınmıştır.

Sydney Savaşı, John Vader: Eser Pearl Harbor baskını sonrasında Japon askerlerinin Avustralya'da neler yaptığını ele almaktadır.

Panzer Birlikleri, K. J. Macksey: Eser Almanların II. Dünya Savaşı'nda ürettikleri tanklarla neler yapabildiklerini ele almaktadır.

Kader Köprüsü: Remagen, Paul Berben ve Bernard Iselin: Eser II. Dünya Savaşı'nda Remagen köprüsünün Almanya-Amerika arasındaki cephede nasıl bir önem taşıdığı ele alınmıştır.

Barajları Yıkanlar, Paul Brickhill: Eserde İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'nı kazanabilmek için Almanya'nın barajlarını yıkmak ve su kaynaklarını yok etmek istemesi anlatılmaktadır.

Dünya edebiyatında geçmişten günümüze değin insanlar hayatlarını etkileyen olayları sanat eserlerine yansıtılmıştır. Savaş edebiyatı açısından bakıldığında Türk edebiyatında Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadele romanlara ve şiirlere yansımıştır. Bunun en temel sebebi sanatçıların bazılarının cephede, bazılarının cephe gerisinde yer alması sonucu savaşı bir şekilde eserlerinde ele almak istemeleridir. Dünya edebiyatı açısından bakıldığında da durum böyledir. Milletleri derinden etkileyen I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı eserlerde ele alınmıştır. Türk edebiyatında olduğu gibi dünya edebiyatında da cephede ve cephe gerisinde yer alan sanatçılar bulunmaktadır.

Sanatçıların savaşı konu edinmelerinin en temel sebeplerinden biri, yaşanan olayların sonraki nesillere aktarmak istemeleridir. Hem tecrübe açısından hem de yaşanan olaylar açısından sanatçılar onları etkileyen olayları bir şekilde ölümsüz hâle getirmek istemişlerdir. Savaşların durumuna göre bazı eserler savaş esnasında, bazıları ise savaş sonrasında yazılmıştır.

Eserlerini incelediğimiz sanatçılardan Cengiz Aytmatov yaşı gereği cephede yer almasa da cephe gerisinde gördüklerini eserlerine yansıtılmıştır. Cengiz Dağcı ise yaş olarak daha büyük olduğu için savaşı cephede görmüş ve savaş alanlarında yaşananları eserlerine yansıtılmıştır.

II. BÖLÜM

2. İNCELEME

2.1. Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov Romanlarında II. Dünya Savaşı'nın Ortaya Çıkışı ve Duyuluşu

Gerçek hayatta olduğu gibi savaşa ilgili edebî eserlerde de savaşın başlangıcı ve duyulması önemlidir. Bu yüzde C. Aytmatov ve C. Dağcı'nın eserlerinde II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışını ve duyuluşunu karşılaştırmalı olarak vermeye çalıştık.

Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı anlatan eserlerinde savaş farklı şekillerde duyulmuştur. Aytmatov romanlarının bazıları savaş başlamadan önce başlar ve savaş çıktığının duyulması insanlar derinden etkilemiştir. Toprak Ana romanında kolhoz işçileri savaş çıktığını çalışırken duymuştur. “Cemile, Sultanmurat, Yüz Yüze” eserleri ise savaşın devam ettiği zamanlarda geçmektedir. “Elveda Gülsarı, Asker Çocuğu, Oğulla Buluşma” eserleri ise savaştan sonraki dönemleri anlatmaktadır. Bu yüzden Aytmatov romanlarında savaşın ortaya çıkışının duyulması daha çok Toprak Ana romanında görülür.

-Savaş çıktı ana, savaş! dedi.

Sesi uzaklardan, derinlerden geliyordu sanki.

-Savaş mı? Savaş ha?

-Evet ana, savaş başladı.

Ben bu savaş sözüne hala gerçek anlamını veremiyordum.

-Ne demek savaş çıktı? Niye savaş olsun ki? Savaşa ha?

Sonra bu korkunç kelimenin anlamı daha belirgin, daha anlaşılır olmaya başladı kafamda. Bu sarsıcı haber, bu beklenmedik olay karşısında çaresizdim. Sessizce ağlamaya başladım. Gözyaşlarım ipince bir dere gibi

akıyordu yüzüme. Bu hâlimi gören öteki kadınlarda bağırıp çağırmaya, ağlayıp yakınmaya başladılar.²¹

Savaşın ortaya çıkışı ile insanların hayatlarında birçok iş ve durum yarım kalmıştır. Kolhozdaki işler, evlilikler, aşklar bunun birer örneğidir. Yüz Yüze romanındaki İsmail ve Seyde savaş çıktığında daha yeni evlilerdir. İsmail Seyde'yi ve çocuğunu bırakarak cepheye gitmiştir.

Onlar damı balçıkla örttükleri zaman savaş patlak verdi. İç duvarların sıvasını henüz bitirmişlerdi ki köyün yiğitleri askere alındı.

Hiç unutmayacağı bir gündü o. Ayrılık acısı hâlâ dinmemişti: Bütün avıl (köy) askere çağrılanlarla birlikte köyün çıkışına kadar yürüdüler. Seyde, utandığı için kocasını istediği gibi uğurlayamadı. Gencecik bir gelindi henüz. Utana sıkıla elini eline vermiş ve gözyaşlarını göstermemek için başına öne eğmişti.²²

Aytmatov “Çocukluğum” adlı eserinde gerçek hayatta savaşın ortaya çıkışını şu sözlerle anlatmıştır:

İki erkek, bir kız kardeşim ve ben okula gidiyorduk orada. ²³Savaş patlak verdiğiinde, hemen sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Herkesin karnını doyurmak öylesine zordu ki şu soru kaçınılmazdı artık: Hayatımızı nasıl idame ettirebiliriz. Ölüm-kalım mücadelesiydi söz konusu olan. ²⁴

Dağcı savaşı cephede canlı olarak yaşadığı için onun eserlerinde savaşın duyulmasından çok cephedeki manzaralar yer alır. Dağcı'nın romanlarında savaşın duyulması durumu sadece Korkunç Yıllar ve Onlar da İnsandı romanlarında vardır. Yurdunu Kaybeden Adam, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Yoldaşlar, Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri romanları savaşın başlangıcından sonraki zamanları anlatmaktadır.

Korkunç Yıllar romanında savaşın ortaya çıkışı şu şekildedir:

Gazeteleri okurken Avrupa'dan çalınan davulların seslerini tâ buradan iştir gibi oluyoruz. Aman Allah'ım, Akmescit'in içindeki asker kalabalığını bir görsen! Hepsi Rus. Tatarlardan da çok asker alınıyor, ama onları dışarıya sevk ediyorlar... Annemiz harp olacak diyor; hissediyormuş.

²¹ Aytmator Cengiz, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.35

²² Aytmator Cengiz, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.35

²³ Aytmator Cengiz, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, 2002, İstanbul, s.37-38

²⁴ Aytmator Cengiz, *Çocukluğum.*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, 2002, İstanbul, s.37-38

Harp başlamadan önce daima böyle kalabalık olurmuş. Evlâdına ne olacak, havada harp kokusu var, diye ağlıyor. Doğru da söylüyor galiba. Akyar'dan gelen haberlere göre orada damlara makineli tüfekler yerleştiriyorlarmış... Aypetri dağlarında, yaylalarda toplar var diyorlar. Fakat gazeteler bir şey yazmıyor. Toplar bize karşı mı yoksa Türkiye'ye karşı mı bir şey bilmiyoruz. Hem onlara hem bize karşı da olabilir. Gazete dedim de aklıma geldi, paketin içinde sana iki gazete gönderiyorum.²⁵

- Bilmem ki, ne demek? O yazılara bak, oku... Sen buna ne dersin?

Gazeteleri yere atıyor:

Ne diyeyim? Nasıl münasipse öyle yazılır. Biz askeriz. Hem bundan sonra yazıları kalemle değil, süngüyle yazacağız... Alman ordusu Polonya sınırlarında.²⁶

O Topraklar Bizimdi romanında savaşın ortaya çıkışı şu şekildedir:

Demirhanenin önünde kimseyi göremeyince atıyla dar bir çevre yaptı ve aynı koşu ile geri, Rıdvan'ın evine döndü. Ancak o zaman Değirmenci Rıdvan ağır adımlarla taş duvara doğru yürüdü. Fakat Gümüş Çoban duvara yaklaşmadan atını birdenbire demirhaneden yana çevirdi, çevirirken de müthiş bir sesle bağırdı:

- Savaş... Savaş! ..

Değirmenci Rıdvan, savaş sözünün manasını unutmuşçasına, düşünceli bir tavırla hayvanın boynuna eğilmiş ve dolu dizgin demirhaneye doğru Uçan Gümüş Çoban'a bakıyordu. Gümüş demirhanenin duvarı gerisinde gözden kaybolmadan önce bir daha başını Rıdvan'ın evine çevirdi:

-Savaş!.. Savaş başladıuu!

Şimdi Değirmenci Rıdvan şaşkın gözlerle karısının yüzüne bakıyordu. Sonra dudaklarının kenarında garip bir gülümseme belirdi, ensesini kaşıya kaşıya karısının koluna girdi ve ikisi de birdenbire ömürlerinin yüzüncü yılına girmişler gibi, yorgun ve ağır adımlarla eve doğru yürüdüler.²⁷

²⁵ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, 2012, İstanbul, s.47

²⁶ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, 2012, İstanbul, s.49

²⁷ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, 1972, İstanbul, s.189

Dağcı'nın hayatını anlatan eserlerden biri olan “Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar” adlı eserde Dağcı'nın savaşı gerçek hayatta karşılayışı şu şekildedir:

Bir Haziran günü, karargâhta bir gürültü ve koşuşturma başladı. Gece boyunca Sivastopol ve Kiyev'in bombalandığı, Faşist Alman birliklerinin Sovyetler Birliği'nin batı ve güneybatı sınırlarından içeri doğru ilerlediği haber alınmıştı. O gün askerler ormanda toplandı. Karanlık çökmek üzereyken kamyonlarla cephaneler geldi. Yaklaşık bin asker, bölük ve takımlara bölündü ve başlarına komutanları tayin edildi. Askerlere silah dağıtıldı.

Artık savaşma zamanı gelmişti Ancak, Dağcı, ordunun kendi milli ordusu olmadığını farkındaydı. Kırım'dan çok uzaklarda milli kimliğini bir tarafa bırakıp bir Sovyet askeri olarak cepheden cepheye sürüklenecekti.²⁸

Cengiz Aytmatov cephe gerisinde olduğu için etrafında gördüğü olayları aktarmıştır. Onun gördüğü insan manzaralarında savaşın başladığını duyanlar feryatlar içinde, ailelerinin ve sevdiklerinin acısını duyarak bu haberi karşılamışlardır. Aytmatov'un Yüz Yüze ve Cemile romanlarında yeni aile kuran çiftlerin hayatları savaş haberi ile altüst olur. Dağcı'nın romanlarında savaş haberlerinden ziyade daha çok cephe manzaraları yer alır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Dağcı yaşı gereği cepheye çağırılmış, Aytmatov ise cephe gerisinde üstüne düşen işleri yapmıştır. Bu yüzden savaşın yankısı iki yazarda farklı şekilde vukuu bulur.

Yazarlar için düşman algısı farklı olsa da savaş herkes için yıkım ve acı getirmiştir. Savaş sonucunda insanlar vatanlarından ayrılmış, bazen esir düşmüşler bazen de ölmüşlerdir. Bu yıkım içinde geriye dönebilenler olsa da aileler ve memleketler bırakıldığı gibi değildir. “Cemile” romanında Cemile'nin eşi cepheden döner ama Cemile gitmiştir. “O Topraklar Bizimdi” romanında Selim Çilingirof Kırım'a geri döner fakat köyü ve sevdiği bıraktığı gibi değildir. Hatta Selim de savaşa gittiği zamanki hâlde değildir. Selim savaşta bir kolunu bırakıp geri dönmüştür.

---

²⁸ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, İstanbul, s.23

2.2. II. Dünya Savaşı'nda SSCB'nin Orta Asya ve Kırım'daki Asker Toplama Politikası

II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan coğrafyasındaki erkeklerin askere alınması edebî eserlere de yansımıştır. Bu yüzden Dağcı'nın ve Aytmatov'un II. Dünya Savaşı'yla ilgili eserlerinde erkeklerin nasıl askere çağırıldığını işledik.

Aytmatov ve Dağcı'da görülen II. Dünya Savaşı izlerinde SSCB'deki erkeklerin askere alınma politikası başta belirli bir düzene sahip olsa da savaş ilerledikçe ve asker ihtiyacı artıkça bu düzen bozulmuştur. Daha sonraları cepheye savaşabilecek yaşta olan herkes cepheye alınmıştır. Bu düzensizliği gerek Dağcı'nın romanlarında gerekse Aytmatov'un romanlarında görmekteyiz.

Dağcı'nın "Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam ve Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanlarını birlikte ele almak daha doğru olacaktır. Bunun nedeni ise bu üç romanda geçen karakterler hem Alman saflarında hem de Rus saflarında savaşmıştır.

-Arkadaşlar, Kızılordu saflarına çağırıldığınız. Elimdeki rapordan öğrendiğime göre, ikinizi de okumuş gençlersiniz. Sovyetler Birliği, sizin gibi aydın gençlere geniş ilerleme yolları açıyor. Size orta kumandan mektebinde okumak ve bilginizi arttırmak imkânı veriyoruz. Sizlere verdi bu fırsattan âzami derecede istifade edeceğinize ve vatana yararlı evlâtlar olacağınıza eminim.²⁹

Sadık Turan'ın askere alınışı yukarıdaki satırlardaki gibidir. Sadık Turan eğitiminden dolayı üst rütbeli asker yetiştirilen bir kursa alınmıştır.

Yirmi üç yaşındaydı Teğmen Tavlı. Çocukluğu çoktan unutulmuş bir bahar gibi gelip geçmişti. Önce orta okul. İki yıl öğretmenlik enstitüsü. Bir yıl öğretmenlik stajı. Sonra da altı aylık subay kursu ve savaş. Varlığının en dipteki katından yüze çıkıp yaşamda insanoğluna layık olan yaşamı yaşayacak mıydı?³⁰

Sadık Turan gibi İzmail Tavlı da eğitim hayatından dolayı üst rütbeli askerlerin yetiştiriliği kursa alınmıştır. S. Turan'ın ve İzmail Tavlı'nın komutan okullarına alınarak cepheye gönderilmesi gibi Cengiz Dağcı da askere alındığında böyle bir eğitime tabii tutulmuştur.

²⁹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.42

³⁰ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.19

Kumandanlıktayız. Koridorda ayaküstü yazıyorum mektubu. Az önce yüksek rütbeli politruk tarafından kabul edildik. Ordu'nun bizim gibi yükseköğrenim görmüş kimselere ihtiyacı varmış. Gerçekçesi (büyük bir giz, senin kulağında kalsın) tayin edildiğimiz tümenin subay kadrosu eksik. Bu yüzden (altı ay sürecek olan) acil subay kursuna gönderiliyoruz. Altı ay. Yani önümüzdeki bahara dek. Çok uzun bir süre değil. Askerliğimin süreci çabukça geçer diye seviniyorum.³¹

Korkunç Yıllar'ın ana karakteri Sadık Turan Kırım'dayken askere çağırıldığında yüksekokul mezunu olanların belirli bir eğitimden geçirildiğini ve onlara belirli rütbeler verildiğini görmüştür. Sadık Turan ve arkadaşı Süleyman bu altı aylık eğitime dâhil olurlar. "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanının ana karakteri Teğmen Tavlı da bu altı aylık eğitime dâhil olmuştur. Burada SSCB'nin asker toplama politikasının henüz bozulmadığını görmekteyiz. Çünkü altı aylık bir eğitim cephede askere acil ihtiyaç olmadığını göstermektedir.

Dışarda, bahçede türlü rütbeden Rus subayları, el ele, kol kola, akasya ağaçlarının altında dolaşıyorlardı. Kenarda bir barakada, Alman üniformalı bir yüzbaşı, karşısında Rus üniformalı subaylara ders veriyordu. Barakanın yanından geçerken durup dinlenir gibi yaparak, yüzbaşının söylediklerine kulak verdim. Rusça konuşuyordu. Burasının, Alman casus mektebi olduğundan; Sovyetlere karşı çalışan casuslar arasında bulunduğumdan şüphem kalmamıştı artık. Bir saat sonra, onbaşı beni kumandanın odasına götürdü. Pahalı mobilyalarla döşenmiş bir odaydı. Kumandan, yüzbaşı, yanındaki Rus binbaşısı üniformalı boylu boslu, geniş omuzlu, sarışın bir Rus tarafından güler yüz ve nezaketle karşılandım. Elimi sıktılar, masanın yanında, koltukta yer gösterdiler.³²

Almanlar esir olarak aldığı SSCB askerlerini farklı görevlerde kullanmak istemişlerdir. Hem Rusça hem de Almanca bilen kişileri casus okuluna alarak kullanmışlardır. Fakat Sadık Turan bu görevi kabul etmez.

Bu devre Ağustos başına kadar devam etti. Subay kursunun son haftası, başkumandanlıktan gelmiş, ciddi çatık kaşlı subayların bakışları altında verdiğimiz imtihanlarla geçti. O subaylar, her hareketimizde

³¹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu.*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.138

³² Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.232

ilgilendiler. Yürüyüşümüzü, konuşmamızı, hatta yemek yiyişimizi bile merak ediyorlardı. ³³ Subay olmadan, parlak günü formalarımız giymeden önce, bizi mutlaka kendileri gibi medeni insanlar yapmak istiyorlardı. Üniformalarımızın ve rütbelerimizin bizi doğru, belki de yalnız kendileri için doğru yollarda yürüteceğine inanıyorlardı.

O Alman subaylarına bir kusur bulamıyorum. İyidiler ve bizim iyi olmamızı istiyorlardı. Bütün dünya onların yalnız fena taraflarını görüyor. Biz, bize açtıkları ideal yolunda onların fena taraflarını görebilir miydik?³⁴

Dağcı'nın "Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam ve Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanlarında Almanların da yüksekokul mezunu askerlere Türkistan Lejyonları için bir fırsat tanındığı görülmektedir. Lejyonları idare edecek komutanları yine Alman askerleri eğitmiştir. Hem Rusların Hem de Almanların kalifiye kişileri orduda kullandıkları Dağcı'nın romanlarında görülmektedir. Almanların savaş esirlerini Lejyonlarda kullanması hem Almanya'yı ekonomik bakımdan rahatlatmış hem de Rusların önüne sürebilecekleri ve hiç düşünmeden feda edebilecekleri bir ordu kurulmuştur. Savaş esirleri Almanların düşündüğünden fazla olmuştur. Bu da ekonomik bakımdan savaş Almanya'ya yük olmuştur. Bu yüzden Alman askerleri öldürebildikleri kadar esiri öldürmüşlerdir.

İkinci mektubu yazıyorum sana. Yine trenden. Ama trenimiz Canköy'de değil gayrı, Melitopol'de; Melitopol'ün dışında. Kompartımanımıza iki genç daha geldi. İkisi de Melitopol'ü ve ikisi de Melitopol tarım enstitüsünün üçüncü sınıf öğrencileri. Daha bir yıl evvelsi yüksek okul öğrencilerini, öğrenim süreci tamamlanmadan önce almazlardı askere. Şimdi alıyorlar.³⁵

Bu durum "Yurdunu Kaybeden Adam" romanında şöyle aktarılmıştır:

-Emin değilim... Yalnız tahmin ediyorum. Dün bizim kumandan, bundan

³³ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.39

³⁴ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.189

³⁵ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.135

sonra bölüklere ve takımlara Türkistan'lı subaylar kumanda edecek diyordu.

-Ee.. Bundan bana ne?

-Siz Rus ordusunda subaydınız.³⁶

-Kemal Bey dedi. Ordu başkumandanlığından aldığımız emre göre, bütün takım ve bölükleri Türkistan'lı kumandanlara teslim ediyoruz.³⁷

Almanların Türkistan Lejyonları için asker seçtiğini Bay Mirza Hayat'ın ve Ruzi Nazar'ın anılarında da görmekteyiz.

“Ölüm ve Korku Günleri” romanı, Dağcı'nın diğer romanlarından farklı olarak II. Dünya Savaşı'nı Polonya'da yaşayan insanların gözünden aktarmıştır. Fakat sonuç itibariyle Polonya da Sovyetler Birliği çatısı altında olduğu için oradaki asker toplama politikası da diğer Sovyet ülkelerinden çok da farklı değildir. Almanya, Sovyet Rusya'nın topraklarında ilerledikçe asker ihtiyacı artmış ve askere alınma şartları daha da basite indirgenmiştir. Bu detay Dağcı'nın “Ölüm ve Korku” günleri romanında şöyle aktarılmıştır:

-Ne yapmamı istiyorsunuz? diye sordu doktor.

-Kurtarmanı, dedi Paplawski.

Genç doktor yüzünü buruşturdu:

-Kurtaramam ben onu.

-Neden?

-Ameliyat ister, ciddi bir ameliyat.

-Yap işte.

-Yapamam Bay Paplawski.

-Neden?

-Ameliyat bu!

-Doktor musun, değil misin?

-Doktorum.

Genç doktorun burnu terliyordu. Paplawski ısrar etti:

-Söyle bakayım, ne için yapamıyorsun?

-Tecrübem yok. Mezun olur olmaz askere alındım.

³⁶ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.30

³⁷ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.32

*Sırtıma giydiğim üniformanın şerefini muhafaza ederek bunları yazıyorum.*³⁸

Dağcı'nın “Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” romanlarında görülen düzenli asker seçimi bu eserde yerini düzensiz bir duruma bırakır. Bu durumun ana sebeplerinden biri de erkek nüfusunun azalmasıdır. Kalifiye erkek nüfusu azaldıkça ve cepheye gidecek erkek kalmadıkça yaşı küçük olan erkekler askere alınmaya başlanmıştır. “Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” romanlarında Kırım'daki asker toplama politikasını ele almıştık. “Ölüm ve Korku Günleri” romanı ise Polonya'daki asker toplama politikasını göstermektedir. “Ölüm ve Korku Günleri” romanından alınan satırlar gösteriyor ki SSCB ordusunda asker ihtiyacı artıkça Polonya'da da asker toplama politikası belirli bir düzenin dışına çıkmış ve cepheye gidebilecekler askere alınmıştır. Normal şartlarda nitelikli kişiler cephede farklı görevler üstlenirken asker ihtiyacı zorunlu hale geldiğinde bu durum da ortadan kalkmıştır.

Daha önce bahsettiğimiz düzenli asker alımı daha sonradan bozulmuştur. Bu bozulma “Korkunç Yıllar, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu, Ölüm ve Korku Günleri” romanlarında görülmektedir. Bazen çok genç yaştaki kişiler askere alınmış, bazen de öğrenciler okullarını bırakıp cepheye gitmiştir.

-Hasta mısınız?

-“İşi oluruna bırakmam lâzım.”

-Arkadaş...

-Enstitü öğrencisiydim...

-Bizden korkma arkadaş. Biz de...

-Korkmuyorum. Enstitü bir hafta öncesi kapatıldı. Çağırılacağım günü bekliyordum.

-Çağırılmalarına vakit kalmaz belki.

Öteki adam da bana doğru yürüdü.

-Savaş haberlerine şöyle bir göz attık gazetede.

-Ne yazıyorlar?

*Güney şehirlerine havadan hücumlar devam ediyor; düşmanın hava kuvvetleri büyük kayıba uğratılmış...*³⁹

³⁸ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.39

³⁹ Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.14

Askere çağrılma kâğıdını Enstitüye göndermişlerdir. Yarın... Belki öbürsü gün gider, alırsın. Şimdilik burada kal...⁴⁰

Üşüyen sokak romanındaki “Haluk” karakteri incelendiğinde savaş yüzünden eğitimini yarım bırakan gençler göze çarpmaktadır. Haluk ve onun gibi başka öğrenciler enstitünün kapatılması sebebiyle eğitimini yarım bırakmışlardır. Okula gidemeyen gençler sırayla askere çağrılmaktadır. Üşüyen Sokak romanında da görüldüğü üzere SSCB’deki asker toplama politikası düzensizleşmiştir. Öğrenciler eğitimlerini yarıda bırakıp askere alınmaktadır. Dağcı askerlik safhasında sadece kendisi gibi olan askerlerin cephedeki durumunu anlatmamış, aynı zamanda Kırım’da askere alınacak gençlerin durumunu da anlatmıştır.

Cengiz Aytmatov romanlarında yine Cengiz Dağcı romanlarında olduğu gibi asker alımlarında başta belirli bir nizam vardır. Daha sonra savaş kızıştıkça asker toplama politikası bozulmuştur. İnsanların evlerini, ailelerini bırakıp gitmesi psikolojilerini bozduğu için, bunun yanında bilmedikleri bir düşman karşısında ölmek istemedikleri için bazı askerler cepheden kaçmıştır.

Sisli, kasvetli havalar kara kışın iyice yaklaştığını belli etmekteydi. Savaşa gelince, hiç de bitecek gibi görünmüyordu. Gittikçe daha fazla insan gidiyordu cepheye. Şimdi sıra en küçüklere onsekiz yaşını bile doldurmamış, bıyığı bile terlememiş gençlere gelmişti. Askere çağırılanlar nişanlılarıyla ya da gencecik eşleriyle bir kımızhanede toplanıyorlardı. Kımızhane ya da bozahanenin önünde ve arabaların etrafında onlara bakan ihtiyarlar, bastonlarının ucuyla yere vurarak, acı acı mırıldanıyorlardı:

“Zamanın bu kadar çabuk geçmesi korkunç bir şey, daha düne kadar sümüğü akararak yalınayak dolaşan çocuklar, askerlik çağına gelmişler bile! Hayatın zevkini tanımadan savaşa gidecekler! Ey kahrolası Cermen, ne zaman bırakacaksın yakamızı?!”⁴¹

Erkekler askere alınırken evli ya da bekar olması göz önünde bulundurulmamış, sadece savaşın savaşılamayacaklarına bakılmıştır. Asker alımındaki düzenin bozulmasının ve askerlerin cepheden kaçmasının temel

⁴⁰ Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.49

⁴¹ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.41

sebeplerinden biri de budur. Romanlardaki bazı kahramanlar ailesini ve evini bırakıp gitmek istememiştir.

Cemile'nin iki atlı bir arabayı kolayca kullanacağından emindim. Atları iyi bilirdi. Çünkü, bir dağ köyü olan Bakayır'da bir at bakıcısının kızıydı. Bizim Sadık da bir at bakıcısıydı. Söylentiye göre, bir ilkbahar günü at yarışında Sadık, Cemile'yi geçememiş, bu ona pek ağır gelmiş ve bu yüzden Cemile'yi kaçırmış. Ama, onların sevişerek evlendiklerini söyleyenler de vardı. Kaçırmış ya da sevişerek evlenmiş olsunlar, ancak dört ay beraber yaşamışlardı. O sırada savaş başlamış ve Sadık askere alınmıştı.

“Toprak Ana” romanında Tolgonay'ın çocukları da askere alınırken evli, bekar ya da öğrenci demeden ihtiyaç hâlinde sırayla cepheye gönderilmişlerdir. Hatta Tolgonay'ın eşi de yaşına rağmen askere alınmıştır.

Sabahleyin şafak sökerken sevk yerine ulaşmak için köyden ayrıldık. Kasım ve babası kendi atlarına, Aliman ve ben de Caynak'ın briskasına (arabasına) binmiştik. Büyük seferberlik başlamış olsa da köylerde hala pek çok erkek vardı. Ana yola bir göz attığım zaman ucu bucağı olmayan kafiler gördüm. O upuzun, kapkara kalabalığın bir ucu hiç görünmüyor, öbür ucu da Büyük Boğaz'ın oralarda gözden kayboluyordu. Her köyden, her mezradan akın akın geliyordu insanlar. Atla, öküzle, arabayla, yaya olarak...

Sevkiyatın yapılacağı ilçe merkezinde ise bir ana-baba günü yaşanıyor. İnsanlardan ve onları getiren bineklerden oluşan kalabalıktan, adım atacak yer bulunamıyordu.⁴²

“Suvankulov Kasım!” adını duyunca ürperdim, gözlerimi sanki yakıcı bir yel yaladı geçti. Elimi şimdi daha sıkı tutan Aliman da “Ana!” diye fısıldamaktan kendini alamadı. Elden ne gelirdi ki. Bu ayrılığın Onun için korkunç bir şey olduğunu biliyordum ama, savaş yüzünden ve bütün milletin isteğiyle oluyordu bu, kimse karşı gelemezdi.⁴³

Tolgonay'ın çocukları Kasım, Maysalbek ve Caynak sırayla askere alınmışlardır.

⁴² Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.43

⁴³ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.43

Tolgonay'ın Toprakla olan diyaloglarında Tolgonay hepsinin acısını içinde duyduğunu anlatmıştır. Bir aile içindeki bütün erkeklerin cepheye gönderilmesi ülke ve toplum açısından da felaketler getirmiştir.

En küçük oğlum Caynak daha onsekizini bile doldurmadan cephe gönderildiği zaman bile dişimi sıktım, dilimi tuttum ve acılarımı içime attım.

Kış sonuna doğru askerlik şubesine sık sık çağrılmış, kendi yaşındaki gençlere birlikte yat-kalk ve silah kullanma talimleri yapmıştı. Zaten bu talimler adet olmuş ve buna hepimiz alışmıştık. Bir endişe duymuyordum. Eğitim görüyor, manevra yapıyorlardı: Yat! Kalk! Sağa bak, sola bak! gibi onbeş günlük bir talimden sonra dönüp geliyorlardı.⁴⁴

“Toprak Ana, Cemile” romanları ve “Yüz Yüze” hikâyesinde dikkat çeken ilk noktalardan biri yeni kurulan ailelerin savaş yüzünden dağılmasıdır. “Yüz Yüze” hikâyesinin kahramanları olan Seyde ve İsmail, “Cemile” romanının kahramanları olan Cemile ve Sadık, “Toprak Ana” romanının kahramanları olan Kasım ve Aliman, yeni evlenmişlerdir. Fakat üç evlilik de savaş yüzünden çok kısa sürede bitmiş ve kadınlar eşsiz kalmıştır. Erkeklerin çok genç yaşta askere alındığı romanlarda da görülmektedir.

“Toprak Ana” romanında dikkat çeken bir diğer nokta ise Dağcı romanlarında da bahsedilen asker seçimindeki düzensizliktir. Başta düzenli olan asker toplama politikası daha sonra bozulmuştur. Bu bozulma Caynak'ın çok küçük yaşta askere alınmasından ve Suvankul'un yaşlı olmasına rağmen askere alınmasından çıkartılabilir. Hatta Suvankul başkarmalık görevini yürütürken askere çağrılmıştır. Bu da demek oluyor ki cephe, kolhoz içindeki sistemden daha önemli görülmüştür.

“Oğulla Buluşma” eserinde Çordon'un oğlunun yaşı küçük olmasına rağmen askere alınması asker toplama politikasındaki düzensizliği göstermektedir. Çordon'un oğlu gönüllü olarak askere gitse de ordunun onu kabul etmesi SSCB'deki asker ihtiyacını göstermektedir.

Oğlu da onu görmüş, gülümseyerek el sallamıştı. Ama gülümseyişinde bir burukluk, bir üzüntü vardı. Çordon'un yüreği sızladı oğlunu

⁴⁴ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.65

görünce. Daha çok gençti oğlu. Bıyıkları bile çıkmamıştı. Öbürleriyle aynı boydaydı ama omuzları, görünümü ile bir çocuktur. Henüz büyüme çağını doldurmamıştı, daha büyüyecekti. Çordon bunu biliyordu. Oğlu iri ve güçlü olacaktı. İki yıl daha gerekiyordu yakışıklı, güçlü bir adam olması için.⁴⁵

“Asker Çocuğu” adlı eserdeki durum “Yüz Yüze1 eserindekiyle aynıdır. Ceengül’ün eşi çocuğunu ve eşini bırakıp askere gitmiştir. Askere alınan askerlerin evli ya da bekar olmalarının önemli olmadığını daha önce de dile getirmiştik. Aynı durum “Asker Çocuğu” eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Sonra çobanlar kendi aralarında konuşup onun babasını hatırlamaya çalışırlardı. Toktosun pek genç iken gitmişti cepheye, birçoğu onu unutmuştu bile. Ama dünyada bir çocuk bırakmış olması yine de iyi bir şeydi. Çünkü niceleri henüz evlenmeden cepheye gitmiş, orada kalmış ve adlarını yaşatacak bir evlat bırakmamışlardı.⁴⁶

“Asker Çocuğu” ve “Oğulla Buluşma” hikâyelerinde de erkeklerin çok genç yaşta askere alındığı görülmektedir. “Asker Çocuğu” hikâyesindeki durum “Cemile”, “Toprak Ana” ve “Yüz Yüze” eserlerindeki durumla benzerlik göstermektedir. “Asker Çocuğu” eserinde yine yeni kurulan bir aile savaş yüzünden dağılmıştır. Fakat farklı olan yanı ise askere giden erkeğin geride bir çocuk bırakmış olmasıdır.

Yukarıda adı geçen Aytmatov romanlarında cepheye giden erkeklerin çok genç yaşta askere alındığı görülmektedir. Savaşın kötü taraflarından biri de ailelerin dağılması ve bunun sonucu olarak toplumdaki ahlakın da giderek zayıflamasıdır.

Dağcı ve Aytmatov’un romanları incelendiğinde çocukluktan yeni çıkan erkeklerden başlayıp yaşı oldukça ilerlemiş olanlara kadar cepheye gidenlerin olduğu görülür. Bazı karakterler işlerini, bazıları eşlerini, bazıları da okullarını bırakıp cepheye gitmişlerdir. Sovyet Rusya savaşın başlangıcında asker alımını düzenli bir şekilde yapsa da savaş kızıştıkça eli silah tutan herkes askere alınmıştır. Her iki yazarın romanları incelendiğinde bu düzensizlik göze çarpmaktadır. “Toprak Ana” ve “Üşüyen Sokak” eserlerinde Caynak ve

⁴⁵ Cengiz Aytmatov, *Oğulla Buluşma*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.58

⁴⁶ Cengiz Aytmatov, *Asker Çocuğu*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.100

Haluk'un küçük yaşta cepheye gitmesi, "Asker Çocuğu" romanında Çordon'un oğlunun yaşı yetmemesine rağmen cepheye gitmesi, küçük yaşta askere alınanlara birer örnektir. Dağcı romanlarında, Aytmatov romanlarından farklı olarak Alman cephesinde savaşan Türkler de vardır. Almanların seçtiği kişiler esir kamplarında sağ kalabilmiş ve cepheye savaşabilecek kişilerdir. Almanlar SSCB ordusundakine benzer bir sitem uygulayarak Lejyonerlerin başına yüksek okul bitirmiş ve saygı gören kişileri geçirmişlerdir.

2.3. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Kırım ve Kırgızistan'da Erkek Nüfusu

II. Dünya Savaşı döneminde Sovyet Rusya çatısı altında bulunan erkeklerden eli silah tutan erkeklerin büyük bir çoğunluğu cepheye gönderilmiştir. Aytmatov ve Dağcı'nın savaşla ilgili romanlarına bakıldığında aynı durumun edebî eserlere de yandığı görülmektedir. Bu yüzden Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un eserlerinde II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan coğrafyasında erkek nüfusunu işledik.

Kırgızistan ve Kırım topraklarında yaşayan erkeklerin büyük çoğunluğu da askere alınmıştır. Cepheye giden erkeklerin sayısı yüzünden kolhozda yapılacak işlerde de zorluk çekilmiştir. "Cemile", "Sultanmurat" ve "Toprak Ana" romanlarındaki kadın ve çocuk karakterlere bakıldığında çekilen zorluklar dikkat çekmektedir. Erkek nüfusunun azalması ile sadece kolhoz işleri yarım kalmamış aynı zamanda kolhozda kalan kadın ve çocuklar kendini koruyamamış, sevgi ve korunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Savaş Dönemi'nde erkek nüfusunun azalmasının sonucu romanlara şu şekilde aksetmiştir:

Cepheye giden askerlerin çocukları ve eşleri kendilerini geride kalan erkeklerden koruyamamış ve erkeklerin yokluğunu hissetmişlerdir. Cephe gerisinde kalan kadınlar bir insandan ziyade bir meta olarak görülmeye başlanmıştır. "Cemile" romanında eşi askere giden genç bir gelinin kolhozda kalan diğer erkeklerin sözlü tacizine uğradığı görülmektedir.

O zamanlar köyde pek az erkek vardı. Bundan yararlanan bazı delikanlılar kadınlara küstahça davranıyor, onlara tepeden bakıyorlardı. Kadınlarla düşüp kalkmak mı istiyorsun, parmağını kaldır, yeter, hangisi olsa peşinden koşup gelir, diyorlardı.⁴⁷

Toprak Ana romanında geçen erkek karakterlerin neredeyse hepsi cepheye gönderilmiş ve sadece birkaçı evine dönebilmiştir. Düzenli ordularda bir evden bir

⁴⁷ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.19

erkek cepheye gönderilirken Sovyet Rusya’da bu durum farklıdır. Asker ihtiyacı olduğu için eli silah tutan herkes askere alınmıştır.

*Kalan erkekler de her gün birer ikişer cepheye gönderiliyordu.*⁴⁸

*Evet, bir evden dört erkeğin gitmesi, hiçbirinin dönmemesi olur şey değil.*⁴⁹

SSCB’nin topladığı askerler cephede savaşırken cephe gerisinde kalan çocukları ve kardeşleri de kolhozda büyük bir savaş vermiştir. Çalışan çocukların psikolojisini cephedekilerle eş tutmak için onlara da “komandolar” denmiştir. Bu kavram “Sultanmurat” eserinde kullanılan bir kavramdır.

*- Niçin geldiğimi söyleyeyim size. Görüyorum, sınıfınız soğuk. Ben de size yardım edemiyorum, samandan başka yakacak bir şey veremiyorum. Biliyorsunuz, saman da bir yanar bir söner. Eskiden dağlardaki ağıllardan eşekle tezek indirirdik. Sonra da arabalara yükleyip buralara taşırdık. Geçen yıl bu işi yapacak kimse yoktu, vakit de yoktu. Herkes cephede.*⁵⁰

Atymatov “Çocukluğum” adlı biyografisinde köyde kalan erkek nüfusu ile ilgili bir olayı şu şekilde dile getirmiştir:

“Okuma yazman var mı?”

“Evet okuma yazma biliyorum.” diye cevap verdim.

*“O hâlde köye meclisine bilgili ve kültürlü bir sekretere ihtiyacım olduğunu bilmeni isterim. Senin dışında da kimse yok. Herkes cephede. Bir sadece yaşlıları, okuma yazması olmayanları ve küçük çocukları bıraktılar.”*⁵¹

“Sultanmurat” adlı eserde erkeklerin askere alınması sebebiyle cephe gerisinde çocuklara duyulan ihtiyacı dile getirmiştik. Buna benzer bir durumu Aytmatov kendisi de yaşamıştır.

Aytmatov’un savaşın bir sonucu olarak cephede kaybedilen Kırgız askerlerinin sayısını şu sözlerle dile getirmiştir:

*Ülkemiz savaşta 300 binden fazla insan bıraktı bunların 72 bini Sovyetler Birliği kahramanı gaziydi.*⁵²

⁴⁸ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.47

⁴⁹ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.99

⁵⁰ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.78

⁵¹ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.55

⁵² Osmonakun İbrahimov, *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov*, Bengü Yayınları, Ankara, 2018, s.66

Aytmatov'un savaşta cephe gerisini anlatmasıyla ilgili olarak Baktygul Kulamshaeva şunları söylemektedir:

Aytmatov, eserlerinin pek çoğunda savaşın acımasızlığını, soğukluğunu, kan emiciliğini daha çok cephe gerisindekilerin yaşadıklarıyla anlatmıştır. Bu onun yaşadıklarıyla da örtüşmektedir. Ancak, yine de Aytmatov için bir "savaş yazarıdır" demek yerine "insan-hayat-ölüm" üçgeninde hayatın farklı bir boyutunu ele alan topluma mâl olmuş bir yazardır demek daha doğru olur. Bu konuda Acar Düyşembiyeva'nın aşağıdaki açıklaması dikkat çekicidir:

Aytmatov'u bir "savaş yazarı" diyemeyiz. Onun eserlerinin çoğu İkinci Dünya Savaşını ele almaktadır, ancak onu "yumuşama dönemi"nden sonraki Sovyet yazarlarının bir başka önemli grubu olan "Savaş Yazını" yazarlarının sırasına katamayız. Vasil' Bıkov, Yuriy Trifonov ve Vyaçeslav Kondratyev'den farklı olarak Aytmatov İkinci Dünya Savaşı zamanında yaşı çok gençti. Bu yüzden onun eserlerinde sadece savaşın cephe gerisindeki köylülerin günlük hayatına olan etkisi ele alınmıştır.⁵³

Cengiz Dağcı romanlarında Savaş Dönemi'ndeki erkek nüfusu bütün romanlarda işlenmemektedir. Cephe gerisinde kalan erkek nüfusunun işlendiği tek eser O Topraklar Bizim'di eseridir.

-Emin olun ki ben Çukurca'ya gidiyorum ve orada yaşayacağım. Benim Ruslara dargınlığının bir önemi yok. Çukurca kalkıp Rusya'ya karşı savaşacak değil. Çukurca'da öyleleri varsa da çıktılar Çukurca'dan. Savaşacak kimse kalmadı Çukurca'da. Yalnız de Dede Cavit var; ama o da eline silah alırsa şalvarını düşüreceğinden korkuyor da elini uçkurundan ayırmıyor.⁵⁴

Aytmatov'un eserlerinde geçen bölümlere ve "Çocukluğum" adlı biyografisine bakıldığında eli silah tutan herkesin askere alındığını, sadece çocukların, kadınların ve yaşlıların bırakıldığı görülmektedir. Erkek nüfusunun azalmasının sonucu olarak cephe gerisinde kadın ve çocuklara çok iş düşmüştür.

II. Dünya Savaşı Dönemi'nde sadece özgür erkek nüfusu değil, aynı zamanda hapisaneler ve çalışma kamplarındaki erkekler de cepheye gönderilmiştir.

İkinci Dünya savaşı başladıktan sonra çalıştırma kampları Sovyet askerinin ihtiyaçlarına göre üretim şeklini değiştirdi. Savaş ihtiyaçlarına göre ürünler

⁵³ Baktygul Kulamshaeva, *Aytmatov'un Eserlerinde Savaşın İzleri*, The Journal of Academic Social Science Studies, 2015, s:35, s.307-326

⁵⁴ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.366

hazırlamak birinci derecede öneme sahip oldu. Ayrıca, savaş başladıktan sonra kamplardaki mahkûmların sayısında düşüşler gözlemlendi. Savaşın ilk döneminde Sovyet askerinin ağır darbe alması dolayısıyla savaşa yeni elemanlar gerektiriyordu. Bu yüzden kamplardaki çoğu tutuklular beraat etti ve savaşa gönderildi. 1941'in sonlarına kadar tam 420.000 civarında mahkûm beraat etti ve savaşa gönderildi.⁵⁵

Kaybedilen erkek nüfusu açısından ele aldığımız kısımlar Kırım ve Kırgızistan coğrafyası olmuş olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'nda verdiği kayıplara bakacak olursak karşımıza şöyle bir manzara çıkar:

27 milyon insanın 9 milyonu askerken 18 milyonu sivildi. Stalin 1946 yılında ülkenin kaybını 7 milyon olarak açıkladıysa da aslında bu rakamın sonradan daha fazla olduğu ortaya çıktı. Çünkü hem ölü sayıları kestirilemiyor hem de yığıtliğimize hanel gelmesin diyerekten rakamlar küçültülüyordu. Sovyetler Birliği'nin savaşa girerken nüfusu 168 milyondan fazlaydı. Bu nüfusun yaşadığı topraklar savaş sonrasında genişlediği için 1941 yılında, sonradan elde ettiği topraklarla düşündüğümüz zaman 180 milyondan fazla insanın yaşadığı bir bölgeden bahsediyoruz. Bu nüfusu göz önüne alınca yaklaşık olarak nüfusun yedide birinin hayatını kaybettiğini anlıyoruz.⁵⁶

Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un romanları göz önünde bulundurulduğunda SSCB'nin II. Dünya Savaşı'nda çok fazla kayıp verdiğini ve Sovyetler Birliği çatısı altında bulunan erkeklerin neredeyse tamamının askere alındığını görürüz. Savaş sırasında kolhoz ve parti ürün beklemektedir. Beklenen ürünler sağlanmadığı için kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hatta Daniyar gibi gaziler daha çok çalışmak zorunda kalmıştır. "Toprak Ana" romanındaki Tolgonay'ın kolhozun sorumluluğunu alması da bunun bir göstergesidir.

Savaş Dönemi'nde kadınların sevgi ihtiyaçları; gerek duygusal açıdan, gerekse cinsel açıdan çok kolay elde edilebilir görülmüştür. Cemile romanında kocası askerde olan Cemile'ye erkekler bu gözle bakmaktadır. Savaş Dönemi'nde çocuklar da babalarının ve ağabeylerinin askerde olmasından dolayı kendini korunmasız hissetmiştir. "Sultanmurat" hikâyesinde komando olarak seçilen çocukların durumu da bunu göstermektedir. Dağcı romanlarında daha çok savaşın cephe kısmını işlese de

---

⁵⁵ Nurbek Khairmukhanmedov, *Stalin Dönemindeki Siyasi Muhafifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları*, Bilig, Bahar / 2007, sayı 41, Ankara, s.168

⁵⁶ İbrahim Sarı, *II. Dünya Savaşı*, NoktaE-Book, Antalya, 2017, s.88

“O Topraklar Bizimdi” romanındaki Selim Çilingirof’un Çukurca’ya döndükten sonra söylediği sözler köyde kalan kişilerin kimler olduğunu anlatmaktadır. Selim, geride sadece kadın, çocuk ve yaşlıların kaldığını dile getirmiştir. Cengiz Aytmatov daha çok cephe gerisini işlediği için kolhozlarda erkek nüfusunun ne denli azaldığını Aytmatov romanlarında daha net görürüz.

2.4. II. Dünya Savaşı’nda Savaşta Ölen Askerlerin Ölüm Haberleri

II. Dünya Savaşı’nda Sovyet ve Alman cephelerinde binlerce asker hayatını kaybetmiştir. Ölen askerlerin ailelerini ölüm haberleri belirli aralıklarla bildirilmiştir. Bu durum edebî eserlere de yansımıştır. Bu yüzden Dağcı ve Aytmatov’un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerinde savaşta ölen askerlerin ölüm haberlerini işledik.

Dağcı ve Aytmatov romanları incelendiğinde C. Aytmatov’un daha çok cephe gerisini işlediğini görürüz. Bu yüzden ölüm haberleri açısından da Aytmatov romanları ön plana çıkar. Aytmatov’un sadece cephe gerisini işlemesi değil, aynı zamanda küçüklüğünde yaptığı iş de Aytmatov romanlarını ön plana çıkarmaktadır. Aytmatov kolhozda çalışırken savaşta ölenlerin ölüm haberlerini ailelere ulaştırmakla görevlendirilmişti. Bu Kâğıtlara “Kara Kâğıt” denmektedir.

Ölüm haberleri yazılı “Kara Kâğıt”larla yaşadığım üzücü görevde beni Turdubayev Kabilbek’e bağlamıştı. Dokümanın adı gerçekten Kara Kagas (Kara Kâğıt) idi. Komşu şehirden her hafta bir iki tane haber gelirdi.⁵⁷

Aytmatov her ne kadar bu işi zorunlu olarak yapmış olsa da insanlar ölüm haberi getiren bu çocuğa felaket tellalı gözüyle bakmışlardır. Aytmatov insanların evine yaklaştığında onu evinden kovanlar dahi olmuştur.

Aytmatov çocukluğundan itibaren çevresini ve savaşın getirdiklerini iyi gözlemlemiş ve gördüklerini eserlerinde işlemiştir. Kırgız halkının savaş esnasındaki tahlilini yapması bakımından da bu çok önemlidir. Özellikle savaşın getirdiği yıkımlar gerçekçi bir şekilde Aytmatov’un eserlerinde görülmektedir.

Şu son günlerde avılın her tarafında erkeklerin acı yakarışları, yas çığlıkları duyuluyordu: “Bavurum oy! Bavurum oy!” diyorlardı. Atlarının üzerinde sallanarak. Kalabalığın arasına karışan arabalardan da kadınların haykırışları sanki bir cevap oluyordu onlara. Kadınlar arabalara doluşup sırt sırta oturmuş, yüzlerini kanatıncaya kadar tırnaklıyor ve ağıt söylüyorlardı.

Senin zırhın gümüştendi

⁵⁷ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.64

*Güçlüydün bir arslan kadar
Ben yasını tutuyorum
Zirhin duvarda asılı, boş...
Oğlun öcünü komaz, alır!
Oy oy eyy! Oy oy eyy!*

Savaşta ölenler için Kırgız kadınları böyle ağlaşırlar. Bu ağlama gece yaralarına kadar, sesleri yorgunluktan kısılincaya kadar sürer.⁵⁸

Aytmatov'un eserlerinde ölüm haberlerini alan aileler bu acılı haberi feryatlar içinde karşılamışlardır. "Toprak Ana" eserinde Kasım'ın ölüm haberi "Sultanmurat" eserinde Anatay'ın babasının ölüm haberi ailelerin psikolojik olarak çökmesine sebep olmuştur.

Sabahleyin işe gitmek için hazırlığımızı yaparken Başkarma Usanbay bize iki kâğıt getirdi. Bunlar, iyi saklamamız gereken ölüm belgeleriymiş. Kasım'ın kâğıdı on beş gün önce gelmiş kolhoza. Onun Moskova savunmasında Orekhovko köyünde vurulup öldüğü yazılıydı. Bu haberi tam bize duyuracaklarını sırada Suvankul'un ölüm haberi de gelmiş. O, büyük Eletz saldırısı sırasında ölmüş. İki ölüm haberini aynı gün bildirmeyi daha uygun bulmuşlar.⁵⁹

Anatay'ların evine yaklaştıkça Sultanmurat'ın yüreği acıma ve korku hissiyle parçalanıyordu sanki. Korkunç bir şeydi bu. Her dakika, herhangi bir evin çatısında yeni bir ölüm haberinin yas çığlıkları yükselebilirdi. Bu uludağların eteklerinde, bu köyde doğup büyümüş bir insanı, artık hiç, hiç göremeyeceklerini öğrenebilirlerdi... "Ya babam? Babama ne oldu? Uzun zamandır ne mektup aldık ne de bir haber! Annem meraktan, üzüntüden çıldıracak nerdeyse. Aman Tanrım, başına birşey gelmesin, böyle birşey olmasın..."⁶⁰

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde cephe gerisinde geçen kısımlar az olduğu için ölüm haberlerinin geçtiği kısımlar da kısıtlıdır. Sovyet Rusya tarafından gönderilen ölüm haberlerinin bir kısmı bazen doğru çıkmamıştır. Sadık'ın Almanlara esir düşmesinin ardından SSCB esir düşen askerleri ölü olarak görmüş ve onların ölüm haberlerini göndermiştir. Sovyet Rusya'nın bu politikası Almanlara esir düşen diğer

⁵⁸ Aytmator Cengiz, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.62

⁵⁹ Cengiz Aytmator, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.72

⁶⁰ Cengiz Aytmator, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.221

askerler için de geçerli olmuştur. Hatta savaş sonrasında sağ olarak dönen askerler vatan haini olarak görülmüştür.

-Vay Sadık, vay! Herkes seni öldü bilir. Ordudan telgraf geldi. Seni öldü bildirdiler. Hay gavurlar! Bir yılı geçti, ağlamaktan ananın gözleri hâlâ kıpkırmızı. Öldü dediler sana... Telgraf gönderdiler... Hay gavurlar...⁶¹

Cepheye giden askerlerin ölüm haberleri Sovyet hükümeti tarafından ailelere belgeler ile bildirilmiştir. Kırgız halkı bu belgelere “Kara Kâğıt” adının verildiğini dile getirmişti. Burada bir isim sembolizasyonu vardır. Kara olan kağıdın rengi değil haberdir. Aytmatov’un gençliğinde üstlendiği bu görev de bu yüzden severek yaptığı bir iş değildir. Bunun sebebi de insanların Aytmatov’u gördüğünde onu evinden uzak tutmak istemesidir. Aytmatov kolhoz sekreterliğinde ölüm haberlerini ulaştıran kişi olarak önem taşısa da Kırgız halkı her şeyden önce erkeklerini düşünmüştür. Dağcı’nın bazı romanlarında da ölüm haberleri işlenmiştir. Burada geçen ölüm haberlerini veren kişiler net olmasa da verilen haber yine aileleri ve toplumu yıkıma uğratmıştır. Aytmatov savaş esnasında verdiği ölüm haberleriyle ilgili duygularını ve sekreterliğe seçilişini şu sözlerle dile getirmiştir.

Aslında belki de beni yazar yapan Stalin’dir. Ben hayata yazar olayım diye başlamadım. 1937 yılında ben henüz 9 yaşında iken Stalin babamı öldürdü... Annem hastaydı... 4 çocuktuk... Babasız bırakıldık... Bundan sonra 2. Dünya Savaşı başladı. Halk düşebileceği en kötü duruma düştü. Ben orta l’de okuyordum. Okuldan gelirken köyümüzün kıymetli bir ferdi ile karşılaştım. O bana “Sen okulda iyi okuyorsun. Rusça da biliyorsun, Kırgızcan da iyi... Bizim belediyede sekreter olarak çalış.” dedi. Ben o zamanlar 14 yaşında bir çocuktum. Şimdiki çocuklar çalışmak için gider mi? Ben çalışmak için gittim. O yaşında bir çok insanla karşılaştım ve her yere gittim. Çok hesap kitap gördüm. Savaşta ölenlerin dosyaları geliyordu. Dosyalarda şunlar yazıyordu: “Sizin çocuğunuz Beyaz Rusya’da öldü, Moskova’da öldü veya Ukrayna’da savaşta öldü.” Ben 14 yaşında bir çocuktum ama o dosyaları benim götürmem gerekiyordu. Dosyada yazılanları çocuklarına, annelerine ve babalarına anlatmalıydım. Ben ne diyeyim... Onlar bana “Sen bu kâğıdı nereden aldın. Git, bu kâğıdı götür! Bu kötü haberleri nereden aldın!” diye soruyorlardı. Ben de ağlaya ağlaya anlatıyordum. Ama onları ikna etmenin bir yolunu

⁶¹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.96

*bulamadım... Savaş bittikten sonra okula gittim. Bu savaş sürecinde yaşananları, askerden kaçanları anlatmak istedim. Zaten ilk eserim savaşla ilgili.*⁶²

Cephede ölen askerlerin ölüm haberleri için gönderilen kara Kâğıtlar aileler için çok fazla anlam ifade etmemektedir. Çünkü cepheye gönderilen canlı bir insan karşılığında gönderilen bir Kâğıt parçası aileler için bir önem arz etmemektedir. Bu düşünceleri Aytmatov'un kendisi de söylemektedir.

*Savaşta ölenlerin, ailelerine durumu bildiren “kara/acılı Kâğıt”lar ve bu Kâğıtlara yazılmış içi boş “unutmayacağız” ifadeleri, ölenin geride bıraktıkları için hiçbir anlam ifade etmez. Çünkü yaşam, bütün güçlükleriyle geride kalanların üzerine yürümüş ve onlara karşı, cephedekinden daha derin, daha yaygın ve daha sürekli bir savaş açmıştır.*⁶³

Ölüm haberleri ailelere iletilirken sadece haberi alan aileler üzülmemiş aynı zamanda ölüm haberlerini dağıtan Aytmatov da bu acıyı derinden hissetmiştir.

*Savaşta bir yakınının öldüğünü bildiren kötü haberlerin yazıldığı “Kara Kâğıt”ları ailelere verdiğimde, ben de tarif edilemez ıztıraplara garkoluyordum.*⁶⁴

Ölen kişilerin ardından gönderilen “Kara Kâğıt”lar hem romanlarda hem de Aytmatov'un gerçek hayatında görülmektedir. Aytatov'un durumunu onun hayatını araştıran önemli kişilerden biri olan Osmonakun İbrahimov da şu sözlerle anlatmıştır.

Savaş yıllarında da Aytmatov ailesi zorluklar yaşadı. Çeşitli mercilere iş başvurusu yapan Nagima, birçok aşağılamaya maruz kaldıktan sonra, nihayet Kirov köyünde muhasebeci yardımcısı olarak işe başladı. Cengiz de tekrar okula başladı, yalnız bu sefer Rus okuluna. 1942 yılında okulunu tekrar bırakmak zorunda kaldı, zira annesine yardımcı olması gerekiyordu. Bir süre sonra Şeker köyüne döndü ve orada muhtarlıkta kendisine sekreterlik işi verildi. Bu sırada on beş yaşındaydı. Okuryazar insan yetersizliğinden savaş yıllarında yeni yetişmekte olan gençleri devlet görevlilerine özendiriyorlardı. Sonrasında Aytmatov vergi memuru ve cepheden gelen mektupları dağıtan postacı olarak çalıştı. Postacı olarak çalıştığına halk arasında sık sık kara

⁶² Bilal Dursun Yılmaz, *Cengiz Aytmatov Kitabı*, Atlas Kitap, Ankara, 2015 s.71-72

⁶³ Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s.99

⁶⁴ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.63

zarf olarak adlandırılan (cephede şehit olanların haberi “kara haber celbi” ile ailelerine bildiriliyordu) geliyordu. Yazarın sonradan hatıralarında belirttiği üzere, köylerde aileler onu veya kardeşi İlgiz’i gördüklerinde yine kara haber celbini getiriyor diye korkuyorlardı.⁶⁵

Osmonakun İbrahimov’un yazdıkları dikkatle incelendiğinde sadece küçük Cengiz değil bütün Aytmatov ailesi kara haberci olarak nitelenmeye aştırmıştır. Öyle ki sekreter olan Cengiz olmasına rağmen kardeşi İlgiz’i gören insanlar bile yine Cengiz Aytmatov’a gösterdikleri tepkileri göstermişlerdir.

Reyhan Çelik’in Aytmatov’un eserleri ile ilgili çalışmasında dikkat çeken bir nokta da ölüm haberinin ailelere verildikten sonraki durumdur. İnsanlar savaşın asıl soğuk yüzünü ölümle burun buruna gelince fark etmiştir.

Savaşın bu acımasızlığıyla küçük yaşlarda yüz yüze gelen Aytmatov için en zor olanı, ölüm haberlerini ailelere bildirmektir. Kimi zaman bir oğlun kimi zaman da bir eşin ölüm haberini vermek, o küçük çocuğun yüreğinde derin izler bırakır. Yıllar sonra kaleme aldığı biyografisinde, çocukluk dönemi ile ilgili olarak üzerinde çok büyük etkiler bırakan savaş yıllarını anlattığını görürüz. “...Üzerinde birkaç satırlık yazı vardı. Alçak sesle okur, Kırgızcaya tercüme ederdim. Sonra sessizlik. Arkasından, yamaçlardan kopup aşağıya doğru yuvarlanan taş parçalarını hatırlatan bir iç geçirme duyulurdu. Hiç suçum olmadığı hâlde gözlerimi kaldıramazdım...Burada annenin boğuk takatsiz ağlayışı kısa hıçkırıklara karışır, onu da sessiz ağlayış takip ederdi.”⁶⁶

Ölüm haberleri konusunda Cengiz Dağcı romanlarında Cengiz Aytmatov romanlarındaki gibi ailelerin durumları verilmemiştir. Cengiz Dağcı’nın gördüğü ölüm manzaralarında ölen insanlar, ya cephede ya esir kampında ya da bir çukurda son nefesini vermiştir. Ölüm haberlerinin hangi ailelere nasıl iletildiğine dair herhangi bir bilgi romanlarda yer almamaktadır. Dağcı romanlarında ölüm haberleri ile ilgili dikkat çeken bir nokta varsa o da “Korkunç Yıllar” ve “Yurdunu Kaybeden Adam” romanlarının kahramanı Sadık Turan’ın Kırım’a gittiğinde ailesinin onu öldü sanmasıdır. Bunun sebebi de Sovyet Hükümeti’nin savaşta esir düşen askerlerin

⁶⁵ Osmonakun İbrahimov, *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Muhittin Gümüş, Bengü Yayınları, Ankara, 2018, s.24

⁶⁶ Reyhan Çelik, *Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Savaşın Görünmeyen Yüzü ve Kadınlar*, Cyprus International University Folklor/Edebiyat, Cilt:16, Sayı:63, 2010/3, s.165

akıbetini bilmediği için onlara öldü gözüyle bakılmasıdır. Sadık Almanlara esir düştükten sonra, Almanlar Kırım'ı ele geçirip Saik'in Kırım'a gelmesine kadar aile hiçbir haber alamamıştır.

2.5. II. Dünya Savaşı'nda Tatar ve Kırgız Halklarının Düşman Algısı

Sovyetler Birliği çatısı altında farklı milletlerden askerler bulunmaktadır. Bu askerler aynı cephede omuz omuza savaşmışlardır, aralarından bazıları esir düşmüştür. Bundan dolayı Kırımlı ve Kırgız askerlerin savaştıkları ve beraber çarpıştıkları askerlere bakış açısı farklılık göstermektedir. Bu durum aynı şekilde edebî eserlere de yansımıştır. Bu yüzden Dağcı ve Aytmatov'un eserlerindeki karakterlerin II. Dünya Savaşı'nda kimi düşman olarak gördüğünü işledik.

Aytmatov ve Dağcı romanlarında geçen düşman portresi aynı değildir. Bunun sebebi Sovyet kimliğini benimsemekle ve kimin düşman olarak görüldüğüyle ilgilidir. Aytmatov'un romanlarında ve hikâyelerinde kahramanlar cephe gerisinde erkekleri öldüren halk olarak sadece Faşist Almanya'yı biliyorken Dağcı'nın roman ve hikâye kahramanları ise hem Rusları hem de Almanları kendine düşman olarak görmüştür. Romanlar ve hikâyeler incelendiğinde Aytmatov ve Dağcı'nın roman kahramanlarının düşmanlarına bakışı şu şekildedir:

Arkadaşlar! Üç saat önce Alman Faşist Hava Kuvvetleri vatanımıza saldırdı ve Sivastopol'ü, Kiev'i, Minsk'i bombaladı.⁶⁷

"Kazın, çocuklar, kazın! Almanın tankları geçemez bu siperlerden;" ya da "Burada yenin şu Hitler'in ordusunu!... Tuzlu ringa ve vodkayla bekleyeceğiz sizleri Dinyepr'in kıyısında!" diye bağıryorlardı.⁶⁸

1941

Haziran, 22

Pervomaysk yakınlarında bir yerden

Bu sabah faşist Almanya uçaklarının Kiyev'i ve Sivastopol'ü bombaladıklarını öğrendik. Savaş! Bug nehrine doğru hareket ediyoruz.⁶⁹

-Kimsin sen?

-Ben senin adamınım, agay...

-Kırgız mısın?

-Kırgız'ım, adım Kılıçbay.

⁶⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.55

⁶⁸ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.154

⁶⁹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.143

-Yaralı mısın?

-Çok.

-Nasıl kurtuldun?

Yere oturdu, yaşlı gözleriyle önüne bakarak anlattı:

-Almanlar ateş eder etmez topu bıraktım, kaçtım. Gavur Ruslar için harp etmemeğe yemin ettim. Niçin onlar için harp edeyim, agay?..⁷⁰

Dağcı romanlarında geçen bu “Faşist” kelimesi bir Kırimlinin ağzından değil bir Rus subayının ağzından duyulmaktadır. Dağcı romanlarında Almanların davranışlarından rahatsız olan kahramanlar olsa da kahramanlar Almanlara esir düşene kadar, bu tarz bir düşmanlık beslememektedir. Ruslara karşı başta düşmanlık besleyen roman kahramanları da vardır. Bu kahramanlar genelde Türk dünyasından gelen kahramanlardır.

Dağcı'nın Ruslar konusunda kendi fikri sorulduğunda Ruslara düşman olmadığını sadece olup bitenleri yazdığını ifade etmiştir.

Cengiz Dağcı tam bir milliyetçi tavrı ile, kendisi hakkında dile getirilen “Rus düşmanlığı yapıyor.” şeklindeki suçlamalara şu cevabı verir: “Hiçbir zaman ve hiçbir romanında Rus düşmanlığı ile çıkmadım yola. Tersine, Rus halkına yakınlık duygularıyla açıldı yolum edebi sahada çalışmalarımda. Aslında Rus kültürü içinden çıktım. Rus kültürü ve edebiyatı ile beslendim. Eserlerimde bazen bilerek, bazen de farkında olmadan Rus edebiyatının önemli etkisi oldu. Rus imperyalizminin gerçeğini sanat eserleriyle okura duyurmak Rus düşmanlığı sayılmaz. Benim yazdıklarımı benden çok önce ve benden çok daha güçlü ve etkileyici bir şekilde Rus romancılarının kendileri yazmaları gerekirdi. Bu da yalnızca Rus halkının faydasına olurdu. On dokuzuncu yüzyılın batı edebiyatına özenen Rus edebiyatçıları bunu yapmadılar. Ne Tolstoy ne Dostoyevski ne de başka ünlü romancılar. Rus olmayan ulusları boyunduruk altında tutmanın Tanrı tarafından kendilerine verilen doğal, doğal ve kutsal bir hak olduğu sanıldı.

Bu anlayışın en korkunç boyutu yetmiş yıl gibi uzun bir süre devam eden Sovyet sistemi içinde bütün çıplaklığıyla belli oldu. Birkaç dissident(muhalif) grubun dışında Rus yazarları Kırim Tatarlarının, Çeçen ve diğer Kuzey Kafkasya

---

⁷⁰ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.84

halklarının topraklarından koparılıp topyekûn sürülmelerini görmezlikten ve duymazlıktan geldiler.⁷¹

-Nerelisin canım? diye sordu.

-Kırımli.

-Kırımli... Ben Kazanlı... Darılma bana... Sana bir şey söyleyeceğim... Dinler misin? Uzandı gömleğimden tuttu, beni kendine çekti ve korkunç bir sese kulağıma fısıldadı:

-Harp etme... Bu zalim millet burunda kan dökme kardaş...

İri gözleri gözlerimin içinde, devam etti:

-Ben Kazanlıyım... Tatar'ım... Kazan'da okudum, doktor oldum. Su ver, kardaş... 935'te beni, canımdan çok sevdiğim çocuğumdan ve karımdan ayırıp götürdüler... Hapse attılar... Niçin? Bilmiyorum... Altı yıl, G.P.U. zindanlarında çürüdüm. İki ay önce hapishaneden alıp buraya getirdiler. İki Alman kurşunu karnımı deldi... Bilirim, doktor fayda etmez kardaş. Dinle beni!.. Sen harp etme...⁷²

Cengiz Dağcı da romanlarda geçen kahramanlar da bu savaşı kendi savaşı olarak görmemişlerdir. Bu konuda Abdulvahap Kara'nın ve Soner Akpınar'ın satırları hatta roman kahramanlarının söyledikleri bu fikri destekler niteliktedir.

Görüldüğü gibi Dağcı esir düştüğünde hayıflanmıyordu. Çünkü savaş onun savaşı değildi. Cepheye zorla sürülmüştü. Dağcı Sovyet üniformasıyla savaşmakta olan Tavlı'nın herkese, hatta Tanrı'ya bile küskün olduğunu, ama en çok kendisine küskün olduğunu belirtir. Hayatını kendi yönlendirmemekteydi. Dünya güçlülerin dünyasıydı.⁷³

Eserde bir Kırım Türk'ü olarak Sadık'ın Rus ordusu içinde Almanlara karşı savaşa girmesi başlı başına bir ironidir. Orduya girerken Rus despotizmi ona seçme şansı vermemiştir. Kendisini doğal bir sürecin sonunda doğal bir kabulleniş içinde Rus ordusunun içinde bulur. Adeta varoluşsal bir ifadeyle Rus ordusunun içine atılmıştır. Zaman zaman belli belirsiz içinde bulunduğu mevcut hâli sorgulamaya ve milletine ve geçmişine dair anılara sığınıp ayakta kalmaya çalışsa da sonuç itibarıyla Rus Ordusunun içindedir ve Almanlara

⁷¹ İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedî Sesi Cengiz Dağcı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.61

⁷² Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.90

⁷³ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.28

*karşı savaşılmaktadır. Neticede kaçacak bir yeri de yoktur ve kendi davası olamayan bir savaşta hem de subay olarak yer almaya mecbur edilmiştir.*⁷⁴

Dağcı romanlarında geçen bu satırlar Türk dünyasından alınan askerlerin Ruslar kadar Almanları da düşman olarak gördüğünü anlatmak için yeterlidir. Kazanlı bir Tatar'ın cepheye gelene kadar bir Alman'a karşı nasıl bir düşmanlığı olabileceği dile getirilmiştir. Bunun dışında Ruslar çok uzun bir süredir Orta Asya'da baskı kurduğu için Ruslara her zaman işgalci gözüyle bakılmıştır. Bunun sonucu olarak askerler Rusları uğrunda savaşılmayacak bir millet olarak görmüştür.

Sonra dağdan inip, kolhozun başkanına ölen atların hesabını verirken, öfkeyle bağırmasını da unutmamıştı:

*-Bana niye öyle bakıyorsun! Karşında bir faşist mi var! diye bağırmişti.*⁷⁵

-Üniformalarınızın kol yenlerine bakınız! Diyorlardı.

Üniformalarımızın kol yenlerine üç beyaz Semerkant camisi, çevresine de "Allah bizimledir" cümlesi işlenmişti.

-O camilerinizi, Allah'a söven Rus gavurundan kurtarmayacak mısınız?

Biz hep bir ağızdan cevap veriyorduk:

*Kurtaracağız!..*⁷⁶

*Üniforması şık, güzel, göz alıcıydı. Yalnız göğsünde, kalbin üstünde, gümüş kartalın pençelerinde tuttuğu gamalı haç canımı sıkıyordu. Bu, belki gamalı haçın benim için hiçbir manası olmadığından. Ama subay olup takımımın ve Rusya'nın içlerine girdikten sonra Alman haçından, Alman kartalından bana neydi!*⁷⁷

Daha önce ele aldığımız kısımlarda da bahsettiğimiz gibi Lejyonerler için Almanlara da Ruslara da bakış çok farklı değildir. Lejyonerlerin tek amacı vatanlarını kurtarmaktır. Almanlar bunun için sadece bir vasıta. Lejyondaki askerler böyle düşünürken Almanların amacı ise çok farklıydı. Almanlar Kırım'ı ele getirdikten sonra Ruslardan çok da farklı uygulamaları olmayacaktı. Bu fikri Korkunç Yıllar'ın kahramanı olan Sadık Turan'ın ağzından da duymaktayız. N. Hablemitoğlu da bu konuda şunları söylemektedir.

⁷⁴ Soner Akpınar, *Korkunç Yıllar Ve Yurduyu Kaybeden Adam Romanlarında Despotizm Ve Despot İmgesi*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.31

⁷⁵ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.29

⁷⁶ Cengiz Dağcı, *Yurduyu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.15

⁷⁷ Cengiz Dağcı, *Yurduyu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.32-33

Başka bir Kırım türkü şöyle diyordu: “Biz haklarımızı tanımayan Nazilere karşı mücadele açmaktan da çekilmedik. Gayemiz; efendi değiştirerek, yeni esaret zincirleri takmak değil, millî istiklalimize kavuşmaktı. Ancak bu sebepten idi ki, Naziler binlerce gencimizi öldürdü, yüzlerce köyümüzü yaktı, millî liderlerimizi takibettiler.”

Bunun gibi yüzlerce görgü şahidi aynı ifadeyi tekrar ediyorlar. Nitekim Almanlar, Kırım'da Türk unsurunun mevcudiyetini ortadan kaldırmak için bütün yolları denemişlerdir. Kızıl çetecilerin faaliyetleri de, onların bu yoldaki çabaları için bir bahane olmuştur.⁷⁸

Kırım halkının savaş öncesi de savaş sonrası da Ruslara bakışı çok farklı değildir. Rusların Kırım'ı işgal etmesinden itibaren Kırım'daki Türkler her zaman Ruslara karşı bir düşmanlık beslemişlerdir.

*Maşallah, oğlum, suphanallah! Bu ciğitlerinle curdu Rus'tan temizlediniz.(
Biçare, trendeki askerleri benim askerlerim sanıyordu.)*

-Esiriniz bolayık... Kulunuz bolayık... Poyuzunuza cakin barmıcakımız. Tek o gâvur Uruslar kelmesinler!..⁷⁹

Türk dünyasından gelen askerler Ruslarla omuz omuza savaşırken dahi tavırlarını belli etmişlerdir. Cumay'ın Rus askerine söylediklerine bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

Cumay ses etmedi.

“Hadi sihirli bir laf söyle de uçsunlar. İnsan korkuyor adeta. Yoksa kurşun sıkırım.” Cumay hızla adamdan yana döndü.

“Sus, soluğu pis Rus iti!”

“No, no! Kızma be...”

“Kuşlara kurşun sıkayım deme!”

“Şaka söyledim,” dedi adam.

“Şaka elbet,” de öteki.⁸⁰

*Hu! Dışarıcı cehennem... Hitler'i darağacına çekiyorlar sanki. Duydun mu?
Köpekler bile ağıtçılar gibi uludular.⁸¹*

⁷⁸ Necip Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.47

⁷⁹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.93

⁸⁰ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.116

⁸¹ Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.98

*Halk için ha! Bu halk kendi geleceğini biliyor! Bu halk kendi geleceğini yüzlerce yıl önce kendi sıcak kanı ile mühürledi. Onun geleceğini senin haydut Rusların değiştiremezler. Anladın mı? Bu halk yaşayacaksa yalnız ve yalnız hür olacak hür olarak yaşayacaktır; esir olarak değil, yok. Esir olarak değil! Kalk da git, bunu Ruslarına söyle!*⁸²

Dağcı romanlarında lejyonlarda savaşan askerlerin ve halkın söyledikleri göz önünde bulundurulduğunda Rusların Kırım'ı işgal etmesi hiç unutulmamıştır. Türkler Almanlara karşı aynı cephede savaşırken bile Ruslara düşman gözüyle bakmışlardır.

Ruslara karşı çocuk yıllardan itibaren duyulan bu öfke toplumsal sesin yansıması biçimindedir. Ancak Sadık Turan'ın bireysel anlamda Ruslarla yakından tanıştığı anlardan itibaren onun zihnindeki bu olumsuz imge daha da belirginleşecektir. Sadık Turan'ın askere gitme sürecinde karşılaştığı Ruslarla ilgili düşünceleri şu şekildedir:

*“Celbi aldığımız gün, Simferopol Ray. Voyen Kom.'una gittik. Koridorda, tahta el çantaları üstünde oturmuş bekleyen sekiz, on Rus vardı. Pis ve iğrenç insanlardı. Cigara içip ikide bir yere tükürüyorlardı. Kalın, pamuklu pantolonlarından insanın nefesini tıkayan bir ter kokusu yükseliyordu.”*⁸³

Cengiz Dağcı'nın hayatına bakıldığında başta sosyalizm idealini benimseyen bir genç iken daha sonra Rusların yaptırımlarını görüp bu fikrinden vazgeçmiştir. Dağcı'nın bu davranışlarını en iyi örnekleyen roman kahramanı da Selim Çilingirof'tur. O da savaşta kolunu kaybedip Çukurca'ya dönünce Sovyet Rusya idealinden vazgeçmiştir. Bu doğrultuda bakıldığında Cengiz Dağcı'nın da düşman algısı bir süre sonra değişmiştir.

*Romandaki şahıslar (Türkler, Ruslar, Almanlar ve Yahudiler) olmak üzere dört ana grupta toplanabilir. Türklerin ortak özellikleri, sağlam yapılı, dayanıklı ve yaşama azmi ile dolu olmalarıdır. Hemen hepsi Ruslara düşmandır. Esaret altında olan vatanlarını bir an evvel istiklale kavuşturmayı düşünürler.*⁸⁴

⁸² Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.124

⁸³ M. Fatih Kanter, *Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam Romanlarında Rus İmgesi*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s. 145

⁸⁴ İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedî Sesi Cengiz Dağcı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.84

Aytmatov romanlarında ise düşman Faşist Almanya'dır. Romanların bu doğrultuda anlatılmasının en büyük sebebi romanların yazıldığı tarihlerde Sovyet rejiminin baskısını hâlâ hissettirmesidir. Aytmatov için Kırgız'ın da Kazak'ın da bir tek düşmanı vardır. Sosyalizm ideolojisinin en büyük düşmanı olan Faşizm ya da Almanya'daki şekliyle "Nazizim". Nazizim Almanların üstün ırk kavramıyla ortaya çıkmış bir fikirdir. Faşizmin asıl çıkış noktası ise Mussolini İtalya'sıdır. Cengiz Aytmatov romanlarında Almanların kendini üstün ırk olarak görmesiyle alakalı kısımlara rastlanmasa da Dağcı'nın esir kamplarını ve lejyonları anlattığı kısımlar da Almanların kendilerini nasıl tabir ettiği ve nasıl bir üstün ırk kavramından bahsedildiği göze çarpmaktadır.

Geceyarısı çoktan geçtiği hâlde Seyde'nin gözüne uyku girmiyordu o gece. Nasıl uyusun? Böylesine kötü günlerin geleceğini kim düşünür, kim tahmin edebilirdi? Daha önce hiç duymadıkları bazı kelimeler, deyimler dolaşıyordu ağızlarında: "Cermen", "faşist", "günlük emir" gibi.⁸⁵

Almanlara karşı Kırgız halkının nefret beslemesinin sebeplerinden biri de Rusların bu konudaki politikalarıdır. Savaş konusunda bilgisi olmayan masum halk için bile Cermen kavramı sanki bir canavarı çağrıştırmaktadır.

"Zamanın bu kadar çabuk geçmesi korkunç bir şey, daha düne kadar sümüğü akararak yalınayak dolaşan çocuklar, askerlik çağına gelmişler bile! Hayatın zevkini tadamadan savaşa gidecekler! Ey kahrolası Cermen, ne zaman bırakacaksın yakamızı?!"⁸⁶

"Ne olacak bu zavallı yavrular! Kahrolası Cermenler! Gözyaşlarımıza boğulup gebersinler inşallah!" diye kargışladı.⁸⁷

Çok iyi biliyoruz, faşistler onların arasından çıkıyor, savaşı çıkaranlar da onlar... Bizim köyden kaç kişi öldü cephede! Anam her gün ağlar, hiçbir şey söylemeden gözyaşı döker. Babamı da öldürmelerinden korkuyor. Komşu kadına "Babamız ölürse dört çocukla ne yaparım ben!" diyordu geçen gün...⁸⁸

Savaş Rusya'nın ve Almanya'nın savaşı olmasına rağmen sosyalizm fikrini benimseyen Kırgızlar için de Almanlara karşı alınan her başarı sevinç yaratmıştır.

⁸⁵ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.33

⁸⁶ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.41

⁸⁷ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.61

⁸⁸ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.98

Kırgız halkının sevinmesinin diğere bir nedeni ise “Düşman ne kadar kısa sürede yenilirse askerler evlerine o kadar çabuk dönecektir.” fikri olmuştur.

Mektubunda iki defa Moskova savaşına katıldığını ve her iki çarpışmadan yara almadan çıktığını yazıyordu. Almanları püskürttüklerini, onlara iyi bir sille vurduklarını, bundan sonra da alaylarının geriye gönderildiğini bildiriyordu.⁸⁹

İnsan bunları düşündükçe ürperiyor, tüyleri diken diken oluyordu. Ama, felâketin en büyüğü savaştı. Bütün cephelerde sürüp giden ve nasıl biteceği bilinmeyen savaş. Bir tek teselli, bir tek sönmez umut kalıyordu, o da Almanları püskürtmeye, bütün cephelerde üstünlük kurup onları sürmeye başlamış olmaları idi...⁹⁰

Kâğıdı uzatıp “Saklayın!” derdim. Burada annenin boğuk takatsiz ağlayışı kısa hıçkırıklara karışır, onu da sessiz ağlayış takip ederdi. Canlı Bir evladın yerine ufak bir kâğıt parçası tutar mıydı?

Ne orada durabilirdim, ne çekip gidebilirdim, ne de onları teskin edebilirdim. Üzüntülerini azaltacak hangi kelimeleri bulabilirdim ki? Böyle anlarda evden süratle çıkmayı, bir tane makineli tüfek, evet makineli tüfek, daha aşağısı değil, kapıp doğrudan kağıdın geldiği cepheye gitmek isterdim. Ve orada, şiddetli bir gazapla haykırarak, hiç susmayan sürekli ateş eden makineli tüfekte faşistleri tarardım. Fakat bunun sadece bir rüya olduğunu biliyordum. Bir çocuğa, özellikle böyle kısa boylu bir çocuğa kim makineli tüfek verirdi? En azından birazcık daha uzun boylu olabilseydim...⁹¹

Aytmatov romanlarına bakıldığında “faşist” kavramı sürekli vurgulanmaktadır. Bunun sebebi cephe gerisinde savaşla ilgili çok fazla bilgisi olmayan halkın bildiği ve duyduğu kavramlardan biri olan “Faşist Almanya”dır. Aytmator romanlarında Sovyet Rusya’nın ya da Stalin’in hiçbir suçu yoktur. Asıl suçlu “Faşist Almanya”dır. Çünkü cephe gerisindeki insanların abilerini, babalarını, kocalarını öldüren tek bir düşman vardır, o da “Faşist Almanya”dır. Bundan dolayıdır ki Aytmator romanlarındaki düşman algısı Dağcı romanlarından farklıdır. Dağcı Türkistanlılar dışında kalan iki millete de düşman gözüyle bakarken Aytmator için bir düşman vardır.

⁸⁹ Cengiz Aytmator, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.64

⁹⁰ Cengiz Aytmator, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.228

⁹¹ Ayşe Yılmaz, *Bozkırda Yeşeren Sevda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2007, s.87-88

Düşman algılarının farklı olmasının en temel sebebi tabii ki yazarların yaşadığı olaylardır. Aytmatov'un savaş sırasında yaşadığı daha büyük olsaydı ve Dağcı'nın yaşadığı olayları yaşasaydı düşman algısı tamamen farklı olabilirdi. Aytmatov'un anlattıkları "Kara Kâğıt" dağıtan bir Kırgız çocuğunun gözünden yazılanlardır.

2.6. II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan'da Kadın

II. Dünya savaşında Kırım ve Kırgızistan coğrafyasında eli silah tutan hemen hemen her erkek askere alınmıştır. Bu durumun doğurduğu birtakım sonuçlar olmuştur. Kadınlar cephe gerisinde erkeklerin yapacağı işleri yapmışlardır. Gerçek hayatta yaşanan bu sonuçlar edebî eserlere de yansımıştır. Bu yüzden tezimizde Dağcı ve Aytmatov'un eserlerinde II. Dünya Savaşı'nda kadın konusunu ele aldık.

Cengiz Aytmatov'un ve Cengiz Dağcı'nın eserlerinde kadın karakterler incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un kadın karakterlere daha çok yer verdiği görülmektedir. Bunun sebebi Aytmatov'un yaşından dolayı cepheye gitmeyi kolhozda kalmasıdır. Kolhozda kaldığı sürede kolhoz sekreterliği yapmıştır. Bu iş Aytmatov'un çevresinde olup bitenleri gözlemlemesi için bir fırsat olmuştur. Aytmatov'un romanlarındaki kadın kahramanlar erkeklerin cephede olması sebebiyle kolhozun ve ailenin bütün yükünü kaldıran kişilerdir. Bu yüzden Aytmatov romanlarındaki kadın kahramanlar oldukça güçlü karakterlere sahiptir. "Toprak Ana"daki Tolgonay, "Yüz Yüze"deki Seyde, "Cemile"deki Cemile daima dik duran ve eğilmeyen kahramanlardır. Bunların yanında Aytmatov romanlarında duygusal olarak çöküşe uğrayan kahramanlar da bulunmaktadır. "Asker Çocuğu" hikâyesindeki Cihangül, "Toprak Ana" romanındaki Aliman savaşın yükünü kaldırmayıp kendini harap eden kahramanlardır.

Dağcı ise savaşın daha çok cephedeki yüzünü işlediği için onun eserlerinde kadın karakterler Aytmatov kadar fazla değildir. Dağcı'nın cephe gerisinde işlediği kadınlar "O Topraklar Bizimdi" romanında Çukurca'da kalan kadınlar, "Ölüm ve Korku Günleri"ndeki Teresa Zaromb ve "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanında sadece mektuplarda adı geçen İsmail'in teyzesidir. Dağcı'nın romanlarındaki diğer kadın kahramanlar cephede gördüğü kişilerden oluşur. "Korkunç Yıllar"daki Marya ve Grişa, "Ölüm ve Korku Günleri"ndeki Ramila'dır. Dağcı'nın cephede gördüğü kadınlar gerçek hayatta karşılaştığı ve hayatını birleştirdiği Regina ile benzerlik

göstermektedir. Özellikle Marya ve Ramila'nın hayatı bir noktaya kadar Regina ile aynı doğrultuda ilerler.

İkinci Dünya Savaşı romanlarında eşi Regina'nın benzeri bir kadının daima yer aldığını görürüz: Yurdunu Kaybeden Adam'da Marya, Ölüm ve Korku Günlerinde Tereza, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu'nda Ramila, Halukun Defteri'nde Anna ile Sadık Turan, Asya İzmail Tavlı, Haluk isimli bu kahramanlar, korku ve ölümün bunalttığı bu atmosferde birbirine âşık olurlar. Ancak bu kahramanlar aşk-aile konusunda yazar kadar şanslı değillerdir. Romanların sonunda Marya bir Alman trenindeyken Amerikan uçağı ateşiyle ölür. Ağustos 1944 Varşova isyanına katılan Tereza'yı Almanlar çalışma kampına gönderir. İzmail Tavlı-Ramilla çiftinin bebekleri ölür. Mucizelere inanan Haluk'a rağmen Anna'nın bebek dünyaya getirirken ne olacağı belli değildir. Bu erkeklerden en şanslısı yazardır. 1945'te Berlin'den beraber kaçtığı Regina'dan, onun ölüm tarihi 1999'a kadar hiç ayrılmaz. Cengiz Dağcı'nın bütün eseri Kırım'a ağıta, eşinin ölümüne yazdığı "Regina Hatıra Defterinden" kitabı, onlara denk bir ağıttır. Orada Regina'nın önemini şöyle belirtir:

*"Tanrı şahit, ben yoksulun çocuğu,(...) savaşın çocuğu, sonsuz gurbetin, sonsuz çilenin çocuğu olarak geldim bu dünyaya, yalnız senin yanında eski kendimi unutarak, yeni bir ben, seninle aynı dalda yetişmiş bir meyve oldum"*⁹²

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Kırımlı kadınların dışında Polonyalı kadınlar da ön plana çıkar. Bunun en temel sebebi Cengiz Dağcı'nın eşi Regina'dır. Regina da bir Polonyalıdır ve Polonyalılar tıpkı Türkler gibi savaşın en acımasız zamanında Avrupa'nın ortasında dehşeti yaşamışlardır. Polonya'yı hem Almanya hem de SSCB işgâl etmiş tıpkı Kırım gibi mâkus talihini yenememiştir. Cengiz Dağcı'nın Polonyalı kadınlara bu kadar önem vermesi bunlardan dolayıdır. Regina hem hayat arkadaşı olduğu için hem de Polonyalıların yaşadıklarını gördüğü için romanlarda Polonyalı kadınlara yer vermiştir.

Kurgusal hayatta Marya Sadık'ın, Ramila İzmail'in; gerçek hayatta Regina, Cengiz Dağcı'nın hayatındaki karanlığı aydınlatan ışık olmuştur. Cengiz Dağcı, Regina sayesinde korkunç yıllarını aydınlatırken ana dili Türkçe ile

---

⁹² Emel Kefeli, Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 123

*yazdığı romanları vasıtasıyla da Kırım'ın trajedisini yansıtarak Kırım Türk'ünün sesini duyurup ana yurdunun geleceğini aydınlatmak istemiştir.*⁹³

Dağcı daha sonraki eserlerinde Polonyalı kadın kahramanların dışında Kırımlı kadınlara yer vermeye başlamıştır. Bunun nedeni SSCB'nin Glasnost ve Perestrojka döneminde sürgün edilenlerden sağ kalanların Kırım'a dönüşlerinin başlamasıdır.

*Dağcı 1988 sonrası eserinde, belki dönüş yolları nispeten açıldığından, Kırımlı sevgiliye daha çok yer vermeye başlar. Âşık olduğu tek Kırımlı olan A... 'dan mülhem Sevgil isimli kahramanı, "daha fazla model olarak" Badem Dalına Asılı Bebekler'in, Yansılar, Haluk'un Defteri ve Londra Mektupları'nın kahramanı yapar. Böylece kurtarıcı Polonyalı kadının yanısıra, Kırımlı bir kadın da model olarak eserine girer.*⁹⁴

Kırımlı kadınlar arasında bir de İsmail Tavlı'nın mektuplarında adı geçen teyzesi vardır. İsmail Tavlı'nın teyzesinin fiziksel ya da ruhsal betimlemesi eserde verilmese de Ramila ile tanışana kadar İsmail Tavlı'nın duygusal açıdan bağlandığı ve kendini onunla bütünleştirdiği bir kişidir. İsmail'in teyzesine bu kadar bağlanmasının sebebi onun da Kırım'ın bir parçası olduğunu düşünmesidir. İsmail'in teyzesi aslında bir Kırım metaforudur. Teyzesini hatırladıkça Kırım'a özlemi daha da artmaktadır.

Polonyalı kadınlardan biri de Dağcı'nın romanlarından birinin başkişisidir: Teresa Zaromb. Teresa Varşova'nın en karışık olduğu dönemlerde hayatta kalmaya çalışan bir kadın portresi çizer. "Ölüm ve Korku Günleri" romanın dikkat çeken diğer bir yanısıra Polonyalı olan Teresa'nın sevgilisi Mihail öldükten sonra yine Türkistanlı olan Asya'dan etkilenmesidir. Kısacası yine Polonyalı bir kadın ve Türk kökenli bir kişinin aşkı söz konusudur.

*Cengiz Dağcı'nın sadece Ölüm ve Korku Günleri'nde başkişi kadındır. Teresa Zaromb adlı başkişi, İkinci Dünya Savaşı günlerinde hayatta kalabilmek için mücadele verir. Babasını hiç tanımayan Teresa'nın annesi, fahişelik yapmak zorundadır. Her şeye karşı umursamaz bir tavır içinde olan başkişi, kendini böylece savaştan ve yaşadığı travmalardan korumaya çalışır.*⁹⁵

⁹³ İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, *Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.75

⁹⁴ Emel Kefeli, Nesrin Sariahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 126

⁹⁵ Ülkü Eliuz, *Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.136

Dağcı romanlarında bir de adı geçmemesine rağmen varlığını bildiğimiz motif olarak kalan kadınlar vardır ki bu kadınlar daha çok “O Topraklar Bizimdi” romanında yer alır. Selim’İN Çukurca’ya dönmesinden sonra gördüğü manzara Çukurca’daki kadınlar hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar.

Selim, Köy Sovyet’i binasına girdi. Meydana ağır bir sessizlik çöktü. Arada bir kadın veya bir kız, daha vakit varken, dar sokak boyunca evine koşuyordu. Ağabeysinin veya oğlunun bohçasına koymayı unuttuğu şeyi -belki bir beş ruble para, belki bir fotoğraf, belki bir muska- evden alıp tekrar meydana dönüyordu.⁹⁶

Onu bekleyenler de az değildi Çukurca’da ha! Çünkü hemen hemen köyün yarısı boşalmıştı, köyde kalanların da çoğu çocuk, kadın ve ihtiyarlardı.⁹⁷

“O Topraklar Bizimdi” romanındaki kadınlar Aytmatov’un romanlarındaki kadınlara benzer. Çünkü cephe gerisinde kalan kadınlar kolhozun ve savaşın en acı tarafları görmüştür. Çukurca’da bu kadınlar dışında kalan başka kadınlar da vardır. Onlar savaşın acı taraflarından ziyade savaşın en şiddetli döneminde Almanlarla birlikte olmuş ve sevgi ihtiyaçlarını böyle karşılamışlardır. Natalya ve arkadaşı bu kadınlara örnektir. Natalya, Selim’in sevdiği kadinken Selim’in askere gitmesiyle kendini Alman subaylarla eğlenmeye vermiştir. Aytmatov romanlarında üstünde durduğumuz sevgi ihtiyacı yine Natalya’da baş göstermiştir.

Küçük anne ve gelini sabahtan akşama kadar kolhozda çalışırlardı. Küçük anne mert, hatır sayan, kimseye kötülük düşünmeyen bir kadındı. Ark kazarken olsun, küçük su yolu açarken olsun, hiçbir işte gençlerden aşağı kalmazdı. Sözüün kısası ketmene sıkıca yapışır ve onu çok iyi kullanırdı. Talih de yüzüne gülmüş, ona çalışkan bir gelin vermişti: Cemile, çalışkanlıkta annenin bir benzeriydi. Yorulmak nedir bilmez, her işten anlayan ama hareketleri biraz farklı bir kadın.⁹⁸

Dağcı’nın romanlarında cephede olan kadınlar da vardır. Grişa bunlardan biridir. Sadık Turan, Bug kıyısında esir düştüğünde Grişa da bu dehşet anında hayatını kaybetmiştir.

⁹⁶ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.193

⁹⁷ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.300

⁹⁸ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.9-10

Tepeden sürüne sürüne iniyorum. Yanıma, yarı eğilmiş vaziyette koşarak Grişa geliyor. Bana kırgın gibi konuşuyor:

-Sen komisere ne konuştun ben eşitti. Sen beni sevmez a! Ben bilir... Ben bir gâvur a! Ben bilir. Ama ben de Kırım'ı sever, Tatar'ı da çok sever. Ben sen ile beraber gider. Sen ölür ben kalır, ben ölür sen yaşar. Teğmen Süleyman benim de arkadaş...⁹⁹

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kadın karakterler Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki kadın karakterlerden farklıdır. Cengiz Aytmatov kolhozda sekreterlik yaptığı sırada savaşın kadınlara ne gibi zorluklar yaşattığını görmüş ve etrafında gördüğü kadınları eserlerine yansıtmıştır. Aytmatov romanlarındaki kadınlar, erkeklerin cepheye gitmesinden dolayı en ağır işleri yapan ve en çok sıkıntıya katlanan kişilerdir.

-Neyin var? derdi. Sevineceğin yerde üzüldüyorsun, kocası askerde olan yalnız sen misin? Sıkıntı içinde olan yalnız sen değilsin. Bütün halk çekiyor bu sıkıntıyı. Bütün milletle beraber sen de katlanacaksın. Erkekleri için üzülme, sıklımayan yok sanıyorsun. Üzül, ama onu belli etme, içinde sakla!¹⁰⁰

Rus kadınları cephelere, siperlere gidiyor ve erkek gibi silah kullanıyorlar. Gözlerimle gördüm bunu. Siz ise evde oturuyor, mektup gelmedi diye ağlıyorsunuz!¹⁰¹

Aytmatov'un eserlerinde cephe gerisinde sıkıntının en büyüğünü çeken kadınlar anlatılır. "Toprak Ana" hikâyesinde, savaşta bütün sevdiklerini bir bir yitirip yalnız kalan Tolunay'ın toprakta dertleşmesi çok çarpıcı şekilde verilir. "Yüz Yüze" hikâyesinde çoban kızı Seyde'nin kocası İsmail'in savaştan kaçması üzerine içine düştüğü sıkıntı, Savaş Dönemi'ndeki her kadının başına gelebilecek bir durumdur. Aragon'a göre dünyanın en güzel âşk hikâyesi kabul eden Cemile hikâyesinin kahramanı olan Cemile de kocası savaşta olan bir kadındır. Aytmatov, belki de ilgiye ve sevgiye susamış olan Cemile tipi ile cephe gerisindeki bütün kadınların ortak psikolojisini dile getirir. Yine "Toprak

⁹⁹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.79

¹⁰⁰ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.24-25

¹⁰¹ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.55

Ana'daki Aliman da kocası Kasım'ın savaşta ölmesinden sonra bunalıma girmiş, evli bir çobandan çocuk sahibi olabilmiştir.¹⁰²

Kolhozda erkek nüfusunun azalmasıyla beraber yapılacak bütün işler kadınlara, çocuklara ve cepheden dönen gazilere kalmıştır. Cepheden dönenler de sağlam bir erkek kadar iş yapamaz. Örneğin Danyar bir ayağı sakat olarak geri dönmüştür. Kolhozda çalışsa bile gücü sağlam bir erkeğin gücüyle aynı değildir.

Köyde hiç sağlam adam kalmamıştı. Kalanların hepsi ya sakat, ya hasta idiler. Kadınlara, genç kızlara, çocuklara, çok yaşlılara düşüyordu bütün işler. Ürün olarak tarladan ne kaldırırsak hepsini orduya gönderiyorduk. Araç, gereç bakımından da acınacak hâldeydik.¹⁰³

İş yapacak sağlam erkek olmadığı ve eli silah tutan herkes askere alındığı için en önemli işler dahi kadınlara verilmiştir. “Cemile” hikâyesindeki Cemile karakteri kocası askerde olduğu için kayınbiraderi Seyit ile beraber kolhoza buğday taşımaktadır. Gece yarısı yola çıkıp sabaha kadar yol gitmek normal şartlarda bir kadın için tehlikeli ve iyi olarak görülmeiecek bir durumdur. Fakat savaş her şeyi altüst etmiş ve ortada norm kalmamıştır. Cemile başta kolhozda çalışmak istemez fakat savaş sırasında kadınların başka şansı yoktur.

Biz buğdayı ta nerelerden beri sırtımızda taşıyoruz. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar biçiyor, öğütüyor ve taşıyor. Günün şu en sıcak saatinde batöz çalıştırıcısı çoktan miadını doldurmuş makinenin başından ter dökmektedir. Kadınlar hep iki büklüm olarak yakıcı orakları sallamakta, çocuklar minik elleriyle yere düşen her başağı toplamaktadır...¹⁰⁴

Cemile dışında savaşta en çok çalışan ve en çok zorluğa katlanan karakterlerden biri de Tolgonay'dır. Hem kocasını hem de çocuklarını yitirmiş olmasına rağmen kolhozdaki işleri bırakmaz. Hatta Tolgonay kolhozun en önemli işini alarak başkarma olur.

Ağla Tolgonay, ağla, dedi. Dök içini. Burada kimsecikler yok. Ama bundan sonra başkalarının önünde gözyaşlarını gösterme. Çünkü sen baybişesin, evin reisi, Aliman ve Caynak'ın anasisin. Bu kadar da değil, artık kolhozda benim

¹⁰² Ayşe Yılmaz, *Bozkırda Yeşeren Sevda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.86

¹⁰³ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.52

¹⁰⁴ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.37

*yerime sen ekipbaşı olacaksın. Bu görevi verebilecekleri senden başka kimse yok.*¹⁰⁵

“Toprak Ana” romanında geçen bu sözler cephe gerisinde kadınlara ne denli ağır işler düştüğünü gözler önüne sermektedir. Kolhozda erkek kalmayana kadar erkekler askere alındığında günlük hayattaki işler tamamlanamamıştır.

*Köyümüzden her gün birkaç erkek bayraklarla cepheye uğurlanıyor, bu yüzden kalanların işi artıyor ve durup dinlenmeden çalışıyorlardı. Öğlenleyin kızgın güneş altında da durmuyorduk. Tarlada çalışanlar olsun, harmanlarda batözlerde çalışanlar olsun, bir dakika durup dinlenmeye bile haram etmişlerdi kendilerine. Cepheye gidenlerden dolayı adamlar ne kadar azalırsa, kalanların yapacağı işlerde o kadar çoğalıyordu.*¹⁰⁶

*Bak Tolgonay teyze, istesen de istemesen de yapacaksın bu işi. Hemen yarın bir erkek gibi kemerini sıkacak, ekipbaşının altına atlayacaksın. Burada bizim topraklarımızı, sularımızı, köylülerimizi senden iyi bilen, senden iyi tanıyan hiç kimse yok. Sana güveniyoruz çünkü en iyi ekipbaşımız da sana güveniyor. Ne yazık ki onu, yüreğimiz kan ağlayarak bugün cepheye uğurlayacağız. Elimizden hiçbir şey gelmiyor. Hemen yarından itibaren işe dört elle sarılmalısın Tolgonay teyze.*¹⁰⁷

*Bu korkunç yıllarda halkımıza hizmet ettiğin için at sırtından inmeden canla başla çalıştığın için sana minnettarız. Bir kadın olsan da sen bizim hepimizin başısın.*¹⁰⁸

Aytmatov’un eserlerini inceleyen Erdem Alak da cephe gerisinde kadınlara düşen işlerle ilgili şu cümleleri kurmuştur:

Hikâyeler karakterler savaşta olan oğullarını, eşlerini, abilerini ve babalarının cepheden dönmelerini beklemektedirler. Bu bekleyiş onların günlük yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Karakterlerin psikolojisine olumsuz tesiri vardır. Aytmatov’un hikâyelerinde hüznün teminin diğer duygulardan ziyade ağır basmasının sebebi bu yüzdendir. Cepheden dönen kişilerin gazi olması, askerlerin kendisine ve onların ailelerine zorluklar getirmektedir. Kişiler

¹⁰⁵ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.50

¹⁰⁶ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.37

¹⁰⁷ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.51

¹⁰⁸ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.69

Sosyalist yaşamda üretime katkı yapmak durumundadır. Fiziksel özelliklerin buna müsaade etmemesi yaşamlarının daha zorlu geçmesine neden olmaktadır.¹⁰⁹

“Cemile” hikâyesinde Cemile bu işi yapamayacağını söyler fakat devlet cephedeki askerler için ürün beklemektedir ve halkın yiyeceğe ihtiyacı vardır. Cemile başka şansı olmadığını görür ve mecburen bu durumu kabullenir.

-Neyin var Cemilettay, büvelek mi ısırıldı yoksa? dedi Orozmat şaşırarak.

-Büvelek dediğin dananın kuyruğu altında olur. Ağzımdan lâf almaya çalışmayın, istasyona gitmek istemiyorum dedim, o kadar!

Orozmat'ın gülümsemesi kayboldu:

-İstesen de istemesen de tahılı taşıyacaksın! Biri canını sıkacak bir şey yapmışsa söyle, şu koltuk değneğimi ensesine patlatayım! Böyle bir şey yoksa aptallık etme. Taşındığın şey asker ekmeğidir, senin kocan da asker.¹¹⁰

Bunun kadın işi olmadığını ben de biliyorum, ama erkekleri nereden bulayım? Erkekler olmayınca asker karılarını çağırmaya karar vermişler. Siz gelininizi vermiyorsunuz, idare de bize söylemediğini bırakmıyor... askerlere ekmek gerek, biz ise plan hedeflerine ulaşamıyoruz. Bu işi nasıl yürür, sonu nereye varır?¹¹¹

Öyle değil mi Seyit? Sen ne dersin? Cemile'yi bir sürücü yapmak istiyorduk ama annenle anlaşamıyoruz, onu sen razı edeceksin.¹¹²

Aileler açısından da bir kadının sürücü olması hoş karşılanmayacak bir durumdur. Fakat daha önce de dile getirdiğimiz gibi savaş bütün toplumsal kuralları altüst etmiştir.

Totoy derin bir iç çekerek konuşmaya devam etti:

“Boş yere tasalanıyoruz, mektup gelmiyor... ne yapalım, kaderimiz böyleymiş. Ben üç çocuğumla kalakaldım, sen ise kocanla yaşayacak zamanı bulamadın. Tam mutlu yaşamak sırası gelmişken savaş gelip çattı, çocuğun babasını bile görmedi. Çok üzücü elbet... ama bu da geçer, her şey geçer... Mektup almamak çıldırtıyor beni. Düşündükçe elim ayağım kesiliyor. Kış gelip çattı. Çocukların

¹⁰⁹ Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov'un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.201

¹¹⁰ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.64

¹¹¹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.12

¹¹² Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.13

üstünde yok, başında yok. Yiyecek olarak da iki çuval mısırmız kaldı sadece. Bizim için ne kadar yeter?”¹¹³

Ana karakterler dışında Yüz Yüze hikâyesindeki Totoy da cephe gerisinde kadının çalışmak zorunda olduğunu Seyde’yle konuşurken vurgular.

Aytmatov’un eserlerinde bulunan kadınlar sadece kolhozdaki ağır işleri yapmamış aynı zamanda hem çocuklarını doyurmaya çalışmış hem de cepheden dönecek olan eşlerini, abilerini ve çocuklarını beklemişlerdir. Bu bekleyiş çoğu zaman hüsrarla sonuçlanmıştır. Aytmatov da babası Törekul Aytmatov’u beklemiştir. Törekul Aytmatov’un kemikleri bulunana kadar akıbeti bilinmediği için her zaman gelmesi beklenen bir baba ya da erkek figürü Aytmatov’un eserlerinde göze çarpar.

İki hikâyede de savaşla yoğrulmuş karakter karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi savaşın Aytmatov’un üzerinde olumsuz izleri olmasından dolayıdır. Karakter üzerinden cephedeki sevdiklerinin dönmesini bekleyen içerisin hüznün duygusunu barındıran karakterler yaratmıştır. Yazarın yaşamında babasının dönmesini bekleyiş içerisinde bulunması hikâyelerde bu duygunun oluşmasının asıl sebebidir. Yazar iki hikâyede de savaş duygusuyla âşk duygusunu da başarılı bir şekilde işlemiştir.¹¹⁴

Savaşın getirdiği ekonomik yükün üstüne bir de sevgisizlik kadınların ruhsal çöküşlerine yol açmıştır. Erdem Alak’ın şu satırları da bu fikri destekler niteliktedir:

Aytmatov’un eserlerinde anneler çocuklarını, eşler kadınlarını ve genç kız ve erkekler cephelerde bulunan abilerini ve babalarının dönmelerini beklemektedir. Bu bekleyiş sonu olmayan bir bekleyiştir. Genellikle kadınlar için hüznü bir şekilde sonlanır. Cephede bulunan erkek büyük bir olasılıkla şehit ya da gazi olmaktadır. Bu duygu Türk kadınlarını yaralayan ve üzen bir husustur. İncelemiş olduğum hikâyelerde de bu hüznün duygusu kadınların üzerinde hâkim olan duygudur.¹¹⁵

Cephe gerisindeki kadınlar çocukları için çaba gösterir. Bunun en büyük sebebi annelik duygusudur. Annelik duygusu dışında küçük çocuklar için gösterilen başka bir sebep de vefat eden askerlerden kalan tek hatıranın çocukları olması ve kadınların tutunacak başka dallarının bulunmamasıdır.

¹¹³ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötügen Yayınları, İstanbul, 2013, s.50

¹¹⁴ Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov’un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.202

¹¹⁵ Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov’un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.198

Öğretmen çok kızardı çünkü. Onu daha fazla üzmemek istemiyordu. Zaten şu son günlerde cephedeki oğlundan, tek oğlundan, bir mektup alamıyordu. Topçu subayı idi oğlu. Onunla çok övünüyordu. Kocasını savaştan önce ortalıktan kaybolmuştu. Başına bir felâket gelmiş ama, bu felâketin ne olduğunu kimse bilmiyordu. Köye o felâketten sonra gelmiş, öğretmenliğe başlamıştı. Oğlu Cambul'da Öğretmen Okulu'nda öğrenim yaparken alınmıştı askere. Sınıfın penceresinden bakarken atlı postacıyı görür görmez, kendisine mektup gelmişse alması için hemen bir çocuğu gönderirdi. Çocuk avluya koşar, mektup varsa bir solukta dönerdi.¹¹⁶

Aytmatov romanlarında yer alan kadın karakterler kolhoz işlerinde de çalışsa başka işler de yapsa annelik duygularını yitirmeden işlerine devam etmişlerdir. "Sultanmurat" hikâyesindeki İnkamay-Apay ve Sultanmurat'ın annesi ayrı ayrı işlerle meşgul olsalar da biri çocuğunun biri de kocasının cepheden dönmesini beklemektedir. İnkamay-Apay cephedeki çocuğuna, Sultanmurat'ın annesi ise kolhozdaki çocuklarına üzülmemektedir.

Akşamın geç saatlerinde, evde herkes yatmaya hazırlanırken, Sultanmurat annesine, kolhoz başkanının okula geldiğini ve bütün olanları anlattı. Annesi de başını eline dayayarak ve hiçbir şey söylemeden dinledi oğlunu. Yorgundu. Bütün gün kolhozun işleriyle, akşam da ev işleri ve çocuklarla uğraşıyordu. Düşüncesiz Hacımurat da tam sevinecek zamanı bulmuştu:

- Oh ne iyi! Artık okul yok! Saban süreceksin, atlara bakacaksın artık! Beni de götür!

Annesi çıktı:

- Dersini yaptın mı sen, ödevlerini bitirdin mi?

- Evet, hepsini yaptım, dedi Hacımurat.

- Öyleyse git yat hemen. Sesini de çıkarma anlaşıldı mı!

---

¹¹⁶ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.130

Büyük oğluna birşey söylemedi.

Kızları da yatırdıktan sonra, lambayı söndüreceği zaman, büyük bir üzüntü çöktü yüreğine. Ve sonra, Sultanmurat'ın da uyuduğunu sanmış olacak ki, başını elleri arasına alarak ağlamaya başladı. Uzun uzun, ama sessizce, zayıf omuzları sarsıla sarsıla ağladı.¹¹⁷

Ama, bizim öğüdümüze kulak ver: Şu günler Totoy için çok zorlu, yavruları henüz enik gibi. Totoy onları dişıyla taşıyor ve açlıktan ölmeleri için didiniyor. En iyisi, kocasının ölümünü şimdi duyurmamalıyım. Haberi duyunca elden ayaktan düşerse çocukların hâli ne olur?¹¹⁸

Kadınlar kendilerinden önce çocuklarını düşünmüşlerdir. Toprak Ana'daki Bektaş ve Yüz Yüze'deki Seyde'nin bebeği annelik duygusunun ne denli yoğun olduğunu bize göstermiştir.

Aytmatov anneleri, vatan sevgisi ve özgürlük tutkusu ile donatılmışlardır. Tolgonay'ın analık duygusu vatan aşkıyla birleşir. O sadece Kasım'ın Caynak'ın Maysalbek'in Aliman'ın anası değildir; coğrafyanın bütün insanların annesidir. Onun analık kavramı halkı için mücadele duygusunu geliştirir; her tarafı sarar onun kolları; tıpkı bir üzüm salkımı gibi: "Ey kutsal analık! Mutluluksun sen. Bir okyanus dolusu acıya katlanmaya değersin sen!.." ¹¹⁹

Tolgonay başkarmalık görevini yerine getirirken bazen çocuklu ailelerin elinde kalan son ürünleri almak zorunda kalmıştır. Bunu yaparken hem içinde taşıdığı anne yüreği sızlamış hem de görevi gereği bunu yapması gerektiğini düşünmüştür.

Benim için en güç olanı, çok çocuklu aile analarının sokakta bas bas bağıarak her şeye lânet okumaları idi: Savaşa da yaşadıkları hayata da, çocuklara da, kolhoza da, bana da lânet okuyorlardı.¹²⁰

Mehmed Said Arbatlı da Aytmatov'un eserlerinde geçen anne tipleri için şöyle söylemiştir:

¹¹⁷ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.143

¹¹⁸ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.63-64

¹¹⁹ Ülkü Eliuz, *Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu*, Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.449

¹²⁰ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.85

Anne dünyanın her yerinde annedir; merhametin, şefkatin, fedakârlığın timsalidir. Örneğin, Aytmatov bu evrensel anne tipini Toprak Ana”da dirayetli Tolganay Ana ile gelini Aliman ya da Yüz Yüze”de kocası savaşta ölünce üç çocuğuyla ortada kalan ve büyük sıkıntılar çeken Totoy gibi karakterlerle gayet başarılı biçimde yansıtır. Aytmatov”un başka eserlerinde de bu anne tipiyle karşılaşırız.¹²¹

Savaş yeni evli çiftlerin hayatlarını mahvetmiştir. Sevginin gücünü henüz hissedemeden ayrılığı tadan Aliman ve Cemile bir boşluğa düşmüş ve savaşın en şiddetli anında tutunacak bir dal aramışlardır.

Eve gelince Aliman’ı iki gözü iki çeşme ağlar bulduk. Hamur yoğurmayı da unutmuştu. Biraz kızdım ona: “Ne yani! Herkes askere gidecek, senin kocan kalacak mı sanıyordun? Öyle kendini koyvermek olmaz. Şimdiden böylesine yıkılırsan, bundan sonraki güçlüklerle nasıl karşı koyarsın” diye çıkışmak istedim. Ama kendimi tuttum ve onu azarlamadım.¹²²

Anam! Anam! İkimiz de dul kaldık! Zavallı dullarız biz... güneşimiz söndü, artık hep karanlık olacak, hep karanlık!..¹²³

Aytmatov’un eserlerindeki bazı kadın karakterler sevgi ihtiyacını derinden hissetmiş ve o psikolojik buhranın içinde gerek cinsel açıdan gerek duygusal açıdan oluşan sevgi ihtiyaçlarını eşleri dışında kalan kişilerle karşılamışlardır. Savaşta, cephe gerisinde kalan kadınların durumu “Cemile” romanında karşımıza çıkmaktadır:

Cemile birden döndü:

-Belki içim gidiyordur, kader öyle yapmış ve sen dalga geçiyorsun. Ama şunu bil ki, sersem kafa, yüz yıl asker karısı olarak kalsam, senin gibi iğrenç bir adamın yüzüne bile tükürmem! Savaş olmasaydı görürdün sen gününü!¹²⁴

Annem gelininin ne düşündüğünü anlıyormuş görünür, onu avutmaya çalışır, sandığı kapatırken.

¹²¹ Mehmed Said Arbatlı, *Yerelden Evrensele İki Yol Arkadaşı: Cengiz Aytmatov ve Kaysın Kuliyev*, Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, Ankara-Turkey, s.185

¹²² Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.40

¹²³ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.71

¹²⁴ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.20

Ama, bilge bir insan, anlayışlı bir insan olabilseydim onu apaçık şöyle demem gerekirdi: “Küçük bir çocuk musun sen? Kocasını yitiren yalnız sen misin? Nice nice gelinler dul kaldı... her şeye göğüs germesini, dayanmasını bilmesin artık. Şu sözlerimi ne kadar saçma bulursan bul, yine de söyleyeceğim. Kasım’ı unutmak zorundasın kızım, unut onu. Geçmiş bir daha hiç geri gelmez. Bir gün sevebileceğim başka bir adam bulursun.”¹²⁵

Savaşta geride kalan kadınlar yalnızlık duygusunu en kötü hâliyle yaşarlar. Bu yüzden toplumsal kurallar bile bazen sevgi ihtiyacının önüne geçememiştir.

Aytmatov, yalnızlığı kadın karakterlerine yüklemiştir. Dayanılmaz bir yalnızlık içinde tematik değerlerin kişiler düzleminde olan bu iki kadın, her ne kadar birbirlerine can yoldaşı olmaya çalışsalar da kendi yalnızlıklarını dağıtamazlar. Yalnızlıklarından kurtulamazlar.¹²⁶

Cemile romanı için Louis Aragon dünyanın en güzel âşk hikâyesi dese de Kırgız toplumu için evli bir kadının başka bir erkekle kaçması toplum tarafından hoş karşılanmayacak bir durumdur. Bu yüzden ki Cemile’nin kaçtığı anlaşıldığında Cemile kadar Seyit de suçlanmıştır. Toplumsal normlar bir kenara bırakıldığında Cemile’nin Danyar ile olan duygusal münasebetinin en büyük sebebi, kocası Sadık’ın askerden gönderdiği mektuplarda Cemile’yi bir arkadaş gibi selamlamasıdır. Cemile cephedeki kocasından bir sevgi ifadesi beklerken mektuplardaki bu soğukluk onu savaşta sevgi ile kucaklayabilecek, savaşın acısını içinde hisseden, Danyar ile kaçmasına neden olmuştur.

Cemile dışında ruhsal bunalımlar yüzünden sevgiye en çok ihtiyaç duyanlardan biri de “Toprak Ana” romanının kadın karakterlerinden biri olan Aliman’dır. Aliman’ın Cemile’den farkı kocası Kasım’ın cephede hayatını kaybetmesidir. Aliman düştüğü bu psikolojik buhran içinde sevgiyi köy yakınına gelen bir çobanda aramıştır. Savaş sırasında kimse çobanın kim olduğunu sorgulamamıştır. Çobanın evli olduğu öğrenildiğinde ve Aliman hamile kaldığında, Aliman ruhen çökmüş ve bu durum ölümle sonuçlanmıştır.

---

¹²⁵ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.75

¹²⁶ Gökhan Reyhanogulları, *Toprak Ana Romanında Otobiyografik Bellek’in Sunumu ve Hatıraların Duygusal Aritmetiği*, Kırgızistan –Bişkek / Kongre: Uluslararası Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığının Rönesansı Kongresi. 24-25 Mayıs 2012

Cemile'yle yıldızı bir anda parlayan Aytmatov, hızla gelen şöhretin sancularını da çekmişse de hem Türklerin hem de Rusların sevdiği bir yazar olmuştur. Bunda Cemile karakterinin ezilen ve ağır bir yükü sırtlayan kadın tipini temsil etmesinin rolü olduğu söylenebilir. Muhtar Şahanov şöyle demektedir: "Cemile motifi, Sovyet edebiyatında kaderin her yönlü darbesine maruz kalan kadın milletine yapılacak toplumsal baskıya itiraz olarak kabul görmüştü". Cemile'yle birlikte savaşın çirkin yüzü de gözler önüne serilmek istenir ki; savaş sadece kayıp, hastalık, açlık, kıtlık ve yoksulluk getirmemiştir. Toplumda ahlaki çözümlere ve yozlaşmalara sebep olmuştur. Realist bir yazar olan Aytmatov etrafında gördüklerini anlatmaktadır. Savaş, toplumun yazılmamış kanunlarını bozmuştur. Aytmatov hem bu gerçeği vermiş hem de geleneklerin özgürlüğe ket vurmasına karşı çıkmıştır. Böylece Cemile'yle önemli olanın töre değil mutluluk olduğu tüm kadınlara armağan edilir ve Aytmatov dünya edebiyatına birÇoban Yıldızı gibi doğar.¹²⁷

Aliman ve Cemile toplumsal normları çiğnemiş ve sevgiyi toplumun ahlak kuralları çerçevesi dışında bulmuşlardır. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi savaş sadece toprakları ve insanları değil toplumsal kuraları da altüst etmiştir. Savaşın getirdiği bu durumlar yüzünden Seyit de Tolgonay da Aliman'ı ve Cemile'yi suçlamamışlardır.

Tüm bunlara rağmen Aytmatov'un eserlerindeki kadınların bazıları tüm bu zorluklara göğüs germiş ve bir şekilde ayakta kalmasını bilmişlerdir. Tolgonay, Seyde ve Cemile savaşın içinden farklı şekillerde kendini kurtarmışlar ve dik durmayı başarmışlardır. Tolgonay, Canbolat sayesinde; Cemile, Danyar sayesinde; Seyde ise gördüğü insanlıktan çıkmış İsmail karşısında ayakta durmayı başarmıştır.

Bir eş ve anne olarak tüm erkekleri koruma içgüdüsiyle hareket eden Seyde, "bağımlılıkla bağımsızlık arasındaki iç ruhsal çatışma"yaşar. Ev ve ev dışı tüm işleri yapabilecek ruhsal hazırlığını tamamlar. Önceliği evinden yana yapsa da cephe de dahil her yerde erkeğin yerine ya da yanında olabileceği noktasında kendine güvenir.¹²⁸

---

¹²⁷ Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov'un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.193

¹²⁸ Ülkü Eliuz, *Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.461

Yeni evli bir çift olan İsmail ve Seyde merkezi olarak II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılı ortamındaki yaşama mücadelesinin anlatıldığı Yüz Yüze anlatısında, kadın karakter savaş karşıtıdır. Seyde, eşinin yokluğunda üç yetim çocuğu ile birlikte dul bir kadın iken tek geçim kaynağı olan ineğin kesilip yenilmesini kabul edemez ve bağışlayamaz. Seyde ve kadınların büyük çoğunluğu savaşın olumsuzlukları ile kuşatılmışlardır, maddî ve manevî yoksunluklardan bunalmışlardır: "Düşüncelere dalan Seyde o anda yeryüzünde her şeyi unutmuş gitmişti."¹²⁹

Kadın ocağın, ailenin, varolanın, geleceğin koruyucusudur. Sevginin ve vefanın kişisidir; can veren ve hiç tükenmeyen sevgisiyle tamamlayandır. Evin direğidir; dolayısıyla etkin, mücadeleci ve güçlüdür.¹³⁰

Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kadınlara bakıldığında iki yazar da savaş sırasında gördüğü kadınları anlatmıştır. Dağcı cephede gördüğü kadınları, Aytmatov ise cephe gerisinde gördüğü kadınları anlatmıştır. Cephe gerisinde de olsa cephe de olsa herkes gibi kadınlar da savaşın en acı yanlarını görmüş ve birçok zorluğa katlanmak zorunda kalmıştır. Marya, Ramila, Teresa Zaromb, Cemile, Tolgonay, Seyde, Cihangül, Aliman, Totoy savaşın en acı günlerini farklı biçimde yaşamış kadınlardır.

2.7. II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistan'da Çocuk

II. Dünya savaşında Kırım ve Kırgızistan coğrafyasında eli silah tutan hemen hemen her erkek askere alınmıştır. Bu durumun doğurduğu birtakım sonuçlar olmuştur. Çocuklar cephe gerisinde yetişkinlerin yapacağı işleri yapmışlardır. Gerçek hayatta yaşanan bu sonuçlar edebî eserlere de yansımıştır. Bu yüzden tezimizde Dağcı ve Aytmatov'un eserlerinde II. Dünya Savaşı'nda çocuk konusunu ele aldık.

II. Dünya Savaşı'nda çocuk konusunu ele aldığımızda, yine dikkatimizi Cengiz Aytmatov çekmektedir. Aytmatov II. Dünya Savaşı sırasında 14 yaşında olduğu için savaşı canlı yaşayan ve savaşın zorluklarını birebir çeken biridir. Cengiz Aytmatov'un babasız büyümesi, savaşta kolhozda görev alması, annesi ve kardeşlerinin sorumluluklarını üstlenmesi bu zorluklardan sadece bir kısmıdır. Cengiz Dağcı

---

¹²⁹ Ülkü Eliuz, *Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları Konya, 2018, s.462

¹³⁰ Ülkü Eliuz, *Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.472

cepheye katılabilecek bir yaşta II. Dünya Savaşı'nı gördüğü için onun eserlerinde daha çok çocukluk anılarına dönüşler vardır.

II. Dünya Savaşı'nda askere alınmayla ilgili verdiğimiz bilgilerde eli silah tutan hemen hemen herkesin askere alındığını dile getirmiştik. Bunun sonucu olarak SSCB içindeki bölgelerde kolхозlarda çalışacak sağlam erkek kalmamıştır. Askerden dönen gaziler, yaşlılar, çocuklar ve kadınlar kolхозda çalışabilecek en önemli kişilerdir. Erkek çocukları yetişkin erkekler kadar ağır işleri yapamazlar da kolхозlarda ve köylerde yaşayan halkın başka şansı kalmamıştır. Aytmatov da küçük yaşta okulu bırakıp çalıştığı için Aytmatov romanlarındaki çocuk karakterler hem Aytmatov'un kendisini hem de yaşıtı çocukları yansıtmaktadır.

Çocukluk günlerimdeydi. Savaş başlayalı üç yıl olmuştu. Babalarımız, ağabeylerimiz uzak cephelerde, Kursk ve Orel önlerinde savaşıyorlardı. Daha on beşine basmamış olan bizler ise kolхозda çalışıyorduk. Büyük erkeklerin harcı olan günlük ağır işler bizim zayıf omuzlarımıza yüklenmişti. İş, özellikle hasat mevsiminde çok zor olurdu. Haftalarca eve uğramaz, gecemiz, gündüzümüz tarlada, harmanda veya istasyona tahıl taşıdığımız yollarda geçerdi.¹³¹

Bu satırlar “Cemile” romanındaki Seyit'e aittir. Fakat kahramanın yaşını ve söylediklerini göz önünde bulundurduğumuzda bu sözler 14 yaşındayken kolхозda çalışmaya başlayan Aytmatov'un çocukluğuna ait gibidir.

Aytmatov'un Sultan Murat adlı hikâyesinde de savaşla birlikte çocukların çalışmak zorunda kalmaları ve başlarına gelen olaylar anlatılır. Ayrıca Aytmatov çocukluğuyla ilgili anılarını anlatırken de savaş esnasında, çocuk yaşta çok ağır görevleri yüklenmek zorunda kaldıklarından bahsetmektedir.¹³²

Ayşe Yılmaz'ın yukarıdaki satırları da söylediklerimizi destekler niteliktedir.

Çocuklara verilen en acı işlerden biri de Aytmatov'un üstlendiği “Kara Kâğıt” dağıtma işidir. Bir çocuğun bu kadar acı haberi insanlara iletmesi çok güç bir durumdur. İnsanlar küçük Cengiz'e uğursuzluk sembolü gibi bakmaya başlamışlardır. Aytmatov'un ise savaş şartlarında başka şansı yoktur.

¹³¹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.8

¹³² Ayşe Yılmaz, *Bozkır'da Yeşeren Sevda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, Ankara, 2007, s.19

*Savaşta bir yakınının öldüğünü bildiren kötü haberlerin yazıldığı “Kara Kâğıt”ları ailelere verdiğimde, ben de tarif edilemez ıztıraplara garkoluyordum.*¹³³

Cephede ölen insanlar ve geride kalan ailelerin durumu küçük bir çocuğun psikolojisinin kaldıramayacağı bir durumdur. Bunlar dışında kolhozdaki iş hayatı da çocukların küçük bedenlerine çok ağır gelmektedir. Fakat savaş insanları değiştirmiş ve olgunlaştırmıştır.

*Savaş zamanı olduğundan, bütün erkekleri askere alıp cepheye göndermişlerdi. Eski neslin mensupları okuma yazma bilmiyorlardı. Yani o zamanki gençler yetişkinlerin rolünü üstlenmişlerdi.*¹³⁴

*Aytmatov’un hikâyelerinde çocuklar savaş ortamında, savaşa hazır bir şekilde yetiştirilmektedir. Küçük yaşta at kullanmayı büyüklerin onlara at kullanmayı öğretmeleri bunun bir yansımasıdır. Sultan Murat hikâyesinde her gencin kendine ait atları bulunmaktadır. Gençler onlara isim vererek eğitimleriyle ilgilenmektedirler. Onlar için her an cepheye gitme durumu bulunmaktadır. Bundan dolayı Aytmatov Sultan Murat hikâyesinde gençlerin savaşa hazır olduğu mesajını okuyuculara vermiştir. Bu sayede karakterlerin yaşadıkları birçok zorluğa rağmen yılmayan genç tipi yaratılmıştır. Küçük çocuklara oyuncak olarak silah alınması da savaşın bireyler üzerinde bir başka yansımasıdır.*¹³⁵

*Daha bu yaşta gece gündüz çalışmaktan canı çıkan bu çocuğa yiğit diyorsunuz ha! Bizim yiğitlerin, o sevgili evlatlarımızın nerede olduğunu Allah bilir. Şimdi evlerimiz terk edilmiş bir oba gibi ıssız kaldı.*¹³⁶

Aytmatov’un hayatını ve eserlerini inceleyen yazarların çıkarımları da Savaş Dönemi’ndeki çocukların ne kadar ağır şartlardan geçtiğini ortaya koyar. Bir yanda babasızlık, bir yanda ağır işler bir yanda acılar vardır. Savaşı atlatmış bir çocuğun bilinçaltında savaş hakkında bir parça iz bulunması doğaldır. Aytmatov’un eserlerinde Savaş Dönemi ve sonrasındaki çocukları işleminin temel sebebi de budur.

---

¹³³ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.63

¹³⁴ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.71

¹³⁵ Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov’un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.201

¹³⁶ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.14

*Cengiz Aytmatov'un eserlerini şekillendiren en temel hususlardan birisi de savaş olmuştur. Şüphesiz ki kendi yaşamında savaşı tüm boyutlarıyla yaşaması onun üzerinde böyle bir etki oluşmasına neden olmuştur. Aytmatov'un konu edindiği savaş temini olumsuz bir şekilde eserlerinde ele almıştır. Kendi hayatında babasının dönmesini beklemesi savaşın onun üzerinde melankolik bir tesir oluşmasına sebep olmuştur. Hikâyeler karakterler savaşta olan oğullarını, eşlerini, abilerini ve babalarının cepheden dönmelerini beklemektedirler. Bu bekleyiş onların günlük yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Karakterlerin psikolojisine olumsuz tesiri vardır. Aytmatov'un hikâyelerinde hüznün teminin diğer duygulardan ziyade ağır basmasının sebebi bu yüzdendir.*¹³⁷

*Denilebilir ki yazarın, yazarlık yolu çocukluğunda başlamış, savaş yıllarında da olgunlaşmıştır. Cengiz Aytmatov, çocuk dünyası vasıtasıyla insanlığın iç acıtıcı meselelerini büyük bir başarıyla anlatmıştır. Gerek babasızlığın vermiş olduğu acı gerekse İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan büyük kayıpların şahidi olarak Aytmatov, hafızasından hiç silinmeyecek olanları ölümsüzleştirmiştir. Romandaki çocukların hemen hepsinden bir parça iz taşır. Romandaki çocuk tipleri dağılmış hatta çökmüş ailelerin çocukları olarak ya erken yaşta büyümek zorunda kalırlar ya da ebeveynlerinin günahına ortak olurlar. Ya hep sürgündedirler ya da iş başında.*¹³⁸

Savaş Dönemi'nde küçük bir çocuğa yiğit demek, yaptığı işleri ve dönem şartlarını düşündüğümüzde haklı olarak söylenmiştir. Aynı zamanda ağır işlere dayanamayan çocukların motive olması gerektiği için de bunlar söylenmiştir. Asıl yiğit denebilecek erkekler cephede savaşa da çocukların kolhozda yaptığı işler cepheye malî destek sağlamıştır.

Ne hakla bağırıp küfür ediyordu bu adam? Nereye çıkaracağımızı biliyor ve çıkarıyoruz işte. Biz bu buğdayı tâ nerelerden beri sırtımızda taşıyoruz. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar biçiyor, öğütüyor ve taşıyor buğdayları. Günün şu en sıcak saatinde batöz çalıştırıcısı çoktan miadını doldurmuş makinanın

---

¹³⁷Erdem Alak, *Cengiz Aytmatov'un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.201

¹³⁸Zehra Anaz, Bülent Arı, *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çocuk Tipine Genel Bir Bakış*, Suların Sırrını Ödünçleyen Adam, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2018, s.478

*başında ter dökmektedir. Kadınlar hep iki büklüm olarak yakıcı orakları sallamakta, çocuklar minik elleriyle yere düşen her başağı toplamaktadır.*¹³⁹

Cemile'nin, Seyit'in ve Daniyar'ın birlikte çalışması aslında cephe gerisindeki manzarayı tam olarak gözler önüne sermektedir: Bir gazi, kocası askerde olan bir kadın ve bir çocuk. Eserde kolhozda çalışabilecek kişilerin tamamı verilmiş gibidir. Seyit'in ve diğer çocukların un üretimi için gösterdiği çabalar küçümsenemeyecek kadar çoktur.

Aytmatov'un hayatını inceleyen Abdıldacan Akmataliyev o dönemler için şunları söylemiştir:

*Savaş Aytmatov'un hayat çizgisinde silinmeyecek izler bırakır. Vatani korumak için cephelere koşan er yiğitlerin kolhozdaki işlerinin hepsi, halkın sorunlarına merhem olmak; bu on on üç yaşlarındaki çocukların sırtına biner.*¹⁴⁰

Savaşın en ağır dönemlerinde evlerde yetişkin erkek kalmadığı için erkek çocukları evin reisi hâline gelmişlerdir. Kırgız toplumu ataerkil bir yapıya sahip olduğu için Savaş Dönemi'nde çocuk da olsa bir erkek karar verici durumundadır.

*Şunu da söylemek gerekir ki, yaşın küçük olsa da, ev işlerine çok defa ben karışırdım. Çünkü ağabeylerim savaştaydılar. Onun için bana, bazen takılmak için bazen de ciddi olarak "İki ailenin cigidi (yiğidi), koruyucusu ve besleyicisi" derlerdi.*¹⁴¹

*Bu işi sevinç ve heyecanla karşılamayanlar da vardı. Bunlar, çocukların anneleriydi. Her gün biri gelip çıkışırdı: Kim icad etmişti bu komando denen şeyi! Görülmüş şey mi bu! Kocalarının savaşta olmaları yetmiyormuş gibi şimdi de çocukları asker yapmışlardı. Evlerinde dert anlatacakları ve kendilerine yardım edecek kimse kalmıyordu. Sabahın köründen gece yarısına kadar ahır işleriyle boğuşuyordu çocukları... Aslına bakılırsa haklıydılar da.*¹⁴²

Bir çocuğun en temel haklarından biri eğitim olmasına rağmen savaş onu da çocukların elinden almıştır. "Sultanmurat" hikâyesindeki çocukların durumu bunun bir örneğidir. Savaş Dönemi çocuklar okulu bırakmış ve kolhoz için çalışmaya başlamıştır. Sultanmurat ve diğer komandoların dışında Seyit de okulu bırakıp çalışan karakterlere örnek gösterilebilir. Savaştan önce resim çizen Seyit, savaş başlayınca

¹³⁹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.37

¹⁴⁰ Cengiz Aytmatov'un Dünyası, *Abdıldacan Akmataliyev*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.13

¹⁴¹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.11

¹⁴² Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.157

boyalarını bırakıp kolhozda çalışmaya başlamıştır. Bazı çocukların gelecek hayalleri savaş yüzünden son bulsa da Seyit savaştan sonra istediğini yapmış ve boyalarını tekrar eline almıştır.

Okulun duvar gazetesi için yaptığım resimleri öğretmenler de çok beğenirdi. Ama sonra savaş patlamış, ağabeylerim askere gitmiş, ben de bütün işlerim gibi kolhoz da çalışmak için okulu terk etmek zorunda bırakılmıştım. Bu yüzden boyaları, fırçaları unutmuştum. Bir gün bunları tekrar hatırlayıp elime alacağım hiç aklıma gelmemişti.¹⁴³

Geçen yıl iki yüz hektarlık kışlık ekinimizi ekecek zamanı ve imkânı bulamadık. Kimsenin suçu yok. Savaş hâli bu. İdare edeceğiz. Ama kolхозlarda ve sovхозlarda yeteri kadar ekin ekmez ve üretmezsek, gerekeni yapmazsak, düşmanı nasıl yeneriz? Düşmanı yenmek için ekmek gerek, cephane gerek. Size işte bunun için geldim çocuklar. Bazılarınızın geçici bir süre için okulu bırakması gerekiyor.¹⁴⁴

Bu iş böyle yürümez. Önce pulluk sürenlerden başlayalım işe. Söyle bakalım Erkinbek, sen de bostan sürdün mü? Baban Moskova savunmasında öldü, biliyorum. Çok babalar, çok ağabeyler öldü. Senden de yardım istiyorum Erkinbek. Bize yardım et. Bir süre okulu bırakıp tarlada çalışacaksın. Başka çare yok. Ben durumu annene anlatırım...¹⁴⁵

Bu okulu bırakma işini büyütecek ne vardı? O kadar korkunç birşey değildi ki! Bir, bilemedin iki yıl sonra savaş biterdi. O zaman yine giderdi okula...¹⁴⁶

Savaş Dönemi kadınlar gibi çocuklar da büyük bir sevgi ve korunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Baba ya da abi yoksunluğu çocukların psikolojik olarak korunmasız kaldıkları algısını yaratmıştır. Eserlerdeki çocukların yaşadıklarına bakıldığında haksız oldukları da söylenemez. “Toprak Ana” romanındaki Bektaş’ın ve “Sultanmurat” hikâyesindeki Sultanmurat’ın hırsızlar tarafından bağlanması ve dövülmesi ne kadar korunmasız kaldıklarının bir kanıtıdır.

Sultanmurat bir daha baktı Mirzagül’e ve ona acıdı. Soğuktan yüzü mosmor olmuştu. Gözleri ıslak taşlar gibi parlıyordu. Belki ağlıyordu kızcağız. Çünkü

¹⁴³ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.54

¹⁴⁴ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.134

¹⁴⁵ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.142

¹⁴⁶ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.144

*hem babası, hem ağabeyi cephede idiler... O da tutmuş, kötü kötü şeyler düşünüyordu onun için. Aptallıktı bu yaptığı, tam bir aptallık!*¹⁴⁷

“Savaşta Kadın” başlığı altında değindiğimiz konulardan biri, savaşta kadınların da ruhsal bunalımlara girmesiydi. Kadınlar hem eşlerinin hem de çocuklarının üzüntüsünü duyuyorlardı. Zor zamanlarda kadınların dört elle sarıldığı kişiler çocukları olmuştur.

*O zorlu günlerde nasıl canla başla çalıştığını hiç unutmam. İki evin kuzularını ve danalarını bahçelerin ötesine götürüp otlatıyor, kışın yapacağımız tezeği yapmak için sığır gübresi ve kuru odun topluyordu. Bu küçük burunlu sevgili kardeşim, yalnızlık çeken annemi neşelendirir, hiç haber alınmayan oğullarını düşünüp üzüldüğü zamanlarda onu avuturdu.*¹⁴⁸

Seyit de Sultanmurat’ın kardeşi Hacımurat da annesine psikolojik destekte bulunan karakterlerdir.

*Hacımurat’a da yazık oldu. Şimdi büyüdü, üçüncü sınıfa gidiyor. Annesinin yanında ona birşey belli etmemek için kendisini tutuyor ama, babasının cephe- den dönmesini çok büyük bir özlemler bekliyor. Akşam yatağına girdiği zaman tıpkı büyükler gibi dua ediyor: “Allah’ım, ne olur yarın babam dönsün!” diye yalvarıyor. Her gün yapıyor bunu. Çocuk işte. Sabah kalkınca herşeyin değişeceğini, bir mucizenin gerçekleşeceğini umuyor.*¹⁴⁹

Savaşta babalarını yitiren çocukların bilinçaltında hep bir baba figürü vardır. Tıpkı Aytmatov’da olduğu gibi. “Beyaz Gemi” romanı da savaştan ardından babasının öldüğüne ikna olmayan bir çocuğun babasının gemide çalıştığını düşünmesini işler. Asker Çocuğu hikâyesindeki çocuk da tıpkı Beyaz Gemi romanındaki çocuk gibi babasının öldüğünü kabul etmez. Aslında bu durum Aytmatov’un biliçaltından kalan bir durumdur.

*Çocuklar burunlarını çeke çeke bekler, postacının heybesine bakar ve onu bırakmazlardı. Kurman bu çıplak ayaklı çocuklara çok acır ve üzüliirdü. Ne diyebilirdi onlara?*¹⁵⁰

Ne yani? Babası cephede ölmemiş miydi? Belki söyledikleri doğrudur.

¹⁴⁷ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.125

¹⁴⁸ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.10

¹⁴⁹ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.103

¹⁵⁰ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.47

Bir öğrenci de ona işin doğrusunu söylemeye karar verdi:

- Ne diye bağıırıp çağırıyorsun? O senin baban değil, sadece bir aktör! İstersen sinemacıya sor!

Büyükler çocuğun güzel ama buruk hayalini kırmak istemiyorlardı. Projeksiyoncunun doğruyu söyleyeceğini sanarak dönüp ona baktılar. Ama projeksiyoncu duymazlıktan geldi, burnunu aygıtı sokmuş, çok işi varmış gibi onunla uğraşıyor ve hiç ses çıkarmıyordu.

-Hayır, o benim babamdı, öz babam! dedi çocuk.¹⁵¹

Savaşın diğer sıkıntılarında biri de ekonomik problemlerdir. Çocukların ve kadınların iş gücü yetersiz kaldığı için kolхозlarda yeteri kadar ürün yetişmemiştir. Bunların üzerinde Savaş Dönemi'nde bir de hırsızlık ve haydutluk baş göstermiştir. Hırsızlık konusunun işlendiği iki eser "Toprak Ana" ve "Sultanmurat"tır.

Aytmatov, savaş yıllarında bize cepheyi göstermeden daha çok cephe gerisindeki hayat tezahürlerini işleyerek savaşın acımasızlığı konusunu dikkatlere sunar. Savaş sadece, cephede savaşan gençlerin hayatlarını mahvetmiyor, cephe gerisindekilere de sayısız acılar, açlık ve sefalet çektiriyor. Tolgonay, savaşta kaybettiği kocası ve üç oğlunun ölümlerinin yasını tutmadan gelini Aliman'ı kaybeder; üstüne üstlük savaş hâinden istifade etmek isteyen kanun kaçaklarıyla işgüzar kolhoz yöneticileriyle mücadele etmek zorunda kalır.¹⁵²

Bütün bu sorunlar bir araya geldiğinde açlık ve kıtlık ortaya çıkmıştır. Savaşın getirdiği bu açlık karşısında en dayanıksız kişiler de yine çocuklar olmuştur.

Şu günler Totoy için çok zorlu, yavruları henüz enik gibi. Totoy onları dişıyla taşıyor ve açlıktan ölmek için didiniyor. En iyisi kocasının ölümünü şimdi duyurmayalım.¹⁵³

Bir gün öğleden sonra, Seyde el değirmeninde talkan öğütürken, Asantay geldi. Çocuk şu son zamanlarda iyice zayıflamıştı. Geniş geniş halkalar belirmişti

¹⁵¹ Cengiz Aytmatov, *Asker Çocuğu*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.104

¹⁵² Ali İhsan Kolcu, *Bozkırdaki Bilge*, Salkım Söğüt Yayınevi, Konya, 2015, s.179

¹⁵³ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.63

*gözlerin etrafında. Babasından kalan eski, delik deşik ceketin sıyrılmış yenlerinden incecik iki kol uzanıyordu.*¹⁵⁴

Savaşın bu ağır şartlarına rağmen insanlar üretimi artırmak ve savaş vergisini ödeyebilmek için çocuklarının yiyeceği bir iki öğünlük buğdayı bile vermiştir. Tolganay ile komşusu arasında geçen diyalog bunun bir örneğidir.

*Parmak kadar çocuk her şeyi hissediyor, anlıyordu. “Artık babasının gelmeyeceğini seziyor olmalı, Totoy da anlıyordur ama belli etmemeye çalışıyor... başka ne gelir zavallının elinden... üç çocukla kalakalmasın insan! Kolhoz belki biraz yardım eder, zaten o yüzden sürdürebiliyorlar varlıklarını.*¹⁵⁵

*Nüfusu kalabalık ailelere gittiğimiz zaman, karınları balon gibi şişmiş, benizleri sapsarı, kolları ipince ve bir lokma ekmek umarak sessize bakan çocukları görünce yüreğimiz parçalanıyordu. Eğer bana o zamanlar “Haydi, sende cepheye git ve öl, o zaman savaş bitecek ve çocuklar da aç kalmayacak” deselerdi, hiç tereddüt etmeden giderdim cepheye ölmeye.*¹⁵⁶

*Savaş her şeyi, kimsenin gözünün yaşına bakmadan yutup yok ediyordu: Hayatı, işi, hürriyeti, hatta çocukların bir kaşık çorbasını yalayıp yutuyor, en küçük bir buğday tanesini bile doymak bilmeyen midesine indiriyordu.*¹⁵⁷

*Benim için en güç olanı, çok çocuklu aile analarının sokakta bas bas bağırarak her şeye lânet okumaları idi: Savaşa da, yaşadıkları hayata da, çocuklara da, kolhoza da, bana da lânet okuyorlardı.*¹⁵⁸

Aytmatov’un çocukluğunda da aynı ekonomik sorunlar vardır. Babasız büyüyen çocuklara sahip bir anne için savaşta çocuklarına bakmak oldukça zordur. Aytmatov’un sözleri de bu fikri destekler niteliktedir.

İki erkek, bir kız kardeşim ve ben okula gidiyorduk orada. Savaş patlak verdiğiğinde, hemen sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Herkesin karnını doyurmak öylesine zordu ki şu soru kaçınılmazdı artık: Hayatımızı nasıl idame ettirebiliriz. Ölüm-kalım mücadelesiydi söz konusu olan.

¹⁵⁴ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.72

¹⁵⁵ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.73

¹⁵⁶ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.78

¹⁵⁷ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.79

¹⁵⁸ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.83

O sırada annem, bir tarım kooperatifinde muhasebeci olarak iş aramaya karar verdi. Hayatımızı ancak bu şekilde garanti altına alabilirdik.¹⁵⁹

Sonra çobanlar kendi aralarında konuşup onun babasını hatırlamaya çalışırlardı. Toktosun pek genç iken gitmişti cepheye, birçoğu onu unutmıştu bile. Ama dünyada bir çocuk bırakmış olması yine de iyi bir şeydi. Çünkü niceleri henüz evlenmeden cepheye gitmiş, orada kalmış ve adlarını yaşatacak bir evlat bırakmamışlardı.¹⁶⁰

Dile getirdiğimiz ekonomik buhranın içinde küçük Cengiz’e bir de “Savaş Vergisi” toplama görevi verilmiştir. “Toprak Ana” romanında Tolgonay’ın gördükleri aslında Aytmatov’un gördüğü kişilerden çok da farklı değildir. Ancak bu işi yapan biri ailelerin iç durumunu, savaşta zayıflayan ve bir lokma yiyeceği kalmayan çocukları bilebilir.

Cengiz Aytmatov’un eserlerinin hemen hemen hepsinde mutlaka bir çocuk karşımıza çıkmaktadır. “Cemile”deki Seyit, “Yüz Yüze”deki Asantay, “Erken Gelen Turnalar”daki Hacımurat ile Sultanmurat, “Beyaz Gemi”deki Adsız çocuk, “İlk Öğretmen”deki Altınay, “Gün Olur Asra Bedel”deki Ermek ile Daul, “Toprak Ana”daki Canbolot... Bunların hepsi de babalarını bekleyen çocuklardır. Bu babalarını bekleyen çocuklar, küçük yaşta acı bir şekilde babasını kaybeden yazarın ta kendisidir. Yazarın küçükken yaşadığı olaylar onun çocuk ruhunda derin izler bırakmıştır. Sonradan da yaşadığı bu zor günleri eserlerinde anlatmıştır. Yazarın eserlerindeki çocuklar, erkeklerin hepsi savaşta olduğu için çalışmak zorunda kalan birer kahramandır. Eserde geçen bütün bu epizotlar da yazarın çocukluk kaderini anlatır bize. Cengiz Aytmatov da henüz 14 yaşındayken köyde çeşitli işlerde görev almıştır. Dönemin en zor ve en ağır işlerinden biri olan savaş vergisini toplama işi, okuma yazma bildiği için Cengiz Aytmatov’a verilmiştir. Yazar sonradan kutluk içinde zor şartlarda yaşayan halktan vergi toplamanın ne kadar da çok zor olduğunu anlatmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.38

¹⁶⁰ Cengiz Aytmatov, *Asker Çocuğu*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.100

¹⁶¹ Mayramgül Dıykanbayeva, *Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov Ve Eserleri*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1 2015 s. 169-188

Dağcı romanlarında geçen çocuk tipleri daha çok silik tiplerdir. Cephede çocuğa çok fazla rastlanmadığı için Dağcı'nın karakterlerinin gördüğü çocuklar daha çok masum halkın içinden olan çocuklardır ve savaşın bir yerinde yine savaşı en acı şekilde hissetmektedirler. Dağcı romanlarında çocuk denebilecek karakter sadece Selim'in oğlu Alim'dir. Babası cepheye gidince Çukurca'da tek başına kalmıştır. Üvey annesi Natalya da ona sahip çıkmamıştır. Alim'in tutunacak hiçbir dalı kalmamıştır. Dağcı böyle bir dönem yaşamasa da Kırım'da bu duruma düşen birçok çocuk vardır ve Dağcı, Alim karakterini bunun bilinciyle oluşturmuştur.

Dağcı romanlarında Alim dışında kalan çocuklar birer motif şeklidir. Aytmatov romanlarında olduğu gibi Çukurca kolhozunda da yapılması gereken işler kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve gazilere kalmıştır.

*Onu bekleyenler de az değildi Çukurca'da ha! Çünkü hemen hemen köyün yarısı boşalmıştı, köyde kalanların da çoğu çocuk, kadın ve ihtiyarlardı.*¹⁶²

Dağcı'nın eserlerinde geçen çocuklar birer motif olarak geçse bile yine de babasızlık ve sevgi ihtiyacı çocukların en çok etkilendiği durumlardır.

*Dön, ciğerim dön! Bırakma bizi. Çalışırım. Ellerimle dikenleri biçerim. Ellerimde güç kalmazsa toprağa yüzüstü yatıp dişlerimle kazarım toprağı; kolhozun verdiği bir kilo buğdayı yemem içmem, yavrularımıza yediririm. Ama geri dön. Yavrularımız baba ister, gözümün nuru... Ev baba ister, şahinim...*¹⁶³

Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerinde çocuk kahramanlar incelendiğinde Dağcı'nın eserlerinde çocuk kahramanlar çok nadir olarak karşımıza çıksa da Aytmatov'un eserlerinde çocuk kahramanlara çok sık rastlarız. Bunun en temel sebebi savaşın Aytmatov'un çocukluk dönemine rastlamasıdır. Aytmatov 14 yaşında bir çocukken gördüğü ve bilinçaltına işlediği birçok durumu eserlerdeki çocuk kahramanlar üzerinden aktarmaya çalışmıştır.

2.8. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Sevgi İhtiyacı

II. Dünya Savaşı yıllarında insanlar zor dönemlerden geçmiş ve psikolojik olarak onları rahatlatacak kişilerin yanında olmak ya da durumların içinde bulunmak istemişlerdir. Savaş Dönemi'nde sevgi ihtiyacı çeşitli biçimlerde kendini göstermiştir. Bazen duygusal açıdan bazen cinsel açıdan insanlarda açığa çıkmıştır. Bu yüzden

¹⁶² Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.300

¹⁶³ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.194

tezimizin bu kısmında Dağcı'nın ve Aytmatov'un II. Dünya Savaşı'nı ele alan eserlerinde Sevgi ihtiyacını ele aldık.

Cephe gerisinde ortaya çıkan sevgi ihtiyacı; eşleri cephede olan ya da ölen kadınlar, cepheden dönen gaziler ve babasız büyüyen çocuklarda görülmektedir. Cephede görülen sevgi ihtiyacı bazen cinsel tatmin, bazen de savaşın en zor dönemlerinde tutunacak bir dal şeklinde ortaya çıkmıştır.

Aytmatov romanlarında daha çok cephe gerisindeki manzaraların işlendiğini daha önce de dile getirmiştik. Bu yüzden sevgi ihtiyacı konusunda da cephe gerisindeki erkek, kadın ve çocuklar ön plana çıkmaktadır. Cepheden dönen askerler genelde yaralı olarak ya da bazı uzuvlarını kaybetmiş olarak dönerlerdi. Normal dönemlerde toplum içinde bu kişilere pek fazla ilgi duyan olmasa da Savaş Dönemi'nde, kolhozdaki erkeklerin savaşta olması cepheden dönen bu kişileri değerli kılmıştır. Cepheden dönenler bu durumun farkında olmasından dolayı kadınların çok kolay alt edilebileceği fikrine kapılmışlardır. Çünkü kocası cephede olan ya da ölen kadınlar savaşın getirdiği acıları saracak sevgiye ihtiyaç duymuşlardır.

Yiğitlerin, özellikle de cepheden dönmüş askerlerin Cemile'ye gözucuyla ama büyük bir arzuyla baktıklarını sık sık görürdüm. Cemile şaka yapmasını da severdi, ama doğrusu, aşırılığa gidenleri, işin tadını kaçıranları da hemen cezalandırırdı.¹⁶⁴

O zamanlar köyde pek az erkek vardı. Bundan yararlanan bazı delikanlılar kadınlara küstahça davranıyor, onlara tepeden bakıyorlardı. Kadınlarla düşüp kalkmak mı istiyorsun, parmağını kaldır, yeter, hangisi olsa peşinden koşup gelir, diyorlardı.¹⁶⁵

“Cemile” hikâyesine bakıldığında Cemile duygusal açlığını şakalar yaparak bir şekilde giderir fakat daha ötesine gitmez. Cepheden dönen askerler ise kocası askerde olan bir kadını çok kolay alt edebileceğini düşünmektedir. “Cemile” hikâyesinin geneline bakıldığında Sadık'ın cepheden gönderdiği mektuplardaki kısa bir selam Cemile'nin sevgi açlığını tatmin etmez.

Sadık'ın mektubuna umutla sarılan Cemile, onda yine istediklerini bulamamıştır. Mektubun sonuna alelade bir şekilde eklenmiş bir selam onun içinde öteden beri tutuşan ateşi daha da korlaştırmıştır. Aytmatov, bu

¹⁶⁴ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2017, s.18

¹⁶⁵ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.19

*mektuplarla kahramanı Cemile'nin kocasına olan ihanetini hafifletmek ister gibidir.*¹⁶⁶

Savaşta insanlar tutunabilecek bir dal ararlar. “Cemile” hikâyesindeki Daniyar ve Cemile savaşın yaralarını birbiriyle sarmış ve toplumsal kuralları hiçe sayarak sevgi ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

*Daniyar, Cemile'ye Kırgız dilinin, Kazak dilinin en güzel kelimelerini sıralar: “Ben de yıllardır seviyordum seni. Siperlerde bile seni düşünüyordum; sevdiğimi burada, kendi yurdunda bulacaktım, biliyordum bunu. Seni seviyordum seni seviyordum.*¹⁶⁷

Kolhozdaki kadınların kocaları cephede hayatını kaybetse de hayat bir şekilde devam etmektedir. Geride kalan kadın ve çocuklar bir eşe, bir babaya ihtiyaç duyarlar. Savaştan dönen erkekler ve kocası ölen kadınlar evlenmişlerdir.

*Kocaları savaşta ölen genç dulların bazıları da savaştan sonra evlenmişlerdi Şimdi onlar yalnız değiller. Birer eş ve anne oldular. Çoğu mutlu. Ama herkesin kanı, herkesin canı bir değil ki.*¹⁶⁸

Savaş Dönemi dışında Kırgız ya da Kazak toplumunda evlenen bir kadın kocasından ayrılmaz fakat savaş her konuda olduğu gibi bu konuda da normları altüst etmiştir. İnsanlar birbirinin duygusal yaralarını sarmışlardır.

Savaştan önce genç yaşta evlenen kadınlar, hemen hemen hiç boşanmazlardı. Bir kız bir kere evlendi mi, o ailede sürekli kalırdı. Hatta kocası öldüğünde ve kadın dul kaldığında, herkes onun kocasının akrabalarında kalması için gayret gösterirdi, özellikle de çocukları varsa.

Aile hayatı, akrabalık ve aşırı prensiplerini herşeyin üzerine çıkaran bir gelenektir bu. Ama savaş bunun tahrip edilmesinin başlangıcı oldu.

*Akraba çevremizde böyle bir olay Cemile adlı hikâyenin yazılmasına sebep oldu.*¹⁶⁹

“Toprak Ana” ve “Cemile” eserlerindeki olaylar Savaş Dönemi dışında Kırgız toplumunda hoş karşılanmayacak hatta kınanacak olaylardır. Fakat savaş her şeyi değiştirmiştir. Aliman'ın evli bir çobandan çocuğu olmuş, Cemile ise evliyken başka bir erkekle kaçmıştır. Savaş sırasında insanların davranışları bazen hoş görülmüş

¹⁶⁶ Ayşe Yılmaz, *Bozkır'da Yeşeren Sevda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, Ankara, 2007, s.25

¹⁶⁷ Ayşe Yılmaz, *Bozkır'da Yeşeren Sevda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, Ankara, 2007, s.26

¹⁶⁸ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.73

¹⁶⁹ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.110

bazen de kınanmıştır. Bunun en güzel örnekleri yine “Toprak Ana” ve “Cemile” eserlerinde görülmektedir. Aliman, Tolgonay’ın gelini olmasına rağmen, Aliman’ın başka birinden hamile kalmasına kızmaz. Çünkü savaş herkesin psikolojini değiştirmiş ve sevgiye aç hâle getirmiştir.

*İlkbahar başında çoban yine geldi. Otlakta koyunlarını otlatırken gördüm onu. Aliman akşamları yine kaybolmaya, eve çok geç dönmeye başladı. Ona hiçbir şey söylemiyordum. Kendi geleceğine kendisi karar vermeliydi.*¹⁷⁰

Ayşe Yılmaz, Aytmatov romanlarında kocasını geride bırakıp sevgi ihtiyacını karşılayan kadınlar için şu cümleleri kurmuştur:

*Aytmatov'un Cemile hikâyesindeki aslı kahraman Cemile, aşkı uğruna kocasını terk edip her şeye sırtını dönebilen bir kadındır. Toprak Ana'daki Aliman ise, kocası Kasım'ın savaşta ölmesinden sonra, her şeyi hiçe sayarak, evli bir çobandan çocuk sahibi olur.*¹⁷¹

Tolgonay’ın Aliman’a kızmaması, Seyit’in abisinin eşi olan Cemile’ye kızmaması aslında Aytmatov’un Savaş Dönemi’ndeki kadınlara karşı bakış açısını yansıtmaktadır. Tolgonay’ın kolhozda yaptığı işler ve Seyit’in yaşı, farklı bölümlerde Aytmatov’u çağrıştırmaktadır.

*Öte yandan Aliman'ın gayr-ı meşru bir çocuğun doğumuna yol açacak davranışının etik problemini yazar adeta geçiştirir. Yazar cephe gerisindeki insanların çektikleri acuların, sıkıntıların, yalnızlıkların bütün suçunu savaşa yüklemiş gibidir. Aliman'ın trajedisinin suçu savaşıdır. Babasız ve annesiz büyüyecek olan Canbolat'ın bu talihsizliğinin suçu savaşıdır. Suvankul'un, Kasım'ın Masalbeg'in Caynak'ın geri dönmemesinin suçu savaşa aittir. Evlatsız, eşsiz, aşsız geçen ve geçecek yıllardan savaş suçludur.*¹⁷²

Ali İhsan Kolcu “Cemile” hikâyesindeki Cemile ve Danyar’ın aşkları hakkındaki yorumu şu şekildedir:

Aytmatov'un bu hikâyesi savaşın sebep olduğu olayların insanların hayatlarında yaptığı yıkıcı tesirleri göstermesi bakımından önemlidir. Cemile'nin, hikâyenin sonunda mutluluğu yakalaması bu gerçeği göz ardı edemez. Danyar, Cemile sayesinde savaşın kasvetinden kurtulmuş, sakat bacağının kişiliği üzerindeki menfi tesirinden sıyrılabilmiştir. Fakat bu saadet

¹⁷⁰ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.110

¹⁷¹ Ayşe Yılmaz, *Bozkır'da Yeşeren Seveda Türküleri*, Ötüken Yayınevi, Ankara, 2007, s.71

¹⁷² Ali İhsan Kolcu, *Bozkırdaki Bilge*, Salkım Söğüt Yayınevi, Konya, 2015, s.180

askerden dönen Sadık'ın yüzünde -bir müddet de olsa- utanç çizgileriyle dolaşmasına da sebep olmuştur. Küçük Seyit, Danyar'la Cemile'nin aşklarını bir resimle ölümsüzleştirir. Resme bakarak geçmişi tekrar yaşar.¹⁷³

Aytmatov'un "Kara Kâğıt" yani ölüm haberi dağıttığını daha önce de dile getirmiştik. Ölüm haberi veren bir kişi olarak Aytmato, insan psikolojisini ve insanların içine düştüğü psikolojik buhranı incelemiş ve eserlerine yansıtmıştır.

O günlerde içinde bulunduğu bu duruma ne ad vereceğini henüz pek bilemiyordu. Bu, olsa olsa, başkalarından duyduğu ve kitaplardan okuduğu "aşk" denen şeydi. Bunu seziyordu. Askere giden yiğitler kaç defa ona bir mektup vermiş, bunu bir kıza ya da genç bir kadına vermesini rica etmişlerdi ondan.¹⁷⁴

İnsanların bastırılmış duyguları ya da topluma karşı güdülediği tutumları savaş esnasında kendini gösterebilir. Aytmato da bir röportajında bu durumun sebebini kendince dile getirmiştir:

Eserlerimizin âşk ve savaş döngüsünde bir yol izlemesinin sebepleri nelerdir? Neden âşk ve savaş?

Ben İnsandaki duygular üzerine eserler vücuda getiren bir edibim. Duyguların en aşikâr olduğu anlar gerilimin en yüksek olduğu anlardır. Küçük ayrıntılar ve günlük yaşam kimseyi fazlaca ilgilendirmez. Dolayısıyla ben duyguların dorukta olduğu anların tespitini yaparak eser vermeye çalışıyorum. Âşk ve savaş da en gergin, üzerinizdeki baskının şedit ve heyecanın maksimum olduğu bir hâldir. Bu hâli yansıtabilmenin marifet olduğunu düşünüyorum.¹⁷⁵

Cengiz Dağcı'da sevgi ihtiyacı daha çok cephedeki askerlerde kendini gösterir. Cephe gerisinde kendini gösteren romanlar da vardır. "Biz Beraber Geçtik Bu yolu, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Yoldaşlar" cephedeki sevgi ihtiyacını; "Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri, O Topraklar Bizimdi" romanları ise cephe gerisindeki sevgi ihtiyacını anlatır.

Cepheye giden askerler uzun süre sevdiklerinden uzak kaldığı için sevgi ihtiyacı daha çok cinsel isteğe dönmüştür. Savaş erkekleri yozlaştırmış ve kadını askerlerin gözünde bir meta hâline getirmiştir. Ancak Cengiz Dağcı ile eş değer gördüğümüz İsmail Tavlı, Selim Çilingirof ve Sadık Turan gibi karakterler sevgi

¹⁷³ Ali İhsan Kolcu, *Bozkırdaki Bilge*, Salkım Söğüt Yayınevi, Konya, 2015, s.125

¹⁷⁴ Cengiz Aytmato, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.175

¹⁷⁵ Bilal Dursun Yılmaz, *Cengiz Aytmato Kitabı*, Atlaskitap, Ankara, 2015, s.28

ihtiyaçlarını gerçek âşk ile gidermişlerdir. Onların dışında kalan askerlerin hemen hemen hepsi kadınları o anki ihtiyaçlarını giderecek bir varlık olarak görmüşlerdir.

*Takımlarımız belli olduktan sonra, akşamları şehre, izinli gideceksiniz. Şehirde güzel matmazeller eksik değil. Ama sakın, bana sevgi nezlesiyle döneyim demeyin. Nezleye tutulursanız sizi evvela hastaneye, arkasından mapusa koyacağım, diyordu.*¹⁷⁶

Savaşın en ateşli dönemleri gelmeden önce ve lejyonerlerin hazırlık aşamalarında askerler şehre gidip farklı kadınlarla vakit geçirmişlerdir. Savaşmayı bekleyen bir askerın kısa süreli de olsa vicdanî tarafı ve insanî duyguları tatmin olmuştur.

*Arkadaşı otuzunda, belki otuz beşinde, bir kadındı. Gözleri küçüktü, yüzü küçüktü, boyu uzunca ve inceydi; fakat göğüslerinden başlayıp aşağıya indikçe kalınlaşan vücudu bir armut şekline giriyordu. Az gerili bacaklarıyla toprakta sağlamca duruş, kalın kalçaları ve azıcık çıkık karnıyla, yavru doğurmak için geniş ve tükenmez bir istidat sahibi olduğunu belirtiyordu teğmene. Kadına bakarken, hafif ama hoş ürpertiler geçiyordu teğmenin içinden. Hemen yaklaşıp kadına konuşmak, kadına bir şeyler söyleme geçti içinden, ama heyecanlıydı, ve gittikçe artan heyecanı kadına konuşmasını engel oluyordu.*¹⁷⁷

Savaş esnasında kadınlara karşı olan bakış açısı da değişmiştir. Güzellik anlayışı savaştan öncekinden çok farklıdır. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi anlık insanî tatminler istendiği için karşıdaki kişinin güzel olup olmaması da askerler tarafından çok önemsenmemiştir.

Hemşire, teğmenin kasketine uzanırken, teğmen kızın belini doladı, ve susamış bir insanın iştahıyla hemşirenin boynunu öptü.

Bir süre kucak kucağa kaldılar.

*Birbirlerinden ayrılınca, suçlu insanlar gibi gözlerini yere indirdiler. Hemşire teğmenin kasketini göğsü üzerine bastırmişti.*¹⁷⁸

*- Savaş var... Bugünlerde her şeyin altını üstüne getirdiler, menekşem! Senin güzelliğini görebilmem için yüzüne değil başka bir yerine bakmalıyım.*¹⁷⁹

¹⁷⁶ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.16

¹⁷⁷ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.124

¹⁷⁸ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.139

¹⁷⁹ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.275

Savaş esnasında görülen her kadın askerler için bir fırsat olmuştur. Esir kamplarında ve cephede kadın görememek askerlerin hayvanî iç güdülerini ortaya çıkarmıştır. Askerlerin ve esirlerin bilinçaltlarındaki durumlar davranışlarına aksetmiştir.

Az sonra kovadaki suları ayaklarına döke saça, bir asker koşuyordu kamyona. Bander çuk, vücudunun üst yarısı çıplak, ırmağın kıyısında çamaşır yıkayan hemşire kızların bacaklarına bakıyordu. Asker henüz kamyonu yaklaşmamıştı; omuzlarını eğdi:

-Dök! Acıma suyu! Omuzlarımın üstüne dök! dedi.¹⁸⁰

Savaşta askerler ve esirler sevgi ihtiyacının ve cinsel tatminin karşılıklı olmasından ziyade askerlerin tek taraflı olarak bunu istemesiyle olmuştur. Hatta bu istek bazen zorlamaya dönmüştür.

-Hay senin günahına da, insafına da! Sizin için savaşır duruyoruz! Ölüyoruz sizin için!.. Sizse ineğinizin peşinden koşuyorsunuz! Almanları bekliyorsunuz ha! Birazcık eğlenceyi çok görüyorsunuz ha! Sersem kadın!.. Alman gelip seni bu duvara sıkıştırarak olursa ona da insaf et diye yalvaracak mısın bakayım? Ha? Yalvaracak mısın?

Kadını hızlı içeriye iteledi. Stepan Nogayka:

-Tünele gir, diyorum! Anladın mı? Donunu çıkar! Yoksa kafanı!..¹⁸¹

Cengiz Dağcı romanlarında cinsel tatmin dışında bir de gerçekten sevgi ihtiyacı hisseden karakterler de vardır. Özellikle Sadık Turan ve İsmail Tavlı açısından Marya ve Ramila onlar için savaşta tutunacak birer dal olmuştur. Cengiz Dağcı'nın hayatında da savaşta tutunacak dalı olan Regina vardır. Bu Yönden İsmail Tavlı ve Sadık Turan; Marya ve Ramila benzerlik gösterir.

Marya'dan ayrıldıktan sonra ne tutunacak, ne de dayanacak yer kaldı. Şimdi ne hayatım hayat, ne rüyam rüya! Bazan kendimi denizlerin dibinde kalmış gibi hissediyorum. Dünyada bu hissi benden başka duyan var mı acaba?¹⁸²

Gerçekten âşık olan karakterler sevgileri uğruna cepheden kaçmayı bile göze almıştır. Bu durumun örneği Dağcı'nın eserlerinde göz çarpmaktadır.

Doğrusu, Polonya topraklarına girmemizle Akın, sevgilisine kaçacak diye bir korkuya kapıldım. Muhan faciası, gözlerimin önünde, bütün dehşetiyle bir

¹⁸⁰ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi.*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.201

¹⁸¹ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.227

¹⁸² Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.48

daha canlandı. Onun böyle bir şey yapmayacağından emin olmak istiyordum.¹⁸³

“Evli misin?”

“Hayır.”

“Yazık.”

“Neden?”

“Evli bir adam daha kolay düşünebiliyor.”

“Öyle mi?”

“Evet öyle. Hayat, insanlar ya da savaş beni iyice sıkıştırıp canımı kınamaya başladılar mı, hemen yardıma koşuyor bana.”

“Kim?”

“Karım.”¹⁸⁴

Sadık Turan ve İsmail Tavlı için âşk savaşta hoş bir rüya hâline gelmiştir. Fakat Almanların tutumları yüzünden bu durum çok uzun sürmemiştir. Savaş Dağcı romanlarında da Aytmatov romanlarında da birçok sevgilinin acı çekmesine neden olmuştur.

Savaşsa eğer, yeni bir savaş içinde bulacağım kendimi. Ama korkmuyorum. Önceki savaşlarımda ben yalnızdım. Çavuş Boyko bana yakındı, bana dosttu, bana akrabaydı; ölüme giderken hayatımı onunla paylaşmanın hoşnutluğunu hissediyordum, dememe bakma, ben yalnızdım. Ben tek başımaydım. Tek başıma savaştım benim olmayan savaşta. Ama şimdi... Şimdi yanımda Ramila... Üstelik bu savaş Ramila'nın savaşı.¹⁸⁵

Kırım, Kafkas, Ukrayna son fırtına altında. Rus orduları Polonya sınırlarını geçmiş, ileri tank birlikleri Varşova'ya yaklaşıyor. Ben Marya'nın âşk rüyasına dalmış, yarınki tehlikeyi göremiyordum. Başımıza gelecekleri Marya benden seziyor, sevgimden çok, selametimi düşünüyordu.¹⁸⁶

“Ölüm ve Korku” günleri romanının kahramanı Teresa Zaromb cephe gerisinde kalmış bir kadındır. Polonya'nın bombardıman altında olduğu günlerde sevdiği adam olan Mihal'i kaybetmiştir. Bu ortamda tutunacak bir dal ve sevgi ihtiyacı

¹⁸³ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.189

¹⁸⁴ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.14

¹⁸⁵ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.342

¹⁸⁶ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.203

hissetmiştir. Bunun için kim olduğunu bile tam olarak sorgulamadan Asya'ya karşı birtakım duygulara kapılmıştır.

*Niçin bilmem, bu ikinci bombardıman yüreğimin en derin bir yerinde yıllarca gizli kalmış sevgimi uyandırmıştı. Evet, bu son bombardımandan sonra içimde sevmek ihtiyacını duyuyordum. Sevmek! Ömrü, insanları, çevremi her şeyi sevmek!*¹⁸⁷

Dağcı'nın "O Topraklar Bizimdi" eserindeki Natalya karakteri Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan cephe gerisindeki kadınlara benzemektedir. Çünkü Selim Çilingirof cepheye gittiğinde Natalya sevgiye ihtiyaç duymuş ve bu durumu Alman subaylarla gidermiştir.

*-İki yıl oluyor, Zina, Selim gideli. İki yıl! Dile kolay... Dayanılır mı? Birçok gece rüyama giriyor. Her yanım ateş, dalga dalga. Göğsümün üstünde bir nefes duyuyorum; o nefesi duydukça yastığa sarılıyorum; tir tir titreyen ellerimle gidip Alim'in yattığı odanın kapısını kilitliyorum.*¹⁸⁸

2.9. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Ekonomik Durum ve Hırsızlık

II. Dünya Savaşı Dönem'inde iş gücünün azlığı, üretimin yetersizliği ve kaynakların cephelere aktarılması SSCB bünyesinde yaşayan halkaların ekonomik bi buhrandan geçmesine neden olmuştur. Bundan dolayı çalışmamızda II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Kırım ve Kırgızistan'daki ekonomik durumun eserlere nasıl yansıdığını ele aldık

II. Dünya Savaşı'nda erkeklerin askere alınmasıyla kolhozlarda iş gücü azalmış ve bunun sonucunda üretim de düşmüştür. Kolhozlar ve sovhozlar dışında SSCB'nin maddî kaynaklarının birçoğu savaş dolayısıyla cepheye ve silaha aktarılmıştır. Maddî kaynakların yetersizliğinin yanında halk Savaş Dönemi'nde bir de savaş vergisi ödemiştir. Bunların sonucunda halk büyük bir buhrandan geçmiş ve kıtlık yaşamıştır. Askerden kaçanlar ve hırsızlar kıtlık döneminde halkın ve kolhozun mallarını çaldıkları için halk daha da zor durumda kalmıştır. "Toprak Ana" ve "Sultanmurat" eserlerinde hırsızlar, halkın karın doyurmak için son çaresi olan buğdayları çalmışlar; "Yüz Yüze" eserinde ise İsmail, Totoy'un çocuklarını doyuracak ineği çalıp yemiştir. Savaşın getirdiği ekonomik çöküntü sadece savaş esnasında değil savaştan sonra da

¹⁸⁷ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.128

¹⁸⁸ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.315

sürmüştür. “Elveda Gülsarı” romanında Tanabay’a verilen kora bunun somut bir örneğidir. Devlet koyun beslemesi için Tanabay’a bir yer vermiştir fakat bu yer devlet görevlilerinin hiçbirinin umrunda değildir. Her şey bakıcılara bırakılmış, bakıcılar içinden çıkamayınca da Sovyet Hükümeti tarafından suçlanmıştır. Aslında bu olayların ortaya çıkış noktası yine savaştır.

Bana niye öyle bakıyorsun! Karşında bir faşist mi var! diye bağırmıştı. Yülkünün kışlık korası nerde? Yemi, otu, nerde? Tuzu nerde? Ağzımızı açıp yel yutarak geçiriyoruz günlerimizi. Böyle mi yapacak bu işleri? Gel de nasıl bir keçe çadırda yaşadığımızı, çadırın tamtakır içini bir gör! Kuru ekmek bile bulamıyoruz. Savaş cephesinde durumumuz bundan yüz kat daha iyiydi. Sen de orada oturup, bu atları kendi elimle öldürmüşüm gibi bakıyorsun bana!¹⁸⁹

“Elveda Gülsarı” romanında geçen bu bölümde Tanabay’ın söylediklerine bakıldığında savaşın getirdiği ekonomik buhranın savaştan sonra da devam ettiğini görmekteyiz. Aslında savaş sonrasında ülke ekonomisi toparlanamamış ve yine en çok zarar gören halk olmuştur.

Savaş yılları ve zafer avuntusu gerilerde kalmış, unutulmaya başlanmıştı. Kolhozcular, kendi bahçelerinde yetiştirdikleri az buçuk sebze ve kolhozdan aşırabildikleri yiyeceklerle kıt kanaat geçinebiliyorlardı.¹⁹⁰

Tanabay’ın onarmaya çalıştığı kora devlet yetkilileri tarafından önemsenmez. Hem hayvanlar telef olmuş hem insanlar çok zor zamanlardan geçmiştir. Tanabay ve eşi elinden geleni yapsalar da devlet ekonomik durumdan dolayı koraya yardım etmemiştir.

Şimdi Tanabay, ihtiyar Turgay’dan kalan eski, her tarafı isle kaplanmış keçe çadırda oturuyordu. Çok eski bir çadırdı. Keçeleri parça parça olmuştu. Caydar baybişe, durup oturmak, yorulmak bilmeden, yama üstüne yama vuruyordu da, o sayede oturabiliyorlardı içinde. Günlerce çuvaldız ve kalın ip düşmüyordu Caydar’ın elinden. Ama bir yerini onarıyor, bir-iki hafta sonra başka bir yeri dağılıp yurtuluyor, deliniyordu. O deliklerden rüzgâr giriyor, kar giriyor, yağmur giriyordu. Caydar yeniden çuvaldızı ve kalın ipi eline alır, onarımına başlardı.¹⁹¹

¹⁸⁹ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.29

¹⁹⁰ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.45

¹⁹¹ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.96

Savaşın insanlara getirdiği yıkım yıllar sonra bile anılmaktadır. Savaş, insanları hem maddî hem de manevî olarak yıkan, yok eden bir olaydır. Savaşın gerek maddî gerek manevî etkisi Sovyetler Birliği'nde yıllarca hissedilmiştir. Aytmatov romanlarında Aytmatov'un savaşta ve savaş sonrasında gördüğü ekonomik çöküntüler romanlarda farklı şekillerde işlenmiştir. Ekonomik sıkıntılar bazen insanların kendini kaybedip yozlaşmasına neden olmuşlardır.

*Gerçekten de başlangıçta işler biraz düzelmmişti. O uğursuz savaş olmasaydı belki daha da düzelecekti. Peki ama, savaş biteli onca yıl oldu da durumlar niçin düzelmüyordu?*¹⁹²

Savaş sırasında kolхозlarda çalışacak erkek bulunmamasından dolayı üretim de azalmıştır. Üretilen ürünlerin azlığına rağmen hemen hemen hepsi cepheye gönderilmektedir. Kolhozda kalan aileler için yiyecek buğday yok denecek kadar azalmıştır. Cephe gerisinde kalan kadın ve çocuklar ellerinde kalan biraz buğdayı nasıl yetireceklerini düşünmektedirler.

*Büyük buğday anbarının kapısına asılan bir bezin üzerinde "Her buğday başağı cepheye" yazısı vardı.*¹⁹³

Savaş esnasında büyükler açlığa ve yoksulluğa dayanabilseler de çocuklar savaş esnasında kırılmış, zayıflamışlar, hasta olmuşlar ve hatta ölmüşlerdir. "Toprak Ana" romanındaki Tolgonay kolhozun baybişesiye gittiği evlerde gördüğü manzaralar bu durumu net olarak yansıtmaktadır. Aytmatov'un hayatına bakıldığında Aytmatov da savaş vergisi toplama görevini üstlenmiş ve gerçek hayatta buna yakın manzaralarla karşılaşmıştır.

*Nüfusu kalabalık ailelere gittiğimiz zaman, karınları balon gibi şişmiş, benizleri sapsarı, kolları ipince ve bir lokma ekmek umarak sessize bakan çocukları görünce yüreğimiz parçalanıyordu. Eğer bana o zamanlar "Haydi, sende cepheye git ve öl, o zaman savaş bitecek ve çocuklar da aç kalmayacak" deselerdi, hiç tereddüt etmeden giderdim cepheye ölmeye.*¹⁹⁴

Savaş sırasında hayat savaştan öncekinden çok farklıdır. İnsanların hayatlarını devam ettirmek için en temel ihtiyacı olan yemek bile belirli şartlar içinde karşılanmaktadır. Her bireyin ve her ailenin alabileceği yiyecek miktarı devlet

¹⁹² Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.110

¹⁹³ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.36

¹⁹⁴ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.78

tarafından belirlenmiştir. Kolhozdaki insanların doyması ya da doymaması çok önemli görülmemiştir.

*Mesele kışı geçirmekte. Mısır epey azaldı, bahara kadar ya yeter, ya yetmez. Ama avılda herkesin durumu aynı. İnsanlar eskisi gibi yaşamıyor artık. Ekmeği herkese karne ile veriyorlar. Allah vere de sıcak günlere ulaşırsak, yoksa işimiz çok zor!*¹⁹⁵

Savaş sadece insanları değil hayvanları da etkilemiştir. Savaşın en yoğun yaşandığı günlerde soğuktan ve üretimin azlığından hayvanlara verebilecek yiyecek de kalmamıştır. Kırgız toplumu için kutsal sayılan atlar bile savaş esnasında aç kalmıştır. İnsanların besleyip sütünden yararlandığı inekler açlıktan bir deri bir kemik kalmıştır. İnsanlar hayvanlara verecek ot bulamayınca çatılarındaki otları toplamaya başlamıştır. Savaş bütün canlılara yıkım getirmiştir.

*Ağlayacağım yerde damdaki şu otları topla biraz. Yarıyı düşmüş, yarıyı da bahara kadar çürüyecek, ineğe verecek ot kalmayacak. Çocuklar sütsüz mü kalsın?*¹⁹⁶

*Dün bütün gün düşünmüştü. Köyde yiyecek sıkıntısı vardı, anbarlar tamtakırdı ve yeni ürünün alınmasına da daha çok zaman vardı. Hayvanlar zayıflıyor, yemsizlikten ölecek hâle geliyorlardı.*¹⁹⁷

*Bütün hayvanları bu kadardı işte. Üstelik bunlara verecek yem de yoktu. Anbarda biraz mısır sapı saklamışlardı. Eğer kış uzun sürmezse, hayvan doğuruncaya kadar bu saplar yeterdi. Ama kış uzarsa ne yapacaklarını bilen yoktu. Eşek, kendi yiyeceğini bulmak zorundaydı. Avlunun etrafında, çalı, diken ne bulursa otluyordu. Yakacakları da kalmamıştı: Tezek bitmişti, kuru çöğenotları da birkaç gün idare ederdi. Sonra ne yapacaklardı? Köpekleri Aktoş da bir deri bir kemik kalmıştı.*¹⁹⁸

Aytmatov'un savaşı konu alan eserlerine bakıldığında dikkat çeken bir nokta vardır. Savaşta insanlar açlık çekmektedir ve ambarlarda yiyecek ya da ekecek bir şey kalmamıştır.

*O güne kadar bizi kıt kanaat besleyecek buğday ve erzak sandığında bir avuç yiyecek bile kalmamıştı. Ne yapacaktık?*¹⁹⁹

¹⁹⁵ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.41

¹⁹⁶ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.55

¹⁹⁷ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.375

¹⁹⁸ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.271

¹⁹⁹ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.78

- Nereye gönderiyorsunuz bu çocukları? demişti. O bozkırda ölüp gidecekler!
Ben oğlumu göndermek istemiyorum. Hastayım, çocuklar küçük, kocamdan
hiçbir haber yok! Evde ne bir tutam ot kaldı ne de yakacak!²⁰⁰

Kolhozlarda ekecek ürün kalmadığı için, savaş esnasında insanların yemek için ayırdığı buğdaylar toplanmaya başlamıştır. Kolhozdaki insanlar elinde kalan son yiyeceği vermek istemese de başka çareleri kalmamıştır. Ya kısa sürede yiyeceklerini tüketip aç kalacaklar ya da kolhoza verip o ürünler ile tarlalardan dönüt alacaklardır.

Ürünün hepsi cepheye ayrılacak, az bir şey kalırsa o da tohumluk olacak. Ama şimdi biraz tohum bulursak onu kendimiz için ekebileceğiz, sonunda kalabalık ailelere, ihtiyaçlara, yetimlere yiyecek yardımı yapabileceğiz.²⁰¹

Dudaklarını sıktı, başını eğdi ve hiçbir şey söylemeden öylece durdu. Lânet olası o kıtlık ne hallere düşürüyordu insanları!

-İyi düşün Ayşe, orada bulunan buğday sana kaç gün ve yeter? On gün bilemedin on beş gün. Sonra kış gelecek, bahar gelecek... düşün. Ben bu buğdayı oğlun için istiyorum, kendisi de dışarıda arabayla bekliyor.²⁰²

Aytmatov'un eserlerinde kolhozlarda yaşayan insanların karnını doyurabilmek için en büyük beklentileri ellerinde kalan buğdaylar olmuştur. Buğday savaşta hayvanlara bile verilmeyecek kadar değerli bir hâle gelmiştir.

Bu hayvanları yaz boyunca çok çok çalıştırmış, kış gelince de bu ahırın avuluna tıkıvermişlerdi. Onlara kimse bakmıyor, kimse yem vermiyordu. Zaten verecek yem de kalmamıştı. Elde olanı baharda ekmek için saklıyorlardı.²⁰³

Buğdayın bu kadar değerli olması, savaştan kaçanların ve hırsızların dikkatini çekmiş insanların emek verdikleri ve bekledikleri hasat dönemini görememelerine neden olmuştur. Savaşın getirdiği ekonomik buhranda yiyecek her şeyden değerli hâle gelmiştir. İnsanların ellerindeki yiyecekler de alınınca çaresiz kalmışlardır.

-Tohumlar? Nerde tohumlar? diye gürlüdim kendimi bile tanıyamadığı bir sesle.

-Çaldılar! Bizi dövdüler! diyebildi hırılı bir sesle. Aynı anda başıyla hırsızların gittiği yönü gösterdi.²⁰⁴

²⁰⁰ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.294

²⁰¹ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.83

²⁰² Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.85

²⁰³ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.233

²⁰⁴ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.86

*Savaş süresince nice nice tarlalar ekimsiz kaldı! Benim en büyük düşmanım savaş başlatandır.*²⁰⁵

*O günlerde biz toprağı tırnaklarımızla kazıyor, cepheadeki askere buğday yetiştirmeye çalışıyorduk. Çocuklarımıza yiyecek olarak başakların kabuğunu, tozunu yedirebiliyorduk ancak. Sen ise bizim atlarımızı çaldın! Toprağı işleyeceğimiz son gücü, son imkânı aldın elimizden. Aç yavruların yiyeceğini daha da kısararak, tane tane topladığımız, tohum olarak ekeceğimiz buğdayı çaldın!*²⁰⁶

Aytmatov'un eserleri incelendiğinde savaş sırasında hırsızlık olaylarının yaşandığını görürüz. Savaş sırasında yiyeceğin her şeyden daha değerli olduğunu dile getirmiştik. "Toprak Ana" romanında ekilecek buğdaylar çalınmış, "Yüz Yüze" hikâyesinde ise Seyde'nin komşusu Totoy'un ineği -savaş yüzünden benliğini kaybeden- İsmail tarafından çalınmış, "Sultanmurat" hikâyesinde ise kolhozun en önemli vasıtaları olan atlar çalınmıştır. "Sultanmurat, Toprak Ana ve Yüz Yüze" eserleri incelendiğinde kolhozda yaşayan insanların yiyecek kaynaklarının ve bu kaynağı sağlayan hayvanların çalınmasıyla büyük bir umutsuzluğa düştükleri görülür.

*Kendi ineğimi kesseydim bebeğe sütü nereden bulacaktın? Başkalarının çocukları senin çocuğundan daha mı kıymetli? Çatkal'a nasıl giderdik o zaman? Bunu düşündün mü hiç? Şurada birkaç gün daha bekleyeceğim, sen benim mağarada açtıktan gebermemi mi istiyorsun? Belki başlarına benden daha çok kıymet veriyorsundur. Bütün kış soğuktan titredim ben. Artık canıma yetti. Çalarım da, çırparım da, ne gerekirse yaparım yaşamak için! Burada bir köpek gibi gebermek için mi kaçtım ben? Dünyanın en aptalı ben miyim?*²⁰⁷

At, Kırgız toplumu için kutsal bir hayvandır aynı zamanda kolhozun da en temel vasıtasıdır. Savaş sırasında Sultanmurat ve arkadaşlarına emanet edilen atların çalınması kolhozdaki işlerin durmasına neden olmuştur. Dolaylı yoldan hem insanlar yiyecek kaygısı çekmiş hem de insanlara düşen iş gücü daha da artmıştır.

Sultanmurat korkunç gerçeği işte o zaman anladı: Hırsızlar, pulluğa koştukları atları alıp götürmüşlerdi! Düştüğü kötü durumdan, hiddetten, hırstan yüreği

²⁰⁵ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.89

²⁰⁶ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.113

²⁰⁷ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.81

*çatlayacaktı. Çırpındı, debelendi ama ellerini sıkın ipi gevşetemedi. Başını sağa sola çevirmeye başladı. Boğulacak gibiydi. Diliyle ağzındaki bezi itmeye çalışıyor, bu yüzden dili dudağı kanıyor, şişiyordu.*²⁰⁸

Aytmatov'un eserlerinde görülen diğer kötü olaylar gibi hırsızlık olaylarının da tek suçlusu savaştır. İnsanları bunları yapmaya iten en temel sebep savaşın getirdiği kıtlık ve açlıktır. Savaş Dönemi'nde cephe gerisinde kalan insanların savunmasızlığından yararlanarak hırsızlar kolhozda yaşayanların yiyecek kaynaklarını, iş güçlerini ve bütün beklentilerini ellerinden almışlardır.

Aytmatov da gençliğinde savaş vergisi toplamayla görevlendirilmiştir. Kolhoz sekreterliği, "Kara Kâğıt" dağıtma işi ve savaş vergisi toplama işleri Aytmatov'un insanlardaki maddî manevî yıkımlarını gözlemlemek için bir fırsat olmuştur. Savaş vergisi konusunda Sovyet Rusya'nın hiç tavizi yoktur. Üretim ne kadar az olursa olsun, insanlar ne kadar zor durumda kalırsa kalsın bu verginin istisnası yoktur ve herkesten toplanmaktadır. Yiyecek bulamayan bir topluma böyle bir vergi ödetmek yıkımı daha da artırmıştır.

*Söz konusu olan, savaş vergisiydi, o dönemde herşeyden önemliydi. Bu vergi gerçekten devlet için ana finans kaynağıydı. Her ailenin savaş vergisi ödemesi zorunluydu. Şartı şurtu yoktu bunun. Mesela şöyle bir mazeret olmazdı: Ben biçare bir adamım, çalıp çırpmadan başka bir çarem yok!*²⁰⁹

Dağcı'nın eserlerinde cephe gerisindeki ekonomik durum işlenmemiştir. Onun eserlerinde görülen maddî sıkıntılar daha çok esir kamplarında ve cephede yaşanan zorluklardır.

-Demek ki askerlerimiz hep hırsız, öyle mi?

*Almanlar da hırsız... Hırsızın malını çalıp fıkara veren hırsıza hırsız mı dersin?*²¹⁰

Dağcı'nın eserleri incelendiğinde savaşan askerler savaştan yararlanıp sivil halkın mallarını yağmalamışlardır. Gerek ihtiyaç için gerek iyilik için yapılmış olsa da bu durum da savaşın getirdiği bir hâldir.

Dağcı'nın eserlerindeki esir kamplarına baktığımızda büyük bir kıtlık olduğu görülür. Buradaki durum maddî yetersizliklerden ziyade Almanların esir kamplarındaki esirleri azaltmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Esir kamplarında ne

²⁰⁸ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.414

²⁰⁹ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.56

²¹⁰ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.55

kadar fazla esir olursa doyurulması gereken insan sayısı da o kadar artmaktadır. Bunun önüne geçmek için kamp şartlarını kötü hale getirerek kamp giderlerini en az seviyeye indirmek istemişlerdir.

Gerçekten de savaşın ilk haftalarında esirlerin vaziyeti korkunçtu. Çünkü, başlangıçta bu kadar çok sayıda esirin alınacağı hesaplanmadığı için kamplarda esirlerin karşılaşılabileceği problemler hiç düşünülmemişti. Sovyet-Alman Savaşı'nın 1 Kasım 1941'e deyin geçen ilk altı ayında Almanların eline iki milyondan fazla, kimi kaynaklara göre 3 milyon 600 bin esir geçmişti. Çok sayıda bu esirlere kamplardaki gıda, barınak imkânlarının yetersiz kalması ve gayri sıhhi şartların oluşmasına, Nazi ırkçılığında doğan şiddet de eklenince, binlerce esirin ölümü kaçınılmaz olmuştu. Böylece esir kamplarında kitle hâlinde ölümler meydana geldi.²¹¹

2.10. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Kırgız ve Tatar Halklarında Din Algısı

Tezimizde böyle bir başlık açmamızın sebebi SSCB'nin yönetiminin sosyalizm ve ateizm üzerine kurulu olmasıdır. Kırım'ın ve Kırgızistan'ın büyük bir kısmı Müslüman olmasına rağmen Sovyet Rusya kontrolü altına girdikten sonra din eğitimi ateizm üzerinden devam etmiştir. Sosyalist rejimin etkili olduğu iki bölgede insanlar çoğunlukla dinî inanışlarından vazgeçmemiş ya da savaş sırasında manevî ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir nokta olarak Tanrı'yı görmüşlerdir.

Cengiz Dağcı'nın din algısı hakkında İsa Kocakaplan "Kırım'ın Ebedî Sesi" eserinde şunları söylemektedir:

Cengiz Dağcı çocukluğunda namaz kılan, oruç tutan kişi olarak evde annesini görür. Dr. Zemine Dağcı'nın babası Mustafa Dağcı (Cengiz'in amcası) da dindardır. NEP yıllarında Dağcı kardeşlerin kurdukları Topkaya şirketinin toplantılarına, Mustafa Dağcı katıldığı zaman orada içki içilmez.

Cengiz Dağcı'nın babası dindar değildir. Ama din düşmanı da değildir. Dinin yanlış anlaşılacak, yeniliklere, ilerlemeye karşı çıkarılmasını kabullenemez. Bunun tepkisini de bir ramazan günü Gurzuf camiinin önünden sigara içerek geçmekle gösterir. Annesi ise dinine bağlıdır. İbadetlerini yapar. Oğluna iyi olması için öğütler verir. Cengiz'in doğum tarihini evdeki Kuran-ı Kerim'in

²¹¹ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul, 2012, s.41

*kapağına yazan da odur. Cengiz Dağcı ne annesi kadar dine bağlıdır ne de babası kadar umursamaz görünür.*²¹²

Kocakaplan'ın söyledikleri doğrultusunda Dağcı'nın eserleri incelendiğinde, Dağcı'nın çok dindar olmadığı anlaşılır. Fakat roman kahramanlarının çoğu savaş esnasında Tanrı'yı sığınacak bir yuva olarak görür. Dağcı'nın Yaşar Nabi Nayır'a gönderdiği mektuplarda din anlayışı için şu sözleri söylemektedir:

*Namazın yanında Müslüman Türk kimliği, bir diğer ibadet unsuru tesbih ile de alınmakta; yazar böylece farklı sayfalarda Müslüman Türk kimliğini ince ince işlemektedir.*²¹³

Dağcı çok dindar bir insan değildir fakat Kırım'daki Türk kimliği Müslüman kimliği ile bütünleşmiştir. Sadık Turan, İsmail Tavlı, Teğmen Tavlı savaşın en ağır dönemlerinde Tanrı'dan yardım istemişlerdir.

*Yarım saat sonra yanımıza, sürüne sürüne Vasilef Çavuş geldi. Kaşları, kirpikleri yanmış, yüzü, gözü kan ve çamur içinde olmasına rağmen gülüyordu. Yanan tankın içinden nasıl çıkıp kurtulduğunun kendisi de farkında değildi. Beni Allah kurtardı, kumandan... Ateşin içinden insan çıkar mı? Bak ben çıktım işte! Bundan sonra Allah yok diyen kafasını kıracağım, diyordu.*²¹⁴

Kılıçbay, yanımda sigara sarıyordu. Sordum:

-Böyle gizlice, çalıkların arasında namaz kılmaktan korkmuyor musunuz?

*-Aksakal; Allah adını anarak yürü, kendini O'na teslim et, sonrasında korkma, Allah seni korur, diyor. Öyle olduğuna şüphe yok, agay...*²¹⁵

Müslüman olan Türk toplumlarını geçmişte birbirine bağlayan anlayış "Cihat" anlayışıdır. Dağcı romanlarında bu anlayış görülmesi de Türk toplulukları yine Müslüman-Türk kimliği ile birbirine bağlanmışlardır. Sovyet Rusya'nın politikaları yüzünden din anlayışı değişen kişiler olsa da savaşta kaçacak ve sığınacak başka kimse olmadığı için eserlerde Tanrı'ya dua eden askerler karşımıza çıkmaktadır.

*Birçoğumuz yaralı, hasta, ayaksız, kolsuz, yarım vücutla yabancı memleketlerde sürünerek ulu Tanrı'dan imdat bekliyoruz.*²¹⁶

²¹² İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedî Sesi Cengiz Dağcı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.63

²¹³ Emel Kefeli, Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 162-163

²¹⁴ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.65

²¹⁵ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.95

²¹⁶ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.117

Herhangi bir inancı olamayan ya da dinî bağları çok güçlü olmayan karakterler zorda kaldıklarında Tanrı'ya yalvarmışlardır. Buradan yola çıkarak Dağcı'nın da savaş esnasında aynı duygulara sahip olduğunu düşünebiliriz. Dağcı da dinî eğitim almıştır fakat dine çok da bağlı değildir.

Meydan, koridor, odalar, mezar sessizliğine gömülüyor. Bu sessizlik içinde, Tanrı'ya yalvarıyorum:

-Allah'ım! Günahlarımız yüzünden önümüze hayatın ve ölümün en korkunç perdesini indirdiğin dakikalarda bile biz Seni sevecek, Sana inanacak ve Senden imdat bekliyeceğiz.²¹⁷

Dağcı'nın roman kahramanlarından bazıları savaşta başka çıkar yol bulamadığında çareyi dua etmekte bulmuştur. Eserlerin bütününe bakıldığında savaşta Tanrı'dan yardım istemek; materyalist bir anlayıştan çok, zor zamanlarda metafiziğin insanda uyandırdığı duygulardan kaynaklanmaktadır.

“Başka bir isteğin yok mu?” diye soruyor.

“Var, ama parayla alınmaz,” diyorum.

“Ne istiyorsun başka?” diye soruyor.

“Özgürlüğümü,” diyorum.

“Ne oldu özgürlüğüne?” diye soruyor.

“En büyük bir dağın kovuğu içerisinde kaldı,” diyorum.

“Anlamıyorum,” diyor.

“Anlamazsın,” diyorum.

“Ne zaman kaldı özgürlüğün orada?” diye soruyor.

“Canım korunması için ulu Tanrı'ya dua etmeye başladığım gün,” diyorum.²¹⁸

‘Karanlığın içindeyim. Ölüyorum!’

‘Ölüyorsun ha! İnsanoğlu ayakta ölmez. Yürü!..’

‘Karanlık. İçim karanlık. Gözlerim de karanlık. Her yanım karanlık.’

‘Dua et öyleyse.’

‘Dua mı?’

‘Bilmiyorum ki.’

‘Dua ediyorum, dua!’

‘Tanrı'm, Tanrı'm, Tanrı'm... Bilmiyorum ki...’

‘Bildiğin gibi. Gönlünce.’

²¹⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.207

²¹⁸ Cengiz Dağcı, *Üşüyen Sokak*, Ötüken Yayınevi, 2016, İstanbul, s.70

'Gönlünce mi?'

'Evet. Gönlünce. Dua oku ve yürü!'²¹⁹

*Çok inançlı değilim diyorum kendi kendime arada. Ve değilim. Ancak o gün, Bug Nehri'nin kıyısında üstümüze yağan ateş altında, beni ölümden koruyabilecek tek ve en güçlü silahının dua olduğunu inkâr edemem.*²²⁰

Dağcı'nın eserlerindeki karakterlerin bazıları da savaş esnasında Tanrı'ya şikâyet edip başkaldırmıştır. Bunun sebebi ise bazı durumlarda Tanrı ya da duanın faydası olmamıştır.

*Çukurun kenarına oturuyorum. Yavaş yavaş boğazıma bir yumru sokuluyor. Yarabbim, bu ne zulüm! Ömrümde ilk defa olarak kurtuluş ümidi bulunmayan bir yerde olduğumu anlıyorum.*²²¹

Duanın geçmişten gelen durumlara fayda etmeyeceğini Muhan da bilmektedir. Fakat savaşta bu konuda isyan edebileceği başka hiç kimse yoktur. Bu yüzden dua etmek yerine isyan etmiştir.

Sus Muhan! Harb bu!.. Kimse kimsenin yüzünden ölmez harpde. Herşey Allah'tandır. Ölüm de...

*-Çok doğru... Allah beni biraz boylu yaratmış olsaydı, şimdi hepimiz karşı kıyıdaydık.*²²²

Muhan'ın aklından geçenler İsmail Tavlı'nın da içinden geçmektedir. Eserlerde bazen Tanrı sığınak noktası olurken bazen de olan biten her kötülüğün sebebi olarak düşünülmüştür.

*Kayalar arasında yüzükoyun uzalı yatıyordu teğmen. Bir ara dua okumak geçti içinden. Duada kurtuluşu bulamayacağını anladı. Üstelik dua bilmiyordu. Yerine, 'Korkmayacağım,' dedi içinden.*²²³

"Üzerimizden uçan şu uçaklara bak. Yamaçlarda kalmış yoldaşlarımızı hatırla. Tanrı, insanoğluna yaşaması için ömür veriyse, ölmesi için uçak, tank, tüfek, top da mı verdi? Veriyse Tanrı'da bir kusur var. Veriyse...

²¹⁹ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, 2015, İstanbul, s.25

²²⁰ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.106

²²¹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.134

²²² Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.151

²²³ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.66

Gerçekten verdiyse, Tanrı kötü. Vermediyse bunca insanın ölümünü görüyor da neden... Neden yasaklamıyor tankı, bombayı, tüfeği, topu?..”²²⁴

Cephede veya cephe gerisinde Tanrı’ya sığınma durumu sadece Müslüman kökenli halklarda değil Hristiyan ve Yahudi olan Polonya halkında da vardır. İnsanların dini fark etmeksizin aciz durumdayken Tanrı her zaman sığınak olmuştur.

Hâlâ seviniyorum evimizde bulunmadığıma. Tanrı korudu beni, kalbim ve teninle bağlı olduğum Meryem Ana korudu beni, diyorum. Öyledir de! Ama ötekilerin ölümleri? Onların ölümleri sevindiriyor mu beni? Onlar benim yakınlarım...²²⁵

SSCB çok milletli bir devlettir. Bunun sonucu olarak farklı dinlerden insanlar birlikte savaşmak zorunda kalmıştır. Özellikle Orta Asya’daki Müslüman toplumlarla Slav kökenli Hristiyan topluluklar yan yana savaşmıştır. SSCB’nin din politikaları ateizm üzerine kurulu olsa da insanlar geçmişteki alışkanlıklarından vazgeçmemiştir. Yan yana savaşan askerler arasında bile dinî ayrım göze çarpmaktadır. İslam’da domuz eti yemek haramdır. Savaşta da olsa dinî vecibeler sürdürülmüştür.

-Herkes yedi, ben de yedim.

-Herkes yedi, ben de yedimmiş! Lâfa bak! Gâvur midesiyle Müslüman midesi bir olur mu?²²⁶

İslam’da domuz eti yemek günahdır fakat insanların gözünde masum bir hayvanı öldürmek de günahdır. Cephede savaşan askerler bu konuda fikir çatışması içine girmişlerdir.

-Günah değil mi? Hayvanı öldüren kim orada? diye bağıryordu.

Kenarda ekinlerin içinde yatan biri:

-Neden günah olsun Aksakal? Haram hayvanı öldürmek neden günah olsun? diye söze karıştı. Başka biri ilave etti.

-Haydi, otur yerine! Günahmış...

Huşnud artık seslenmedi. Yavaş yavaş diz çöktü ve kendi kendine konuşur gibi:

-O domuzu öldürenin kendisi domuz, dedi.²²⁷

²²⁴ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, 2015, İstanbul, s.91

²²⁵ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.13

²²⁶ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.137

²²⁷ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.26

II. Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonları kurulduğunda lejyonerleri bir arada tutacak olan dinî destek de yine Almanya tarafından verilmiştir. Almanlar kendileri için savaşan askerlerin dinî vecibelerini yerine getirebilmeleri için onlara, savaşmayı bilen din adamları göndermiştir. Hem savaşmayı hem de İslam'ı bilen din adamları savaş sırasında askerlerde psikolojik bir rahatlama sağlamıştır.

Her sabah, talime çıkmadan önce, tabur imamları bize vaiz ve nasihatlerde bulunuyorlardı. Bu hocalar, eski hocalara benzemiyorlardı. Otuz beş yaşlarında, tıraşlı, üniformalı, üniformalarının yakalarında ay-yıldız bulunan, ateşe girip çıkmış, ateşli din adamlarıydı. Bize, bizim gibi asırlardır izlemiş insanlara böyle hocalar lazımdı. Birkaç ay sonra, Ukrayna ovalarında şehit düşmüş gençlerimizin taşsız mezarlarının ayak uçlarında diz çökerek, kafaları üstünde vızıldayan kurşunlara, patlayan şarapnelere aldırmadan, Yasin okurken, bunu bize iyiden iyiye ispat ettiler.²²⁸

Dağcı'nın eserlerinde her şeyin suçlusu olarak Tanrı'yı görenlerin yanında bir de savaşın tamamen insanlar yüzünden çıktığını, Tanrı'nın hiçbir suçu olmadığını düşünenler de vardır. Onlara göre savaş, insanların hırsı ve her şeyi yönetme isteğinden kaynaklanmaktadır. Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki savaşa bakıldığında Hitler ve Stalin'in kişisel hırsları milyonlarca insanın ölümüne yol açtığı görülür.

Tanrı gökyüzünde değil, varsa eğer, yeryüzündedir. Sizin yüzlerinizdedir. Senin... Teresa'nın! Ama siz bunu bilmiyor ve görmüyorsunuz. Görmediğiniz için de bu çatının içinde, bu lânet şehrin içinde, yaşıyor, birbiriniz, gebertiyorsunuz. Umudu, kurtuluşu gökten bekliyorsunuz. Onun oradan geleceğine inaniyorsunuz. Tanrı'yı kendi yüzlerinizde görmediğiniz içindir ki, inançlarınız sahte, gülüşlerimiz çirkin, gözyaşınız yalan, kalpleriniz çirkinlikle dolu. Ama suç bir büsbütün sizde değil, sizi yaratan Tanrı da suçuz değildir belki.²²⁹

Savaşta domuz eti yemenin dini farkları ortaya çıkarttığından bahsetmiştik. Aynı farklılıklar savaş sırasında devam etmiştir. İnsanların birbiriyle olan ilişkilerinde dahi karşılarındaki kişinin dini insanların fikirlerini etkilemektedir.

²²⁸ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.14-15

²²⁹ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.55

-Kolya!.. Stepan! Haydi, geri dönüyoruz! Tatarın geri dönebileceğini hiç sanmıyorum. Gidip cesedini arayıp bulacak değilim! Bulsam da ne işe yarar? Dua okuyamam başı ucunda. Yakışık almaz bana. Biz hristiyanız, o ise...²³⁰

-Kimsin sen? Konuş... Biz... Nereye gidiyoruz? Müslüman mısın? Adın ne? Konuş... Söyle... Sen...

Sıhhiye eri ne diyeceğini bilmiyordu. Sessize yaralının yüzüne bakıyordu. Yaralı susuyordu. Hayli sustuktan sonra tekrar konuşuyordu.

-Nerelisin? Müslüman mısın? Konuş... Adın ne? Konuş bana...²³¹

Dağcı romanlarında Sadık Turan, İsmail Tavlı ve Selim Çilingirof gibi karakterlerin Müslüman olmayan kişilere karşı bakışı daha yumuşaktır. İbrahim Şahin Dağcı'nın din konusundaki fikirlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Cengiz Dağcı'da gördüğümüz bu insanlığı yalnızca hümanizmle açıklamak eksik olur. Dinin ve kültürün getirdiği terbiye, savaş ortamında bile olsa geçerliliğini korumalıdır. Bir anlamda diğer savaş romanlarında karşılaşmadığımız bir insanlık dersi söz konusudur adeta.²³²

Sadık Turan'ın, İsmail Tavlı'nın ve Selim Çilingirof'un diğer dinlere daha ılımlı bakmalarının temel sebebi Dağcı'nın eşi Regina'nın da Müslüman olmayışıdır. Marya, Ramila ve Natalya da Müslüman değildir. Dağcı'nın gerçek hayattaki eşi ve Kırım'daki arkadaşları onun Müslüman olmayan kişilere karşı daha anlayışlı olmasını sağlamıştır. Bu durum roman kahramanlarına da yansımıştır. Özellikle Sadık'ın, İsmail'in ve Selim'in etrafındaki kişilerin Kırımlı olması her şeyden daha önemlidir.

Kırgız Sovyet'i de ateizm etkisinde bir din eğitimi verse de Kırgız toplumu bazı İslamî alışkanlıklarından vazgeçmemiştir. Aytmatov romanlarında da bu durum göze çarpmaktadır. Dağcı romanlarına benzer olarak zor anlarda Tanrı'dan yardım isteme ve Tanrı'ya sığınma Aytmatov romanlarında da görülmektedir.

Bir iş yapılmadan önce dua edilmesi Müslümanlığa ait bir gelenektir. Sovyetler Birliği ateizm kökenli bir devlet olsa da Kırgız toplumu bu tarz alışkanlıklarından vazgeçmemiş ve özellikle kültürel faaliyetlerinde bu alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir.

Toybaşı yarışçılara seslendi:

-Haydi şimdi bir Fatiha okuyalım, hayır dua edelim, dedi.

²³⁰ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, 1972, İstanbul, s.245

²³¹ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, 1972, İstanbul, s.267

²³² İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, *Vatani Dilinde Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.51

Bunun üzerine, saçlarını ustura ile kazıtıp, başlarına birer beyaz çevre geçiren biniciler, ellerini açarak seyircilere doğru biraz ilerlediler. Yüzlerce el kalktı, açıldı, dua edildi ve bütün kalabalık “Âmin!” diye yüzlerini sıvazlayarak ellerini indirdiler.²³³

Aytmatov romanlarında sosyalizme yürekten bağlı olup sonradan fikir değiştiren karakterler de vardır. Bunlardan biri Tanabay’dır. Tanabay Sovyet ruhunu içinde taşıyorken dinî duyguları körelmiştir. Fakat daha sonra zorda kaldığında yine yardım istediği kişi Tanrı olmuştur.

-Neyin var senin? diye soruyordu durmadan Caydar. Tanabay cevap vermiyordu. Ama bir gün konuştu:

-Geçenlerde çok kötü bir duş gördüm, dedi.

-Soru Sormayayım diye mi söylüyorsun bunu.

-Hayır, gerçekten kötü bir duş gördüm, yatsam da kalsam da aklımdan çıkaramıyorum.

-Aman Allah'ım, tövbe etmen gerek. Bir zamanlar düşlere, kadere, kısmete, Tanrı'ya inanmayan sen değil miydin? Kocakarıların ‘kafir!’ diye beddua ettikleri sen değil miydin?²³⁴

Yiğitler sokağa çıktılar. Arabaların yanında bekleyen kalabalık da onlara doğru yürüdü. Titrek sesli zayıf bir ihtiyar atının üzerinden “Hayır dua edelim!” diye bağırdı. Bu, at bakıcısı Barpı idi. Atını durdurdu, titrek ve nasırlı ellerini açarak duayı başlattı: “Aamin!... Atalarımızın ruhları size yardım etsin, zaferle dönün.²³⁵

Aytmatov romanlarında sadece Müslümanlıkla ilgili ifadeler yer almaz. Müslümanlık dışında eski Türk dinine ait öğeler de göze çarpmaktadır. Kırgız halkı ne eski adetlerinden ne de İslam’dan vazgeçmiştir. Müslümanlıkla eski Türk dinini harmanlamış ve bunu kültürlerine yansıtmışlardır. Savaş sırasındaki kıtlıkta yapılan dua bunun bir örneğidir.

-Hoşgeldin ve tam zamanında geldin aksakal, dedim, dua et de işimiz uz gitsin, düz gitsin.

²³³ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.55

²³⁴ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.106-107

²³⁵ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.45

*Aksakal atın üzerinde ellerini havaya açtı, duasını okudu ve sakalını sıvazladı. Çiftçilerin koruyucusu Diykan ana yardımcımız olsun, bereketli hasat olsun, taşan sular gibi bol bir ürün alalım.*²³⁶

Dağcı romanlarında olduğu gibi Aytmatov romanlarında da zor zamanlarda Tanrı'dan yardım isteme durumu söz konusudur. Özellikle insanların gücünün yetmeyeceği yerlerde dua devreye girmiş ve dilekler Tanrı'dan dilenmiştir.

*Tren, dörtnala giden Çordon'un yanından gelip geçti. At da bütün gücünü kullanıyordu. Ama yine de tren orada duracaksa yetişebilecekti. Artık pek az bir mesafe kalmıştı. Trenin orada durmaması ihtimali, bu kaygı, bu korku, ona Allah'ı hatırlattı: "Allahım! Eğer var isen bu treni durdur! Sana yalvarıyorum, durdur bu treni!"*²³⁷

*"Allah'ım, bu defa da tehlikelerden koru bizi" diye yalvarıyordu durmadan. "Ne yapayım, ne edeyim, bir yol göster Tanrım! O inek bulunursa çocuklar çok sevinecek, insanlar da köye dönecekler. Allah'ım, o yetimlerin ineklerini bulmalarına yardım et, oğlumun aşkıyla, oğul sahibi olma duygusuyla yalvarıyorum sana!"*²³⁸

Dua etme alışkanlığı sadece kültürel faaliyetlerde değil ölüm zamanlarında da devam etmiştir. Savaş sırasında çok fazla şehit verildiği için insanlar dua ve Kur'an okuma yoluyla kendilerini rahatlatmaya çalışmışlardır.

*Sonra, avluda dua sesleri yükseldiği zaman, herkes sustu, herkes kendi yalnızlığı ile başbaşa kaldı. Ellerini açıp kaldırmış, avuçlarında Kutsal Kitabı (Kur'an'ı) görür gibi bakıyor, görkemli duayı dinliyordu: Bin yıl kadar önce, Arabistan'dan buraya ulaşan, benimsenen, doğumlarda ve ölümlerde huzur ve ebedilik bildiren görkemli duayı. Ama şimdi yalnız cephede ölen Anatay'ın babası için okunan duayı.*²³⁹

Dağcı romanlarında da domuzla ilgili kısımlardan bahsetmiştik. Yine Aytmatov romanlarında bu durum karşımıza çıkar. Savaş Dönemi'nde yaşanan kıtlıkta bile domuz eti yemek ve domuz beslemek hoş görülmemiştir. Bu durum Hem Dağcı hem de Aytmatov romanlarında göze çarpmaktadır.

²³⁶ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.69

²³⁷ Cengiz Aytmatov, *Oğulla Buluşma*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.105

²³⁸ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.78

²³⁹ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.370

Garip bir şekilde Kırgız tarım kooperatifleri domuz yetiştirmeye zorlandılar. Bu garip ve alışık olmamanın yanında, mahzurlu bir iş sahasıydı da. Zira İslam dini domuz beslemeyi ve domuz eti yemeyi haram kılmıştır. Yerel siyasi kurumlar, bu kötü durumdan kurtulmak için bir çıkış yolu buldular. Devletin öngördüğü planı uygulaması ve aynı zamanda yerli halkın dinî hislerinin yaralanmaması için domuz yetiştirmeyi Rus halkına yaptırdılar. Savaş yıllarında domuz yetiştirenler, önceleri tahliye edilen Rus ailelerdi. Böyle aileler köyümüz Cida'da da vardı.²⁴⁰

Dağcı ve Aytmatov romanları, II. Dünya Savaşı açısından incelendiğinde, din konusunda en çok göze çarpan insanların zor zamanlarında Tanrı'dan yardım istemesidir. Kırım ve Kırgızistan Sovyet Rusya'nın kontrolü altında olduğu için yetişen çocuklara ateizm fikri aşılanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen savaşta insanlar yine Tanrı'dan yardım istemiştir ve İslamî alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir.

2.11. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Esir Kampları

II. Dünya Savaşı'nda SSCB cephelerinde savaşan Kırım ve Orta Asyalı yüzlerce asker vardır. Bu askerlerin bir kısmı tıpkı C. Dağcı gibi Almanlara esir düşmüştür. Bundan dolayı tezimizde Almanya'nın SSCB'li askerler için kurduğu esir kamplarını işledik

Çalışmamızda yer alan “Esir Kampları” başlığı, Cengiz Dağcı romanlarında yer alan bölümler ele alınarak incelenmiştir. Bunun temel sebebi Aytmatov'un cepheye gitmemesinden kaynaklı olarak esir kamplarını eserlerinde işlememesidir. Dağcı kendi hayatından yola çıkarak esir kamplarında gördüğü manzaraları eserlerine de yansıtmıştır. Dağcı'nın hatıralarındaki sözleri roman kahramanlarının yaşadıklarıyla uyum göstermektedir. Dağcı'nın hayatını inceleyen yazarlardan biri olan Abdulvahap Kara, Dağcı'nın esir kamplarındaki durumu için şunları söylemiştir:

Ancak Almanlara esir düşen Dağcı'nın sevinci uzun sürmeyecekti. Nazi esaretinin savaşın ağır şartlarından çok daha beter olduğunu çok geçmeden anlayacaktı. Esir düştüğü günün akşamı Bug nehrine yakın bir köyde, karanlık bir ahıra kapatıldı. Ahırda başka esirler de vardı. 11 Ağustos akşamı ahıra bir

---

²⁴⁰ Cengiz Aytmatov, *Çocukluğum*, (Çev., Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, 2002, İstanbul, s.40

*grup esir daha getirildi ve sayı beş yüze çıktı. Ahır o kadar olmuştu ki, insanlar sabaha kadar ayakta durmak zorunda kaldı.*²⁴¹

Savaşın başında Sovyet Rusya için savaşan Sadık Turan ve İsmail Tavlı hemen hemen aynı olay ile Almanlara esir düşerler. Cengiz Dağcı'nın Almanlara esir düşmesi de çok farklı olmamıştır. Sadık Turan ve İsmail Tavlı esir kamplarında kalmış, sonrasında lejyonlarda ve Rus Kurtuluş Ordusu'nda yer almış kahramanlardır.

9 Ağustos (1941) öğle saatlerinde esir alındım.

Korkunç Yıllar'ın okurları bilirler: romanın kahramanı Sadık Turan, Bug Nehri'nin kıyısında esir düşer Almanlara. Biz Beraber Geçtik Bu Yolu'nun okurları da bilirler: romanın İsmail Tavlı'sı da Bug'un kıyısında esir alınır.

*Ben ne Sadık Turan'ım, ne de İsmail Tavlı. Ne ki, her iki olayla benim o günkü durumum arasında yakınlık ve benzerlik var. Her iki romanımda da o günkü gerçek durumumdan istifade edildi.*²⁴²

Esir kampları, Almanların II. Dünya Savaşı'nda savaş esirlerini tuttukları kamplardır. Gerek savaştan dolayı gerekse alınan esirlerin sayısından dolayı romanlarda geçen esir kamplarının şartları oldukça kötüdür. Açlık ve hastalıklar esirlerin peşini bırakmamıştır. Sadık Turan ve İsmail Tavlı'yı esir kamplarından kurtaran Türkistan Lejyonları ve Sovyet Kurtuluş Ordusu olmuştur. Almanya'nın esir kamplarında tuttuğu esir sayısını Burak Sakal eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

Almanlar, savaş sırasında daha önce tahmin ettiklerinin çok üzerinde bir sayıda Sovyet askerini esir almışlardır. Almanların elindeki savaş esirlerinin yüksek sayısı, savaş esiri kamplarındaki insanlık dışı ve ağır koşullarla birleşince Sovyet esirler son derece olumsuz bir vaziyette kalmışlardır.

Sovyet savaş esirlerinin sayısı ile ilgili farklı veriler bulunmaktadır. Alman tarihçi George Fischer'e göre, Kasım 1941'den önce Almanların elindeki toplam Sovyet savaş esiri sayısı 2.053.000 idi. Ancak Şark Bakanı Alfred Rosenberg, bir mektubunda bu sayıyı 3.600.000 olarak vermektedir. Tarihçi Alexander Dallin, 1941 yılı için sayıyı 3.355.000, 1942 yılı için ise 1.653.000 olarak vermektedir. Dallin'in verileri Alman Silâhli Kuvvetlerinin Genel Silâhli Kuvvetler Şubesine (OKW/Allgemeines Wehrmachtsamt'a) dayanmaktadır.

²⁴¹ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.29

²⁴² Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1998, s.107

Kara Kuvvetleri Komutanlığı (Generalquartiermeister des Heeres) verileri, 20 Aralık 1941'e kadar ele geçirilen Sovyet savaş esirlerinin sayısını 3.350.639 olarak kayda geçirmiştir. Bu sayıya ölenler, kaçanlar ve serbest bırakılanlar da dâhildir.²⁴³

Sakal'ın ifade ettiği esir sayısına bakıldığında 3 milyon civarında Sovyetler Birliği esiri alındığını görürüz. Bu esirlerin arasında Türklerden sağ kalıp anılarını yazanlar çok azdır. Ruzi Nazar, Cabbar Ertürk, Hüseyin İkrâm Han, Cengiz Dağcı gibi kişiler anılarını yazmıştır. Esir kamplarının anlatılmak istenmemesinin sebepleri arasında Sovyet Rusya'nın baskısı ve esir kamplarının hatırlanmak istememesi gösterilebilir.

II. Dünya Savaşı'nda, araştırmacıların ifadelerine göre, iki milyon kadar Türk asıllı Sovyet askeri Naziler'e esir düşmüştür. Bunlar arasında sağ kalanlar Dağcı gibi hatıralarını yazmışlardır. Ancak bunların sayıları 15-20'yi bulmaz. Ve bu hatıralar SSCB yıkıldıktan sonra 1990'lı yıllarda, aradan 50 yıl kadar zaman geçtikten sonra yazıldı. Bu yüzden çok şey unutulmuş ve yazılanlar muğlaktır.²⁴⁴

Dağcı'nın romanlarında işlediği esir kampları ve Abdulvahap Kara'nın tespitleri incelendiğinde, kamplarda yemek ve yaşam konusunda belirli kurallar ve şartlar vardır. Bu şartların etikliği ve insaniliği tartışmaya açıktır.

- 1. Her esir günde 50 gr. Ekmek, yarım litre su ve yarım litre çorba alacak*
- 2. Kampın tellerine 5 metreden fazla yaklaşılmayacak, tellere yaklaşanlara ateş açılacak*
- 3. Akşam saat yediden sonra barakalarda konuşulmayacak, ses gelen barakalara ateş edilecek*
- 4. Karanlıkta ateş yakmak ve sigara içmek yasaktır. Emre uymayanlara kulelerden ateş edilecektir.²⁴⁵*

Yukarıdaki dört maddeye bakıldığında esirler için bütün yollar ölüme çıkmaktadır. Verilen yiyeceklerden ölmeyen esirlerin, neredeyse göstereceği her davranış vurulmalarına sebep olmaktadır. Almanlar ellerindeki esir sayısının

²⁴³ Burak Sakal, *Başka Bir Dünya Savaşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.147

²⁴⁴ Emel Kefeli, Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 36

²⁴⁵ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.39

çokluğundan dolayı esirleri bir kamptan diğer kampa geçirirken ya da sudan sebeplerle öldürmüşlerdir. Dağcı'nın romanlarında geçen ifadelerle bakıldığında, esir kamplarında yerden kaldırılmayan ölümler bir duvar gibi yerde durmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nda Almanya birçok devlete savaş açmıştır ama bunlar arasında düşman algısının net olarak görüldüğü esirler Sovyet askerleridir. Bunun temel sebebi Sovyet Rusya'nın temelini oluşturan sosyalizm fikrinin Nazi ideolojisinin düşmanı olmasıdır. Bu düşmanlığın sonucu olarak esir düşen Sovyet askerlerine ayrı bir düşmanlık beslenmiş, bilerek ve isteyerek daha kötü davranmışlardır.

Zira Kızıl Ordu askeri, Almanların gözünde Nazi ideolojisinin düşmanı olan Bolşevik rejiminin temsilcisidir. Bu nedenle Almanların, Kızıl Ordu savaş esirlerine, diğer milletlere mensup savaş esirlerine gösterdiğinden daha kötü muamele göstermesi şaşırtıcı değildir. Nitekim Alman makamları, 30 Eylül 1941 tarihinde, yalnızca Sovyet savaş esirlerine yapılacak muameleyi düzenleyen bir "özel talimat" yayınlamıştır. Talimatın bazı kısımları, Sovyet savaş esirlerine kötü davranmayı zorunlu bile kılmaktadır. Örneğin, Sovyet esirlerine "herhangi bir müsamahada veya dostça bir tasarrufla bulunmak" kesinlikle yasaklanmıştır. Ayrıca Sovyet savaş esirleri, "disiplini sağlamak için, mutlaka silah kullanılarak" yönlendirilmeliydi.²⁴⁶

Cengiz Dağcı hatıralarında anlatılan kamp şartları, kamplardaki hayat şartlarının ne kadar korkunç olduğunu gözler önüne sermektedir. Dağcı'nın romanlarındaki esir tasvirleri insanların açlıktan ve hastalıktan kırıldığını göstermektedir. Savaş sürecinde esirler için yeni binalar inşa edilmediği için eski yapılar esirlerin barınakları olmuştur. Barınakların yaşama uygun olup olmadığı ya da büyüklüğü çok önemsenmemiştir.

Fiziksel ve psikolojik işkence ve ölüm kampa ulaştıktan sonra da sona ermedi. Söylentilere göre, esir kitlesi ayarlanmış zaman sürecinden önce ulaşılmış Uman kampına; ik- üç gün kampın dışında kalacak ve kendileri için ayrılmış olan barakaların hazırlanıp tamamlanmalarını bekleyeceklermiş. Kamp ve baraka gerçek sözkonusu olamaz burada: bizler ve bizlerden önce Uman kampına getirilmiş esirler, terkedilmiş eski kerpiç fabrikasında kerpiğin kurtulduğu (Rusların suşilka dedikleri) damları delik deşik barakaları yerleştirdik.

²⁴⁶ Burak Sakal, *Başka Bir Dünya Savaşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.149

Suşilka'lara yerleşmeden önce iki gün iki gece (kerpiç için balçıklı toprağın çıkarıldığı) derin, dibi dizi aşkın, su tutmuş, çukurun içerisinde kaldık. Sonra da (yine sayılarını kesinlikle bilmediğim) binlerce esiri barındıran Şuşilka'lar ikamet yerimiz oldu.²⁴⁷

Esir kamplarında esir nüfusun fazlalığından dolayı yemek ve yatacak yer bulunamamıştır. Dağcı'nın "Korkunç Yıllar" ve "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanlarında yer alan bölümlerde esir kamplarındaki esirler yatacak yer olmadığı için ayakta beklemekte ve çorba içtikleri kutuları yanından ayırmamaktadır.

Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanından, konserve kutularının esirlerin en değerli eşyalarından biri olduğunu anlıyoruz. Esirler bin bir güçlükte temin ettikleri kutularını yanlarından hiçbir zaman ayırmıyorlardı. Bunun için konserve kutusunu açtıkları iki delikten geçirdikleri iple gündüzleri kemerlerine bağlıyorlar, gece ise başlarının altında korumaya alıyorlardı.²⁴⁸

Yemek ve açlık sorununun yanında barakalarda tuvalet de yoktur. Bütün bu şartlar hasta olmayan esirlerin bile sağlıklarının bozulmasına neden olmuştur. Sovyet esileri kamplarda insanca muamele görmemiş, Alman askerleri de esirlerin ölmeleri için elinden geleni yapmışlardır.

Akşam oluyor. Nerede uyuyacağım? Kendime yatacak bir yer bulmak istiyorum. Meydanın kenarında boş, serbest bir yer görüyorum. İlerliyorum. Ama meydanın kenarını bulmadan, fena fena kokular midemi bulandırıyor. Karşıda uzun ve derin kenef çukurları görüyor, hemen sola dönerek kırmızı yapılarla doğru gidiyorum. Odalar kapı pencerelerine kadar dolu. Kapıların önünde, esirler içeriye girmek için boğaz boğaza gelmiş, boğuşuyorlar. Esirlere yaklaşıyorum. Biri göğsümden itiyor:

-Yer yok dostum, yer yok! Görmüyor musun, boğuluyoruz. Yer yok...²⁴⁹

Dağcı romanlarındaki esir kamplarında göze çarpan en önemli durumlardan biri de açlıktır. Esirler kuru ekmeği zor bulmaktadır. Almanlar verdikleri kuru ekmekleri bile çok uzun aralıklarla esirlere atarlar. Ekmek alırken nizama uymayan esirleri de yine Almanların kurşunları beklemektedir.

²⁴⁷ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1998, s.109-110

²⁴⁸ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.34

²⁴⁹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.134

O sırada, kalabalığın arasından bir ses:

-Ekmek!.. Almanlar geliyorlar. Kamyonlarda ekmek var. Bize ekmek verecekler, diye bağıyor.

Birdenbire bir sessizlik oluyor ve beş yüz esir bir tek insan hâlinde, karşıda kara bir battaniyenin dört ucundan tutunmuş, ağır adımlarla meydana doğru ilerleyen dört Alman'a bakıyor. Sonra, kalabalık coşkun bir deniz gibi dalgalanıyor, günlerden beri aç insanlar ellerini uzatarak, gözlerinde hayvanî bakışlarla karşıdaki yükseklikte duran Almanlara doğru koşuyorlar. Ama Almanlardan bir haykırıyor:

-Geri! Geri! Domuzlar ...²⁵⁰

Durum günden güne kötüleşiyor. Bir haftadır hiçbir şey yemedik. Devamlı açlıktan, susuzluktan, hastalıklardan, meydana her gün yüzden fazla esir ölüyor. Aramızda o derece zayıf, halsiz esirler var ki, bazan ölünün yanında yattığımızın farkında olmuyoruz. Açlık bütün vücuduma, iliklerime sınıyor, beynime kadar yükseliyor. Gözlerimin önüne ekmek, bir dilim köy ekmeği geliyor ve saatlerce gitmiyor. Bazan avuçlarımın içinde ekmek görür gibi oluyor, ellerimi ağzına götürüp ısırma istiyorum. Bir sabah, esirlere yemek verilecek diye ilân edildi. Sürüne sürüklene, kapıların yanına gittik. Meydanın dört köşesindeki hoparlörlerle:

-Dikkat! Dikkat! Yemek verilirken intizam bozulursa kulelerden ateş açılacak! diye haber verildi.²⁵¹

Kamplardaki esirler için yemek özgürlüklerinden, sevdiklerinden bile daha önemli olmuştur ve aç kalan esirler için ölüm kaçınılmaz hâle gelmiştir. Esirler yemek bulduklarında karınlarını doyurabilirlerse hayat biraz daha uzamaktadır. Bunun için ölen kişileri bile önemsememişlerdir. Genelde ölen bir kişi, esirler için yeni kıyafetler ve daha çok yemek demektir.

“Ölü dirilmez! Onu bırak ve yürü!” diyordu başka biri. Sese başka sesler katılıyordu Teğmen Tavlı'nın kafası içinde.

'Yürü! Yürü! Yürü!'

'Bu yol kurtuluş yolu!'

'Kamplara götürüyorlar Almanlar esirleri!'

'Ekmek verecekler esirlere!'

²⁵⁰ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.123

²⁵¹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.134

Ve onlar yürüyorlardı.

*Umutla.*²⁵²

Açlığın had safhaya ulaştığı dönemlerde esirler hastalıktan ve açlıktan dolayı yaşayan ölümlere dönmüş ve ölümü bekler olmuşlardır. Sadık Turan'ın esirlerle ilgili betimlemesi bir canlıyı değil de bir ölüyü anlatıyor gibidir.

*İşte, şurada, kemiklerinde yalnız derileri kalmış sekiz on esir yattıyor. Ağzları açık, sarı dişlerini görüyorum; sinekler dudaklarından ağızlarına giriyor. İnsan oldukları yalnız fersiz gözlerinden belli. Hareketsiz, hissiz yatıyorlar. Kımıldamıyorlar bile. Her biri eceli bekliyor, ecelse daha gelmiyor. Ama gelecek. Belki bu gece gelir, belki de yarın... Ama o insanların ölüme ihtiyaçları var gibi... Onlar için ölümle hayat arasında hiçbir fark kalmamış. Onlar birer canlı cenaze zaten... Gözlerinin içine bakıyorlar. Hiçbiri İmdat dilemiyor.*²⁵³

Burak Sakal'ın esir kamplarındaki şartlarla ilgili bir diğer tespiti de yine açlık üzerinedir. Tarihî kaynaklardan alınan bilgiler Dağcı'nın romanlarında anlattığı olaylarla bire bir uyuşmaktadır. Almanlar esir kampları konusunda yiyeceğin yeterli olduğunu söylese de kamplarda ölen esirler, Dağcı gibi yazarların yazdığı hatıralar ve onların romanları, durumun böyle olmadığını göstermektedir. Açlık, esir kamplarındaki esirleri öldürmenin sancılı ve kolay yoludur. Esirler yemek bulamadığında korkunç hâllere bürünmüşlerdir.

Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı sorumluluğundaki imparatorluk bölgesinde ise durum yukarıda anlatılandan çok az farklıdır. Lamsdorf'taki 318 numaralı savaş askeri kampı (Stalag 318) ile ilgili yazılmış bir raporda kullanılan ifadelerle göre, Temmuz 1941 sonundan itibaren "savaş esirleri gece kaldıkları yerleri kazıp yiyecek arıyorlardı." Rapor, kampta gıda maddelerinin fazla olmadığını kabul ediyor, ancak "yeterli" olduğunu savunuyordu. Esirlere kahvaltı, öğlen yemeği ve akşam yemeği de veriliyordu. Ancak rapor, esirleri aşağılayıcı şekilde, şöyle devam ediyordu: "Verilenler, bu alt insanlar (Untermenschen) için yeterli olmaktan çok uzaktı. İlk haftalarda, esirlerin hayvanlara benzer şekilde, otları, çiçekleri ve çiğ patatesleri yedikleri

²⁵² Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.116-117

²⁵³ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.131

gözlemlenebiliyordu. Sovyet esirler, “arazide yiyecek bir şey bulamadıklarında insan yemeğe başlamışlardı.”²⁵⁴

Romanlarda geçen esirler için kamp dışı bazen ütöpik bir hâl almıştır. Esir kamplarının dışında açlık devam edecek bile olsa esirler orayı karınlarını doyurabilecekleri bir yer olarak görmüşlerdir. Hâlbuki bazen kamp dışına çıkarılan esirler sürülmüş bazen de öldürülmüştür.

“Korkma, Boyko. Almanlar esirlere bahçelerim dışına çıkmalarını emrediyorlar. Esir kamplarına götürecekler esirleri. Ekmek verecekler bize!” Bahçelerin dışına çıkarılmalarına başka bir sebep vardır belki; ama, sebep ne olursa olsun, dışarda hayat bahçelerin içerisinde geçirdikleri günlerden kötü olamazdı.²⁵⁵

Aslında eski dediğin -bizim soydan esir dediğin- ölümü düşünmez; yalnızca ekmeği düşünür. Hayatla ölüm arası ekmek, kampın dışında ekmek varmış; kampın dışına çıkan ekmek yermiş; o kadar yermiş ki, karnını doyurunca, ceplerinin içi de ekmek parçalarıyla dolu dönermiş kampa!

Bir sabah bir sürü asker girdi bankamıza. dipçik ve tekmeyle kaldırdılar bizi, barakadan çıkarıp, bir safa dizdiler. Aramızda ayakta duramayanlar da vardı. Düşenler karlar içinde kaldılar, ayakta kalanlarıysa kampın beş kilometre kadar uzağındaki açık ovardan geçen demiryolu hattına götürdüler.

Ölümü reddediyordu ruh: yol boyu hiç birbirimiz bizi kurşuna dizecekler demiyor, bize ekmek verecekler diyorduk.²⁵⁶

Almanlar bir esir kampından diğer esir kampına taşınan esirleri yaya olarak götürmüşlerdir. Açlıktan ve hastalıktan kırılan esirlerin yürüyecek mecalleri olmadığı için geride kalanlar olmuştur. Alman askerleri geride kalan esirleri öldürmüş ve orada bırakmıştır. Yola devam edebilenler arasında, bazen açlıktan sebze ve meyve tarlalarına saldıran esirler olmuştur. Yine geride kalanlar gibi onları bekleyen son da ölümdür. Almanlar açlıktan kendini kaybeden esirleri öldürmek için bir yol daha bulmuşlardır.

Akşama yakın bir köyden çıkınca tam mânâsıyla bir ateş ve kan düğünü oldu. Önce birkaç esir, yol kenarında bostanlara daldılar. Almanlar bunu gördülerse de ateş etmediler. Bostanlara dalan esirler, ellerinle kabak ve pancarlarla geri

²⁵⁴ Burak Sakal, *Başka Bir Dünya Savaşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.151-152

²⁵⁵ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.111

²⁵⁶ Cengiz Dağcı, *Yansılar-IV*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.46-47

saflara katıldılar. Bunu gören yüzlerce esir bostanlara atıldı ve işte o zaman olan oldu: kamyonlardaki makineli tüfekler esirlere kurşun yağdırmaya başladı. Ateş kasırgası içinden kaç kişi kurtulup geri dönebildi bilmiyorum.²⁵⁷

İki ay sonra, kamptaki esirler Uman kampına götürülmek üzere yola çıkarıldı. Esirlerin hiçbiri nereye gittiklerini bilmiyordu. Bazı esirler Almanların kendilerini Kirovograd'a yakın köylerde çalıştıracaklarını zannediyordu. Çünkü köylerde işçi kıtlığı vardı. Almanlar esirleri açlıktan kırmaktansa, bazılarını ekinleri çürüten tarlalarda çalıştırmayı yeğliyorlardı. Ancak tarlalarda çalışmayı hayal eden esirler yanılıyorlardı. İstikamet bir başka esir kampıydı.

Kamptan çıkış vahşice oldu. Kamptan silahlı askerlerin denetiminde çıkan esirlerin beşine bir ekmeğe verilerek koşmaları söylendi. Koşmayan, ekmeğe yemek için duraklayıp geride kalan esirler kurşunlanarak öldürüldü. Peşlerinden kamyonlarla gelen Alman askerleri, koşamayıp arkada kalan esirlere yayılım ateşi açıyorlardı. Bu sırada askerlerin insanlık duygularını yitirdiği ve kahkaha attıkları görülüyordu.²⁵⁸

Almanların yiyecek yeterli demesine rağmen romanlarda geçen manzaralar durumun hiç de öyle olmadığını göstermektedir. İsmail Tavlı'nın esir kampındaki esirler için söyledikleri göz önünde bulundurulursa açlığın had safhada olduğu görülmektedir. Esirler yemek bulamadıkları için bahçedeki otları yemişler, ardından yiyecek bir şey bulamayınca da ağaç dallarını ve ağaç kabuklarını yemeye başlamışlardır.

Bahçeye gelen isimlerin ardı-arkası kesilmek bilmiyordu. Kafaları göğüslerine düşük, gün boyu amaçsızca dolanan esirlerin ayakları altında bahçe bahçeliğini yitirip kaskatı, cascavlak boz bir avluya dönüşmüştü. Yerden kaldırdığı kuru bir dalı kemiriyordu biri; başka biri kuru ağacın gövdesinden sıyrıp aldığı kabuğa bakıyordu, iki elinin arasında tuttuğu bir dilim ekmeğe bakar gibi. Ve tümü suskundu. Eskide konuşkan, konuşkanlığı lafazanlık düzeyine yükselen Boyko bile nadir konuşuyordu. Traşta uzamıştı Boyko'nun.

²⁵⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.154

²⁵⁸ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.36-37

Uzamış traşına ve dudaklarının köşelerine yapışık toprak tanelerini aşırıyordu elinin tersiyle ağzı içine. Unutmuştu savaşı Boyko.²⁵⁹

Savaş devam ederken esir kamplarında yer kalmadığı için yakalanan askerler belirli süre kamp dışında ya da çukurlarda tutulmuşlardır. Çukurlar çamur ve hastalığın ana kaynağını oluştursalar da barakalardaki esirlerin bir kısmı ölmeden ya da taşınmadan dışarıdaki esirler barakalara alınmamıştır.

-Azerbaycanlı mısın? dedi.

-Hayır, Kırimliyim.

Bir an sustu. Sonra:

-Ben de Kırimlum, Ermeni'yim, dedi.

-Bizi nereye götürüyorlar canım, diye sordum.

Başını barakalardan yana çevirdi:

-Kampa... Sizin gene talihimiz var. İki ay önce, biz altmış bin esir; o çukurun içinde bir ay yaşadık. Siz yalnız bir gece kaldınız.²⁶⁰

Savaşın geçtiği ve esir kamplarının bulunduğu coğrafya düşünüldüğünde hava şartları oldukça kötüdür. Kötü hava şartlarına rağmen Almanlar daha önceden kullanılmış binaları esir kampları olarak kullanmış ve yaşama uygun olup olmadığına bakmamışlardır. Barakaların son hâli soğuk havayı içeri aldığı için esirler soğuktan donacak duruma gelmişlerdir. Hava şartlarından dolayı esir kamplarında kışlık kıyafetler büyük önem taşımaktadır. Ölenlerin ya da kampa yeni gelenlerin kışlık kıyafetleri Alman askerlerinin görevlendirdiği esirler tarafından zorla alınmıştır.

Az ötede oturan bir esir, bize doğru ilerliyen Romanyalıları görünce ayağa kalkıp, uzaklaşmak istedi, o zaman sordum:

-Bunlar kim?

-Romanyalılar. Esir mi bunlar da?

-Esirdiler...

Şimdi, hangi esirin ayağında iyi çizme görürlerse almaya bakıyorlar. Alman müttefiki onlar...

Sonra ayaklarına bakarak:

-Senin ayağında iyi çizmeler var, teğmen, gözlerine görünme, dedi, gitti.

²⁵⁹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.108

²⁶⁰ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.167

Duvarın dibinde büsbütün yalnız kaldım.

- Bana dokunursa gebertirim keratayı, diye düşündüm.

Esirin hakkı vardı. Karşıda bir esiri yere yıkarak ayaklarından çizmelerini aldılar. Zavallı adam Romanyalıların peşinden koşuyor, ellerini öne uzatarak yalvarıyor, ağlıyor, çizmelerini istiyordu.²⁶¹

Esir kampları insanların, insanî duygularını kaybetmelerine sebep olmuştur. Sadık Turan'ın ve İsmail Tavlı'nın esirlerle ilgili söyledikleri bu durumu açıkça göstermektedir. Esirler için ölüm gayet normal bir hâle gelmiş ve ölenlerin kurtulduğu düşünülmüştür. Barakalarda kalan esirler, biri öldüğünde üzölmek yerine onun kıyafetlerini alıp daha çok ısınmak istemişlerdir. Esirlerin yeme içme ve tuvalet ihtiyaçları normal bir insan gibi değil daha çok bir hayvan gibidir. Bu da kampların insanları duygusal ve insanî olarak körelttiğini göstermektedir.

Kuzey-doğu'dan esen buzlu yel bıçak gibi kesiyordu etlerini. Geçen geceki gibi genç bir esiri bulup kucağına alası veya başka bir esirin kucağına yatıp ısınası geliyordu. Ama kimse yoktu. Herkes kendisince üşüyor, kendisince ısıniyordu. Ölenler oluyordu. Kuzgunlar gibi cesetlerin çevresine biriken başka esirler sırtlarından gömleklerini, ayaklarından salgılarını ve ayakkabılarını sıyrıp alıyorlardı. Gereği yoktu onlara. Ölenler kurtuluyorlardı acımasız soğuktan, açlıktan, susuzluktan; cehennem yolda yürümekten kurtuluyorlardı.²⁶²

Tarihçilerin söyledikleri ile romanlarda geçen durumların örtüştiğini daha önce de dile getirmiştik. Kamp şartları yüzünden esirler birçok hastalığa yakalanmış ve bağışıklık sistemleri de çöktüğü için kısa sürede hayatını kaybetmişlerdir. Alman tarihçi Patrik Von Zur Mühlen'in esir kamplarındaki hastalıklarla ve kamp şartlarıyla ilgili sözleri şu şekildedir:

Alman-Sovyet harbinin ilk aylarındaki korkunç kamp şartlarına evvelce işaret olunmuştu. Kötü barınaklar, yetersiz gıda, garînsani muamele ve en mühimi SD görev birliklerinin cinayet faaliyetleri esirlerin bir kısmını yok etmişti. Daha harbin başlamasından üç hafta sonra Rosenberg'e Minsk kampındaki tahammül edilemez durumun haberi gelmişti. Soğuk mevsimin başlamasıyla harp esirlerinin durumu kat be kat zorlaşmış, birde açlıkla salgın hastalıklar buna eklenmişti. Çenstochav kampındaki 30.000 esirdeni bir tifüs salgınından sonra, sadece 2.000 kişi hayatta kalmıştır. Rosenberg'in kendisi Aralık ayında

²⁶¹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.127

²⁶² Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.157

*kamp sakinlerinden hergün ölenlerin sayısını 2.500 olarak vermiştir. Harbin ilk kışında ölen esirlerin sayısı tam olarak tesbit etmek mümkün değildir. Fakat yüzbinlerce idiler. 1941 Kasımında Sovyet hükümeti siyasî münasebette bulunduğu bütün devletlere oldukça iyi bir şekilde malûmattar olduğu kamp şartları hakkında tafsilatlı bir rapor göndermişti. Fakat Nazi rejiminin beynelmilel bir şekilde foyasının ortaya çıkmış olmasına rağmen Rosenberg ancak 1942 Şubatında esirlerin durumuna düzeltici teklifler hazırlamaya yanaşmıştır.*²⁶³

Barakalardaki hastalıkların temel sebeplerinden biri de temizlikten yoksun bir yaşam sürülmesidir. Esirler içecek suyu zor buldukları için haşere ve parazitler yüzünden hasta olmuşlar ve hayatını kaybetmişlerdir. Sadık Turan da İsmail Tavlı da Selim Çilingirof da savaşta parazitler yüzünden sorunlar yaşamışlardır.

*Ayak parmaklarım öyle üşüyor ki!.. Zehir gibi soğuk bir yandan, bitler öte yandan, sabaha kadar göz kırptırmıyor insana. Bitler o derece çoğaldı ki, yukarı katlarda yatan esirler enselerinden avuç avuç alıp aşağıya atıyorlar. Her gün ölüm her gün kavga; günler birbirinden korkunç! En ufak şeyler için esirler boğaz boğaza geliyorlar.*²⁶⁴

O Topraklar Bizimdi romanının kahramanı Selim Çilingirof esir kamplarında kalmamış olsa da yine de kamptaki sorunlara benzer sorunlar yaşamıştır. Selim bir kolunu kaybettikten sonra tedavi edilmiş ve Çukurca'ya gönderilmiştir.

*Selim'i, Kalay'ın kenarında ovada yarı çıplak, gömleklerinde bit ezmekle meşgul olan esirler arasında buldu. Güneşte sırtüstü uzanmış, yatıyordu Selim. Hasan ondan hayli uzakta durdu, uzun uzun baktı ona. Ayaklarında tozlu topraklı, delik deşik çizmeleri vardı. Sırtında kirden kararmış, ağırlaşmış asker gömleği; aylardan beri uzamış bir sakal; başı açık; belinde gömleği üstünden bağlı bir ip, yanbaşında paslı boş bir konserve kutusu; sessize yatıyor, açık iri, fakat ilgisiz gözlerle bakıyordu.*²⁶⁵

Hilmi Özden'in esir kamplarında hastalıktan ölenlerle ilgili çıkarımları incelendiğinde esir kamplarında kalan esirlerin büyük bir kısmının hayatını kaybettiği görülmektedir. Ve bu ölümlerde kurşunlar kadar salgın hastalıklar da etkili olmuştur.

²⁶³ Patrik Von Zur Mühlen, *Gamalihaç ve Kızılyıldız Arasında*, Mavi Yayınları, Ankara, 1984, s.57-58

²⁶⁴ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.170

²⁶⁵ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, 1972, İstanbul, s.326

Alman esir kampları, özellikle harbin ilk aylarında, Almanların ırkçılığa dayalı kibirleri ve acımasızlıkları sonucu, açlık ve salgın hastalıklar, bakımsızlık yüzünden, esir kamplarında korkunç bir kırim başlar. Meselâ, “Çensthnov esir kampında” 30 bin esirden, tifüs salgını sonucu 2 bin kişi hayatta kalır. Alman resmî makamlarının bildirdiklerine göre 1942 Aralık ayının her gününde kampta ölen insan sayısı 2500 olup, Alman olmayan araştırmacılara göre bu dönemde bütün esirlerin yüzde 85'i ölmüştür. 1944 Mayıs'ına kadar kayıtlara geçen 1 milyon 981.000 olum vakasına, kurşuna dizilen 473.000 esir dahil değildir.²⁶⁶

Almanya savaşın sonlarına doğru ellerindeki esirleri katletmeye ya da bir şekilde ölüme göndermeye başlamıştır. Esir kamplarındaki Yahudiler sorgusuz sualsiz öldürülmüş, onların dışında ve belirlenen sayının dışında kalan askerler kamp çevresindeki ormanlık alanlarda vurularak öldürülmüşlerdir. Esirleri öldürmenin diğer bir yolu ise esirleri bir kamptan başka bir kampa aktarmaktır. Esirler açlıktan hâlsiz durumdayken onları kilometrelerce yürütmek ölümün daha yavaş ve sancılı hâli olmuştur. Yürürken ölmeyen esirler ise yoldaki tarlalara saldırdıklarında öldürülmüşlerdir.

Kirovgrat'tan on sekiz bin esir çıktı. On sekiz binin yalnız sekiz bini Uman'a gelebildi. Ötekiler nerede? Almanlar, kaçtılar diyorlar. Ne olduklarını sen daha iyi bilirsin.²⁶⁷

Alman askerleri öldürdükleri askerleri toplu hâlde gömmüşler ve bu işi yine esirlere yaptırmışlardır. Ölülerini gömmek için giden askerler sıranın kendilerine geleceği günü beklemeye başlamışlardır.

-Ben elimle insan öldürmedim, Sadık Bey, ama öldürüleni gördüm, dedi.

Oturduğu yerden birden, benden yana dönerek:

-5 numaralı esir kampında gördüm... Kampın gerisinde, eski taş binanın duvarı dibinde gördüm, diye sözüne devam etti. Bir sabah Almanlar bizim barakadan on esir alıp o binanın gerisine götürdüler... Ben de o, on esir arasındaydım. Almanlar, bizi nereye götürüyorsunuz diye, sorduğumuzda, gülerek, hizmete götürüyoruz, diyorlardı. Biz de seviniyorduk.

Ahmet, sözünün burasında, birden sustu ve eyerinden doğruldu.

²⁶⁶ Hilmi Özden, *Cengiz Dağcı'nın Eserleri ve Yazılmamış Tarih*, Ed. Nurcan Ankay Deniz Depe), Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.320

²⁶⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.168

-Ee? Hizmete mi götürdüler? diye sordum.

-Hizmete... Bizi binanın gerisine götürdüler. Duvarın dibinde kırk esir yatıyordu. Yerler, duvarlar, sıvama kan içindeydi. Geniş bir çukur kazdılar bize ve ölüleri o çukura attık.²⁶⁸

Bir esir kampından başka bir esir kampına götürülen esirler yolda kırılmakta ve çok az bir kısmı diğer esir kampına ulaşabilmektedir. Alman askerleri aldıkları emirler doğrultusunda esirleri öldürmek için hemen hemen her yolu denemişlerdir. “Korkunç Yıllar” eserinin kahramanı Sadık Turan da “Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” eserinin kahramanı İsmail Tavlı da kamplar arasında nakledilen esirlerdendir.

Esirlerin büyük kısmının uzun yol yürümek bir yana ayakta durmaya dahi mecalleri yoktur. Aslında bu esir sevkiyatının asıl amacı mümkün olduğunca çok sayıda esirin bu zor ve insanlık dışı yolculuk esnasında ölmesini sağlamaktır. Nitekim Almanlar bu amaçlarına ulaşırlar. 18.000 esirin ancak 8.000'i Uman'a varabilir. Sadık'ın Uman'a naklediliş sırasında yaşadıklarını İsmail Tavlı da Kirovograd'a nakledilirken yaşar.²⁶⁹

Esirler, en kısa bir zamanda bir muayyen bir yoldan sevk edilerek Kuberle'de SS hücum kıtası kumandanı Klapp isminde bir subaya teslim edilecektir. Esirlerin sayısı iki bin dört yüzdü; ama soğuktan, açlık ve hastalıklardan, yolda kalacakları göz önünde tutularak, Kuberle'ye ancak bin iki yüz, bin üç yüz kadarının varabileceği tahmin ediliyordu. Sıradan geride kalanı, kaçmak isteyen derhal öldürmek emrini kumandanlıktan almıştım.²⁷⁰

Geçen hafta kamptan iki bin esir çıkarıldı. Kampın yavaş yavaş boşaltılacağını duyuyoruz. Hepimizde (özellikle barakamızdaki esirler arasında) telâş: Nereye götürüleceğiz?

Kimilere göre Vinnitsa'ya. Ya ya Uman Kamplarına.

Kamptaki esirlerin sayısı eksilmesine rağmen, ölenlerin sayısı azalmıyor; çukur kazmaya gidiyoruz her iki haftada bir.²⁷¹

Romanlarda esir kamplarında kalan esirlerin kamptan sağ çıkma gibi bir fikri kalmamıştır. Bir kamptan diğer kampa aktarılırken ölmeyen esirler, gidecekleri kampları da düşünerek ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu düşünmüşlerdir.

²⁶⁸ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.61

²⁶⁹ Alev Sınar Uğurlu, *Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Savaşta Savrulan Hayatlar*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 6/1 2017 s.242

²⁷⁰ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.168

²⁷¹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.222

*Hem esirlerin bu kampta kalacakları günler sayılı. İki, belki üç gün sonra, esirlerin tümü Uman esirler kampına transfer edilecek. Yaya. Uman kampını duymuşsundur. Ordan hiç kimse sağ çıkmadı ve çıkamaz. Dediğim gibi, seni burada bırakıp gidemezdim...*²⁷²

Dağcı romanlarında yer almasa da esir kampları konusunda ve Türk Lejyonları konusunda Türkiye’de hassasiyet gösteren devlet adamları da olmuştur. Hüseyin Hüsnü Erkilet, Ali Fuad Erden, Müstecip Fazıl Ülküsal esir kamplarında bulunan Kırımlılar konusunda Alman bürokratları ile temasa geçmiştir.

Hemen hemen aynı zamanda kendilerinden evvelce bahsolunan Türk Generali Erkilet ve Erden, kendilerini Kırım yakınlarına ve Kızıl Ordu’nun Kırım Tatarı askerlerinin bulunduğu esir kamplarına götüren cephe gezisini yapmışlardı. Erkilet Türkiye’ye döndükten sonra iki Kırım Tatarının Almanya’ya giriş iznini sağlaması ricasıyla yazılı olarak Hentig’e başvurmuştu. 1941 Aralığı’nda sâbık Prométhée üyesi Edige Mustafa Kırimal’la Romanya’da murkim Müstecip Fazıl Ülküsal, Berlin’e gidip henüz gayri resmî olarak Kırım Tatar Milli Temsilciliği’nin tesisini başlatabildiler (5).

*Bu iki Kırım Tatarı, Kırım hakkında evvelce yazılı olarak beyan olunan arzuları tekrarladılar ve bütün Kırım Tatarı harp esirlerinin ayrı tutulmasını rica ettiler. Esir kamplarını ziyaretlerine karantina sebebiyle müsaade olunmadı, fakat Şark Bakanlığı tarafından istihdam edildiler ve daha sonra kendilerine oralardaki küçük Tatar yerleşim merkezlerini ziyaret etmeleri için Polonya’da Sovyetler Birliği’nin işgal altındaki bölgelerine (Litvanya, Beyaz Rusya,) gitme müsaadesi verildi.*²⁷³

Dağcı’nın “Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam ve Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” romanlarında esir kamplarının durumu açıkça anlatılmıştır. “Esir Kampları” başlığında sadece Cengiz Dağcı’nın romanlarına yer verilmesinin sebebi Cengiz Aytmatov’un cephe gerisini işlemiş olması ve esir kamplarını eserlerinde işlememiş olmasıdır. Cengiz Dağcı eserlerinde yer alan Sadık Turan ve İsmail Tavlı’nın bire bir kendisini yansıtmadığını söylese de Dağcı’nın anıları, Sadık Turan’ın ve İsmail Tavlı’nın izlenimleri birbiriyle uyumaktadır. Dağcı dışında tarihçilerin kaynaklarından alınan kısımlar da yine Dağcı’nın söyledikleriyle uyumaktadır. Bu

²⁷² Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.229

²⁷³ Patrik Von Zur Mühlen, *Gamalhaç ve Kızılyıldız Arasında*, Mavi Yayınları, Ankara, 1984, s.119

doğrultuda Almanya'nın Sovyet askerleri için oluşturduğu esir kamplarının şartlarını farklı yönleriyle ele aldık ve belirli çıkarımlarda bulunduk.

2.12. II. Dünya Savaşı'nda Yahudilerin Durumu

II. Dünya Savaşı'nda Almanya birçok devlete savaş açmıştır. Savaş açılan devletler dışında Almanların düşman olduğu başka bir millet varsa o da Yahudilerdir. Yahudilerin münferit bir ülkesi bulunmasa da Polonya ve Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudiler Almanya tarafından katledilmiştir. Bu yüzden tezimizde Türkler dışında esir kamplarında yer alan başka bir millet olan Yahudileri işledik.

Yahudilere karşı nefret öncelikle Hitler'in kendi fikirleri olsa da daha sonra Nazi Almanyası'nın bir politikası hâline gelmiştir. Almanlar işgal ettikleri topraklarda bulunan Yahudi topluluklarını önce esir etmiş daha sonra da tek tek ya da toplu hâlde katletmiştir. Tıpkı Sovyet askerleri gibi Yahudiler de esir kamplarında tutulmuştur. Nazi Almanyası'ndan gelen emirler doğrultusunda kamplarda bulunan Yahudiler tespit edilmiş ve öldürülmüşlerdir. Alman askerlerinin esir kamplarında bulunan Yahudileri tespit etme yöntemlerinden biri de erkeklerin sünnetli olup olmadığını kontrol etmektir. Sünnetli olan esirlerin hangi dine mensup olduğu bilinmeden, sorgusuz sualsiz katledilmişlerdir. Almanların Yahudileri tespit etme yöntemi Müslüman Türk askerlerini de etkilemiştir. Alman askerleri sünnet geleneğinin sadece Yahudilerde olduğunu düşünerek sünnetli olan herkesi öldürmüştür. Fakat daha sonra Müslümanlarda da sünnet geleneği olduğunu öğrendiklerinde Yahudileri daha dikkatli seçmişlerdir. Alman askerleri bu durumun farkına varana kadar birçok Müslüman asker de bu toplu katliama kurban gitmiştir.

Cengiz Dağcı'nın eserlerinde Yahudiler üç farklı kategoride ele alınır. Dağcı'nın Yahudilere çok fazla yer vermesinin sebebini Seyit Battal Uğurlu şu şekilde dile getirmiştir.

Birincisi; daha çok yazarın çocukluk ve gençlik yıllarını kapsayan mahalle anılarından oluşan 'komşu Yahudi' imgesi. Yöresel olarak "Kırımçak", "Kırımçuk" diye de adlandırılan Kırım Yahudileri, bu kategoride sosyal, ekonomik ve kültürel olarak üst sınıfsal konumda oluşlarıyla dikkat çeker.²⁷⁴ İkincisi; yine Kırım Yahudilerinden olup, cimri, korkak, bozguncu, tüccar zihniyetine sahip ve ihtiraslı bir tabloya oturtulan ve yer yer ironik, eleştirel,

²⁷⁴ Seyit Battal Uğurlu, *Cengiz Dağcı'da Yahudi İmgesi*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.328

olumsuz bir bakış açısıyla yansıtılan olumsuz Yahudi esnaf tipidir. Bu kategori, Yahudi esnaf tiplerinin iş ahlâkına dönük yaygın bir toplumsal eleştirinin yansıması olarak görülebilir. Yahudiler, bu tip özelinde, burada da genel bir olumsuz tabloya yerleştirilirler.²⁷⁵

Üçüncüsü ise; Almanların esir kamplarında toplu imha felaketine maruz bıraktırlan ve belirgin bir isimdense, toplu bir görünüm içinde verilen ve hümanist bir duyarlılıkla nesnel bir bakışla resmedilen Yahudilerdir.²⁷⁶

Cengiz Dağcı'nın romanlarında geçen Yahudilerin bazıları da Kırım'da yetişmiş olan Yahudilerdir. Kırım'da bulunan Yahudilere "Kırımçak" denmektedir. Esir kamplarında kalan Sadık Turan ve İsmail Tavlı için esirlerin dini çok önemli değildir. Dağcı'nın fikirleri de düşünüldüğünde roman kahramanları için her şeyden önemli bir durum varsa o da bir esirin Kırımlı olup olmamasıdır. Kırımlılar arasında Müslüman da Hristiyan da Yahudi de vardır. Sadık Turan ve İsmail Tavlı için onların hepsi her şeyden önce Kırımlıdır. Sadık ve İsmail bu yüzden esir kamplarında bulunan Kırımçaklarla dostluk kurmuşlar ve onlarla yardımlaşmışlardır. Sadık Turan'ın ve İsmail Tavlı'nın gözü önünde işkence gören Yahudiler içlerini sızlatmıştır.

Alaylarla kahkahalarla burunlarını tıkiyan esirlerin arasından iki gün önce beni duvar dibine götüren Kırımçağı gördüm. Zavallı, kendini çukura mı atmıştı, kazayla mı düşmüştü, bilmem; yalnız, o sahne ikide bir gözümün önüne gelir. Polisler haykırarak, beline sopalarıyla vurarak, Kırımçağı kapılara doğru götürüyorlardı. O, iki elini göğsünde kavuşturmuş, isyan etmeden, imdat dilemeden, sessizce ilerliyordu. Ara sıra, beline inen sopanın altında yere yıkılıyor, kalkıyor, sürünüyor, gene elleri göğsünde, gözleri yerde, ilerlemeye devam ediyordu. Kalabalık yavaş yavaş dağıldı. Kırımçağa, gözlerimden kayboluncaya kadar baktım. Nereye götürdüler? Bilmiyorum. Yalnız, o gün bütün gün, dibinde yattığınız duvarın gerisinde Yahudi öldürdüler.²⁷⁷

Almanların üstün ırk politikasına göre Almanlar dışında kalan milletler alt ırktır fakat bunun yanında Almanların gözünde Yahudilerin insan olarak bile bir değeri yoktur. Esir kamplarında kalan bazı esirler Alman askerlerinin gözüne girmek için

²⁷⁵ Seyit Battal Uğurlu, *Cengiz Dağcı'da Yahudi İmgesi*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.328

²⁷⁶ Seyit Battal Uğurlu, *Cengiz Dağcı'da Yahudi İmgesi*, Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir, 2017, s.328

²⁷⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.140

Yahudilere nefret beslemişlerdir. Hatta esirlerin bazıları savaşın Yahudiler yüzünden çıktığını düşünmektedir.

Ses öyle mi müthişti ki, bütün baraka ayağa kalktı. Ben daha orada ne olduğunu anlamadım ikinci bir ses duyuldu:

-Vur, kahpe evlâdına! Vur Yahudi'ye!..

Aşağıda hemen bir kalabalık toplandı.

Yukarı katlardaki esirler durmadan bağılıyor, aşağıdakilere emirler veriyorlardı:

-Gebertin Yahudi'yi!.. Boğazlayın! Öldürün!.. Kurtulsun Rusya. Çektiklerimiz hep Yahudiler yüzünden. Gebertin Yahudi'yi!

Yahudi sahiden Yahudi miydi, bilmiyorum. Aşağıda gözleri dönmüş, kudurmuş insanlar, yakası açılmadık küfürlerle birbirini tepeliyorlardı. Bütün bu vahşi haykırışmalar arasında garip, ince bir sesin, cellâtlarına yalvardığı ara sıra duyuluyordu:

-Lütfen!.. Lütfen!.. Hastayım... Acıyın...

Fakat bir kere karar verilmişti!

-Boğazlayın!

-Gebertin pisi!

-Gebertin Yahudi'yi!..

"Yahudi" yarım saat ayaklar altında ezildikten, tekmelendikten sonra, dışarı atıldı.²⁷⁸

Sadık Turan, Çavuş Şults'un emrine girdikten sonra Yahudi katliamına daha yakından şahit olmuştur. Sadık Turan, Çavuş Şults'a bir esirin Yahudi olup olmadığını nasıl anladıklarını sorduğunda sünnetli olan esirlerin öldürüldüğünü öğrenmiştir. Sadık Turan sünnet geleniğinin Müslümanlarda da olduğunu düşünerek nasıl bir katliam yapıldığını görmüştür. Çünkü Yahudi sanılarak öldürülen Müslüman esir sayısı bilinmemektedir.

-Kampta daha çok Yahudi var, dedi. Zayıf Almanca sordum:

-Bu adamın Yahudi olduğunu nereden anladınız? Belki de Yahudi değildir. Yahudi değilim diyor...

Şults Çavuş, parlak dişlerini meydana çıkararak bir gülüşle güldü:

-Bunu biz Yahudilerin kendileri söylüyorlar, dedi.

²⁷⁸ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.170-171

-Yahudilerin kendileri mi?

Parmağını dudaklarına götürdü:

-Ş-ş-ş-şt. Yakına gel, sakın kimseye söyleme...

Yanına gittim. Aynı fısıltılı sesle:

-Evet, Yahudilerin kendileri, dedi. Biliyor muydun, Yahudilerin erkekleri hep kesikmişler. Bunu, ne kumandan biliyordu, ne de biz biliyorduk.²⁷⁹

Almanlar daha sonra sünnet geleneğinin Müslümanlarda da olduğunu öğrendiklerinde önce dikkatli davranmışlar, daha sonra kimin Yahudi olduğunu şansa bırakmayarak katliama devam etmişlerdir. Sadık Turan Yahudi esirlere yardım etmek istese de elinden hiçbir şey gelmemiştir. Çünkü Çavuş Şults'un emrine de girse Sadık Turan hâlâ bir esirdir.

Barbarossa Harekâtının ilk aylarında, SS birlikleri Almanlara esir düşen birçok Türkistanlı sabık Kızıl Ordu askerini "Yahudi" olduğu gerekçesiyle öldürmüştür.²⁸⁰

Yahudiler ise, savaşın cefasını çekenlerin başında yer alırlar. Almanların İflah olmaz bir Yahudi düşmanlığı vardır. Yahudiler savaş sırasında kitleler hâlinde imha edilirler. Onlar da bu düşmanlığı başkalarına kanalize etmek üzere, esir kamplarında muhbirlik yaparlar. Bu yüzden de birçok Türk, Yahudi sanılarak öldürülür. Sünnetli esirler, Yahudi muhbirler tarafından "Yahudi" diye ihbar edilir. Almanlar da onları kurşuna dizer.²⁸¹

Halil Burak Sakal'ın ve İsa Kocakaplan'ın verdiği bu bilgiler de Alman askerlerinin Yahudi ve Müslüman ayrımını yapamadığını göstermektedir.

Esirin hâlâ ben Yahudi değilim diye ağlayışını işitiyordum. Müslüman'sa, Yahudi olmadığını nasıl ispat edecek? İspat edemeyince, göz göre göre öldürülecek! Onun Yahudi olmadığını ispata kalkışayım ama, ya Yahudi 'yse!.. Müslümanlardan bahsetmem, bu sefer de, İskender'i, Azerbaycanlıyı, hepimizi, Yahudi diye kurşuna dizmeye kalkarlarsa?.. Ben böyle düşünürken, koridorda ayak sesleri, sonra bir hıçırma duyuldu. Yarım saat sonra esiri sürükleye sürükleye çukurun başına götürüyorlardı. Pencereden baktım. Kuzu gibiydi. Diz üstü çöktü. Üç adım gerisinde Alman, elindeki tabancayı birçarenin

²⁷⁹ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.202-203

²⁸⁰ Burak Sakal, *Başka Bir Dünya Savaşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.160

²⁸¹ İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedî Sesi Cengiz Dağcı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.85

*ensesine doğrultu. Öyle iyi nişan almıştı ki, tabancanın patlamasıyla esirin yere kapınışı bir oldu.*²⁸²

Tam bir saat sonra; yüzbaşı Buh, çavuş Şults ve birkaç çavuş daha, kumandanlığa döndüler. Ştalagda ne olup bitmişti, bilmiyorum. Şults, tüfeğini duvara dayarken:

*-Kampı Yahudilerden temizlik, dedi.*²⁸³

*-Hepsi de Yahudi'ydi. Kahpe evlâtları bize yalan söylediler. Yahudiler "kesikli" olur dediler. Ama kesikli olanlar yalnız Yahudiler değilmiş. Müslümanlar da kesikliymiş... Bunu yüzbaşı Buh'a bu sabah başkumandanlıktan gelen subaylar anlattılar. Yahudiler temizlenmedikçe dünya rahat etmiyecek... İnsanlığın en büyük düşmanı Yahudiler...*²⁸⁴

Esir kamplarında bulunan Yahudiler bazen tek tek bazen de toplu hâlde öldürülmüşlerdir. Başta Hitler'in kişisel nefreti olsa da daha sonra Alman askerleri Yahudi öldürmekten zevk duymaya başlamışlardır. Romanlarda geçen Alman askerlerinin konuşmalarına bakıldığında bu işi nasıl büyük bir zevkle yaptıkları göze çarpmaktadır. Kamplarda öldürülen Yahudilerin kıyafetleri de diğer esirlere dağıtılmıştır. Barakaların kötü şartlarından dolayı esirler kıyafetin kimden geldiğini sorgulamadan giymişlerdir.

*Yuvundum ve (kim bilir, belki de katledilmiş bir Yahudi'den kalma) taze giysileri giydim. Ve o günden sonra kendimi acımayı unutarak, Çavuş Schultz'un hizmet eri oldum: odasını temizliyor, kemerini ve çizmelerini boyayıp parlatıyor, giysi fırçasıyla üniformasını fırçalıyor, kamp kumandanlığının az uzağındaki Almanlara mahsus mutfaktan yemeğini getiriyor, yemekten sonra, odasından çıkacakken, askıdan şapkasını alıp Herr Schultz'a veriyor, kaputunu tutuyor ve (hayır Çavuş Schultz'a şükran borçlu değildim) canımın selâmette olduğundan Tanrı'ya şükürler ediyordum.*²⁸⁵

*Oturup Yahudileri nasıl öldürdüklerini anlattı. Sıra beklemişler. Ölen her beş Yahudi'yi, başka beş Yahudi gömmüş. Kanlı elbiselerini ştalaga götürmüşler. Esvapsız esirlere verilecekmiş...*²⁸⁶

²⁸² Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.204

²⁸³ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.207

²⁸⁴ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.208

²⁸⁵ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.116

²⁸⁶ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.209

Alman askerleri Yahudilere karşı olan tavırlarını yetiştirdikleri lejyonerlere de aktarmaya çalışmışlardır. Almanlar kendilerini üstün ırk olarak görseler de savaşta onlar için savaşan Türkistanlı askerler biraz da olsa değer kazanmıştır. Bunun sonucunda Nazi Almanyası'nın Yahudi düşmanlığını kendi bünyesinde savaşan diğer askerlere de aktarmak istemişlerdir.

Alman subaylar toplantılarda günlük yaşama ilişkin görgü kuralları üzerinde sık durdular. Cemiyeti hayatında nasıl hareket edilebileceğini, sofrada çatal-bıçağın nasıl kullanılacağını, hanımlara selam verme usullerini, insan ilişkilerinin çeşitli sahalarını bütün incelikleriyle anlattılar. Akşamları gramofonu dinlettiler. Haftada bir sinemaya götürdüler.

Her toplantıda savaşın sorumluluğunu Yahudilere yüklüyorlardı.²⁸⁷

Dağcı'nın "Ölüm ve Korku Günleri" romanında geçen olaylar cephe gerisinde, Polonya'nın Varşova kentinde geçmektedir. Varşova'da yaşayan Yahudiler tek tek bulunmakta ve Almanlar tarafından katledilmektedir. Varşova'da öldürülen Yahudi sayısı tam olarak bilinmese de şehirdeki yanık elbise kokuları ölen Yahudilerin çokluğunu gözler önüne sermektedir. Romanın başkahramanı Teresa başta Yahudilere karşı nötr durumda olsa da öldürülen ve kaçan Yahudileri gördükçe onlara acımaya başlamıştır.

Varşova göğü, Ghetto'nun pis kaldırımlarından, çökmüş damları üstünden yükselen kirli ve karaca dumanlarla örülüydü. Ghetto yanıyordu. Bir haftadan beri Varşova, Yahudi cesetlerinin, Yahudi paçavralarının, kül ve yanık kokularıyla kokuyordu.²⁸⁸

Varşova'da yaşayan Yahudilerin saklanma yöntemlerinden biri de kendilerini Hristiyan olarak göstermektir. Almanlar bu durumun farkına vardığında yakaladıkları sahte Hristiyanları (Yahudileri) yine de öldürmüşlerdir.

- İki Yahudi kızı yakalandı bugün Marşalkowski'de.

-Ya? Varşova'da hâlâ Yahudi var mı?

-Hayret, ikisinin de göğsünde haç vardı. Hristiyan'ız diyorlardı. Ama değiller.

Bugüne değin göğüslerinde taşıdıkları o haçlar korumuş kendilerini.

-Öldürecekler mi onları da?

²⁸⁷ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.58

²⁸⁸ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.15

-Yok, besleyip semirtecekler. Öldürecekler tabii!²⁸⁹

“Biz Beraber Geçtik Bu Yolu romanının başkahramanı İsmail Tavlı esirlerle konuştuğunda bazı esirlerin savaşın bütün kötü yanlarını Yahudilere bağladıklarını görmüştür. Savaş Yahudiler yüzünden çıkmamış olsa da savaşta en çok zarar gören milletlerden biri de Yahudilerdir. Tezimizde sadece esir kamplarında öldürülen Yahudileri ele almış olsak da esir kampları haricinde gaz odalarında ve fırınlarda öldürülen binlerce Yahudi de vardır.

Teğmen Tavlı ses etmeyince, “İyi de yapıyorlar! Nasibini buldular köpoğulları. Başımıza Gelenler Yahudilerin ve komünistlerin yüzünden,” dedi adam ve yere oturdu.²⁹⁰

İsmail Tavlı ve Ramila savaştan kaçmayı başarıp Birleşmiş Milletler’in kamplarına geçtiklerinde orada yaşayan insanlara kıyafetler dağıtılmıştır. Kamptaki insanlar kıyafetlere sevinse de aslında bu kıyafetler fırınlarda yakılan Yahudi esirlerin kıyafetleridir. Çocuk ya da büyük demeden o kadar çok Yahudi yakılmıştır ki kalan kıyafetler kamplarda dağıtılmıştır. Tavlı ve Ramila bu durumu fark etmelerine rağmen elden bir şey gelmemiştir.

Dün giysi dağıtıldı yol inşasında çalışanlara: gocuk, hırka, kulaklı kalpak, çizme, bağırsız ayakkabı, yün çorap, kolçak isveter, kemer, sargı... Hatta hatta ipek eşarp! Sevindik ve gülüştük.

Giysilerimizi sırtlarımıza geçirirken biri silip attı gülüşlerimizi yüzlerimizden: “Sevinmeyin! Bunlar gaz sobalarına götürülen Yahudilerin sırtlarından alınmış giysiler.”²⁹¹

Almanlar işgal ettikleri bölgelerdeki Yahudileri de toplayıp gruplar hâlinde katletmişlerdir. Bu durumdan Kırım’da yaşayan, “Kırımçak” denen Yahudiler de etkilenmiştir. Almanlar Kırım’ı işgal ettiklerinde Yahudi evlerini bulup Yahudileri toplamışlardır. İsmail Tavlı ve Sadık Turan Yahudi katliamını cephede görmüş olmalarına rağmen Selim Çilingirof da Çukurca’ya geri döndüğünde Kırım’da katledilen Yahudilerle de karşılaşmıştır.

-Birbirimizi anlamak çok zor oluyor, Panteley Petroviç

²⁸⁹ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.59

²⁹⁰ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.111

²⁹¹ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.369-370

*-Hiçbir zorluk yok, Selim. Almanlar Kırımçak mahallelerine asker çıkardılar, yahudi evlerine girdiler, hepsini çoluk çocuklarıyla birlikte kamyonlara doldurdular. Şehrin ötesine götürüp hepsini kurşuna dizdiler. Simdi anladın mı? Anlamanın zorluğu bunun neresinde? Kolay değil mi?*²⁹²

2.13. II. Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonları-Almanya İçin Savaşan Türkler ve Ruslar

II. Dünya Savaşı'nda SSCB için savaşan askerlerin bir kısmı Alman askerlerinin eline düşmüştür. Esir düşen askerlerden biri de Cengiz Dağcı'dır. Bu esirlerin sağ kalanları daha sonra Almanya'nın kurduğu farklı lejyonlarda yer almıştır. C. Dağcı da Türkistan Lejyonlarında yer almış bir yazar olduğu için tezimizde bu konuyu işledik.

II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Almanya, Sovyet Rusya'dan esir aldığı askerlerden lejyoner birlikleri kurmaya başlamıştır. Sovyet Rusya'ya dönme gibi bir şanslarının olmadığını bilen askerler lejyoner birliklerini bir fırsat bilmişlerdir. Bunun sebebi hem zorla savaşırıldıkları Sovyet Ordusu'ndan intikam almak hem de vatanlarını Sovyet Rusya boyunduruğundan kurtarmak istemeleridir. Türk Lejyonlarına seçilen askerler esir kamplarından alınmış ve kamplarda günden güne öleceğini düşünen askerler için de bir umut ışığı olmuştur. Lejyonlara seçilen askerler, esir kamplarında görmedikleri lütufları lejyoner kamplarında görmüşlerdir. Hilmi Özden esir kamplarından alınan askerlerin nasıl toplandığını şu sözlerle ifade etmiştir.

*Bu çabaların sonuncu olarak 1941 Aralık'ında Alman Genel Karargâhı Milli lejyonların teşkilatlanmasına başlarken, nihai karar Rosenberg'in, Hitler'e "Türk Lejyon Birliklerinin" fiili olarak göreve başlamasına dair resmi karar 22 Aralık 1942'de tebliğ edilir. Bu karar üzerine, Esir kamplarında sağ kalmış olan okumuş, yazmış kimselerle diaspora aydınları arasında kurulan irtibat sayesinde fiiliyata geçer.*²⁹³

Almanya ve Sovyet Rusya savaşı için hazırlanan bu askerler cephede daha az Alman askerinin ölmesini sağlayacak ve ön saflarda savaşa sürüleceklerdi. Farklı milletlerden oluşturulan lejyonların amacı vatanlarının bağımsızlığı olsa da Alman Hükümeti'nin amaçları Sovyet Rusya'nın amaçlarından çok da farklı değildi. Amaç

²⁹² Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Varlık Yayınları, 1972, İstanbul, s.360

²⁹³ Hilmi Özden, *Cengiz Dağcı'nın Eserleri Ve Yazılmamış Tarih*, (Ed. Nurcan Ankay Deniz Depe), Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu, Eskişehir, 16-17 Mayıs 2017, s. 321

lejyonerleri kullanarak savaşı kazanmak, daha sonra Sovyet Rejimi altında bulunan farklı bölgeleri sömürmektir.

Lejyonerler ve Almanya için savaşan askerler konusunu sadece Cengiz Dağcı romanları açısından inceleyeceğiz. Cengiz Aytmatov cepheye gitmediği ve Almanlara esir düşmediği için eserlerinde Almanya için savaşan lejyonerlerden hiç bahsetmemiştir. Dağcı ise savaşta Almanlara esir düşmüş ve sonrasında bir kurtuluş yolu olarak Türkistan Lejyonlarına katılmıştır.

Merve Rabia Meral Türkistan Lejyonlarının kuruluş aşamasını şu sözlerle anlatmıştır.

Resmi olarak, Ocak 1942’de kurulan Türkistan Lejyonu; Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Taciklerden oluşuyordu. Lejyona, Alman General Oscar Van Niedermayer komutanlık ediyordu. 162. tümene bağlı olan lejyonda, esir kamplarında kötü şartlarda yaşam mücadelesi vermiş ve hayatta kalabilmek için gönüllü olarak lejyona giren askerler bulunuyordu. Askerlerin üzerindeki Rus üniformaları çıkarılmış, yerine Alman Üniformaları giydirilmişti. Askerlerin sağ kollarına “Allah Biz Bilan” arması takılmaktaydı. Türkistan lejyonu 5 bölümden oluşmaktaydı.²⁹⁴

Türkistan lejyonları dışında Sovyet Rusya’ya karşı yine Sovyet askerlerinin kullanıldığı başka bir yer ise Sovyet Kurtuluş Ordusu’dur.²⁹⁵ Sovyet Kurtuluş Ordusu’nu romanlarda incelememizin sebebi Cengiz Dağcı’nın “Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” adlı eserinde İsmail Tavlı’nın katıldığı birliği Sovyet Kurtuluş Ordusu olarak tanımlamasıdır. Bu eserler Türkistan Lejyonları değil, Sovyet Kurtuluş Ordusu ele alınmıştır. Tezimizdeki fişlemelerde Sovyet Kurtuluş Ordusu’nu ve Lejyonları bir arada ele alacağız.

ROA’nın kuruluş aşaması ise Nadir Devlet tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir.

Diğer yandan Rusya Kurtuluş Ordusu -ROA (Russkaya Osvoboditelnaya Armiya) Haziran 1942’de esir düşen eski bir Sovyet generali olan tümgeneral Andrey Vlasov tarafından kurulmuş ve onun komutasında idi. Onun

---

²⁹⁴ Merve Rabia Meral, *Türkistan Lejyonu*, İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları Dergisi, Temmuz 2013, s.4

²⁹⁵ Sovyet Kurtuluş Ordusu’nun Resmi adı ROA (Russkaya Osvoboditelnaya Armiya)’dır.

yönetimindeki komitenin adı ise Rusya Halklarını Kurtarma Komitesi -KONR (Komitet Osvobojeniya Narodov Rossii) ise bir güç olarak ortaya çıkmıştı.²⁹⁶

Hitler Almanya'sı 1943 yılına geldiğinde Rus esirlerinden oldukça kalabalık bir ordu kurmuştu. Bu askerler farklı milletlerden de olsa hepsinin ortak noktaları vardı: Sovyet Rusya için Almanya'ya karşı savaşmışlar, Almanlara esir düşmüşler ve yine Almanlar için Sovyet Rusya'ya karşı savaşacaklardı. Almanya'nın oluşturduğu lejyon birliklerinin sayısal değerini Nadir Devlet şu şekilde ifade etmiştir:

Kısacası 1943 yılının sonuna kadar Polonya'da Doğu Lejyon Komutanlığı nezdinde 14 Türkistan, 8 Azeri, 7 Kuzey Kafkasya, 8 Gürcü, 9 Ermeni ve 7 Volga Tatar piyade taburu teşkil edilmiş oldu. Toplam 53 sahra taburu ile Doğu Lejyonları takriben 53 bin askerlik küçümsenmeyecek bir güce ulaşmıştı.²⁹⁷

Almanya'nın lejyonlarda bulunan askerlere önceliklerinin Türk bölgelerinin kurtarılması olduğunu ve daha sonra bu milletlerin kendi bağımsız devletlerini kurabileceğini söylemiştir. Fakat Almanya'nın bu söylemi tamamen asılsızdır. Almanya'nın ilk hedefi üstün görülen Alman kanının savaşta dökülmemesidir. Bunun dışında Almanya'nın Türk bölgeleri üzerindeki fikirleri Sovyet Rusya'dan çok da farklı değildir. Türk bölgeleri ele geçirildiğinde Sovyet sömürüsü bitecek ve Alman sömürüsü başlayacaktır. Sadık Turan'ın içinde bulunduğu bölüğe verilen vaatlerden biri de yine Türkistan'ın bağımsızlığıdır. Türkistan ideali bir ütopya hâline geldiğinde Almanya lejyonerleri daha rahat kullanabilecektir.

-Almanya'nın Rusya'ya karşı hususî bir politikası vardır. Ruslara başka, sizi başka gözlerle görürüz biz.

Bir an sustu. Bu sözler, asıl söyleyeceklerine bir hazırlıktı galiba. Dikkatle dinliyordum.

-Alman hükümeti, sizin, Rusya'dan ayrılarak, hür, müstakil bir memleket olmanızı istemektedir.²⁹⁸

²⁹⁶ Nadir Devlet, *Stalinizme Karşı Almanya'da Oluşturulan Lejyonlar*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Liaisan Şahin) Kaknüs Yayınları, 2007, İstanbul, s. 101

²⁹⁷ Nadir Devlet, *Stalinizme Karşı Almanya'da Oluşturulan Lejyonlar*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Liaisan Şahin) Kaknüs Yayınları, 2007, İstanbul, s. 114

²⁹⁸ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.239

“Korkunç Yıllar” romanının kahramanı Sadık Turan bağımsız bir Türkistan devletinin nasıl olacağını sorduğunda aldığı cevap karşısında şaşırır. Almanların neler yapabileceğini bilen Sadık Turan’ın ve diğer askerlerin başka şansı yoktur. Ya esir kamplarında kalacaklar ya da Almanya kontrolünde bir Türkistan ordusunda yer alacaklardır. Esir kamplarından alınan lejyonerlerin birliklerde toplandığı zamanki fiziki tasvirleri şu sözlerle anlatılmıştır:

Asker Lejyonova’ya üç gün sonra vardı. Şehir istasyonuna gidip karşıladık. Ne perişan, ne acıklı halleri vardı! Uzun boylu, sıksa, bazılarının iskeleti çıkmış insanlardı. Bunamış gibi, ağızları açık, şaşkın ve korkak bize bakıyorlardı. Ama bizim şüphemiz yoktu. Türkistan ruhu bizi ayağa kaldırdığı gibi, onları da kaldıracaktı. Biz onları Türk ruhu, Türk kanyla adam edecektik.²⁹⁹

Askerlerin durumu göz önünde bulundurulduğunda Türkistan Lejyonu ne kadar kötü olursa olsun esir kamplarında açlığa ve ölüme terk edilmekten iyi olarak görülmüştür. Esir kamplarını anlattığımız bölümde kampların şartlarını dile getirmiştik. Bu şartlara göre Legonova denen birliklerdeki şartlar çok iyidir. Lejyonların esir kamplarından farklarını Patrik Von Zur Mühlen şöyle dile getirmiştir:

Araştırmacı Mühlen, lejyon projesinin, Türk kökenli askerler için esir kamplarına bir kurtuluş yolu olduğunu söylemektedir. Çünkü lejyonlara katılmak demek, daha iyi ve bol yiyecek, elbise, yatacak yer ve hastalığında ilaç ve doktor demektir. Ayrıca muntazam olarak maaş almak, arada bir izne çıkmak gibi bir esirin hiçbir zaman sahip olamayacağı ayrıcalıklara da kavuşmak demektir.³⁰⁰

Sadık Turan ve diğer askerler için bir ordudan diğer orduya geçmek başta kolay olmamıştır. Bütün askerler Sovyet idealini benimsemese de belirli bir süre Sovyet Rusya için savaşmışlar ve yine Sovyet askeri oldukları için esir düşmüşlerdir. Askerlerin Alman üniforması içindeki duyguları “Korkunç Yıllar” eserinde şöyle ifade edilmiştir:

1942 yılının baharında Alman ordusunun kadrosu içinde, Türk aslından esirlerle Türkistan lejyonu teşkil edilmiş, bizlerde yeniden asker olmuştuk.

---

²⁹⁹ Cengiz Dağcı, *Yurduyu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.43

³⁰⁰ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.53

*Alman üniformasıyla halimiz hem gülünç, hem de acıktı galiba. Ama biz bunu ne fark edebiliyor, ne de hatta aklımıza getiriyorduk.*³⁰¹

Bu hissiyattan sonra askerlerde yavaş yavaş Türkistan ideali oluşmaya başlamış ve askerler Almanya'nın fikirlerini sezse de bu idealden vazgeçmemişlerdir. 16. Yüzyıldan bu yana Türkistan parça parça, Ruslar tarafından işgal edilmiştir ve ilk kez müstakil birer devlet olma şansını yakalamışlardır. Askerler bu düşüncelerle Alman ordusunun içinde büyük bir şevkle savaşa hazırlanmışlardır.

Şimdi, ilk defa olarak burada, bu dakikalarda niçin, neyin uğrunda savaştığımı biliyorum. Yurdum için, Kırım'ım, Türkistan'ım için!.. İşte, şu karşımdakiler, milletimi esir edenler bunlar. Bunlar, öldüreceğim!

Türkistan idealinin romanlar dışında Cengiz Dağcı'da nasıl bir etki yarattığını Kefeli ve Sarıahmetoğlu şu sözlerle dile getirmiştir:

*Dağcı'nın Türkistan Lejyonu'nda en büyük tesellisi, Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi için eğitilmeleriydi. Aslında kendisini Türkistanlı olarak görmüyordu. O Kırımlı'ydı. Fakat onun için Türkistan'ın bağımsızlığı, Kırım'ın bağımsızlığı kadar önemliydi. Kırım Türklerinin fikir ve düşünce adamı İsmail Gaspıralı aklına geliyordu. O da Türkistan halklarının bütünlüğü ve bağımsızlığı için mücadele etmişti. Türkistanlı askerlerin aralarında tek Kırımlı olduğu için kendisine saygı gösterdiklerinin de farkındaydı.*³⁰²

Dağcı ve diğer Türkistanlı askerler için amacı bağımsız birer devlet kurmak ve bu yolda ellerinden geleni yapmaktı. Bu savaşın Almanya ya da başka bir devletle yapılmış olması çok da önemli olmamıştır.

*Kırım halkı bir uçurumun kenarındaydı. Yüz yetmiş yıldır göğüs fırtınalar artık sona eriyordu. Bu, artık son fırtına olacaktı. Yorgun, perişan milletim, bu son fırtınaya dayanamayacaktı artık. Bunu, babam, hissediyor gibiydi. Milletim yaralıydı, çok kan kaybetmişti. Ama son damla kanına kadar, düşmanıya çarpışacak, uzun zamandır susadığı istiklâle kavuşmadan can verecek her Tatarın son sözü: "İstiklâl" olacaktı. Milletim vatanına karşı bu vazifesini yerine getirdi.*³⁰³

³⁰¹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.14

³⁰² Emel Kefeli, Nesrin Sarıahmetoğlu, *Bellek-İnsan-Eser Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s.50

³⁰³ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.109

Almanlar Türkistanlı askerlere sadece askeri eğitim vermemiş bunun yanında Alman toplumuna ait birtakım kuralları da öğretmeye çalışmışlardır. Bu durum de lejyonerlerin hatıralarında yer almaktadır.

Biri Kızıl Ordu'da binbaşı, diğerleri Alman teğmeni ve üç Alman astsubayın yönetiminde subay kursu başladı. Kursta Alman hayat tarzının öğretilmesi, Türkistan ordusunun müstakbel subayları için her şeyin üstündeydi. İlk hafta bu konuda eğitildiler. Bu durum özellikle Dağcıya onur kırıcı göründü. Kısa bir süre önce işkence ve ölüm barakalarından çıktıkları Almanların davranış tarzlarının benimsetilmeye çalışılması aşağılamanın en korkunçlarından biri gibi geliyordu. Korkunç Uman esirler kampından sağlam çıkan ruhunun ezildiğini hissediyordu. İşin kötüsü, etrafında bu duygu ve düşüncelerini paylaşabileceği bir kimse de yoktu. Oysa çevresindeki bütün askerler aynı tecrübeyi yaşamışlardı.³⁰⁴

Sovyet Rusya II. Dünya Savaşı başladığında nitelikli kişileri kumandanlık okulunda yetiştirmiş ve daha sonra cepheye göndermiştir. Tezimizin asker toplama ile ilgili kısmında bu konu daha detaylı ele alınmıştır. Esir kamplarından toplanan Türkistanlı askerler içinden de nitelikli olanlar yine subay kurslarına alınmış ve Türkistanlı askerleri kumanda edecek kişileri kendi içinden seçmişlerdir. Tabii bu durum daha sonra değişmiştir.

Herr Hauptman Ernicke ayrı ayrı herbirimizin elini sıkarak karşıladı bizleri bürosunda. Çat pat, (daha fazla Türkiye Türkçesine yatkın) bir Türkçeyle birkaç laf etti; sonra da Rusça yeni yeni düzenlenmekte olan Türkistan Lejyonunun (bölük ve takım komutanları örneğin) subay kadrosuna ihtiyacı olduğunu ve bu vesileyle bizlerin acil subay kursuna seçildiğimizi açıkladı.³⁰⁵

Lejyonerlerin buldukları takımlara başta Türk subaylar verilmiştir, daha sonra ise Almanlar Türkistanlı askerlere karşı önlem olarak takımların komutalarını Alman subaylarına devretmişlerdir.

Alman ordusunda Türkistan lejyonundan başka Azerbaycan, Kırım ve İdil Tatarları Lejyonları da vardı. Bu Türk birliklerinin durumuyla ilk yıllarda Genelkurmay Başkanı Mareşal Brauchitsch ve daha sonra Mareşal Keitel yakından ilgilendi. Türk gönüllü birliklerinin kumandanları General

³⁰⁴ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.57

³⁰⁵ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.124

Heigendorf, Kurmay Albay Riedel ve Albay Heise gibi Alman general ve subaylarıydı.

Dağcı'nın bölüğündeki diğer takımların komutanlıklarına biri Özbek, biri Kazak ve biri Tacik üç Türkistanlı tayin edildi. Böylece daha Dağcı Türkistan Lejyonundaki askeri görevine resmen başlamış oldu.³⁰⁶

Abdulahap Kara, Dağcı'nın bulunduğu takıma Türkistanlı subayların verildiğini ifade etmiştir. Fakat romanlarda geçen bölümlerde bu durumun değiştiği görülmektedir.

Her Türkistan bölüğüne bir Alman takımı verilecek ve bütün bölük Alman takımı kumandanının emri altına girecekti. Türkistan subayları da takımlarla alman subayı arasında yalnız bir irtibat vazifesi görecektlerdi. Yüzbaşı Mayer bunları anlatırken, yanımdaki Türkistanlı bölük kumandanı yavaşça kulağıma fısıldadı:

-Bize emniyetleri kalmadı anlaşılın!..

Baka bir kumandan, gene fısıldayarak:

-Kime emniyet ediyorlar ki bize etsinler! Bu yüzden, korkarım harbi kaybedecekler, diye cevap verdi.³⁰⁷

“Yurdunu Kaybeden Adam” romanında geçen bu olay sadece romanda yer almamış buna benzer durumlar lejyon kamplarında da yaşanmıştır. Dağcı gibi II. Dünya Savaşı hatıralarını yazan başka kişiler de buna benzer durumları hatıralarında aktarmışlardır.

Alman Hükümeti'nin kurduğu Türkistan Lejyonları'nı Türk dünyasından önemli kişiler ziyaret etmişlerdir, bunlarda en önemlisi de Mustafa Çokay'dır. Mustafa Çokay'ın kampları ziyaret etmesi askerlere fazlasıyla moral vermiş ve onların dirayetli olmalarını sağlamıştır.

Lejyondaki ilk günlerinde bazı Özbek gençler, esir kampında Çokay'la karşılaşmalarını Ruzi'ye şöyle anlatmıştı: “1941 yılının Kasım ayında biz Czestochowa kampındaydık. Arkadaşlarımızın çoğu hastaydı; dizanteri, tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar ve bit ordusu ile birlikte yaşıyorduk. İlaç ve doktor yoktu. Türkistanlı bir büyüğün 1918 yılında kurulan Milli Hükümet'in Başbakanı Mustafa Çokay'ın bizi ziyaret edeceğini söylediler. Perişan

³⁰⁶ Abdulahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.62

³⁰⁷ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.167

haldeydik. Bizî kamp meydanına topladılar. Çokay bize hitap etti. Geçmiş olsun temennilerini bildirdikten sonra, bu kötü günlerin yakın zamanda geride kalması için büyük çaba harcadıklarını söyledi ve kurtulacağınızı müjdeledi. Konuşmasından sonra bizlerle tokalaştı. Birçoğumuz boynuna sarıldık. Gerçekten birkaç gün sonra esir kampı cehenneminden, insanca muamele gördüğümüz bu lejyon kampına getirildik.³⁰⁸

Almanlar, Türkistan Lejyonu'ndaki askerleri uzun süre cepheye göndermemiş, cepheye gönderdiklerinde ise taraf değiştiren askerlerin olduğunu görüşlerdir. Bunun yanında cephede üstün başarılar elde eden Lejyonerler de olmuş ve Almanlar bu durum karşısında kayıtsız kalmamışlardır.

Savaşın ilk yıllarında kurulmuş olsaydı belki de savaşın kaderini değiştirecek olan Millî Lejyonların teşkilatlanmasının bitmesiyle varılan anlaşma gereği, birlikler ilk anda Kızılordu'ya karşı Doğu Cephesine gönderilirler. Türk birlikleri savaşın son aylarına kadar Leningrad, Slolensk, Stalingrad, Kafkasya, Ukrayna ve Kırım Cephelerinde çarpışırılar. Savaşta Türk birliklerinin gösterdikleri dirayet karşısında zaman zaman şaşkına dönen Alman Kurmay heyetleri, fevkalâde başarılar gösteren Türk taburlarına “Aslan” ve “Kaplân” Taburu unvanı vermekten kendilerini alamazlar.³⁰⁹

Alman askerleri lejyonerlerin dışında kamplarda kalan esirleri ellerinde tutmuşlar hatta bu esirleri aktarma görevini de Türkistanlı askerlere vermişlerdir. Fakat Almanya'nın baştan beri izlediği esirleri katletme politikası burada da işlemiştir. Türkistanlı askerler de esir kamplarındaki esirlerin yaşadığı durumu bildikleri için onlara iyi davranmışlar ve kolay kolay kimseyi öldürmemişlerdir. Bu durum Alman askerlerini kızdırmış ve tepki göstermelerine neden olmuştur.

Ne çabuk adam oldunuz! Biz sizi esir kamplarından aldık, giydirdik, esirlikten kurtardık! Bak şimdi, sizin şu askere!.. Sırtında Kızıl Ordu üniforması. Bolşevik üniformasının üstünde Alman ünifoması!.. Dört gün, dört gece esir sevkettiniz. Biz burada iki bin dört yüz esir beklemiyor, istemiyorduk. Ama siz ne yapıp edip hepsini sağ salim getirdiniz. O esirlerini hiçbiri kaçmak istemedi mi niçin öldürmediniz? Niçin?.. Muhakeme olmadanmış!..³¹⁰

³⁰⁸ Enver Altaylı, *Ruzî Nazar: Cia'nın Türk Casusu*, Doğan Kitap, 2013, İstanbul, s.105

³⁰⁹ Hilmi Özden, *Cengiz Dağcı'nın Eserleri Ve Yazılmamış Tarih*, (Ed. Nurcan Ankay Deniz Depe), Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu, Eskişehir, 16-17 Mayıs 2017, s. 321

³¹⁰ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.176

Savaşta taraf değiştiren askerlerin sayısı çok fazla olmasa da Almanlar bu durum karşısında önlemler almışlardır. Kaçan ya da taraf değiştiren askerler yakalandıkları an idam edilmişlerdir. Hatta lejyonerlerin Doğu Cephesi'nden alınarak başka cephelere aktarılmasında bu durumun da etkisi vardır.

Benim yerimde başka biri olsaydı ne yapardı? Hakiki bir Türk, tabancasını çeker, hain Almanı oracıkta gebertir, Muhan'ın intikamını alırdı. Çünkü biliyordum ki Muhan bir hain değildi. Muhan o nefret ettiği üniformayı hoşuna gittiği için sırtına geçirmemişti. Onun gözündeki tüten bir vatan vardı. Kendisini oraya götüreceğine inandığı müddetçe üniformayı seve seve taşımıştı. Ama artık o üniforma ile vatanına gidemeyeceğine aklı yatmaya başlamıştı. Muhan, bu düşünce ile çılgına dönmüş, akıllı bir insanın yapamayacağı bir çılgınlık yapmıştı. Ben bunu yapamadım. Telgraf direğine bağlı Muhan, her gece, rüyama giriyor. Kafası önüne sarkmış; bazan başını kaldırıp gözlerimin içine bakıyor, sessizce...³¹¹

Sadık Turan'ın arkadaşı Muhan da Türkistan ideali için kullanıldıklarını anladığında kaçmıştır ve yakalanınca da önce işkence edilmiş ardından öldürülmüştür. Bu durum hem tarihî kaynaklarda hem de romanlarda aynı şekilde geçmektedir.

Durum böyle olunca, bazı lejyonerler fırsatını bulduklarında tekrar Kızıl Ordu tarafına geçmişlerdir. Ancak bu yeniden taraf değiştirmelerin sayısı çok fazla değildir. Lejyon birliklerinden tekrar Sovyet Ordusuna geçenlerin oranı 1943 yılı itibariyle yüzde 8 ila 10 arasındadır. Bu oran 1945 yılına gelindiğinde yüzde 2 ila 3 seviyesine düşmüştür. Örneğin 781. Türkistan Taburundan tekrar Kızıl Ordu olacağına geçen asker sayısı 43 olmuştur.³¹²

Almanlar hava şartları ve askerî nedenlerden dolayı Doğu cephesini kaybetmeye başladıklarında Türkistanlı askerleri Doğu Cephesi'nden çekmiş ve farklı bölgelerde savaştırmak üzere sevk etmişlerdir.

Ukrayna'daki Alman ordusunun vaziyeti aydan aya bozuluyordu. Askerlerimiz artık Türkistan'ın istiklâlinden bahsetmez olmuşlardı. Türkistan'a girip, Türkistan'ın istiklâli uğrunda savaşmak artık hayal olmuştu. Boş zamanlarında yemek ve içmekten başka birşey yapmıyorlardı. İçi yüzünden

³¹¹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.176

³¹² Burak Sakal, *Başka Bir Dünya Savaşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013, s.233

*köyde, hadiseler de çıkmaya başlamıştı. Dostumuz muhtar bile şikâyetçiydi bu hadiselerden.*³¹³

“Yurdunu Kaybeden Adam” eserinde geçen bu bölüm ve Dağcı’nın hatıralarında geçen bölümler askerlerin uzun bir süre Legonova’da kaldığını ve cepheye sürülmediğini göstermektedir.

*Lejyonun kuruluşundan bu yana neredeyse bir yıl geçmişti; bu süre içinde yalnızca tüfeklerle silahlı bölük askerleri canlı kurşun görmediler; manevralarda yalnızca sahte kurşunlar kullanıldı. Silahsız çok uzağa gidemedik. Yine de haftada en azından iki kere buluşup konu üzerine sohbet ediyorduk. Bu sohbetlerimiz göze görünmeyen demirden perdelerle çevriliydi. Niyetimiz, gerçekleşsin gerçekleşmesinin, aramızda kalacaktı.*³¹⁴

Alman cepheleri düşmeye başlayınca Almanlar lejyonerler konusunda tedirgin olmuş ve lejyonerleri başka cephelelere göndermeye başlamışlardır. Bu durum Türkistan Lejyonu’ndaki askerlerin uğurlarına savaştıkları Türkistan İdealinin yok olduğu anlamına gelmekteydi. Askerler kandırıldıklarını anladığında Almanların elinden bir şekilde kurtulmaya çalışmışlardır. “Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam” romanlarının kahramanı Sadık Turan bu durumu yaşamış, Türkistan idealinin gerçekleşmeyeceğini anladığında Alman askerlerinin elinden kurtulmuştur.

*Lejyonova’da Alman üniformasını il giydiğim gün, harbin sonunun böyle olacağını düşünememiştim elbet. Üç yıl, sırtımda taşımıştım bu üniformayı! Üç yıldır aynı ümit, yurdumu kurtarmak ümidi bana destek olmuştu. Şimdi yurt nerede, millet nerede kalmıştı? Türkistan’ın hürriyeti!.. Ne uzak bir hayaldi bu! Beni geçmişe bağlayan, yalnız şu bohça, bohçanın içindeki üniformadır.*³¹⁵

İdealleri uğruna kullanılan Türkistanlı askerler önce esir kamplarında acılar çekmiş ardından da büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Alev Sınar Uğurlu da Türkistanlı askerlerin kullanılmalarıyla ilgili şu sözleri söylemiştir:

*Almanlar, Türk asıllı esirleri sahte hayaller peşinde sürüklediklerini gayet iyi bilerek onların millî duygularını, vatanseverliklerini ve bağımsız bir devlet altında birleşme ideallerini kullanmışlardır.*³¹⁶

³¹³ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.197

³¹⁴ Cengiz Dağcı, *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, Ötüken Yayınevi, 1998, İstanbul, s.138

³¹⁵ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.242

³¹⁶ Alev Sınar Uğurlu, *Cengiz Dağcı’nın Romanlarında Savaşta Savrulan Hayatlar*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 6/1 2017 s.244

Sadık Turan kandırıldığını anladığında yaşadığı onca olay gözlerinin önüne gelmiş ve birçok askerin lejyona her şeyi göze alarak geldiğini de ifade etmiştir. Bu hem Dağcı'nın insancılığı hem de lejyonerler kamplarıyla esir kamplarının arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

... Marya'nın beni sevmemesine rağmen, kimseye kin beslemiyordum. Akın'ın cellâtlarına bile!.. Biz zaten ölmek için üniformaları giymiştik. Ölesiye savaşmak için silahlanmıştık. Ama yalnız Türkistan'ın istiklâli uğrunda öleceğimize inanıyorduk. Yanıldığımızı anladık. Türkistan'ı kurtarmak için seçtiğimiz yol doğru muydu? Bizim ölümümüz, Kırım, İdil- Ural, Kafkas ve Türkistan gençlerine ibret dersi olabilecek mi? Bunun cevabını, bizden sonra gelecek, bizden daha sağlam Türkistan gençleri verecekler.³¹⁷

Türkistan Lejyonu'ndaki askerler ve Rus Kurtuluş Ordusu'ndaki askerler esir kamplarında ölüme terk edilmişken birden hayatları değişmiş ve vatanları uğruna savaşabilecekleri bir fırsat doğmuştur. Lakin Hitler Almanya'sı esirlere iyilik etmekten ziyade Türkistanlı askerler ve diğer lejyonerler aracılığıyla Orta Asya'yı ve Kafkasya'yı sömürmek istemiştir. Esir kamplarından çıkan askerler başta kandırıldıklarını fark etmeseler de Almanların cephelerdeki durumu sonrası Almanların lejyoner siyaseti ortaya çıkmıştır. Türkistanlı askerler lejyonlarda tek vücut hâline gelmiş ve boy ya da topluluk farkı göz etmemişlerdir. Kırım ve bütün Türk dünyasının askerleri kardeşçe tek bir ideal için savaşmıştır. Almanlar lejyondaki askerleri farklı görevlerde kullanmış hatta onlara Alman yaşam tarzını aşlamaya çalışmışlardır. Alman askerleri Türkistanlı askerlere ne kadar iyi davranmış olsalar da Almanların "Üstün İrk" kavramından hiçbir zaman vazgeçmemişler ve lejyondaki askerlere de bazen bu durumu belli etmişlerdir.

2.2.14. II. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Cepheden Dönenlerin Durumu

II. Dünya Savaşı'nın başlaması kadar bitişi de Kırım ve Kırgız halkları için önem arz etmektedir. Savaşın bitişi ile Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerinde farklı durumlar ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı II. Dünya Savaşı'nın bitişi ve savaştan dönenleri tezimizde ele aldık. II. Dünya Savaşı'nın bitişi ile cepheden dönen askerler ayrı düşünelemeyeceği için iki konuyu da aynı başlık altında topladık.

³¹⁷ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.219

II. Dünya Savaşı'nın tezimizde işlenen kısmı Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki savaşa ilgilidir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinde birçok olay ve anlaşma bulunsa da Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki savaşın bitişi Hitler Almanyası'nın düşmesi ile olmuştur. Almanya, Sovyet Rusya'ya yenilmiş ve Rus askerleri Berlin'e girdiklerinde Hitler eşiyile beraber siyanür içerek kendini intihar etmiştir.³¹⁸ Daha sonra Hitler'in yönetim kadrosunda bulunan askerler tutuklanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yapılan Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) savaş esirlerinin durumu ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Stalin esir kamplarındaki ve Birleşmiş Milletler kamplarındaki Sovyet vatandaşlarını geri istemiştir. Ancak Stalin'in bu konudaki düşüncesi oldukça vahşidir. Çünkü bir Sovyet askeri esir düşmüş olsa da taraf değiştirmiş olsa da Stalin hepsine vatan haini gözüyle bakmıştır. Sovyet Rusya'da Stalin'in emriyle savaştan dönen esirler ve kaçaklar idam edilmiştir. Bunu duyan ve bilen askerler daha Sovyet Rusya'ya gitmeden kendilerini öldürmüşlerdir. Bu durum Avrupa'da ses getirince savaş esirleri ile ilgili yeni bir kanun çıkartılmıştır.

Savaş sona erdiğinde Cengiz Dağcı gibi esir düşen askerler Sovyet Rusya'ya dönmek için farklı yollar aramışlardır. Dağcı'nın roman kahramanlarından Sadık Turan ve İsmail Tavlı'nın yaşadığı olaylar Dağcı'nın savaş sonrasında yaşadığı olaylarla benzerlik göstermektedir. Dağcı'nın roman kahramanları savaşın bittiğine sevinirken bir yandan da vatansızlık derdine düşmüş ve kendilerine çıkar yol aramışlardır.

Aytmatov romanlarında savaşın sona ermesi biraz daha farklıdır. Savaş bitince cephe gerisindeki yaşlılar, kadınlar ve çocuklar biraz rahat etmiş olsalar da erkeklerin cepheden dönmemesi savaş sonrasında da işleri oldukça zorlaştırmıştır.

Cengiz Dağcı'nın romanları arasında II. Dünya Savaşı'nın bitişini ve savaş sonrasında yaşananların anlatıldığı eserler “Yurdunu Kaybeden Adam” ve “Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” adlı eserlerdir. Onun dışında kalan “O Topraklar Bizimdi, Üşüyen Sokak, Ölüm ve Korku Günleri, Yoldaşlar” adlı eserler savaşın bitişini ele almaz bu romanlar savaşın devam ettiği kısımları işlemiştir. Bundan dolayı tezimizin

---

³¹⁸ 29 Nisan 1945'te sığınağında metresi Eva Braun ile evlenirken Mussolini'nin İtalyan halkı tarafından linç edildiğinin haberini aldı. Ertesi gün, karısıyla sığınaktaki odasına çekildi ve önce zehir içti, hemen arkasından da kendisini vurdu. Eva Braun ise zehir içerek kendini öldürdü. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 186

bu kısmında daha çok “Yurdunu Kaybeden Adam” ve “Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” adlı eserler üzerinde duracağız. Dağcı romanlarında savaşın bittiğine en çok sevinenler, önce esir kamplarında daha sonra da lejyonlarda yer alan Türkistanlı askerlerdir. “Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam, Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” romanlarının kahramanları savaşın bitişiyle kendilerini hür hissetmişler ve sonrasında en güvenli şekilde yaşayabilecekleri bir yer aramışlardır. Lejyon ve Rus Kurtuluş Ordusu’ndan çıkan askerler büyük bir hayal kırıklığının ardından bir nebze de olsa rahatlamışlardır.

*Lejyonova’da Alman üniformasını ilk giydiğim gün harbin sonunun böyle olacağını düşünememiştim elbet. Üç yıl, sırtımda taşımıştım bu üniformayı! Üç yıldır aynı ümit, yurdumu kurtarma ümidi bana destek olmuştu. Şimdi yurt nerede, millet nerede kalmıştı? Türkistan’ın hürriyeti!.. Ne uzak bir hayaldi bu! Beni geçmişe bağlayan, yalnız bu bohça, bohçanın içindeki üniformadır.*³¹⁹

Savaş bittikten sonra Almanlara esir düşen askerler Sovyet Rusya tarafından çağrılmıştır. Hatta Stalin’in emri ile zorla Sovyet Rusya’ya götürülmüşlerdir. Stalin için esir düşen askerler de taraf değiştiren askerler de aynıdır. Bu yüzden Sovyet Rusya’ya götürülen askerler idam edilmiştir.³²⁰

*Harpten sonra Alman esaretinden kurtulacaklardı. Vatanlarına dönmelerine izin verilecekti. Ama vatanlarına dönenler bin pişman edilecek, çeşitli cezalara çarptırılacak, hapse atılacak, sürgüne gönderilecek veya kurşuna dizilecekti. Çünkü, Stalin Almanlara esir düşenleri vatan haini ilan etmişti. Stalin’e göre Almanlarda Sovyet esirleri yok, sadece vatan hainleri vardı. Esirlerin kamplarda çektikleri Stalin’in umurunda bile değildi. Stalin onlara yaşama hakkı tanımıyordu.*³²¹

---

³¹⁹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.242

³²⁰ Stalin savaşta düşmana esir düşmenin Sovyet anlayış ve kanunlarına göre “vatana ihanetle eşdeğer” bir faaliyet olarak yorumlanmasını sağlamıştı. Askerî ant, RSFSR ceza kanununun (Ugolovny Kodeks) 58. Maddesi, diğer talimatlar, içişleri kuralları (ustav vnutrenney slujby) esir düşmeyi (sdaça v plen) “düşmana sığınmak”, “dış ülkeye kaçmak”, “ihamet” ve “askerden firar” olarak yorumlamakta ve hepsi için ölüm cezasını ön görmekte idi. Nadir Devlet, *Stalinizme Karşı Almanya’da Oluşturulan Lejyonlar*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali- Liaisan Şahin) Kaknüs Yayınları, 2007, İstanbul, s. 99

³²¹ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.47

Birleşmiş Milletler kamplarındaki Sovyet askerleri Sovyet Müfettişlerini her gördüklerinde bir tedirginlik yaşamışlar ve yakalanma korkusu ile günlerini geçirmişlerdir.

Özellikle kampa ne zaman Amerikan askerleri gelse, içi ürperiyordu. Onların kendilerini yakalayıp Ruslara teslim edecekleri korkusunu içinde duyuyordu. Dağcı bu duygusunu Korkunç Yıllar romanında Turan'ın Roma'dan 1.8.1946'da yazdığı mektubundaki şu satırları görüyoruz: "Dün merdivenlerden inerken aşağıda, kapının yanında iki Amerikan inzibat eri gördüm. Çocuk gibi titredim. Korktum. Odama koşup saklandım. Kapıyı kilitledim, pencerenin önüne gittim. Odama gelecek olurlarsa, kendimi pencereden atacaktım. Bu korkularımın sebebini biliyorum. Titremem çok uzun sürmedi. Güldüm bile. Her üniformalı görüşümde, bir defa daha korkuyorum."³²²

Birleşmiş Milletler savaştan sonra bir süre Sovyet askerlerini ülkelerine iade etse de Sovyet askerlerinin yolda kendini intihar etmesi üzerine bu durumdan vazgeçilmiştir.³²³ Sovyetler Birliği'nin gönderdiği casuslar Birleşmiş Milletler kamplarını dolaşarak Sovyet Birliğine ait askerleri tespit etmişlerdir. Bu durum dünya mediasında gündeme gelince Birleşmiş Milletler bir karar alarak Sovyet askerlerini iade etmekten vazgeçmiştir.

Nitekim Almanya, İtalya, Avusturya ve Fransa'da bulunan mülteciler 1945 yılının sonuna kadar istisnasız Sovyetler Birliği'ne teslim edildiler. Moskova bunun için savaştan sonra özel komisyonlar kurdu. Bunların temel görevi Batı Avrupa ülkelerini dolaşarak buralardaki mültecileri önce tespit etmek ve sonra "vatanınız sizleri bekliyor, size hiçbir ceza verilmeyecek." şeklinde propaganda yaparak onların ülkelerine geri dönmelerini sağlamaktı.³²⁴

"Yurdunu Kaybeden Adam" ve "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" romanlarının kahramanları Sadık Turan ve İsmail Tavlı aynı olayları yaşamışlardır. Hatta romanların kadın kahramanları Marya ve Ramila da onlarla birlikte Birleşmiş Milletler

---

³²² Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.112

³²³ *Sovyetler Birliği'ndeki kendilerini bekleyen korkunç akıbetten endişe eden bazı askerler, trenlerden kendilerini atarak intihar ettiler. Bunların sayısı o kadar çoktu ki, İtalyan ve Fransız gazetelerine haber oldular.* Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.109

³²⁴ Abdulvahap Kara, *Gamalı Haç İle Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.108-109

kamplarında saklanmışlardır. Ancak roman kahramanları savaştan sonra farklı yollarla İngiltere'ye geçmişlerdir. Hatta bazı kişiler daha farklı ülkelere de gitmişlerdir. Örneğin “Korkunç Yıllar” ve “Yurdunu Kaybeden Adam” romanlarının kahramanı Sadık Turan mektuplarını Arjantin'den yazmıştır.

Vatansızlık problemi bir süre hem roman kahramanlarının hem de gerçek hayatta Dağcı'yı düşündürmüştür. Savaş bitince savaş kaçakları ve esirler bir süre Birleşmiş Milletler kamplarında kalsalar da bütün ömrülerini orada geçiremeyeceklerini bildikleri için başka çıkar yollar aramışlardır. Gidilebilecek yerler arasında Türkiye, Kırım ya da Balkanlardaki Türk ülkeleri vardır. Kırım Rus baskısı altında olduğu için Kırım'a dönmek imkânsızdır. Kırım'a adım atar atmaz öldürüleceklerini bildikleri için Türkiye ve Balkanlardaki Türk yurtları gidilebilecek en uygun yerlerdir.

*Romanya'ya girip Dobruca Türkleri arasında yerleşmek , belki de Türkiye'ye geçmek imkanlarını da göz önünde tutuyordum.Bu uzun yolun bütün zorluklarını bilmiyor değildim.Ama bizler için başka kurtuluş yolu da göremiyordum.*³²⁵

Dağcı gerçek hayatta da Türkiye'ye gitmek için Türk elçiliğine başvurmuş fakat olumsuz cevap alınca yıkılmıştır. Büyük umutlar bağladığı Türkiye'nin kapıları da Dağcı'nın yüzüne kapanmıştır.

*Dağcı, Ocak 1947'de Londra'daki Türkiye Elçiliği'ne gider. Türkiye'ye gitmek istediğini söyler. Ona Türkiye'de yakını olup olmadığını sorarlar. O da “Bütün Türkiye benim akrabam.” cevabını verir. Dağcı'yı Türkiye'ye göndermezler. Çok sarsılır...*³²⁶

Sadık Turan ve İsmail Tavlı'nın savaşın bitimindeki ilk kurtuluş anları sevdiği kadınlar sayesinde olmuştur. Sadık Turan, Marya sayesinde Polonyalı bir çeteci kılığında kendini kurtarmış; İsmail Tavlı ise Ramila Tavlı'nın yakın bir dostunun yardımıyla kurtulmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın bitiş tarihleri cephelere göre farklılık göstermektedir. Bu yüzden savaş kaçaklarının bulunduğu araçlar saldırıya uğramıştır. “Korkunç Yıllar” ve “Yurdunu Kaybeden Adam” romanlarının kahramanları Sadık Turan ve Marya İsviçre'ye giden bir trene bindiklerinde tren Amerikan uçakları tarafından saldırıya

³²⁵ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.210

³²⁶ İsa Kocakaplan, *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.67

uğrar. Sadık ve Marya trenden atlamak zorunda kalırlar. Savaş bazı cephelerde sona erse de savaşın yankıları hemen son bulmamıştır.

Yükseklerde dağların arasında Amerikan uçakları yerde kan ve et kokusu almış aç kartallar gibi ,trenin üstünde dolanıp ,durmadan ateş ediyordu.Tren epeyce yüksekteydi ve Marya'nın atlayacağı yer oldukça derin,dibi sivri taşlarla döşeli bir hendeki.³²⁷

“Biz Beraber Geçtik Bu Yolu” romanının kahramanı İsmail Tavlı ve Ramila da Sadık Turan'ın yaşadığı olaylara benzer durumlar yaşarlar fakat bu eserde farklı bir durum daha göze çarpmaktadır. Ramila ve İsmail Tavlı Almanlara ait çalışma kamplarına gönderilirler. Burada kızları Ramize doğar fakat Ramize hayatını kaybeder. İsmail Tavlı'nın yanında sadece Ramila kalır.

Çiftliğin sahibi bize uzunca bir süre baktı sonra başını kaldırdı.

“Serbestsiniz!” dedi ve bugüne kadar çiftliğinde çalışan kadınlara teşekkür etti.

Serbesttik.

Aynı gün yollara döküldük. Kimimiz Güney'e kimimiz Batı'ya. Doğu bizden uzak, uzak ve ulaşılmaz. İnsbruck-landeci arasında İsviçre yolundaydık. İnsbruck'tan beş kilometre uzaklaşınca Amerikalı askerlerle karşılaştık. Amerikalılar bizi kamyonlara alıp mülteci kampına götürdüler.³²⁸

Dağcı ve eşi Regina'nın savaş sonrasında yaşadıkları Sadık Turan, İsmail Tavlı; Marya, Ramila ile benzerlik göstermektedir. Tek fark Sadık Turan'ın yolda Marya'yı kaybetmesidir. Dağcı ve Regina da savaşın bu ağır yükünden kurtulmak için önce Avusturya'ya ardından da İtalya'ya geçerler daha sonra da İngiltere'ye giderler.

1944 Kasımının son haftasında Regina, Cengiz'i Berlin'de bulur. Varşova ayaklanması sırasında yakalamış, bir toplama kampına götürüldükten sonra Bewag elektrik fabrikasında çalıştırılmak üzere Berlin'e getirilmiştir. Cengiz ve Regina her akşam buluşmaya başlarlar. Kızıl ordu birliklerinin Berlin'e yaklaşması üzerine Regina, Cengiz'in Berlin'den ayrılmasını ister. Reginasız gitmeyi kabul etmeyen Cengiz mahalli savaş komutanlığına başvurarak Türkistan Lejyonuna nakledilmek istediğini bildirir. Yollar kapalı olduğu için Türkistan'da Lejyonuna gitmesi mümkün olmayınca Kuzey İtalya'daki R.O.A. birliğine sevk edilir. Komutanlıktan ayrılırken Cengiz'in sırtında depodan

³²⁷ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.243

³²⁸ Cengiz Dağcı, *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.391

aldığı gerçek Alman üniforması ve cebinde seyahat belgesi vardır. 1945 Şubatının başında Regina ve Cengiz trenle Viyana'ya giderler.

Sadık Turan'ın yaşadığı farklı bir durum daha vardır. O sevgilisi Marya öldükten sonra tek başına o kaostan kurtulmuştur. Sadık Turan savaşın bittiğini düşünürken başka bir birliğe yakalanmıştır.

-Polonyalı mısın?

Evet yerine başımı salladım.

-Haydi, atla kamyonu. İtalya'ya mı gidiyorsun?

-Evet.

-Ala! General Anders'in kuvvetlerine bir asker daha katılıyor demek. Haydi, çabuk ol! Innsburuck'tan mı geliyorsun?

-Evet.

-Uzun yol. Hududu tek başına geçmeye çalışıyordun demek! Bravo! İyi asker olursun sen!³²⁹

Sadık Turan, Marya'nın cesedini İsviçre dağlarında bırakınca özgürlüğün de bir anlamı kalmamıştır. Vatansız ve sevgisiz yaşanan hayatın tadı olmadığını düşünür ve kendini eksik hisseder.

Bitti. Esirlik yılları bitti artık. Ömründe ilk defa hür hissediyorum kendimi. Hür insanların yaşadığı topraklardayım. Ölüm korkusu, işkence korkusu bıraktı yakamı.

Yıllarca peşinden koştuğum hürriyete kavuştum, ama içim neden kapalı? Kendimi bildiğim anda kaybettiğim yaşama sevincine neden kavuşamadım yeniden?

Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile bir manası kalmadığını şimdi anlıyorum. İçinde doğduğum, gülüp oynadığım yerlerde benim dilim konuşulmuyor artık. Bir zamanlar, o topraklarda dilimi konuşan insanların ne olduklarını da bilmiyorum.

Son fırtına ağacı devirdi. Bizler, uçurduğu birkaç yaprak, boşlukta yolunu şaşırılmış, ümitsiz ve şaşkın, meçhul bir geleceğe doğru, yalpa vurup duruyoruz.³³⁰

Dağcı'nın "Yoldaşlar" adlı eserinde savaşın bitişi işlenirse de savaş esnasında üç asker savaştan sonra ne yapacaklarının hayaliyle cephede görevlerini yapmaya

³²⁹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.253

³³⁰ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.256

devam ederler. Cumay, Kasım ve Hasan savaştan sağ çıkıp evlerine dönmemin hayaliyle yaşarken üçü birden aynı yerde can verirler.

“Neden susuyorsun?”

“Kim? Ben mi?” dedi Cumay.

“Sen” dedi Kasım.

“Ne diyecem? ”

“Savaş bitince ne yapacaksın?”

Cumay omuz silkti.

“Bilmiyor musun ne yapacağımı?”

“Savaştan sağ çıkarsam eve döneceğim. Memlekete” dedi Cumay.³³¹

Cengiz Aytmatov’un romanlarında savaşın bitişi farklı şekillerde işlenmiştir. Aytmatov’un eserlerinin Dağcı’dan farklı olan kısmı yine ön plana çıkmaktadır. Aytmatov savaşın cephe gerisindeki kısmını gördüğü için yine savaşın bitişinin cephe gerisindeki yankılarını eserlerinde işlemiştir. “Toprak Ana” “Elveda Gülsarı” adlı eserler savaş sonrasında ele aldığı için tezimizin bu kısmında daha çok bu eserler üzerinde duracağız.

Kırgız ve Kazak topraklarında II. Dünya Savaşı boyunca kolхозlarda çok zor zamanlar yaşanmıştır. Eli silah tutan herkes askere alındığı için cephe gerisinde kalan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar iş gücünde yetersiz kalmışlar ve aksaklıklar ortaya çıkmıştır. “Cephe Gerisinde Kadın” ve “Cephe Gerisinde Çocuk” başlıkları altında bu konuyu daha detaylı ele aldık. Cepheden sağ olarak dönen askerler hemen kolhozdaki işlere dâhil olmuşlardır. Askerlerin gazi ya da sağlam olarak dönmeleri önemli olmamıştır. Geri gelen herkes rejimin istekleri doğrultusunda kolhozda görevlendirilmiştir. “Elveda Gülsarı” romanının kahramanı Tabanay da altı yıl cephede savaştıktan sonra evine dönmüştür. Köyüne döner dönmez ona da kolhoz da bir iş verilmiştir.

Tanabay ve Gülsarı ilk kez savaştan sonra karşılaştılar. Onbaşı Tanabay Bakasov, Batı Cephesinde de , Doğu Cephesinde de çarpışmıştı, Japonya’nın tesliminden sonra terhis olup yurduna dönmüştü. Cepheden cepheye koşarak tam altı yıl askerlik yapmıştı. Boşuna dememişler “Kırk yıl kırgında kalsan, ecel gelmeyince ölmezsin.” diye, Tanabay da ölmemiş , Tanrı onu korumuştur. Bir defasında araba ile gelirken mayına çarpmışlar, onun şoku ile epey

³³¹ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.87

*sarsılmıştı.Başka bir sefer de göğsünden yaralanmış ve hastanede iki ay tedavi gördükten sonra kendi birliğine yetişmişti.*³³²

Cepheden döndükten sonra işe başlayan sadece Tanabay değildir. Onun gibi cepheden sağ dönen birçok asker direkt olarak bir işe koyulmuştur. Bunun sebebi olarak cephelerde çok fazla kayıp verilmesi ve esir düşen askerlerin döndüğünde idama mahkûm edilmesi gösterilebilir. Kısacası savaş döneminde azalan iş gücü savaş sonrasında da tam olarak eski hâline dönememiştir.

*İki gün önce dağa gidip geldim,dedi Çora. İhtiyarlar, askere giden gençlerin dönüp dönmediğini sordular. Sağ kalanların hepsinin döndüğünü söyledim. “Peki neredeler, ne zaman çalışmaya başlayacaklar? ”dedi ihtiyarlar. “Çalışmaya çoktan başladılar, kimileri tarlada, kimileri iş yerlerinde, her türlü işlerde çalışıyorlar.” dedim.*³³³

Cepheden dönenlerin kolhozda çalışmaya başlaması sadece “Elveda Gülsarı” eserinde değil, “Toprak Ana” eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Savaş boyunca elinden geleni yapan Tolgonay savaş bittiğinde işlerini cepheden dönenlere devretmiştir. Kırgız kolhozlarında bu durumun aynı şekilde işlediğini söyleyebiliriz.

Zaman kendi akışında sürüp gidiyordu.Kolhozda işler bir düzene girmiş,hayat şartları kolaylaşmıştı.Artık savaşı daha da az anıyorduk.Onun yüreğimize açtığı derin yaralarda kapanmaya başlamıştı.

*Aliman ve ben kolhozda çalışmaya devam ediyorduk. Ben sorumluluklarımı cepheden dönen erkeklere devretmişim.*³³⁴

Savaş bitmeden cepheden dönen askerler de vasıflarına göre bazen önemli görevler de almışlardır. “Yüz Yüze” eserinde Seyde’ye âşık olan ve İsmail’in peşini bırakmayan Mirzakul savaştan yaralı olarak döndükten sonra köy kolhozunda meclis başkanı olmuştur. “Sultanmurat” adlı eserdeki Tinaliev yine cepheden dönünce başkarma olmuştur.

*Cumabay’ın ağabeyi yırcı (ozan) Mirzakul ,bir kolunu kaybetmiş olarak cepheden yeni gelmişti.Şimdi köy meclisi başkanıydı.*³³⁵

Avluda, saman bulunan anbara doğru koşarken kolhoz başkanı Tinaliev’i atından inerken gördü. Tinaliev cephede yaralandığı için geri gönderilmişti.

³³² Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.19

³³³ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.22

³³⁴ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.104

³³⁵ Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.43

*Genç bir adamdı ama dik yürüyemiyordu. Birkaç kaburgası eksikti çünkü. Komando birliğindeymiş, paraşütle atlarken kırılmış kaburgaları. Savaştan önce tarım uzmanı olarak çalışıyormuş. Ama Sultanmurat hatırlamıyordu onu. Savaştan önce olan herşey başka bir dünyaya ait idi. Savaş öncesi bir zaman olmamıştı, o zaman yaşanmamıştı sanki.*³³⁶

Mirzakul ve Tinaliev dışında Aytmatov'un diğer eserlerinde de savaş bitmeden dönen askerler bulunmaktadır. Bu askerler yaralı ya da sağlam olarak dönmüş olmaları önemli olmaksızın kolhozda çalışmaya ve görev almaya başlamışlardır. "Sultanmurat" eserinde Mirzakulun yanında cepheden dönmüş olan askerler vardır ve kolhozdaki karışıklık anında müdahale etmişlerdir.

Mirzakul önce cepheden dönmüş olanlara seslendi:

"Hey askerler, atlara atlayın ve şehir yoluna bakın önce!"

"Tamam, ama atları nereden alacağız?"

*"Kolhozunun ahırından."*³³⁷

Aytmatov romanlarında cepheden dönen askerlere büyük bir hürmet gösterilir ve dönen askerler büyük bir sevinçle karşılanır. Buradaki temel sebep cephede çok fazla askerin hayatını kaybetmesi ve dönenlerin çok değerli olmasıdır. Cephelerden dönen askerler kolhozlardakiler tarafından haber alındığında çalışan herkes işini bırakıp dönen askeri karşılamaya gimiştir.

O gün kolhozun sabanı ile bahçe sürmek sırası bizimdi. Sokakta konuşma ve koşuşma sesleri duyduğumuz zaman bahçedeki işimiz bitmek üzereydi. Aliman ne olduğunu anlamak için yola çıktı ve hemen döndü:

*-Ana, çabuk ol, dedi, herkes askerleri karşılamaya gidiyor!*³³⁸

Cepheden dönen askerlerin büyük bir sevinçle karşılanması hem "Cemile" eserinde hem de "Toprak Ana" eserinde bulunmaktadır. Bu da Kırgız toplumunun cepheden dönen askerlere nasıl baktığını göstermektedir.

Danyar bizim avıla yeni gelmişti. Geçen gün bir çocuk ot biçerken koşup yanımıza gelmişti, avıla bir yaralı askerin geldiğini ama kimin nesi olduğunu bilmediğini söylemişti. Haa, önemli bir olaydı bu! Bir askerin dönüşü köyde şöyle karşılanırdı: Cepheden bir askerin geldiği duyulur duyulmaz, en küçüğünden en büyüğüne kadar, herkes karşılamaya, hoşgeldin diye elini

³³⁶ Cengiz Aytmatov, Sultanmurat, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 77

³³⁷ Cengiz Aytmatov, Yüz Yüze, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.77

³³⁸ Cengiz Aytmatov, Toprak Ana, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.94

*sıkmaya, ona ona yakınlarını görüp görmediğini sormaya ve anlatacaklarını dinlemeye koşardı.*³³⁹

*Sanırdınız ki büyük bir güç bize kanat vermişti.Kollarımızı açıp ona doğru koşarken, kucağımızda bütün hayatımızın, çektiğimiz bütün acıları,sıkıntılı bekleyişimizi,uykusuz gecelerimizi,ağaran saçlarımızı, dullarımızı, yetimlerimizi, gözyaşlarımızı, iniltilerimizi, cesaretimizi, her şeyimizi taşıyor,zaferle dönen o askere götürüyorduk.Asker, orada kendisini karşılamak için toplandığımızı anlayınca, bize doğru koşmaya başladı.*³⁴⁰

Kolhozdaki her aile cepheye giden erkeğinin dönmesini beklerken bir kişi döndüğünde halk bir yandan sevinirken bir yandan da bir burukluk yaşamıştır. Bütün aileler eli silah tutan erkeklerini askere göndermiş fakat birçoğu dönememiştir.

*Kalabalıktan çıt çıkmıyordu.Herkes şaşkın, tek askerin gelmekte olduğu yola bakıyordu.Asker yaklaştı.Kalabalık hala kıvıldamıyordu.Yüzlerdeki şaşkınlık donup kalmıştı sanki.Hepimiz bir mucize bekler gibiydik.Pek çok evladımızın dönmesini umarken yalnız bir tanesi dönüyordu ve bu yüzden gözlerimize de inanamıyorduk.*³⁴¹

Cepheden dönen askerler gördüklerini ve yaşadıklarını kolhozdaki diğer kişilerle paylaşmışlardır. “Cemile” eserindeki Seyit, Aytmatov’un çocukluğuna benzemektedir. Seyit’in cepheden dönen askerlere sorular sorar. Aytmatov’un da küçüklüğünde böyle bir durum yaşadığı düşünülebilir.

*Ben çok meraklı bir çocuktum, birçok sorular sorarak herkesin canını sıkardım. Hele cepheden dönen askerleri soru yağmuruna tutmak bende bir tutku haline gelmişti.*³⁴²

Cepheden dönen askerler her zaman beklediğini bulamamış ya da bekledikleri gibi karşılanmamışlardır. Cemile’nin kocası Sadık döndüğünde Cemile’nin başka biri ile kaçtığını duyduğunda derin bir acı yaşamıştır.

Yine de bu olaydaki masum payım gizli kalmadı. Bir süre sonra Sadık dönmüştü. Birgün , sarhoşken ,Osman’ a şöyle dediğini duydum:

*-Gitmekle iyi etti, nasıl olsa bir yerlerde geberip kalacak! Biz sağ iken karı mı bulunmaz! Altın saçlı bir kadın bile en aşağı bir erkekten daha aşağıdır.*³⁴³

³³⁹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.26-27

³⁴⁰ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.96

³⁴¹ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.95

³⁴² Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.32

³⁴³ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.77

Cemile'nin kocası Sadık'ın yaşadığına benzer bir Durumu Dağc'nın "O Topraklar Bizimdi" eserinde de görürüz. Selim Çilingirof cepheden döndüğünde sevdiği kadın olan Natalya'yı bir Alman subayı ile bulur.

Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerinde savaşın bitişi farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Dağcı savaşı cephede yaşayan biri olduğu için onun eserlerinde savaş bittikten sonra evine dönen pek fazla karakter yoktur. Savaşın ortasında geri dönen bir karakter bulunmaktadır, o da "O Topraklar Bizimdi" eserinin kahramanı Selim Çilingirof'tur. Savaşı farklı bir şekilde gören diğer karakter ise "Ölüm ve Korku Günleri" eserinin kahramanı Teresa Zaromb'tur. Teresa da savaşın son anında Varşova'yı yanarken görür. "Üşüyen Sokak" eserinin kahramanı Haluk'un, Almanların Kırım'da kaldığı dönemde savaşta yaşadığı birkaç günü ele alınmıştır. Yine de savaş sonuçlanmamıştır. "Yoldaşlar" adlı eserde bir kaza sonucu can veren askerler dışında Teğmen T. Ceza olarak sürülmüştür. Yani savaşın bittiği anı yine görememiştir. Cengiz Dağcı'nın eserlerinde savaşın bitişi net olarak gören iki karakter vardır: "Korkunç Yıllar" ve "Yurdunu Kaybeden Adam" eserlerinin kahramanı Sadık Turan, "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu" eserinin kahramanı İsmail Tavlı. Bu iki karakter esir kamplarına düşmüşler, ardından lejyonlarda yer almışlar ve daha sonra da güvenli bölgelere geçerek hayatlarını kurtarmışlardır. Sadık Turan ve İsmail Tavlı savaşın başından bitişine kadar savaşın cephedeki durumunu gören ve savaşın bittiğine kendi gözleriyle şahit olan karakterlerdir.

Sadık Turan ve İsmail Tavlı yaşadıkları olaylar sebebiyle savaşın bitmesine çok da sevinemeseler de hürriyet herkes gibi onları da etkilemiştir. Sadık Turan sevgilisi Marya'yla çıktığı yola yalnız devam etmiş, İsmail Tavlı ise eşi Ramila ile beraber bebeklerini yitirmişlerdir.

Aytmatov'un eserlerinde savaşın bitişi cephede gören karakterler yoktur. Aksin cephe gerisinde kalan kişiler savaşın bittiğine şahit olmuşlardır. Cephe gerisindeki kadınlar ve çocuklar savaş boyunca birçok zorluğa katlandıkları için savaşın bitişi bir nebze de olsa geride kalanları rahatlatmıştır. Fakat savaşın bitmesi kaybedilen binlerce askeri geri getirmemiştir. Cepheden dönen sayılı askere dualar edilmiş ve hürmet gösterilmiştir. Yalnız cepheden dönen askerlere saygı gösterilmesi kolhozun işleyiş sistemini etkilememiş, savaştan dönen askerler önemli önemsiz görevler almışlardır.

Aytmatov'un eserlerinde bir de savaş bitmeden dönen askerler vardır. Onlar da yine diğer askerler gibi döner dönmez kolhozdaki işlere girişmişler ve sisteme katkıda bulunmuşlardır.

2.2.15. Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı İşleyen Eserlerine Postkolonyal Bir Yaklaşım

Tezimizde ele aldığımız yazarlar (Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı) hayatlarının belli sürelerini ya da tamamını SSCB bayrağı altında sürdürdüğü için yazdıkları eserlerde de kolonyalizm ve postkolonyalizm etkileri görülür. Bu yüzden tezimizde Aytmatov ve Dağcı'nın II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerini postkolonyalizm açısından değerlendirdik.

Eserleri değerlendirmeden önce kolonyalizm ve postkolonyalizmin tanımını yapmak gerekir.

*Kolonyalizm: Kolonyalizm, bilindiği üzere görelî olarak medeniyet, teknolojik, çoğu zaman da kültürel olarak geri kalmış kabul edilen ulus ya da toplulukların yer altı ve yer üstü zenginliklerini kendi amaçları için kullanma, yerel halkı köleleştirme ve aynı zamanda din ve dil ilk hedef olmak üzere, yerel halkın kültürlerini değiştirmeye yönelik bir harekettir.*³⁴⁴

Postkolonyalizm: Modern sonrası" demek olan postmodernizm, aydınlanma çağında temelleri atılan tüm modern yapı ve anlayışlara karşı oluşturulmaya çalışılan yeni sanat ve düşünce anlayışının genel adıdır". Daha kuşatıcı bir şekilde postmodernizm, modernin değişkenlerine, bilimsel bilginin üstünlüğüne, pozitif bilimlere, doğrusal gelişmeye, ulus-devlet anlayışına, endüstriyalizme, kapitalizme, demokrasiye, laikliğe, insan haklarına, teknolojiye, bürokrasi ve uzmanlaşmaya karşı gelen ve onları sorgulayan; buna karşın belirsizliğe, parçalılığa, farkındalığa, etnisiteye, altkültürlere, kültürel çoğulculuğa, bilgiye yönelik çoğulcu bakış açısına, yerel bilgiye, yerelliğe, özgünlük ve özgürlüklere ayrıcalık tanıyan bir harekettir. Başka bir deyişle, postmodernizm geç kapitalist kültürlerde, "özellikle sanatlarda(edebiyat, grafik ve plastik sanatlar, müzik vb.) dönüşümselliği,

---

³⁴⁴ Bekir Zengin, *Kolonyal Bağlamda Din-Devlet Çatışması: Alfred Döblin'in "Der Blaue Tiger" Romanı*, Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 9, No.1, 2017, s. 138

*ironiyi, oyunculluğu, keyfiliği, anarşiyi, parçalanmayı, pastişini vurgulayan bir hareket'tir.*³⁴⁵

Postkolonyalizm kavramı ele alınırken sömürülmüş ve sömürülmeye devam eden farklı milletler karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki ilk çalışmalar İngiliz ve Fransız sömürsü altında yaşamış milletlerin aydınları tarafından ortaya atılmıştır. Edward Said'in "Oryantalizm" kitabı ise postkolonyalizm üzerinde değerlendirilebilecek ilk çalışmalar arasındadır. Said dışında İngiliz ve Fransız sömürsü olan coğrafyalarda yaşamış olan Spivaki, Young, Fanon, Bhabha, Foucault bu alanda çalışma yapan en önemli kişilerdir.

*Bir kavram veya terim olarak olmasa da bir söylem olarak Said'in oryantalizm tartışmasının, post-kolonyalizmin tarihçesinde ilk olması anlamlıdır: Post-kolonyalizmin bir söylem olarak belirginleşmesinde Said'in incelemesi kadar etkili bir başka olgu da, ilk defa Hindistanlı Marksist tarihçiler tarafından 1982 yılında Hindistan'da geliştirilmiş "Subaltern Studies" (Madun Çalışmaları)tir. Yakın zamanlara değin Türkçede önce "ast-kültürler" ve "alt-kültürler" olarak, sonra ise "madunlar" olarak karşılanan toplumların ve toplumsal unsurların, çağdaş İtalyan eleştirmen ve araştırmacı Antonio Gramscinin (1891- 1937) "subaltern" kavramından hareketle bir çalışma alanını incelemesine dâhil edilmeleri, "Üçüncü Dünya" olarak kavranan ve sonraları "post-kolonyal" terimine eşitlenen insanlar açısından yeni bir söylemi olanaklı kılmıştır.*³⁴⁶

Tezimizde sadece İngiliz ve Fransız sömürsü olan devletlerden ziyade SSCB çatısı altında bulunan Kırım ve Kırgızistan coğrafyasındaki iki yazarı Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'yı ele aldık. SSCB diğer sömürü devletlerinden farklı olarak emperyalizmin karşıtı olan ve komünizmle yönetilen bir devlettir. Buna rağmen Sovyet Rusya'nın eşitlik politikaları Lenin'in ölümüyle Rus şovenizmine dönüşmüştür.

Lenin; Sovyetler Birliği'nin eşitlikçi bir politika izlediğini, federatif birlik içinde bulunan devletlerin istediği zaman ayrılabilceğini dile getirirse de SSCB'ye bağlanan devletlerle ilgili gerçek politikayı Lenin'in şu görüşleri anlatmaktadır:

³⁴⁵ Yıldırım Özsevgeç, *Postmodernizm Üzerine*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 54 Yıl: 2017, s.138

³⁴⁶ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.28

Meşhur bir benzetmeyle Lenin, ulusal bağımsızlık hakkını, boşanmaya benzetmiştir. Bunun yasal olarak mümkün olması önemlidir ancak hakkın var olması, tek tek ulusların bu hakkı seçmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Partinin beyanı, Stalin'in tercih ettiği federalizmden hiç söz etmez ancak bunun yerine, herhangi bir zorunlu devlet dilinin kaldırılmasıyla "geniş bölgesel özerkliği" savunmaktadır.³⁴⁷

Rus şovenizmi SSCB çatısı altında bulunan devletlerin hem maddi hem manevi olarak sömürülmesine neden olmuştur. Komünizm emperyalizm karşıtı bir fikir olsa da farklı bir sömürü politikası izlenmiştir. Sömürge devletlerinin ortak özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

Baskı altında tutma, güç uygulama ve yönetilmeye gönüllü insanlar yaratmak, sömürgelerin ortak özelliğidir ve bir istisna dışında söz konusu yazgıda bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bu istisna, Amerika Birleşik Devletleri'dir ve o, güç uygulanan bir nesneden, güç uygulayan bir özneye dönüşmüştür.³⁴⁸

Sovyet Rusya'sının baskı politikası distopik romanlarla da kendini göstermiştir. George Orwell'in 1984 adlı eseri Okyanusya adlı distopik ülke üzerinden Sovyet Rusya'nın baskı politikasını işlemiştir. Sovyet Rusya'daki Rus şovenizmi J. Stalin döneminde en üst seviyeye çıkmıştır. Stalin'in fikirlerinin ve Sovyet ideolojisinin dışına çıkan kişiler ya Sibiry'a sürülmüş ya da idam edilmiştir. Sovyet Rusya gibi totaliter rejimlerin kültür emperyalizmi uyguladığı milletlerin yaşadığı son safhayı F. Fanon şu sözlerle dile getirmiştir:

Sömürgeci, sömürge halkının alanını fiziksel olarak yani ordu ve polis yardımıyla sınırlamakla tatmin olmaz. Sömürgeci, sömürge talanının totaliter karakterini sanki açıklamak ister gibi, sömürge halkını bir tür katmerli kötülüğe dönüştürür. Sömürge toplumu yalnızca değerlerden yoksun bir toplum olarak tanımlanmakla kalmaz. Sömürgeci, sömürge dünyasında bu değerlerin yok olduğunu, hatta hiç var olmadığını söylemekle yetinmez. Yerlinin ahlak kurallarına duyarlı olmadığı ilan edilir, yalnızca değersiz olmakla kalmadığı, aynı zamanda değerleri inkâr ettiği de ilan edilir Kabul edelim; yerli değerlerin düşmanıdır. Başka deyişle o mutlak kötüdür.³⁴⁹

³⁴⁷ Robert J. Young, *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş*, Matbu Kitap, İstanbul, 2016, s.164

³⁴⁸ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.49

³⁴⁹ Franz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, (Çev. Şen Süer), Versus Kitap, İstanbul, 2013, s. 47

Postkolonyalizmin edebiyata yansıma nedenleri de fikirlerini açıkça dile getiremeyen milletlerin daha sonra fikirlerini gerek metaforlarla gerek açıkça dile getirme isteğidir. Postkolonyalizm üzerine çalışma yapan Muhammet Özdemir bu konuyu şu sözlerle ifade etmiştir:

*Post-kolonyalizmde incelenmiş eserler, sömürge mağduru insanların kaleme aldıkları eserlerdir. Dolayısıyla oryantalizmin kapsamıyla post-kolonyalizmin kapsamı, coğrafi, insani, dilsel ve edimsel olarak farklılaşabilmektedir.*³⁵⁰

Postkolonyal metinlerde baskı altındaki milletlerin fikirleri birer sembol altında verilmeye çalışılmıştır. Baskı altında tutulan milletlerin yazarları fikirlerini açıkça dile getirdiğinde ise bunun sonucu sürgün, işkence ve ölümle bitmiştir. Bundan dolayı postkolonyal metinlerde metaforlar çok değerli hâle gelir.

*Buna bağlı olarak söz konusu edebiyat eleştirisinin özgül hususiyetlerinden bir tanesi de, kolonyalizmin ve ona bağlı olguların yansıdığı edebi metinlerdeki metaforları çözümlenmesidir. Bilindiği gibi Goethe, Schiller gibi romantik şairlerden Paul de Man, Jacques Derrida gibi postyapısalcı düşünürlere kadar pek çok isim, edebî metnin metaforik niteliğini göz önünde bulundurmuş ve dolayısıyla onun kendisine özgü veya içkin bir niteliği olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla kolonyalizm ile ilgili edebi metinlerin de metaforik bir boyutu olduğu ön kabulüne dayalı olarak bunların çözümlenmesi ve onlardaki imgesel örüntünün net bir şekilde açığa çıkarılması olasıdır. Spivak'ın da belirttiği gibi postkolonyal edebiyat eleştirisi bunu yaparak, görünmeyeni görünür hâle" getirir.*³⁵¹

Metaforların dile getirilmesini postkolonyal açıdan en iyi ifade eden Gayatri Chakravorty Spivak'tır. Spivak "Madun konuşabilir mi?" sorusunu sorarak sömürü altında olan milletlerin fikirlerini açıkça dile getirip getiremediğini açıklamıştır. Spivak İngiltere sömürsü altında bulunan Hindistan coğrafyasında doğmuş ve sömürü politikasının nasıl işlediğini kendi milleti üstünde görmüştür. Madun kavramı Hintlilere ait bir kavram olmasa da daha sonra sömürü altındaki tüm milletleri kapsar hâle gelmiştir. Madun ya da diğer bir adla sömürülen milletler konuşabilir mi, yoksa

³⁵⁰ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.21

³⁵¹ Bilgin Güngör, *Postkolonyalizm ve Edebiyat*, Hece Yayınları, Ankara, 2018, s. 33

dile getiremediklerini metaforlarla mı ifade eder? Postkolonyalizm ve edebiyatın temelinde bu soru yatar.³⁵²

Madun'un yani sömürülen halkın konuşup konuşamaması konusunda Spivak ve Bhabha farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

*Spivak ile Bhabha'nın ayrıştığı esas yer, madunun konuşabilmesiyle ilgilidir ve Spivak, dul Hindu kadından hareketle post-kolonyallerin yeterince konuşamayacaklarına hükmederken, Bhabha, post-kolonyallerin zaten konuşuyor olduklarına hükmetmektedir.*³⁵³

Spivak ve Bhabha'nın bu konuda görüş ayrılığına düşmesinin nedenlerinden biri iki aydının farklı coğrafyalarda yaşamış olmalarıdır. Sömürge devletleri bazen sömürdüğü devletin kozmopolitliğine ve siyasi durumuna göre farklı sömürü yöntemleri uygulamışlardır.

Sovyetler Birliği çatısı altındaki halkların fikirlerini açıkça dile getiremediğini, getirenlerinse ölümlerle cezalandırıldığını Sovyetler Birliği'ndeki "Kızıl Kırğın" hareketi kanıtlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin sömürü politikası Britanya ve Fransa'nın politikasından farklı olarak daha çok baskı politikası üzerinde dayalıdır. Ekim Devrimi sonrası SSCB'nin kontrol mekanizmasını Robert J. Young şu sözlerle dile getirmiştir:

Anayasal olarak 1922 yılından sonra Sovyetler Birliği tek tek cumhuriyetlerden oluşmaktaydı ancak aynı zamanda bu cumhuriyetler bireysel, ulusal ve kültürel farkları ortadan kaldırmak üzere tasarlanan merkezîyetçi aygıt tarafından kontrol edilen tek tip yasal eğitimsel ve kültürel kurumlara tabiydi. Parti'nin merkezi kontrolü, pek çok azınlığın ve azınlık ulusun güçlü merkezkaç

---

³⁵² Madun, emir vermeyenlere, emir alanlara atıfta bulunur. Bu kavram, onu dolaşıma sokan Antonio Gramsci'den geliyor. Gramsci, aslında işçi sınıfından olmayan ya da kapitalizmin kurbanı olmayan insanlara bakıyordu. Bu mantığın dışında olan insanlara bakıyordu çünkü o da, kuzeyin Yüksek İtalya'sının dışında kalan Sandinyalydı. Gelgelelim "madun" aynı zamanda yurttaşlık yapılarına erişimi olmayan kişiler anlamına da gelir. Bugünün Hindistan'ı üzerine konuşursam, seçmenlerin en geniş kesimi, okuryazarlığı olmayan kırsalda yaşayan topraksızlardır. Bu insanlar oy verebilirler fakat yurttaşlık yapılarına hiçbir erişimleri söz konusu değildir. İşte madun budur. Annemin teyzesinin, anti-emperyalist bir gruba üye olduğu için 1926'da on yedi yaşındayken kendisini astığını öğrendim. Başkasını öldüremiyordu, o da kendini öldürdü Fakat kendisini asmadan önce adet görene kadar dört gün beklemişti. Gayatri Chakravorty Spivak, *Yapısöküm Postkolonyalizm Madunluk*, (Çev. Soner Torlak), Zoom Kitap, İstanbul, 2017 s. 21

³⁵³ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.256

*kuvvetine karşı koyuyordu. 1990'lı yıllarda Moskova'nın kontrolü zayıflar zayıflamaz yeniden ortaya çıkan milliyetçi kendi kaderini tayin hakkı talepleri, bu taleplerin devam eden gücünün göstergesidir.*³⁵⁴

Sömüren devletlerin politikaları genelde tek bir merkezden yönetilir ve karar mekanizmaları aynı noktadan işlerdi. Karar mercii olan merkez “Metropolitan” adıyla anılırken merkez dışında kalan ve sömürülen bölgeye periferi adı verilmiştir. Moskova dışında kalan tüm SSCB coğrafyası birer periferidir.

*"Metropolitan" veya Türkçedeki kullanım tercihiyle metropoliten, kolonyalist ve merkezi olan güç, hegemonya ad kimlik ve sömürgeci yayılma içeriğine, Birinci Dünyaya işaret etmek üzere kullanılan bir kavram ve terimdir.*³⁵⁵

Sömürgeci toplumlar sömürge politikalarını daha rahat bir şekilde ilerletebilmek için birtakım yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemlerin arasında Sovyet Rusya'da N. İ. İlminskiy'den beri kullanılan propaganda yöntemi kullanılmıştır. Propaganda politikası rejimin içinde önde gelen kişiler aracılığıyla yapılmış ve totaliter rejim temellerini daha da sağlamlaştırmıştır.

Aslında sömürge ülkesi olan kapitalist ülkelerde de sömüren ve sömürülen vardır.

*Orada sömüren ile sömürülen arasına giren danışman, psikolog ve ahlak vaizi niteliğindeki insanlar zihinleri karıştırır ve ikna edilmeyi kolaylaştırırlar.*³⁵⁶

Sömürge devletleri sömürdüğü toplumlara medeniyet getirdiği fikrini aşılama çalışır. Sovyet Rusya içinde de bu fikre kapılan kişiler olmuştur. Bu durumun sebebini Homi Bhabha şu sözlerle dile getirmiştir.

*Sömürge söyleminin amacı, idare ve eğitim sistemlerini kurmak için, sömürgeleştirilmiş kimseleri ırksal köken temelinde bozuk/yozlaşmış bir tipler topluluğu olarak gösterip sömürgeleştirmeyi yorumlamaktır.*³⁵⁷

Cengiz Aytmatov doğum yılı olan 1928'den Sovyetler Birliği'nin dağılma yılı olan 1991'e dek SSCB çatısı altında yaşamış ve SSCB'nin önemli kadrolarında görev almış bir yazardır. Rusların 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı işgal etmesiyle Orta Asya'nın sömürü ve asimilasyon dönemi başlamıştır. Bu dönem tarihî açıdan Çarlık

³⁵⁴ Robert J. Young, *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş*, Matbu Kitap, İstanbul, 2016, s.167-168

³⁵⁵ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.80

³⁵⁶ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.221

³⁵⁷ Homi K. Bhabha, *Kültürel Konumlanış*, (Çev. Tahir Uluç), İnsan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 151

Dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem 1917 yılındaki Ekim Devrimi'ne kadar sürmüştür. Ekim Devrimi sonrası Lenin, Orta Asya'daki topluluklara muhtar idare kurma hakkı tanısa da bu çok uzun sürmemiştir.³⁵⁸ 1924 yılında Lenin'in emriyle muhtariyet verilen devletler Sovyet Rusya'ya bağlanmıştır. SSCB'nin 1991 yılındaki dağılına dek bu bağlılık devam etmiştir. Aytmatov da SSCB'ye bağlı Sovyet Kırgız Cumhuriyet'i topraklarında doğmuş ve Sovyetler Birliği yıkılana kadar orada yaşamaya devam etmiştir. Aytmatov'un babası ve amcası rejim tarafından öldürülmüş ve ailesi birçok zorluk çekmiştir. Böyle bir ortamda büyüyen bir yazarın eserlerini nasıl bir psikoloji ve bilinçaltıyla yazdığı da önemlidir.

1919 yılında doğan Cengiz Dağcı ise Kırım özgürken dünyaya gelmiş olsa da çocukluk döneminde Kırım Ruslar tarafından tekrar işgal edilmiştir. Kırım'ın işgalinden sonra kolhozlaştırma ve sovyetleştirme çalışmaları artmıştır. Cengiz Dağcı'nın bazı eserlerinde kolhozların hangi şartlarda kurulduğu da dile getirilmektedir. Dağcı'nın postkolonyal açıdan incelenmesi Aytmatov'dan daha farklı olacaktır. Bunun sebebi ise Cengiz Dağcı'nın savaşta esir düştükten sonra bir daha Kırım coğrafyasına dönememesi ve Sovyet bayrağı altında yaşamaya devam etmeyişidir.

Postkolonyalizm fikrinin çıkış noktalarından biri de Edward Said'in Oryantalizm adlı eseridir. Said eserinde sömürge kültürüne sahip olan, diğer bir deyişle Şark'ın karşıt görüşü olan Garp'ı tasvir ederken şu ifadeyi kullanmıştır:

Tüm bunlardan ötürü Şarkiyatçılığı, tek tek yazarlar ile bu yazarların düşünce ve imgelem topraklarında yazılarını ürettikleri üç büyük imparatorluk - İngiltere, Fransa, Amerika- tarafından biçimlendirilen yaygın siyasal kaygılar arasındaki devingen bir alışveriş olarak inceliyorum.

Said'in bu fikirlerinden yola çıkacak olursak postkolonyalizm ve kolonyalizm fikri Sovyet Rusya için kabul görmemiştir. Bunun sebebi ise merkez olarak Avrupa ve Amerika'yı gören bir anlayışın Sovyet Rusya'yı da Şark kültürünün içine dâhil etmesidir. Sovyet Rusya'nın emperyal bir güç olarak görülmemesinin veya postkolonyal açıdan değerlendirilmemesinin sebebi olarak Edward Said şöyle söylemektedir:

---

³⁵⁸ Kerensky'yi bertaraf eden Lenin ve arkadaşları Rusya'nın karşı karşıya bulunduğu tehlike ve tehditler karşısında Kasım 1917 ve Ocak 1918 ayında yayınladıkları deklarasyonlarda Rus olmayan milletlere Rusya'nın himayesinde muhtar idareler kurma hakkını tanıdıklarını bildirdiler.

İspanya, İngiltere, Fransa gibi Batılı sömürgeci güçlerin tarihlerinin postkolonyal teori çerçevesinde yeniden değerlendirilmesine rağmen Rusya veya Sovyetler'in bir kolonyal güç sayılıp sayılmayacakları, henüz tartışılmaktadır. Bu tartışmanın nedenlerinden biri Oryantalizm'in kurucusu olan Edward Said'in temellendirdiği yaklaşımın ortaya çıkardığı muğlaklıktır: Rusya komşu ülkeleri işgal ederken Fransa ve İngiltere egemenliklerini kurmak için binlerce kilometre uzaklara, denizaşırı memleketlere yolculuk yapmışlardır.

E. Said'in bu görüşlerinin dışına çıkacak olursak Çarlık Rusya'sının da Sovyet Rusya'nın da postkolonyal açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi ise Rusların 1552'den sonra Orta Asya'yı ekonomik olarak sömürmesi ve Orta Asya'nın demografik yapısını, dilini, dinini değiştirmek için çaba göstermesidir. Rusların din anlayışı 1917'den sonra değişse de diğer fikirler hem Çarlık Rusya'sında hem de Sovyet Rusya'da geçerli olmuştur. Bu fikirlerin temeli Nikolay İvanoviç İliminskiy ve N. P. Ostroumov, Voskresenskiy ve Miropiev'dir.

Postkolonyalizm kavramını batı medeniyetinin dışına çıkararak tüm dünya sömürgeleri açısından incelemek gerekir. Çünkü bir devletin başka bir devleti sömürmesi sadece maddî açıdan değil farklı açılardan da değerlendirilmelidir.

Sömürge nesnesi veya kolonyal olma durumu, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterse de bizzat toprağı işgal edilerek birer mülkiyete veya tutsağı dönüşmüş insanlardan gerideki askeri tehdit veya ekonomik tedbirlerle yola getirilen ve böylelikle entelektüel ve ahlaki edilgenliklerin sürdürüldüğü Cin gibi ülkelere varıncaya birçok ülke, toplum, devlet, kültür ve insan, post-kolonyal, olarak kabul edilmektedir.³⁵⁹

Postkolonyal kuramda bireyin ve kolonyal devletin tasvirini yapacak olursak karşımıza iki kavram çıkmaktadır: “ÖTEKİ” ve “öteki”. Büyük harflerle tasvir edilen “ÖTEKİ” kavramı kolonyal devleti küçük harfle tasvir edilen “öteki” ise kolonyal devlete hizmet eden kendini toplumundan ayrı gören bireyi temsil etmektedir. “ÖTEKİ” diye tabir edilen kolonyal devlet aslında hem “öteki”yi hem de kendisi dışında kalan bütün sömürü toplumunu bir tutar. Fakat “öteki”yi kendinden gibi varsayarak çıkarları doğrultusunda kullanır. Bilgin Güngör sömürgecilik üzerine yaptığı doktora tezinde bu kavramı şu sözlerle ifade etmiştir.

³⁵⁹ Muhammet Özdemir, *Post-kolonyalizm Nedir?*, Açılım Kitap, İstanbul, 2017, s.82

Bir başka husus ise kolonyalizmin etkin olduğu yıllarda, kolonize edilmiş olan ülkelerin dillerinden kültürlerine kadar pek çok faktörün, doğal olarak, onları “öteki”leştirip “medeniyet”i yalnızca kendi tekelinde tutan kolonici ülkelerinkinden etkilenmesi ve hatta –yukarıda da kısmen değinildiği gibi- kolonyalizm ortadan kalktıktan sonra dahî bu etkilerin devâm etmesidir. İşte bu olguyu “kendi kendini sömürgeleştirme” veya postkolonyalizm terminolojisinde yer alan “otokolonyalizm” (auto-colonialism) imler³⁶⁰

Bahsettiğimiz postkolonyal kavramların Aytmatov’un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerine nasıl yansıdığını ele alacak olursak öncelikle Aytmatov’un Sovyetler Birliği’ne karşı bakışını ve düşman algısını incelemek gerekir. Cengiz Aytmatov’un babası ve amcası Sovyetler Birliği’ne bağlı kişiler olmasına rağmen Stalin’in Kızıl Kırğın’ına kurban gitmişler ve rejim tarafından öldürülmüşlerdir. Hatta Aytmatov’un babası Törekul Aytmatov’un mezarı ölümünden uzun bir zaman sonra bulunmuştur. Aytmatov bütün bunları bilmesine rağmen Sovyetler Birliği’ni düşman olarak görmez. Aytmatov romanlarında düşman ve sömürgeci olarak görülen bir millet varsa o da Almanya’dır.

Aytmatov’un eserlerinde Ruslar ve Orta Asya’daki diğer topluluklar birbirinden ayrı düşünülmez. Sovyet Rejimi içinde oluşan aksilikler bile rejime değil şahıslara bağlanmıştır. Bunun sebebi olarak Sovyet Rusya’nın baskıcı politikası gösterilebilir. Aytmatov Sovyet rejimine karşı gelenlerin akıbetini babası yoluyla öğrendiği için bunları alegorik bir yolla kavratmak istemiş olabilir. Bunun bir örneğini “Elveda Gülsarı” adlı eserde görürüz. Tanabay her ne kadar rejime sırtını dönmüş olsa da buna sebep olarak görevini kötüye kullanan şahısları işaret eder.

Bu konuyla ilgili olarak Salih Koralp Güreşir, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Alegori” adlı yazısında şöyle söylemektedir.

Eserlerinde ele aldığı millî meselelerle ulusunu gözetim altında tutan Cengiz Aytmatov, Orta Asya coğrafyasının öne çıkan aydınlarından. Sovyetlerin, unutturma, “ötekileştirme” siyasetine kalemiyle karşı koyar. Milletinin kulağına onu bir arada tutan millî unsurları fısıldar.

Yazarın sözü edilen baskı ortamında millî meselelere doğrudan temas etmesi, rejime değiştirmesi mümkün değildir. Bu noktada devreye masallar,

³⁶⁰ Bilgin Güngör, *Türk Edebiyatında Sömürgecilğe Bakış (1876-2014)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.7

*efsaneler, yaşamdan alınan türlü unsurlar girer. Dolayısıyla yazar söyleyemediğini çeşitli sembollerle söylenebilir kılar.*³⁶¹

Aytmatov'un II. Dünya Savaşı ile ilgili eserlerinde Sovyet rejimi savaşın suçlusu olarak görülmez. Savaşta yaşanan açlık, kıtlık, ölüm, hırsızlık yozlaşma vb. ne kadar kötü durum varsa bunun tek sorumlusu olarak Faşist Almanya gösterilir.

Salih Koralp Güreşir'in fikirleri doğrultusunda Aytmato'v'un Sovyet rejimi içinde sindirilmiş olma ihtimalinden söz ettik. Aytmato'v'un postkolonyalizm içerisinde bulunan "öteki" olarak değerlendirilmemesinin temel sebebi kendini halkından ayrı görmeden halkının folklorik unsurlarına bağlı kalmasıdır. Fakat bunun yanında bir de Aytmato'v'un "öteki" ögesi olarak değerlendirilebilme ihtimali de söz konusudur. Bunun sebebi olarak "Toprak Ana" ve "Sultanmurat" adlı eserlerdeki vatan algısı gösterilebilir. Burada geçen vatan algısı sadece Kırgızistan'dan ibaret değildir ve bütün Sovyetleri kapsar.

Aytmatov folklorik unsurlara bağlı kalsa da Rusya'nın kimliksizleştirme (melezlik)³⁶² politikası ona da sirayet etmiştir. Çünkü Aytmato'v'un Sovyetler Birliği içerisinde yazdığı bütün eserler Rusça'dır. Edebiyat açısından Rusça haricinde yazılan eserler değer görmez. Postkolonyal açıdan eserlerin sömürge diliyle yazılmasını Bhabba şu sözlerle açıklar:

Ancak Bhabba'nın 'ara alan' olarak adlandırdığı 'melezlik' iki kültürü birbirine yaklaştıran bir terim değil, tersine kimlik çatışmasını ve bunun doğurduğu belirsizlikleri ortaya döken bir terimdir. Bu yapıtlarda kullanılan bir başka unsur ise, yapıtların çok dilli olmasıdır. Sömürgeleştirilen topluluklar, sömürgeciliğin izlerine bir tepki olarak yazarlar ve kendi amaçları doğrultusunda sömürge dilini araç olarak kullanırlar.

Aytmatov'un kendini "öteki" olarak görmeme ihtimali daha ağır basar. Bu çıkarımı yapmamızı sağlayan ise eserlerinde geçen "öteki" tiplerinin farkında olması ve onları sembolleştirmesidir. Bunun yanında Aytmato'v'un edebiyat literatürüne

---

³⁶¹ Salih Koralp Güreşir, *Cengiz Aytmato'v'un Eserlerinde Alegori*, Orhan Söylemez (der.), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.101-102

³⁶² "Kimlik" ve "Melez" kavramları postkolonyal incelemelerde sık sık birlikte ele alınan kavramlardır. Melez sözcüğü ırksal bir ifadeden ziyade sömürgeci kültürün ve sömürülen kültürün sentezlenmesi durumudur. Aynı zamanda kimlik sözüyle kastedilen bireylerin kendi benliğini belirtmek değil; toplumların topraklarıyla dilleriyle, dinleriyle olan bütünlüğüdür. Daha detaylı bilgi için bkz. Bilgin Güngör, *Türk Edebiyatında Sömürgeciliğe Bakış (1876-2014)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2017, S.37

kazandırdığı mankurt kavramı yine postkolonyalizmdeki “öteki” kavramına karşılık gelmektedir. “Beyaz Gemi”esrindeki Urazkul, “Gün Olur Asra Bedel” esrindeki Sabitcan “öteki” tipinin birer örneğidir. “Elveda Gülsarı” eserindeki Tanabay ise önce “öteki” olmuş, daha sonra da durumun farkına vararak kendini halkıyla bütünleştirmiştir.

Dağcı'nın eserlerinin postkolonyal açıdan değerlendirilmesi Aytmatov'dan daha farklı olacaktır. Çünü Dağcı Bug Nehri'nin kıyısında esir düştükten sonra bir daha Sovyet baskısı görmemiştir. Bu yüzden Dağcı'nın eserlerinde sindirilmişlik pek fazla göze çarpmaz. Dağcı'nın hayatında sindirilmişlik olarak değerlendirilebilecek bir dönem varsa da bu dönem “Genç Komsomolest” dergisinde yazdığı şiirlerin Dağcı'nın elinden çıktığı şekliyle kalmadığı dönemdir. Bu dönemde Dağcı'nın öğretmeni onun milliyetçilik suçuyla tutuklanmaması için şiirlerini Sovyet rejiminin istediği bir hâle getirmiştir. Bunun yanında Dağcı kendini asla “öteki” olarak görmez, aksine eserlerine “öteki” olarak değerlendirilebilecek tipler bulunur. “O Topraklar Bizimdi” adlı eserdeki Selim Çilingirof tıpkı “Gün Olur Asra Bedel”deki gibi bir “öteki” tipidir. Önce kendini halkından soyutlar fakat daha sonra fikir değiştirir. Dağcı'nın eserlerine ötekileşen tipler pek hoş görülmez. “Ölüm ve Korku Günleri” adlı eserdeki Melekof da Türk olmasına rağmen ötekileşen tiplerdendir.

Dağcı Aytmatov'a göre söyleyeceklerini daha rahat dile getirebilen bir yazardır. Çünkü eserlerini Sovyetler Birliği çatısı altında değil, Londra'da yazmıştır. Yaptığı Sovyet ve Rus eleştirilerine karşı cephe alacak bir kişi ya da rejim de bulunmamaktadır. Bunların yanında Dağcı'nın Sovyetler Birliği çatısı altında yaşadığı dönemde rejim etkisi kendisini hissettirmiş ve Kırım'da bir kimliksizleştirme politikası başlamıştır. Kırım'daki camiler yıkılmış, Tatar Türkçesi yerine Rusça öğretilmeye başlanmış ve Kırımlıların toprakları kolhozlaştırılmıştır. Dağcı'nın babası dahi kendi topraklarında ağladığı için hapse atılmıştır. Hatta bu kimliksizleştirme politikası daha da ilerlemiş ve Kırım Türkleri Stalin'in emriyle 1944'te Kırım'dan sürülmüşlerdir. Dağcı'nın romanlarında kimliksizleştirme politikasına karşılık eleştiriler göze çarpar. Sadık Turan'ın Rus subayı olmak için gittiği kursta Süleyman'a gösterdiği gazete Kiril harfleriyle yazılmıştır ve Sadık Turan bu duruma fazlasıyla üzülür, sitem eder.

Aytmatov ve Dağcı'nın eserleri postkolonyal açıdan incelendiğinde iki yazarı da aynı kategoriye koymak yanlış olur. Çünkü Aytmatov Sovyetler yıkılana kadar hayatını orada sürdürmüş fakat Dağcı ise 1941 yılından sonra bir daha Sovyetler

Birliği çatısı altına hiç dönmemiştir. Rusların 500 yıllık bir “ÖTEKİ” geçmişi bulunsa da yazarları “öteki” olarak tabir etmek yanlış olur. Daha önce de açıkladığımız gibi Rusya’daki sömürü kültürü İngiltere, Amerika, İspanya, Fransa gibi devletlerin sömürü anlayışıyla aynı tutulmasa da Ruslar Orta Asya’yı gerek maddi kaynaklar açısından sömürmüş gerek manevi açıdan değiştirmeye uğraşmışlardır. Sovyet Rusya Dönemi’ne kadar Çarlık Rusyası’nın yaptırımları İspanyolların Amerika’da yaptıklarından çok da farklı değildir. Din ve dil değiştirme politikaları yöntem farklılığı gösterse de sonuç itibariyle aynı noktada buluşurlar.

Rusların sömürü kültürü Çarlık Rusyası’nda da Sovyet Rusya’da da devam etmiştir. Sovyetlerin kuruluş aşamasında Kırgızistan da Kırım da belli bir süre bağımsız olsalar da bu durum uzun sürmemiştir. Edebiyat açısından bakıldığında da Rus olmayan topluluklarda bu etki göze çarpar. Edebî eserler Sovyet rejiminin istediği doğrultuda yazılmış ve Sovyet Hükümeti’nin fikirleri desteklenmiştir. Aytmatov’un eserlerinde Ruslar işgalci olarak görülmez. Sovyet sistemi eleştirileri de şahıslar üzerinden yapılmıştır. Bunun sebeplerinden biri de Sovyetler Birliği’nde vatan hainlerine karşı yapılanların bir örneğini görmüş olmasıdır. Aytmatov’un babası da amcası da bu sebepten dolayı rejim tarafından öldürülmüştür. Hatta sadece Aytmatov’un akrabaları değil, bütün Sovyetler Birliği çatısı altında bulunan aydınların büyük bir kısmı Stalin’in Kızıl Kırgın operasyonu ile öldürülmüştür. Dağcı’nın eserlerinde ise Ruslar işgalci olarak görülmüş ve Sovyet eleştirileri daha açık yapılmıştır. Dağcı’nın hayatını inceleyen yazarlar onun Ruslara karşı bir düşmanlık beslediğini söyleseler de Dağcı Rusları düşman olarak görmediğini, yapılanların Rus Hükümeti’nin uygulamaları olduğunu dile getirmiştir.

Aytmatov eserlerinde sistem eleştirisini Glastnost ve Perestroyka dönemine kadar açıkça yapmamıştır. Bu da Spivak’ın sorduğu “Madun konuşabilir mi?” sorusuna karşılık gelmektedir. Aytmatov’un babası Stalin’in Kızıl Kırgın Hareketi’nde hayatını kaybetmiş biri olduğu için Aytmatov totaliter rejimin baskısını derinden hissetmiştir. Bu yüzden eserlerini yazarken daha dikkatli olmuş ve metaforlarını daha iyi seçmiştir.

Aytmatov’un eserlerinde Sovyet eleştirisi bazen kolhoz üzerinden, bazen savaş üzerinden, bazen şahıslar üzerinden yapılmıştır. Şahıslar, kolhoz ve savaşın ortaya çıkmasına sebep olan kişiler düşünöldüğünde yine karşımıza Sovyet Rusya çıkmaktadır. Bu yüzden Aytmatov’un eserlerindeki metaforları iyi çözümlemek gerekir.

Aytmatov'un eserleri arasında "Elveda Gülsarı" eserinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu eserin kahramanı Tanabay rejime gönülden bağlıyken daha sonra rejimin kötü yanlarını görmüş ve fikir değiştirmiştir fakat fikrinin değişmesi zamanla olmuştur. Tanabay sisteme o kadar gönülden bağlıdır ki kendi kardeşini sürgüne yollatmıştır. Tanabay savaştan döndüğünde rejim ona birtakım görevler vermiştir. Tanabay rejim için verilen görevlerine yerine getirmeye çalışırken gitgide yalnız kaldığını fark etmiştir. Rejimden her yardım isteyişinde geçirtilmiştir. Tanabay en son bir baraka ve bir sürü ölü hayvanla "vatan haini" ilan edilmiştir.

Aslında "Elveda Gülsarı" eserindeki Tanabay'ın rejim için gösterdiği çaba, Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov'un gösterdiği çaba ile benzerlik göstermektedir. Fakat her ikisi de rejimin cezalarından kurtulamamıştır. Aytmatov eserin ortaya konduğu 1966 yılında hâlâ babasının acısını hissettiği için belki de Tanabay'a ölüm cezasını yakıştıramamıştır.

*Bir yıl önce havalar kurak gitmiş, pek az ürün almışlardı. Kolhoz devlete, paylarına düşenden daha fazla tahıl, daha fazla hayvan vermek zorunda kalmıştı. Çünkü kolhozun tembellikle suçlanmaması için komşu kolhozların eksikliğini de kapatmak zorunda kalmışlardı. Bu böyle sürüp gidecek miydi? Kolhozcular ne zaman gün göreceklerdi?*³⁶³

-Yaa! Demek öyle? Sana da anlatmam gerekiyor öyle mi? Sen niye geldin buraya? Niye geldiniz? Şimdi ben soruyorum: Kuzuların kırılıp gittiğini söylemek için mi? Bunu ben de biliyorum. Belime kadar boka battığımı söylemek için mi? Bunu ben de biliyorum. Ömrüm boyunca ahmaklık ettiğimi, kolhoz için ölesiye-bitesiye çalıştığımı söylemek için mi? Bunu da biliyorum!

*-Allahım, daha ne kadar sürüp gidecek bu azap! diye bir süre için yakınırdı Caydar. Keçe değil, kurum mübarek! Kum gibi de dağılıyor. Bir de şu ağaç çatkılara bak! Nesi çatki, nesi ağaç bunun? Gidip şu yöneticileri biraz sıkıştır da bize de yeni keçe versinler. Sen bu evin sahibi misin? Nenin? Bizim de insan gibi yaşamaya hakkımız olacak mı, olmayacak mı?*³⁶⁴

"Elveda Gülsarı" eserinde Tanabay'ın bu isyanı aslında kolhoza ya da kolhoz çalışanlarına değil doğrudan rejime yönelik bir eleştiridir. Çünkü kolhoz şefleri de kolhoz da sisteme ve rejime bağlıdır. Sistemin kötü yanları gün yüzüne çıkmaya başladıkça Tanabay isyan etmiştir.

³⁶³ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.45

³⁶⁴ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.96

Tanabay'ın kurduğu bir cümle vardır ki Sovyet rejimi için gösterilen bütün çabanın boşa olduğunu kanıtlar niteliktedir. Eserin bu bölümünde Tanabay kolhoz şefine kızmış gibi görünse de rejime verilen emeklerin anlamsız olduğunu dile getirmiştir.

Çora sapsarı olmuştu. Atından indi.

-Tanabay! Tanabay! Sakin ol, aklını başına topl!

*-Defol git başımdan! diye Tanabay onu eliyle itti. Lanet olsun verdiğim söze!
Lanet olsun ömür boyu verdiği emeklere! Hepsinin canı cehenneme!³⁶⁵*

“Elveda Gülsarı” eserinin dışında “Cemile” ve “Toprak Ana” adlı eserlerde sistem eleştirisi daha çok ekonomik sebepler üzerine kuruludur. Kadınların ve çocukların çektikleri zorlukların suçlusu savaş gibi gösterilse de arka planda Sovyet eleştirisi vardır.

*-Daha bu yaşta gece gündüz çalışmaktan canı çıkan bu çocuğa yiğit diyorsunuz ha!
Bizim yiğitlerin, o sevgili evlâtlarımızın nerede olduğunu Allah bilir.
Şimdi evlerimiz terkedilmiş bir oba gibi ıssız kaldı.³⁶⁶*

- Çocukların bozkıra gitmeleri konusuna gelince, demişti, bunda haksızsınız. Size hiç hak vermiyor değilim, üzüntünüzü anlıyorum ama, elimden birşey gelmez. Bu bir görevdir. Savaş cephesindeki gibi bir görev. İsteseniz de istemeseniz de bu görev yapılacaktır. İtiraz kabul edilmez. Kocalarınız cephede tam hücumla geçecekleri zaman, evde şu yok, bu yok, yakacak yok, yiyecek yok, nasıl saldırırız düşmana? diyebilirler mi? Deseler ne olur? Savaş sırasında böyle bir itirazı kim yapabilir? Aksay da bir savaş alanıdır. Son gücümüzle saldırıya geçeceğiz. Okul çocuklarıyla yapacağız bu saldırıyı. Çünkü başka insan kalmadı.³⁶⁷

“Cemile” eserindeki Seyit ve “Sultanmurat” eserindeki Sultanmurat'ın cephe gerisinde çektiği zorluklar savaş yüzündendir. Savaş patlak verince bütün yetişkin erkekler savaşa gitmiş ve cephe gerisindeki zor işleri yapacak kimse kalmamıştır. Çocuklar üzerinden yapılan eleştiri savaş içinmiş gibi görünse de Sovyetler Birliği'nin asker toplama politikasına bir eleştiri vardır. Alınması gereken askerlerin belirli bir düzenle alınmaması kolхозlarda erkek kalmamasına neden olmuştur. Buradaki asıl eleştiri Stalin'in ordu üzerine verdiği emirler üzerinedir.

³⁶⁵ Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.170

³⁶⁶ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.14

³⁶⁷ Cengiz Aytmatov, *Sultanmurat*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s.180

Aytmatov'un eserlerindeki bir diğer eleştiri savaş sırasında çekilen ekonomik zorlukları üzerinedir. Rejimin ve Stalin'in kolhozlar üzerine birtakım kuralları ve emirleri olsa da aç kalan halk bu emirleri dinlememiştir. Çünkü rejim daha çok iş gücü isteyip daha az yemek vermiş ve halkın isyan etmesine sebep olmuştur. "Toprak Ana" eserinde Tolgonay'ın buğdaylar için verdiği tepki aslında rejimin toplanan hasatın hepsini almasıyla alakalıdır.

Büyük buğday anbarının kapısına asılan bir bezin üzerinde "Her buğday başağı cepheye" yazısı vardı.³⁶⁸

"Cemile" adlı eserde geçen bu parça rejimin cepheye verdiği önemi kendi halkına vermediğini açıkça göstermiştir.

Kolhoz başkanı hayvanları yonca tarlasında otlatmayı yasaklamıştı ama, ben atlarımın güçlenmesini istediğim için bu yasağı çiğniyordum. Yonca tarlasında kuytu, çukurca bir yer biliyordum, atları geceleyin orada kimse farketmezdi. Ama bu defa o kuytu yere geldiğim zaman, birinin benden önce gelip oraya dört at birden saldırdığını gördüm.³⁶⁹

*-Stalin'inkolhozlar için koyduğu kurala ihanet ediyorsun!
Ben de patladım:*

*-Canı cehenneme o kuralın! Biz açlıktan kırılırsak sizi kim besleyecek?
-Peki, söylediğini yaparsan seni nereye sürerler biliyor musun?*

-Biliyorum, düşündüğün bu ise hiç canını sıkma sen.³⁷⁰

Tolgonay'ın hasat toplama konusundaki isyanı aslında Aytmatov'un iç sesidir. Aytmatov savaş döneminde cephe gerisinde yaşananları tüm çıplaklığıyla gördüğü için gözünün önünde eriyip giden halkına dayanamamış ve cephe gerisindekilerin de yaşaması gerektiğini Tolgonay üzerinden dile getirmiştir. Buradaki ekonomik eleştirinin arka planında Sovyet Rusya'nın ürün toplamayla ilgili bir eleştiri vardır.

Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki sistem eleştirisi daha açık şekilde verilmiştir. Bunun sebebi Dağcı'nın romanlarını yazdığı dönemde Sovyet Rusya çatısı altında olmayışıdır. Dağcı Sovyet baskısını yani postkolonyal baskıyı gençlik döneminde "Genç Komsomolest" dergisinde çıkardığı şiirle hissetmiştir. O dönemde Dağcı'nın şiiri sistemin anlayışına karşı millî öğeler içerdiği için öğretmeni tarafından

³⁶⁸ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.37

³⁶⁹ Cengiz Aytmatov, *Cemile*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.25

³⁷⁰ Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana*, (Çev., Refik Özdek), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.82

sansürlenmiştir. Bu durum yine karşımıza “Madun konuşabilir mi?” sorusunu çıkarmaktadır.

Dağcı'nın daha sonra yazdığı romanlar Londra'dayken kaleme alınmıştır. Sovyet baskısı olmadan yazılan eserler, Sovyet askerlerinin ve Kırım halkının yaşadıklarını daha net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Cengiz Dağcı, yapılan röportajlarda Ruslara karşı düşman olmadığını dile getirse de yazdığı eserlerdeki Rus karakterler daima işgalci bir silüete bürünmüştür. Kırım halkı da Rus askerlerini sevmeyen kişiler olarak Dağcı'nın eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Ben, Marya'ya Kırımlı ve Türk olduğumu söylememiştim. Bunu, herhalde Akın'dan öğrenmiş olacaktı.

Kırım gene Rusların elinde... Sizin millet için gene çok fena günler başladı orada... değil mi teğmenim?³⁷¹

Yıllarca Ruslar hesabına çalıştık, esir düştük, şimdi de Almanlara odun kıralım bakalım!³⁷²

-Bak, derdi, iyi bak bu yıkıntılara...

Sonra bana kuvvet verirdi:

-Biz bunlara bakıp korkmamalıyız. Düşmanlarımız korksun. Hem de nasıl korkuyorlar. Korkularından bize bu zulümleri yapıyorlar. Korkmasaydılar yapmazdılar. Yüz elli yıldır bizi tüketmeğe uğraşıyorlar. Yüz elli yıl! İşte bu yurttan bir avuç Tatar kaldık. Bizi büsbütün yok etmedikçe içleri rahatlamıyacak. Biz mahvolduktan sonra bile, bu sefer ruhumuzun önünde titreyecekler. İyi bak bu yıkıntılara!.. Sen benim evlâdım olmakla beraber, bu toprağın, bu yıkıntıların bir parçasısın... Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi. Bil ki yalnız değilsin. Büyük bir milletin zengin geçmişi ve parlak geleceği seninle beraber.³⁷³

-Üniformalarınızın kol yenlerine bakınız! diyorlardı

Üniformalarımızın kol yenlerine üç beyaz Semerkant camisi, çevresine de "Allah bizimledir" cümlesi işlenmişti.

-O camilerinizi, Allah'a söven Rus gâvurundan kurtarmayacak mısınız?

Biz hep bir ağızdan cevap veriyorduk:

³⁷¹ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.199

³⁷² Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.120

³⁷³ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.27

- Kurtaracağız!..³⁷⁴

-Maşallah, oğlum, subhanallah! Bu ciğitlerinle curdu Rus tan temizlediniz. (Biçare, trendeki askerleri benim askerlerim sanıyordu.)

-Esiriniz bolayık... Kulunuz bolayık... Poyuzunuza cakin barmıcakmız. Tek o gâvur Uruslar kelmesinler. Uruslar kelmesinler!..³⁷⁵

-Halk için ha! Bu halk kendi geleceğini biliyor! Bu halk kendi geleceğini yüzlerce yıl önce kendi sıcak kanıyla mühürledi. Onun geleceğini senin haydut Rusların değiştiremezler. Anladın mı? Bu halk yaşayacaksa yalnız ve yalnız hür olarak yasayacaktır; esir olarak değil, yok! Esir olarak değil! Kak da git, bunu Ruslarına söyle!³⁷⁶

Cumay ses etmedi.

"Hadi, sihirli bir laf söyle de uçsunlar. İnsan korkuyor adeta. Yoksa kurşun sıkarım."

Cumay hızla adamdan yana döndü.

"Sus, soluğu pis Rus iti!"³⁷⁷

"Yurdunu Kaybeden Adam", "Korkunç Yıllar" ve "O Topraklar Bizimdi" adlı eserlerden alınan parçalar göz önünde bulundurulduğunda ortak bir nokta karşımıza çıkmaktadır: Ruslar Kırım'ı işgal etmişler ve halka zulüm etmişlerdir. Kırım gerek Çarlık Dönemi'nde gerek Sovyet Rusya Dönemi'nde daima sömürülmüştür. Hatta her iki dönemde de kültür emperyalizmi uygulanmıştır. Bunlardan dolayıdır ki Dağcı romanlarında Ruslar daima işgalci ve düşman olarak görülmüşlerdir.

Dağcı postkolonyalizmin temelinde yatan sömürgeci kavramını açıkça dile getirmektedir. Ruslar Kırım'a gelmişler ve Kırım'ı bir sömürge hâline getirmişlerdir.

Dağcı'nın eserlerinde geçen Polonyalı karakterler de aynı şekilde Ruslara düşmandır. Bunun sebebi Dağcı'nın eşi Regina'nın da Polonyalı olması ve Polonya'nın da Kırım'la aynı kaderi paylaşmasıdır. "Ölüm ve Korku Günleri" adlı eserin kahramanı Teresa Zaromb'un söyledikleri de bunu kanıtlar niteliktedir.

³⁷⁴ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.15

³⁷⁵ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2016, s.93

³⁷⁶ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi.*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s.124

³⁷⁷ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.116

*Annemden başka babamı bana tanıtacak hiçbir şey, hiçbir kimse yoktu. Ailesinin hayatta olup olmadığını bile bilmiyordum. Ailesi hakkında sorularıma annemden, Ruslar memleketin doğu topraklarını işgal ettikleri zaman ailesini Sibiryaya sürdüler, cevabını alıyordum.*³⁷⁸

SSCB büyük bir sömürü devletidir ve bünyesi altında bulunan halkları hem maddî hem manevî açıdan sömürmüştür. Hatta Moskova bir metropoliten geri kalan bütün SSCB coğrafyası periferidir.

Dağcı Rusların işgalci yanlarına değil Sovyet rejiminin kötü taraflarına da eserlerinde yer vermiştir. Kolhoz üzerine yaptığı eleştiri sistemin artık işlemediğini göstermektedir.

*Daha düne kadar yurdun en kıymetli insanıydı kolhozcu. Kolhozunun eli altında yurt yeşeriyordu. İşçinin karnı doyuyordu kolhozunun emeğiyle. Şimdiyse... Şimdi tümü eşeklere dönüştüler," diyordu.*³⁷⁹

Dağcı'nın Ruslar üzerine yaptığı tüm eleştirileri tek bir cümle altında toplayacak olursak "Korkunç Yıllar" eserindeki kısım Rus sömürgesinin durumunu açıkça gözler önüne serer.

*-Rus kafası bu, çavuş. Toprak çok, ekmek yok; askerimiz çok, tankımız yok; sigaramız var, kibritimiz yok. Her şey tamam olursa Rusya da Rusya olmazdı...*³⁸⁰

Postkolonyalizmin oluşumu ve farklı coğrafyalardaki yansımalarıyla ilgili verdiğimiz bilgiler doğrultusunda Cengiz Aytmatov'un ve Cengiz Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'nı ele alan eserlerini inceledik. Farklı coğrafyalarda yetişmiş olan aydınların görüşlerini dile getirdik. Ele alınan aydınlar İngiliz ve Fransız sömürgesi olan coğrafyalarda yetişen kişiler olduğu için postkolonyalizme bakış daha çok Batı merkezli olmuştur. Ancak Sovyet Rusya, Edward Said'in Batı kavramına uymasa da kolonyal ve postkolonyal açıdan bir sömürü kültürü oluşturmuştur.

Cengiz Dağcı eserlerinde Sovyet eleştirilerini daha açık bir şekilde yapmıştır. Bunun sebebi Dağcı'nın eserlerini yazdığı dönemde Sovyet Rusya çatısı altında olmayışıdır. Cengiz Aytmatov ise doğumundan Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar olan dönemde hiçbir zaman ülkesinden ayrılmadığı ve daima rejimin baskısını üzerinde hissettiği için eserlerinde daha çok metaforlar kullanmıştır. Aytmatov'un

³⁷⁸ Cengiz Dağcı, *Ölüm ve Korku Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s.31

³⁷⁹ Cengiz Dağcı, *Yoldaşlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015, s.155

³⁸⁰ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2012, s.67

babası da Sovyet rejimi yüzünden hayatını kaybettiği için daha tedirgin davranmıştır. Yazarların kendilerini tam olarak ifade edemediği noktalarda Sovyet rejimi ve Stalin'in baskısı kendini hissettirmiştir. Aytmatov ve Dağcı'nın eserleri farklı coğrafyalarda yazılmış olsa da kimiksizleştirme politikası her iki yazarın eserlerinde gerek açıkça gerek sembollerle kendini göstermiştir.

III. BÖLÜM

3.SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın Türk dünyasındaki roman ve hikâyelere yansımaları ele alınsa da Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı'nın eserleri II. Dünya Savaşı açısından karşılaştırmalı olarak henüz incelenmemiştir. Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı savaş dönemini canlı olarak yaşadıkları için ele aldığımız eserlerde II. Dünya Savaşı'nın farklı yönlerden anlatıldığı birçok nokta vardır.

Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği'ne dâhil olan ülkeler arasında Kırım ve Kırgızistan da vardır. Sovyetler Birliği çatısı altında yaşayan milletler 1917-1939 yılları arasında kolhozlaştırma ve sovyetleştirme politikalarına maruz kalmışlar ve 1939 yılında da II. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte Sovyet toprakları içinde bulunan erkekler başta belli bir düzenle daha sonra da düzensiz bir biçimde cepheye çağırılmışlardır. Aytmatov ve Dağcı'nın eserlerinde askere alınmalar farklı şekillerde ele alınsa da Türk dünyasından olan askerlerin Sovyet Rusya için savaştığı eserlerde görülmektedir. Savaş sadece cephede değil, cephe gerisinde de sürdüğü için II. Dünya Savaşı sırasında cephe gerisindeki Kırımlı ve Kırgızistanlı halk da savaşın zorluklarını yaşamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın şiddetinin arttığı dönemde J. Stalin'in emriyle Sovyetler Birliği içerisinde birtakım ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Bunun yanında kadınlar ve çocuklar iş gücünde yetersiz kalmış ve uygulanan ekonomik yaptırımlarla Kırım ve Kırgızistan'da hayat daha da zorlaşmıştır. Hatta savaş döneminde savaştan kaçan askerler ekonomik zorluklar yüzünden illegal yollara başvurmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Türkistan ve Kırım'dan olan askerlerin bir kısmı Almanlara esir düşmüş ve esir kamplarında kalmışlardır. Esir kamplarındaki askerlerin büyük çoğunluğu çeşitli sebeplerle (açlık, hastalık, idam) hayatını kaybetse de Almanya geriye kalan askerler için Türkistan Lejyonları'nı kurmuştur. Cengiz Dağcı, Ruzi Nazar, Cabbar Ertürk, Baymirza Hayit gibi Türkistanlı ve Kırım'lı askerler yurtlarını Ruslardan kurtarmak için Almanya adına bu cephelerde savaşmıştır. Lejyonlarda savaşan askerler Almanya'dan ümidi kesince savaştan uzaklaşmak için farklı yolları denemişlerdir. Sovyet Rusya tarafından çağırılan askerler ise vatan haini ilan edilerek idama mahkûm edilmişlerdir.

II. Dünya Savaşı'nın Almanya ve Sovyet Rusya arasında geçen kısmı Sovyetler tarafından her ne kadar “vatan savunması” olarak görülse de Sovyet ideolojisini

benimsememiş ve Rusları işgalci olarak gören Türk dünyası askerleri için canını hiçe saymaktan başka bir şey olmamıştır. Kırım ve Kırgızistan'da yaşayan halklar için II. Dünya Savaşı'nın maddî ve manevî ağır sonuçları olmuştur. Biz tezimizde II. Dünya Savaşı'nın bu yönüne değinmeye çalıştık. Bunu yaparken de Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı", "Cemile", "Yüz Yüze", "Toprak Ana", "Oğulla Buluşma", "Asker Çocuğu", "Sultanmurat" ve Cengiz Dağcı'nın "Korkunç Yıllar", "Yurdunu Kaybeden Adam", "Yoldaşlar", "Ölüm ve Korku Günleri", "Biz Beraber Geçtik Bu Yolu", "Üşüyen Sokak", "O Topraklar Bizimdi" adlı eserleri üzerinden karşılaştırmalı olarak II. Dünya Savaşı'nın Kırım ve Kırgızistan coğrafyasını nasıl etkilediğini göstermeye çalıştık. Bunu yaparken de eserlerde geçen Kırımlı ve Kırgızistanlı halkın II. Dünya Savaşı'nda kendini nasıl rahatlatmaya (savaştan kaçış, sevgi ihtiyacı v. b.) ve kurtarmaya çalıştığından bahsettik. Aytmatov ve Dağcı'nın II. Dünya Savaşı'na bakış açıları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Aytmatov'un eserlerinde savaşın kötü yanları anlatılırken çoğu zaman açıkça sistem ve rejim eleştirisi yapmadığını, savaşın suçlusu olarak Almanya'yı ve Hitler'i gösterdiğini tespit ettik. Aytmatov'un eserlerinde Sovyetler Birliği'nin bir bütün vatan olarak görüldüğünü ve bazı noktalarda vatan savunması kavramının ön plana çıkartıldığını gördük. Yazarın "Toprak Ana", "Cemile", "Elveda Gülsarı" adlı eserlerdeki metaforlarla yaptığı eleştiriler dışında eserlerinde rejime, Stalin'e ve Sovyetler Birliği'ne açıkça yapılan bir eleştiriye rastalayamadık. Cengiz Dağcı'nın ise Sovyet ideolojisini ve Sovyet Rusya için yapılan savaşı hiçbir zaman benimsemediğini, her zaman Kırım halkının bağımsız bir millet olarak hayatını devam ettirmesini istediğini gördük. Dağcı'nın savaşla ilgili ve Sovyet rejimi ile ilgili eleştirilerini Aytmatov'a göre daha açıkça dile getirdiğini tespit ettik. Bu durum eserlerin hangi şartlarda yazıldığının yanında yazarların doğduğu yıllarla da ilgilidir. Dağcı 1919 yılında doğduğu ve Sovyetler Birliği'nin Kırım'ı işgaline canlı canlı şahit olduğu için onun gözünde Rusların her zaman işgalci bir millet olarak kaldığını ve bundan dolayı da Sovyet ideolojisini benimsemediğini, Rusların Almanlarla yaptığı savaşı kendi savaşı olarak görmediğini düşündük. Cengiz Aytmatov ise 1928 yılında doğduğu için çocukluğu ve gençliği Sovyet rejiminin Kırgızistan coğrafyası üzerinde hegemonya kurduğu bir döneme rastlamıştır. Bu da Cengiz Aytmatov'un Rusları işgalci olarak görmemesine ve Sovyet ideolojisini birçok bakımdan benimsemesine neden olduğunu düşündük. Biz Cengiz Aytmatov'un eserlerinde II. Dünya Savaşı konusunda Sovyetler Birliği'ne ve J. Stalin'e açıkça eleştiriler getirememesini ve Sovyetler Birliği

için çoğu zaman olumlu görüşleri olmasını, Cengiz Dağcı'nın ise II. Dünya Savaşı konusunda Sovyet rejimini daha açıkça ve daha rahat eleştirmesini yazarların eserlerini ele alırken yaşadıkları coğrafyalar olarak yorumladık. Çünkü Cengiz Aytmatov eserlerini Sovyetler Birliği çatısı altındaki Kırgızistan'da, Cengiz Dağcı ise savaş sonrası yaşamaya başladığı İngiltere'de yazmıştır. Postkolonyal kültürün etkisi diğer alanlar da olduğu gibi edebiyatta da kendini göstermiştir.

Çalışmamızda II. Dünya Savaşı'nın Kırım ve Kırgızistan coğrafyasında yaşayan halkı nasıl etkilediğini anlatırken II. Dünya Savaşı'nın Kırım'a ve Kırgızistan'a etkilerini alt başlıklara(savaşın ortaya çıkışı ve duyuluğu, asker toplama politikası, savaş döneminde erkek nüfusu, savaşta ölüm haberleri, düşman algısı, savaş döneminde kadın, savaş döneminde çocuk, sevgi ihtiyacı, ekonomik durum, din algısı, esir kampları, Yahudilerin durumu, Türkistan Lejyonları, savaşın sona ermesi, savaşı anlatan eserlere postkolonyal bir yaklaşım) ayırarak inceledik. Çalışmamızın sonunda II. Dünya Savaşı'nda Kırım'a ve Kırgızistan ait, Almanya'da kurulan Türkistan Lejyonlarına ait fotoğraflara yer verdik.

Yaptığımız çalışmanın sonucunda II. Dünya Savaşı'nın Kırım ve Kırgızistan coğrafyası üzerinde görünenin dışında görünmeyen birçok noktası olduğunu tespit ettik. II. Dünya Savaşı'nda Sovyet Rusya ve Almanya arasındaki savaş milletlerin birbirine üstünlük sağlama savaşı gibi gözükse de gerçek başkadır. Çünkü II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve Sovyet Rusya arasında geçen savaş J. Stalin ve A. Hitler'in hamasi siyasetinin sonucudur. Bu hamaset iki ülke arasında milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan coğrafyası savaşın ağır şartlarını her yönüyle görse de Kırım için durum daha farklıdır. II. Dünya Savaşı sırasında Kırım Sovyet Rusya'dan Almanya'ya geçmiş ve Kırımlar 1941-1944 yılları arasında Alman egemenliği altında yaşamışlardır. Almanların Kırım'ı Sovyet Rusya'dan alması her ne kadar savaşın bir sonucu olsa da bu işgalin en ağır bedelini Kırım'da yaşayan Türk-Tatar halkı çekmiştir. Sovyet Rusya Kırım'ı geri aldığı ilk iş 18 Mayıs 1944 yılında Kırım Türklerini Kırım'dan sürmek olmuştur. Kırım Türkleri haftalarca vagonlarda havasız, aç hasta, ölümlerle birlikte yolculuk yapmış ve Özbekistan çöllerine, Sibiry'a sürgün edilmişlerdir. Zorla Kırım'dan çıkarılan halkın neredeyse yarısı yolda hayatını kaybetmiştir. II. Dünya Savaşı ile Sovyet Rusya topraklarını genişletmek ve zafer kazanmak istemiştir. Fakat savaşın getirdiği sonuçlar Kırım ve Kırgızistan halkı için açlık, çalışma şartlarının zorluğu, sürgün ve ölüm olmuştur. Biz

de çalışmamızda II. Dünya Savaşı'nın Kırım ve Kırgızistan coğrafyası için nasıl sonuçlar doğurduğunu ortaya koyduk.

Sosyalizm rejiminin Ekim Devrimi'yle Sovyet halklarına özgürlük, eşitlik, hümanizm getirmesi gerekirken II. Dünya Savaşı ile aksine zor hayat şartları, açlık ve ölüm getirdiğini tespit ettik.

II. Dünya Savaşı'nın Almanya ve Sovyet Rusya arasında geçen cephe savaşı bittikten sonra bile savaş yıllarca etkisini devam ettirmiş ve Sovyetler Birliği çatısı altında yaşayan halklar Mihail Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka dönemine kadar bu etkiyi hissetmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akmataliyev, A., (1998). *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Akpınar, S. (2017). Korkunç Yıllar Ve Yurdunu Kaybeden Adam Romanlarında Despotizm Ve Despot İmgesi. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss.37-39), Düzenleyen Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eskişehir. 16-17 Mayıs 2017.

Alak, E. (2018). Cengiz Aytmatov'un Cemile ve Sultan Murat Adlı Hikâyelerinin Sosyolojik Yapısının İncelenmesi. *Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan* (ss.191-205). Konya: Selçuk Üniversitesi

Altaylı, E., (2013). *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*. İstanbul: Doğan Kitap.

Altımuşova, Z. (2016). II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası* (161-175). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (Haz. Nesrin Sariahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu).

- Anaz, Z., Arı, B. (2018). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çocuk Tipine Genel Bir Bakış. *Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan* (ss.475-494). Konya: Selçuk Üniversitesi
- Arbatlı, M. S. (2013). Yerelden Evrensele İki Yol Arkadaşı: Cengiz Aytmatov ve Kaysın Kuliyeve. *Studies - International Periodical For The Languages Literature And History of Turkish or Turkic*. Volume 8/4 Spring: 179-192
- Aytmatov, C., (2002). *Çocukluğum*. İstanbul: Da Yayıncılık.
- Aytmatov, C., (2013). *Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C., (2016). *Elveda Gülsarı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C., (2016). *Toprak Ana*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C., *Cemile*. (2016). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, Cengiz, *Çocukluğum*. (Çev. Muhammet Mertek), Da Yayıncılık Hatıra, İstanbul, 2002.
- Aytmatov, Cengiz., Ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*, (2011). haz. Emel Kefeli, Nesrin Sarıahmetoğlu, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bhabha, H. K., (2016). *Kültürel Konumlanış*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bulut, Remzi., (2017). *Eski SSCB Ülkeleri(Sosyal ve Ekonomik Yapıları Üzerine Bir Araştırma)*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Çelik, R. (2010). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Savaşın Görünmeyen Yüzü ve Kadınlar. *Cyprus International University Folklor/Edebiyat*. Cilt:16 Sayı:63: 163-168
- Dağcı, C., (1998). *Hatıralarda*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2012). *Korkunç Yıllar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2012). *Yansılar 1*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2012). *Yansılar 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2012). *Yansılar 3*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Dağcı, C., (2012). *Yansılar 4*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2015). *Biz Beraber Geçtik Yolu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2015). *Yoldaşlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2016). *Ölüm ve Korku Günleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2016). *Üşüyen Sokak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2016). *Yurdunu Kaybeden Adam*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağcı, C., (2018). *Dönüş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Derman, S. (2016). II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türklerinin Siyasî faaliyetleri. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası* (ss. 27-59). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu)
- Dıykanbayeva, M. (2015) Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 4/1 (2015) ss. 169-188
- Eliuz, Ü. (2018). Aytmatov Anlatılarında Kadın Olgusu. *Suların Sırrını Ödünçleyen Adam Cengiz Aytmatov'a Armağan* (ss.443-474). Konya: Selçuk Üniversitesi
- Eliuz, Ü. Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss.133-151), Düzenleyen Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eskişehir. 16-17 Mayıs 2017
- Fanon, F., (2013). *Yeryüzünün Lanetlileri*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Gülşen, H. (2008). Milli Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız. *İlmi Araştırmalar Dergisi*. Sayı 25: 85-96
- Gündoğdu, A. (2011). Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S:15: 402-403
- Güngör, B. (2017). *Türk Edebiyatında Sömürgeciliğe Bakış (1876-2014)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
- Güngör, B., (2018). *Postkolonyalizm ve Edebiyat*. Ankara: Hece Yayınları.

Güreşir, S. K. (2010). *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Alegori*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. (Der. Orhan Söylemez).

Habletmitoğlu, Dr.N., (2002). *Kırım'da Türk Soykırımı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Hiçyılmaz, E., (2002). *Esir Kampları Bana Biraz Hürriyet Yollar Mısın?*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

İbraimov, O., (2018). *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov*. Ankara: Bengü Yayınları.

Kanter, M. F. Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam Romanlarında Rus İmgesi. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss.169-175), Düzenleyen Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eskişehir. 16-17 Mayıs 2017

Kara, Doç.Dr.A., (2012). *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Bir Yazar Cengiz Dağcı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kara, F. (2013). Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması. *The Journal of Academic Social Science Studies*. s.15-16 Volume 6 Issue 2: 1749-1767

Khairmukhanmedov, N. (2007). Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları. *Bilig*. sayı 41: 155-174

Kocakaplan, İ., (2012). *Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kolcu, A.İ., (2008). *Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılanlar*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Kolcu, Prof. Dr. A.İ., (2015). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Korkmaz, R., (2016). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kulamshaeva, B. (2015). Aytmatov'un Eserlerinde Savaşın İzleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*. s:35: 307-326

- Meral, M. R. (2013). Türkistan Lejyonu. *İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları Dergisi*. Temmuz: 1-8
- Moran, B., (2011). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, M., (2017). *Post-Kolonyalizm Nedir?*. İstanbul: Açılımkitap Yayınları.
- Özden, H. (2017) Cengiz Dağcı'nın Eserleri ve Yazılmamış Tarih. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 313-325). Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi. 16-17 Mayıs 2017
- Özsevgeç, Y. (2017). Postmodernizm Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 10 Sayı: 54:135-142
- Reyhanoğulları, G. (2012). Toprak Ana Romanında Otobiyografik Bellek'in Sunumu ve Hatıraların Duygusal Aritmetiği. (ss.1-20) Kırgızistan / Kongre: Uluslararası Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığının Rönesansı Kongresi. 24-25 Mayıs 2012
- Said, E.W., (2016). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakal, H.B., (2013). *Başka Bir Dünya Savaşı İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sander, Oral. (2013). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarı, İbrahim., (2017). *II. Dünya Savaşı*. Antalya: NoktaE-Book.
- Sınar Uğurlu, A. (2017). Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Savaşta Savrulan Hayatlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 6/1: 238-255
- Söylemez, O., (2010). *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Spivak, G.C., (2017). *Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk*. İstanbul: Zoomkitap.
- Stalin ve Türk Dünyası*, (2007)., ed. Emine Gürsoy Naskali- Liaisan Şahin, İstanbul: Kaknüs Tarih Yayınları.
- Şahin, İ., (1996). *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkistanî, Z. M. A., (2013). *Türkistan İstiklâl Yolunda Hicret Yılları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Uğurlu, S. B. (2017) Cengiz Dağcı'da Yahudi İmgesi. *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 379-392). Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi. 16-17 Mayıs 2017

Vatan Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı, (2017). haz. İbrahim Şahin, Salim Çonoğlu, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Von zur Mühlen, P., (1984). *Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında*. Ankara: Mavi Yayınları.

Yılmaz, A., (2007). *Bozkırda Yeşeren Sevda Türküleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yılmaz, B.D., (2015). *Cengiz Aytmatov Kitabı*. Ankara: Atlas Yayınları.

Young, R.J., (2016). *Postkolonyalizm*. İstanbul: Matbu Yayınları.

Zengin, B. (2017). Kolonyal Bağlamda Din-Devlet Çatışması: Alfred Döblin'in 'Der Blaue Tiger' Romanı'. *Zeitschrift für die Welt der Türken*. Vol. 9, No.1:137-154

EK

EK

1. II. Dünya Savaşı'nda Kırım ve Kırgızistanla İlgili Fotoğraflar

Türkistan Lejyonları'ndaki Tatar askerlerin kol bandı örnekleri

Tengri Biz Menen (Tanrı Bizimledir)

Biz Alla Bilen

II. Dünya Savaşı'na Türkistan Lejyonu askerlerin çıkarttığı Yeni Türkistan (Yeni Türkistan) Gazetesi

II. Dünya Savaşı sırasında Kırım'da kolхозlarda görevli kadınlar³⁸¹

³⁸¹ Giray Saynur Derman, *II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türklerinin Siyasî Faaliyetleri*, (Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu), Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul, 2016, s. 31

Almanların 1941 yılında Kırım'ı işgalinden sonra Kırım sokaklarında gezen Alman askerleri³⁸²

---

³⁸² Giray Saynur Derman, *II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türklerinin Siyasî Faaliyetleri*, (Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu), Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul, 2016, s. 35

II. Dünya Savaşı yıllarında erkek nüfusunun azlığından dolayı traktör süren bir Kırgız kadını³⁸³

---

³⁸³ Zuhra Altımişova, *II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan*, (Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu), Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul, 2016, s. 168

II. Dünya Savaşı sırasında Kırgızistanda kadın kolhoz başkarması (kolhoz şefi)
Zuurakan Kaynazarova³⁸⁴

II. Dünya Savaşı'nda Kırimlı askerler

---

³⁸⁴ Zuhra Altımışova, *II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan*, (Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu - İlyas Kemaloğlu), Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, İstanbul, 2016, s. 169

II. Dünya Savaşı'nda esir düşen Kırmılı askerler

II. Dünya Savaşı'nda Türkistanlı askerler

II. Dünya Savaşı'nda Türkistanlı askerler